

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 4 2018

Львів

Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
«Львівський філологічний часопис»: Збірник наукових праць. – № 4. – Львів, 2018. – 158 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Заступник головного редактора:

доктор філологічних наук, професор О. В. Тищенко

Технічний редактор: П. В. Губич

Члени редколегії:

доктор педагогічних наук, професор М. М. Козяр
кандидат педагогічних наук, професор М. С. Коваль
доктор педагогічних наук, професор Б. І. Шуневич
кандидат психологічних наук, доцент В. І. Слободяник
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор Н. В. Петлюченко
доктор філологічних наук, професор О. П. Кушлик
доктор філологічних наук, професор Л. І. Белехова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор І. І. Серякова
доктор філологічних наук, професор Г. І. Приходько
кандидат філологічних наук, доцент О. С. Пальчевська
доктор філологічних наук, професор Данута Шимонік (Польща)
кандидат філологічних наук, доцент Маріте Опінцане (Латвія)
доктор філологічних наук, професор Джоанна Клара Теске (Польща)
доктор філологічних наук, професор Сью Гартон (Велика Британія)
доктор філологічних наук, професор Алоїз Волдан (Австрія)

**Включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
з філологічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1714 від 28.12.2017)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 5 від 20.12.2018 р.)**

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)*

Сайт видання: www.philologyjournal.lviv.ua

ЗМІСТ

Александрук І. В. КОНЦЕПТУАЛЬНА КАТЕГОРІЯ <i>КУЛЬТУРА</i> ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ АВТОРІВ)	7
Альзахрані Д. О. ВИТОКИ КИТАЙСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В ЛІТЕРАТУРІ.....	13
Васянович Г. П., Нагірняк М. Я., Лаврецький Р. В. СОЦІАЛЬНИЙ ДИСКУРС У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО	18
Волович А. А. КОМПОЗИЦІЙНА ДОМІНАНТА КАЗКИ З ПОГЛЯДУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СИМВОЛІКИ.....	25
Гайдук Н. А. КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНЦЕПТУ <i>ТОЛЕРАНТНІСТЬ</i> В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	30
Губич П. В. ДЕРИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ.....	35
Maryna Zembytska, Yulia Mazur. STYLISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISING SLOGANS.....	39
Inha Kapustian. POETIC SINGULARITY OF H. C. ANDERSEN'S NOVEL "ONLY A FIDDLER".....	44
Лабенко О. В. КОНЦЕПТ <i>ХВОРОБА</i> В УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ РАКУРС.....	49
Лазаренко В. В., Чухрій Н. М. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЛОРОНОМЕНІВ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	54
Лисанець Ю. В. СВІТ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ: НАРАТИВИ ПАЦІЄНТОК У ЛІТЕРАТУРНО-МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	59
Лисова К. А. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ ЛІМІНАЛЬНОГО В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	64
Лотоцька Н. Я. СТРУКТУРНЕ РОЗЗНАЧЕННЯ РЕЧЕНЬ З ЧУЖИМ МОВЛЕННЯМ У КОРПУСІ ТЕКСТІВ Р. ІВАНИЧУКА.....	70
Malanyuk M. S., Barnych I. I., Svydnytska-Illkiv N. V. THE CONCEPT OF <i>EVIL</i> IN A. CHRISTIE'S DETECTIVE STORIES.....	75
Павлюк Х. Т. МЕТАФОРИЧНЕ ВТІЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ <i>ANGER</i> (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ ЛОРЕН ОЛІВЕР <i>DELIRIUM, PANDEMONIUM, REQUIEM</i>).....	79
Пальчевська О. С. БІБЛІЙНІ ПРЕЦЕДЕНТНО МОТИВОВАНІ НОМІНАЦІЇ «НАРОДНОЇ МОВИ» ХІХ СТ.....	84
Попко І. А. ПРОФІЛЮВАННЯ У ТЕКСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ.....	89
Савчук А. Я. ФУНКЦІЇ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В НАУКОВО-КРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	94
Свириденко О. М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВЕКТОРИ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ М. КОСТОМАРОВА.....	99
Содель О. С. КРОС-КУЛЬТУРНА ІНКОНГРУЕНТНІСТЬ, ВТІЛЕНА В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ АНЕКДОТАХ, ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ.....	105
Строченко Л. В. КОНЦЕПТ <i>GENIUS</i> В АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ.....	112
Тимочко Б. В. НАЗВИ АНТРОПОГЕННОГО СУХОДІЛЬНОГО ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКО-МОЛДАВСЬКИХ ГРАМОТАХ ХІV–ХV СТОЛІТЬ.....	116
Тищенко З. Р. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАЖАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕЗІЇ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА.....	122
Тищенко О. В. НОМІНАЦІЯ ТА СИМВОЛІКА ПРЕДМЕТІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ТА ПАРЕМІЙНОМУ КОНТЕКСТІ.....	128
Ус Г. Г. ЯВИЩЕ ВАРІАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СІМЕЙНОГО ПРАВА 20-50 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	134
Цапів А. О. НАРАТИВ «ДОГОРИ ДРИГОМ» У КАЗЦІ КЕТРІН ХЕЛЛЕР «БІЛОСНІЖКА: НЕВІДОМА ІСТОРІЯ».....	142

Шмігер Т. В. ПЕРЕКЛАД ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРОТОТИПНОГО АНАЛІЗУ	148
--	-----

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Слободяник В. І. ДІЯЛЬНІСТЬ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ	153
--	-----

АНОТАЦІЇ

Марчишина А. А. Гендерна ідентичність в англomовному постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопоетичний аспекти (на матеріалі наукових, публіцистичних та художніх текстів): монографія / А. А. Марчишина. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. – 452 с.	154
Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія: Наталя Валеріївна Кутуза. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – 736 с.....	154
П'єцух О. І. Парламентські дебати Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в когнітивно-дискурсивній парадигмі : монографія / О. І. П'єцух. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. – 388 с.....	154
ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ	155

CONTENTS

Aleksandruk I. V. CONCEPTUAL CATEGORY <i>CULTURE</i> AND MEANS OF ITS VERBALIZATION (BASED ON FANTASY NOVELS BY AMERICAN AND BRITISH WRITERS).....	7
Alzahrani D. O. THE ORIGINS OF CHINESE HERMENEVTIC TRADITION IN LITERATURE	13
Vasianovych G. P., Nahirniak M. Ya., Lavretskiy R. V. SOCIAL DISCOURSE IN VASYL SUKHOMLYNSKY' PEDAGOGIC HERITAGE	18
Volovyk A. A. COMPOSITIONAL DOMINANT OF FAIRY TALE IN TERMS OF TRANSLATION OF ITS SYMBOLS.....	25
Nelli Haiduk. CULTURAL-VALUE INTERPRETATION OF THE POLITICAL CONCEPT OF <i>TOLERANCE</i> IN THE UKRAINIAN LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD	30
Hubych P. V. DERIVATIONAL MODELS OF THE FIRE FIGHTING TERMINOLOGY CREATION IN THE POLISH LANGUAGE	35
Maryna Zembytska, Yulia Mazur. STYLISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISING SLOGANS.....	39
Inha Kapustian. POETIC SINGULARITY OF H. C. ANDERSEN'S NOVEL "ONLY A FIDDLER"	44
Labenko O. V. THE CONCEPT OF <i>DISEASE</i> IN UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH LANGUAGES: ETHNOLINGUISTIC APPROACH	49
Valentyna Lazarenko, Natalia Chukhry. FLORONOMINES IN THE WORKS OF UKRAINIAN POETS OF THE XX CENTURY	54
Yuliia Lysanets. THE WORLD THROUGH THE PRISM OF MENTAL DISORDER: FEMALE PATIENTS' NARRATIVES IN THE LITERARY AND MEDICAL DISCOURSE OF THE 20TH CENTURY	59
Lysova K. A. METHODOLOGY OF IMAGERY OF LIMINALITY STUDY IN MODERN ANGLOPHONE DISCOURSE	64
Lototska N. Ya. STRUCTURAL ANNOTATION OF SENTENCES WITH DIRECT AND INDIRECT SPEECH IN THE R. IVANYCHUK'S TEXT CORPUS.....	70
Malanyuk M. S., Barnych I. I., Svydnytska-Illkiv N. V. THE CONCEPT OF <i>EVIL</i> IN A. CHRISTIE'S DETECTIVE STORIES	75
Pavliuk K. T. METAPHORIC REPRESENTATION OF EMOTION CONCEPT OF <i>ANGER</i> (BASED ON LOREN OLIVER'S NOVELS DELIRIUM, PANDEMONIUM, REQUIEM).....	79
Palchevska O. S. BIBLICAL CASE MOTIVATED LINGUISTIC UNITS IN VERNACULAR LANGUAGE OF THE XIX C.	84
Popko I. A. PROFILING IN THE TEXT OF THE FRENCH FOLK TALE	89
Savchuk Anna. FUNCTIONS OF INTERROGATIVE SENTENCES IN SCHOLARLY-CRITICAL DISCOURSE	94
Svyrydenko O. M. SOCIAL AND POLITICAL EMPHASIS OF M.KOSTOMAROV'S EPISTOLARY PUBLICISM	99
Sodel O. S. CROSS-CULTURAL INCONGRUENCE EMBODIED IN ENGLISH-LANGUAGE ANECDOTES AS A TRANSLATION PROBLEM.....	105
Strochenko Lesia. CONCEPT GENIUS IN ENGLISH PUBLICIST TEXTS	112
Tymochko B. V. NAMES OF THE ANTROPOGENIC SODIOLOGICAL ENVIRONMENT IN THE UKRAINIAN MOLDAVIAN CHARTERS OF THE XIV-XV CENTURIES	116
Tyshchenko Z. R. THE PECULIARITIES OF OPTATIVE SENTENCES FUNCTIONING IN T. MELNYCHUK'S POETRY	122
Tyshchenko O. V. NOMINATION AND SYMBOLISM OF MATERIAL CULTURE OBJECTS IN THE PHRASEOLOGICAL AND PROVERBIC CONTEXT	128
Us A. H. THE PHENOMENON OF VARIABILITY IN THE UKRAINIAN TERMINOLOGY OF FAMILY LAW 20-50S YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY	134
Tsapiv A. O. "UPSIDE DOWN" NARRATIVE IN FAIRY TALES "SNOW WHITE: THE UNTOLD STORY"	142

Shmiher T. V. EMOTION TERMS AS A TRANSLATION OBJECT VIA THE PRISM OF PROTOTYPE ANALYSIS.....	148
--	-----

SCIENTIFIC LIFE

Slobodianyk V. I. ACTIVITIES OF THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC INSTITUTE OF PSYCHOLOGY AND SOCIAL PROTECTION OF THE LVIV STATE UNIVERSITY OF LIFE SAFETY	153
---	-----

ABSTRACTS

Marchyshyna A. A. Gender identity in English postmodern discourse: sociocultural and linguopoetic aspects (on the basis of scientific, publicistic, and literary texts): monograph / A. A. Marchyshyna. – Kamianets-Podilskyi: PE Buinytskyi O. A., 2018. – 452 p.	154
Kutuza N. V. The communicative suggestion in advertising discourse: psycholinguistic aspect: monograph: Nataliia Valeriivna Kutuza. – K. : Dmytro Buraho Publishing House, 2018. – 736 p.....	154
Pietsukh O. I. Parliamentary debates of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in cognitive-discursive paradigm : monograph / O. I. Pietsukh. – Cherkasy: Publisher: Chabanenko Yu. A., 2018. – 388 p.....	154

PUBLICATION REQUIREMENTS.....	155
--------------------------------------	-----

КОНЦЕПТУАЛЬНА КАТЕГОРІЯ КУЛЬТУРА ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ АВТОРІВ)

Александрук Ірина Володимирівна

доцент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

бульвар Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна

Багато дослідників займаються проблемами категоризації та концептуалізації реальності, а також засобів її вербальної репрезентації. Доведено, що процеси категоризації та концептуалізації тісно пов'язані між собою та залежать один від одного. Основною метою цієї статті є визначити та проаналізувати структуру концептуальної категорії **КУЛЬТУРА** та засобів, які вживаються для об'єктивності цієї категорії американськими та британськими письменниками жанру фентезі.

Матеріал дослідження було дібрано з 50 творів жанру фентезі, написаних американськими та британськими авторами у період з 1977 по 2013 роки. Матеріал дослідження становить 1050 номінативних одиниць, а саме неологізми, okazіоналізми, словосполучення, паремії, та речення, які були створені письменниками жанру фентезі для назви чи характеристики певних специфічних рис культури можливого світу, представленого у творах жанру фентезі. Культура – сфера людської діяльності, яка пов'язана із самовираженням людини МС, проявами її характерних знань, уявлень, умінь.

Категорія **КУЛЬТУРА** виступає однією із основних категорій буття та існування людини, і те, як вони сприймаються та концептуалізуються, залежить від багатьох чинників (досвіду, віку, традицій). Ця категорія займає одне із центральних місць не лише у реальному, а і можливому світі. Категорія **КУЛЬТУРА** має складну ієрархічну структуру. Ця категорія тісно пов'язана із іншими концептуальними категоріями такими як **ЛЮДИНА, ПРОСТІР, ПРИРОДА, ЧАС, АРТЕФАКТ**. Субкатегорія **Магія** включає в себе 73% (531) номінативних одиниць, які були проаналізовані у цьому дослідженні. Концепт **Магія** об'єктивується такими номінативними одиницями як неологізми, словосполучення та речення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні характерних рис фентезійного дискурсу в цілому або специфічних рис окремого британського чи американського письменника.

Ключові слова: можливий світ (МС), категоризація, концептуальна категорія, культура, концептуалізація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У сучасній лінгвістиці продовжують залишатися актуальними питання, що стосуються способів вербалізації світу (А. Д. Белова, І. О. Голубовська, Ю. А. Зацний, М. М. Полюжин, J. M. Anderson, D. A. Cruse, H. Cohen, D. S. Lefebvre, W. U. Dressler, M. Dummett, R. W. Gibbs, L. Lipka) та яким чином мова допомагає категоризувати та концептуалізувати світ (реальний чи можливий (А. Вежбицька, S. Glucksberg, Z. Kovacs, G. Lakoff, M. Johnsen, E. Rosh, F. Sharifan, L. Talmy, J. R. Taylor, M. Turner, J. White, G. Storms, B. C. Malt, S. Verheyen), що і обумовлює **актуальність** нашого дослідження. Метою роботи є визначити та проаналізувати засоби вербалізації та структуру концептуальної категорії **КУЛЬТУРА**. Відповідно до визначеної **мети** передбачається вирішення наступних **завдань**: визначити засоби вербалізації концептуальної категорії **КУЛЬТУРА** та визначити

структуру цієї категорії. **Об'єктом** дослідження є номінативні одиниці (неологізми та okazіоналізми), які позначають елементи культури можливого світу, представленого у творах жанру фентезі. **Предметом** дослідження є лінгвокогнітивні, семантичні та структурні аспекти номінативних одиниць фентезійних творів сучасних американських та британських авторів. **Матеріал** дослідження становлять 1050 номінативних одиниць (неологізми, okazіоналізми, речення, та паремії), відібраних методом суцільної вибірки із 50 творів жанру фентезі англійських та американських авторів (період з 1977 по 2013 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категоризація та концептуалізація представляють два взаємопов'язані процеси, які протікають паралельно у свідомості кожної людини. У процесі концептуалізації відбувається виділення мінімальних змістових одиниць ментального рівня, які є результатом практичного досвіду людини, коли вона пізнає навколишній (реальний) чи вигаданий (можливий) світ [2; 6; 10; 24, 13; 25, 720]. Таким чином, у свідомості людини утво-

рюються певні концепти, концептуальні структури, і вся концептуальна система. У процесі категоризації подібні одиниці, які мають схожі риси, об'єднуються у більші розряди (24, 14).

Категоризація людського досвіду є, зазвичай, автоматичною та неусвідомленою, оперує абстрактними та предметними сутностями, [3] знаходить своє вираження в граматичних та лексичних засобах мови (21, 82-83).

Категоризацією розглядають як поділ світу на певні категорії, групи, класи, які сформувалися шляхом пізнавальної діяльності людини [4; 2]. Слід зазначити, що категорії виконують роль матеріалу, який має доступ до людської свідомості. Вони можуть розкривають роботу когнітивних процесів, що відбуваються у людській свідомості [5]. Категорії можуть змінюватися від культури до культури, від мови до мови. Категоріальні зміни також можуть відбуватися і межах однієї мови чи культури [2; 6; 25]. Людська свідомість може концептуалізувати одну й ту саму категорію в залежності від різних обставин та факторів [2]. Метонімія та метафора найчастіше впливають на процеси категоризації. Метафоричне чи метонімічне визначення допомагає людині по-новому зрозуміти певний предмет, який вона вже знає. Метафора та метонімія впливають на процеси перекатегоризації [9, 125].

Концептуальна категорія включає певну сукупність членів, які розташовані на певній відстані від центру. Кожна концептуальна категорія має відповідну структуру, до складу якої можуть входити інші субкатегорії чи категорії. Кожна категорія, зазвичай, представлена певним концептом (класифікатором), який виступає центральним елементом цієї концептуальної категорії [1; 2]. Концепт може бути представлений різнотипними та різнорівневими номінативними одиницями, які розкривають його значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура – сфера людської діяльності, яка пов'язана із самовираженням людини МС, проявами її характерних знань, уявлень, умінь. Культура МС має також додаткові характеристики, які безпосередньо пов'язані з творчістю людини, буденною практикою, комунікацією, відтворенням та узагальненням її життя в цілому. Категорія **КУЛЬТУРА** виступає однією із основних категорій буття та існування людини, і те, як вони сприймаються та концептуалізуються залежить, від багатьох чинників (досвіду, віку, традицій). Ця категорія займає одне із центральних місць не лише у реальному, а і можливому світі (надалі МС).

У структурі концептуальної категорії **КУЛЬТУРА** ми виділили такі субкатегорії: **МАГІЯ; ПРАВО; ОСВІТА; НАДПРИРОДНА СИЛА; СПОРТ; РОЗВАГИ; ЇЖА; ВІЙНА.**

Кожен МС має свої освітні установи, де представники суспільства опановують різноманітні магічні науки та отримують відповідні знання.

До субкатегорії **ОСВІТА** належать номінативні одиниці, які позначають специфічні особливості освітньої системи МС. У складі цієї субкатегорії ми виокремили складові, що об'єднують концепт **НАУКА**.

Наука. У МС існують свої навчальні заклади, в яких вивчають магічні науки, наприклад, *shadowmastering* [14]; *Defence Against the Dark Arts* (19); *the Study of Ancient Runes* [19]; *Divination* [17]; *Transfiguration* [15].

Occlumency – специфічна наука МС, яка вчить людину, як захищати її думки від втручання інших: *Occlumency, Potter. The magical defence of the mind against external penetration. An obscure branch of magic, but a highly useful one. 'Harry's heart began to pump very fast indeed. Defence against external penetration? But he was not being possessed, they had all agreed on that: 'Why do I have to study Occlumency?' he blurted out. 'Because the Headmaster thinks it a good idea,' said Snape smoothly. 'You will receive private lessons once a week, but you will not tell anybody what you are doing, least of all Dolores Umbridge. You understand?'* [19]. Інновація *Occlumency* утворена від латинських слів *occulto* «ховати» та *mens* «думка» [10; 12]. В англійській мові існує слово *occlude* «закривати», що утворене від *occulto* [10]. В астрономії цей термін вживається на позначення явища, коли одне небесне світило закриває інше [12].

Legilimency – магічна наука, опанувавши яку, людина може читати думку інших істот та представників чарівного суспільства: *It is true, however, that those who have mastered Legilimency are able, under certain conditions, to delve into the minds of their victims and to interpret their findings correctly* [19]. У складі назви присутні слова латинської мови *legens*, що має значення «читач» та *mens* «думка» [10].

Складовим елементом номінативної одиниці *exogeology* [13] виступає грецьке слово *logos* «знання, вчення» [12]. У грецькій мові *exo* має значення «ззовні» [12].

До складу інновації *Herbology* (15) входить грецьке слово *logos* «знання, вчення» [10] та англійське слово *herb*, що вживається на позначення «трави» [10].

У назві науки МС *glass-lore* концептуалізується матеріал *glass* «скло»: *They even – I hesitate to say it! – fed some few of the breeding lizards which seemed to have glass-lore on their backs slices of my old skin, which had been gingerly carried from the field. It did not matter* [23].

Невід'ємним атрибутом кожного чарівника виступає паличка. У МС існує спеціальна наука, яка навчає, як їх робити: *The wand chooses the wizard, said Ollivander. That much has always been clear to those of us who have studied wandlore* [19]. У назві науки актуалізується предмет.

Щоб стати професійною відьмою, слід опанувати таку науку як *witch-lore*:

You'll find out sooner than you think. Listen," said Serafina Pekkala, "and I'll tell you some witch-lore

that none but witches know [7]. У назві науки концептуалізується людина, яка нею займається.

Кожен навчальний заклад МС має свої установлені традиції та звичаї. Так у школі магії існують чотири палати, які названі на честь чарівників-засновників. Щороку новачків, що прибули на навчання до школи магії, розподіляють між цими чотирма палатами: *The four houses are called Gryffindor, Hufflepuff, Ravenclaw, and Slytherin. Each house has its own noble history and each has produced outstanding witches and wizards. While you are at Hogwarts, your triumphs will earn your house points, while any rulebreaking will lose your house points. At the end of the year, the house with the most points is awarded the house cup, a great honor* [15]. Отже, концепти, що належать до цієї субкатегорії, вербалізуються за допомогою лексичних номінативних одиниць.

У субкатегорії **ПРАВО** ми виокремили складові, що вербалізують концепт **ЗАКОН**.

Декрет. *The Decree for the Restriction of Underage Wizardry* [17].

Законопроект. *The Ministry Bill to make Muggle-hunting legal* [19].

Заборона. *The International Ban on Dueling* [18].

Основу субкатегорії **ВІЙНА** складають номінативні одиниці, що вживаються на позначення воєн МС. Ці війни відбувалися в минулому або все ще тривають у МС, наприклад, *The Great Long Wars of the past may be gone – the wars of the races, of politics and nationalism, and the final ones of sheer energy, of ultimate power. But we face new dangers today, and these are more of a threat to the existence of the races than were any of the old! If you think Man is free to build a new life while the rest of the world drifts by, then you do not know anything of history!*" [13].

У назві війни *the War of the Hundred Years* [7] актуалізується період її тривалості – сто років.

Присутність у неологічній одиниці *the War of the Shadow* [7] слова *shadow* «тінь» актуалізує назву етносу МС, з яким ведеться війна.

Інновація *the terrible magewar* [7] утворена шляхом поєднання двох повнозначних слів англійської мови *mage*, що має значення «чарівник», та *war* – «війна» [12]. Отже, у назві війни концептуалізується людина, яка бере у ній участь.

Невід'ємною частиною культури МС виступає магія. Магія присутня у будь-якій складовій частині МС, вона є своєрідним законом, який явно чи приховано впливає на хід подій та долю людини. Магія МС ґрунтується на вірі у всезагальну єдність між людиною, природою, простором, часом та артефактом, створюючи мережу багатозначних асоціацій, які об'єднують магичні знання та магичні дії.

Магію розглядають як метаморфозу, космічну трансформацію, що здійснюється за допомогою ритуалу, матеріальних чи словесних засобів [11, 519] в основі якої лежать природні чи надприродні сили [11, 444].

Магія включає в себе вербальну та невербальну, ритуальну та церемоніальну, лікувальну, освітню, захисну, деструктивну та відновлювальну магію. Основними різновидами магії є вища (добра, позитивна) та нижча (темна, негативна). Темна магія передбачає взаємодію між світом людей чи людиною та світом духів (богів природи, духів, померлих, демонів та диявола). Ритуальна та церемоніальна магія передбачають встановлення певного часу та місця, де може бути присутнім одна людина або колектив. Сезонні та ритуальні цикли пов'язані зі святкуваннями зимового чи літнього рівнодення. Ритуальний цикл присвячений індивідуальній чи професійній ініціації індивіда.

Концепт **МАГІЯ** вербалізується такими номінативними одиницями – *magic* [13; 14; 15], *sorcery* [15; 16; 17; 18; 19; 22; 23], *witchcraft* [15; 16; 17; 18; 19; 22; 23], *wizardry* [15; 16; 17; 18; 19; 22; 23], *witchery* (22); *witchhood* [15; 16; 17; 18; 19; 22; 23].

У складі субкатегорії **МАГІЯ** виділено складові.

Магічне замовляння. У МС існують вербальні замовляння, які по-різному впливають на живу істоту чи предмет.

– дія направлена на позитивний ефект – *Alohomora Charm* [17] – змушує замкнені двері відчинитися; *Braking Charm* [17] – змушує магичний транспорт зупинитися; *Summoning Charm* [16] – дозволяє переміщувати повітрям потрібний предмет; *Silencing Charm* [19] – заспокоює об'єкт, на який спрямовано дію; *Shield Charm* [18] – створює захисний бар'єр; *Cheering Charm* [19] – робить людину щасливою; *Reducing Charm* [18] – зменшує предмети;

– дія замовлянь направлена на заподіяння шкоди *Cruciatus Curse* [17] – людина починає відчувати нестерпний біль; *Fiendfyre curse* (19) – підпалює людину чи предмети; *Flagrate* [18] – викликає опіки; *Impediment Curse* [18] – змушує об'єкт завмерти на місці; *Imperius Curse* [19] – змушує людину коритися проти її волі; *Killing Curse* [16] – вбиває людину; *Leg-Locker Curse* [17] – не дозволяє людині ходити.

Субкатегорія **ЇЖА** включає в себе номінативні одиниці, що вербалізують концепт **РІДИНА**. У цій субкатегорії ми виокремили такі складові:

Напій. У МС існують різноманітні магичні напої, які використовуються для лікування різних захворювань у МС, наприклад, *the Mandrake Draught* [16] – виводить людину із стану окаменіння (людина перетворювалась на камінь); *a Calming* [19]; *the Draught of Peace* [19] – діє як заспокійливий засіб; *the Elixir of Life, which will make the drinker immortal* [16] – робить людину безсмертною; *Aging Potion* [16] – робить людину старшою; *a Love Potion* [16] – змушує людину закохуватись.

Страва. Кожен МС має свої специфічні страви, наприклад, *Best Blowing Gum* [17]; *fragile sugar-spun quills* [17]; *peppermint creams*

shaped like toads (hop realistically in the stomach) [16]; Toothflossing Stringmints [17]; Ton-Tongue Toffee [18].

Pepper Imps – страва МС, яка викликає полум'я у роті людини: *There was a large barrel of Every Flavor Beans, and another of Fizzing Whizbees, the levitating sherbert balls that Ron had mentioned; along yet another wall were "Special Effects" – sweets: Droobles Best Blowing Gum (which filled a room with bluebell-colored bubbles that refused to pop for days), the strange, splintery Toothflossing Stringmints, tiny black Pepper Imps ("breathe fire for your friends!"), Ice Mice ("hear your teeth chatter and squeak!"), peppermint creams shaped like toads ("hop realistically in the stomach!"), fragile sugar-spun quills, and exploding bonbons* [17]. *Pepper* має значення «перець, пекти», а *imp* «чортеня» [20, 419]. У германському фольклорі *Imps* – маленькі демони, котрі живуть поряд з людськими помешканнями та роблять різноманітні збитки заради веселощів [12]. Ознакою метафоричного перенесення виступає характерна риса поведінки, веселість та властивість обпикати.

У назві страви МС *wizard crackers* [16] концептуалізується людина, яка її готує та споживає, на що вказує лексема *wizard* «чарівник» [10; 12].

До складу неологічної одиниці *Canary Creams* (HPGF) входять слова *canary* «канарка» та *creams* «крем» [10]. Зазвичай, канарки вирізняються своїм яскравим жовтим кольором. Отже, ознакою метафоричного перенесення буде виступати колір.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Концептуальна категорія **КУЛЬТУРА** має складну ієрархічну структуру. Ця категорія тісно пов'язана із іншими концептуальними категоріями такими як **ЛЮДИНА, ПРОСТІР, ПРИРОДА, ЧАС, АРТЕФАКТ**. Найбільш представленою категорією виявилась субкатегорія **МАГІЯ**, яка виступає базовим елементом можливого світу. Концепт **МАГІЯ** об'єктивується такими номінативними одиницями як неологізми, словосполучення, та речення. Особливої уваги заслуговує вивчення особливостей фентезійного дискурсу жанру фентезі в цілому та кожного окремого взятого американо- чи британського письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Anderson, J. M. The grammar of names. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007. 359 p.
2. Cohen, H., Lefebvre, C. Handbook of categorization in cognitive science 2-d Edition, New York: Elsevier Science, 2017. 438 p.
3. Croft, W., Cruse, D. Cognitive linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p.
4. Cruse, A. D. A glossary of semantics and pragmatics. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 195 p.
5. Dummett, M. Thought and reality. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006. 124 p.
6. Györi, G. Basic level categories and meaning in language. Argumentum, 9, 2013, pp. 149-161. [Режим доступу: http://argumentum.unideb.hu/2013-anyagok/kulonszam/06_gyorig.pdf].
7. Jordan, R. Eye of the world. 1990 [Режим доступу: <http://stealthgerbil.com/files/pdf/The%20Eye%20of%20the%20World%20-%20Robert%20Jordan.pdf>]
8. Kövecses, Z. Metaphors: A practical introduction 5th Edition, Oxford, New York: Oxford University Press, 2013.
9. Lakoff, G., Johnsen, M. Metaphors we live by. London: The University of Chicago Press, 2003. 191 p.
10. Longmanonline.com. [Режим доступу: <https://www.ldoceonline.com/>].
11. Green, T. A. Folklore. An encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art. Santa Barbara, Denver, Oxford, 1997. 980 p.
12. Online Etymology Dictionary. [Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>].
13. Pratchett, T. Colour of magic. 1983. [Режим доступу: http://img0.liveinternet.ru/images/attach/c/2/3820/3820555_pratchett_terry_discworld_01_colour_of_magic.pdf].
14. Pullman, P. Amber spyglass. 2000. [Режим доступу: https://hpl.bibliocommons.com/item/show/176554125_the_amber_spyglass].
15. Rowling, J. K. Harry Potter and the sorcerer's stone. 1997. [Режим доступу: <http://www2.sdfi.edu.cn/netclass/jiaoan/englit/download/Harry%20Potter%20and%20the%20Sorcerer%27s%20Stone.pdf>].
16. Rowling, J. K. Harry Potter and the chamber of secrets. 1998. [Режим доступу: <https://www.lake.k12.fl.us/cms/lib/FL01000799/Centricity/Domain/4432/Harry%20Potter%20and%20the%20Chamber%20of%20Secrets.pdf>].
17. Rowling, J. K. Harry Potter and the prisoner of Azkaban. 1999. [Режим доступу: [http://ebook.pldworld.com/eBook/Harry%20Potter%20\(1~7\)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%203%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Prisoner%20of%20Azkaban.pdf](http://ebook.pldworld.com/eBook/Harry%20Potter%20(1~7)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%203%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Prisoner%20of%20Azkaban.pdf)].
18. Rowling, J. K. Harry Potter and the goblet of fire. 2000. [Режим доступу: [http://ebook.pldworld.com/eBook/Harry%20Potter%20\(1~7\)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%204%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Goblet%20of%20Fire.pdf](http://ebook.pldworld.com/eBook/Harry%20Potter%20(1~7)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%204%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Goblet%20of%20Fire.pdf)].
19. Rowling, J. K. (Harry Potter and the order of the phoenix. 2003. [Режим доступу: http://zf.carsondemand.ie/harry_potter_the_order_of_phoenix.pdf].
20. Salamone, F. The Eyclopedia of religions, rites, rituals, and festivals. London: Routledge, 2004. 463 p.
21. Sharifian, F. Cultural linguistics and linguistic relativity. Language Sciences, 59, 2007, P. 83-92. [Режим доступу: <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2016.06.002>].

22. Valente, C. M. The orphan's tales: In the night garden. 2006. [Режим доступу: <https://napateltho1980.files.wordpress.com/2015/08/the-orphans-ales-in-the-night-garden-by-catherynne-valente.pdf>].
23. Valente, C. M. The orphan's tales: In the cities of coin and spice. 2007. [Режим доступу: <http://freeofread.com/download/in-the-cities-of-coin-and-spice-orphans-ales-2-catherynne-m-valente/>].
24. White, A., Storms, G, Malt, B. C., Verheyen, S. Mind the generation gap: Differences between young and old in everyday lexical categories. *Journal of Memory and Language*, 98, 2018, P. 12-25. [Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jml.2017.09.001>].
25. Zhanalina, L. K., Ordahanova A. B. Substance and methods of cognitive approach in linguistics. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 192, 2015, P. 720-723. [Режим доступу: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.071>].

REFERENCES

1. Anderson, J. M. (2007). *The grammar of names*. Oxford, New York: Oxford University Press. [in English].
2. Cohen, H. & Lefebvre, C. (Eds.). (2017). *Handbook of categorization in cognitive science (2-d edn.)*. New York: Elsevier Science. [in English].
3. Croft, W., & Cruse, D. (2004). *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
4. Cruse, A. D. (2006). *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press. [in English].
5. Dummett, M. (2006). *Thought and reality*. Oxford, New York: Oxford University Press. [in English].
6. Györi, G. (2013). Basic level categories and meaning in language. *Argumentum*, 9, 149-161. Retrieved April 23, 2018 from http://argumentum.unideb.hu/2013-anyagok/kulonszam/06_gyorig.pdf [in English].
7. Jordan, R. (1990). *Eye of the world*. Retrieved March 01, 2017 <http://stealthgerbil.com/files/pdf/The%20Eye%20of%20the%20World%20-%20Robert%20Jordan.pdf> [in English].
8. Kövecses, Z. (2010). *Metaphors: A practical introduction (5th edn.)*. Oxford, New York: Oxford University Press. [in English].
9. Lakoff, G. & Johnsen, M. (2003). *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press, 2003. [in English].
10. Longmanonline.com. (n. d.). Retrieved February 23, 2018 from <https://www.ldoceonline.com> [in English].
11. Green, T. A. (Ed.). (1997). *Folklore. An encyclopedia of beliefs, customs, tales, music, and art*. Santa Barbara, Denver, Oxford. [in English].
12. Online Etymology Dictionary. (n. d.). Retrieved March 07, 2018 from <http://www.etymonline.com> [in English].
13. Pratchett, T. (1983). *Colour of magic*. Retrieved February 12, 2017 from http://img0.liveinternet.ru/images/attach/c/2/3820/3820555_pratchett_terry_discworld_01_colour_of_magic.pdf [in English].
14. Pullman, P. (2000). *Amber spyglass*. Retrieved March 04, 2017 from https://hpl.bibliocommons.com/item/show/176554125_the_amber_spyglass [in English].
15. Rowling, J. K. (1997). *Harry Potter and the sorcerer's stone*. Retrieved June 02, 2017 from <http://www2.sdfi.edu.cn/netclass/jiaoan/englit/download/Harry%20Potter%20and%20the%20Sorcerer%27s%20Stone.pdf> [in English].
16. Rowling, J. K. (1998). *Harry Potter and the chamber of secrets*. Retrieved June 10, 2017 from <https://www.lake.k12.fl.us/cms/lib/FL01000799/Centricity/Domain/4432/Harry%20Potter%20and%20the%20Chamber%20of%20Secrets.pdf> [in English].
17. Rowling, J. K. (1999). *Harry Potter and the prisoner of Azkaban*. Retrieved January 12, 2017 from [http://ebook.pldworld.com/_eBook/Harry%20Potter%20\(1~7\)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%203%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Prisoner%20of%20Azkaban.pdf](http://ebook.pldworld.com/_eBook/Harry%20Potter%20(1~7)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%203%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Prisoner%20of%20Azkaban.pdf) [in English].
18. Rowling, J. K. (2000). *Harry Potter and the goblet of fire*. Retrieved March 11, 2017 from [http://ebook.pldworld.com/_eBook/Harry%20Potter%20\(1~7\)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%204%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Goblet%20of%20Fire.pdf](http://ebook.pldworld.com/_eBook/Harry%20Potter%20(1~7)/J.K.%20Rowling%20-%20HP%204%20-%20Harry%20Potter%20and%20the%20Goblet%20of%20Fire.pdf) [in English].
19. Rowling, J. K. (2003). *Harry Potter and the order of the phoenix*. Retrieved January 21, 2017 from http://zf.carsondemand.ie/harry_potter_the_order_of_phoenix.pdf [in English].
20. Salamone, F. (Ed.). (2004). *The Eyclopedia of religions, rites, rituals, and festivals*. London: Routledge. [in English].
21. Sharifian, F. (2017). Cultural linguistics and linguistic relativity. *Language Sciences*, 59, 83-92. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2016.06.002> [in English].
22. Valente, C. M. (2006). *The orphan's tales: In the night garden*. Retrieved January 15, 2017 from <https://napateltho1980.files.wordpress.com/2015/08/the-orphans-ales-in-the-night-garden-by-catherynne-valente.pdf> [in English].
23. Valente, C. M. (2007). *The orphan's tales: In the cities of coin and spice*. Retrieved March 08, 2017 from <http://freeofread.com/download/in-the-cities-of-coin-and-spice-orphans-ales-2-catherynne-m-valente/> [in English].
24. White, A., Storms, G, Malt, B. C. & Verheyen, S. (2018). Mind the generation gap: Differences between young and old in everyday lexical categories. *Journal of Memory and Language*, 98, 12-25. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jml.2017.09.001> [in English].
25. Zhanalina, L. K. & Ordahanova A. B. (2015). Substance and methods of cognitive approach in linguistics. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 192, 720-723. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.06.071> [in English].

CONCEPTUAL CATEGORY *CULTURE* AND MEANS OF ITS VERBALIZATION (BASED ON FANTASY NOVELS BY AMERICAN AND BRITISH WRITERS)

Aleksandruk Iryna Volodymyrivna

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Chemistry and Physics-related
Faculties, the Institute of Philology, The Taras Shevchenko National University of Kiev
14, Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, Ukraine*

*Many researchers have been making emphasis to the problems of categorization and conceptualization of reality, as well as the means of its verbalization. It is evident that categorization and conceptualization processes interdepend on and interrelate to each other. The leading purpose of this article is to specify and analyze of the structure of the conceptual category *CULTURE* and means that are used to verbalize it in the fantasy novels.*

The data for this research is collected from 50 fantasy novels written by British and Americans authors within the period from 1977 to 2013. The data includes 1050 nominative units, such as neologisms / occasionalisms, word combinations, phrases, and sentences utilized by American and British authors to either name or characterize different specific features of possible worlds culture described in their fantasy novels. Culture is an essential area of human activity closely connected with specific knowledge, skills, experiences, etc.

*The category *CULTURE* is one of the basic categories of human existence not only in the real world but also in the possible one. According to the research results, the conceptual category *CULTURE* has a complex hierarchical structure. The sub-categories *Magic* comprises about 73% (531) of nominative units analyzed in the following research. The writers create innovations to either describe or name specific peculiarities of possible worldse culture.*

Characteristics of fantasy discourse in general or any of fantasy writers in particular can become the focus of further studies.

Key words: *possible world (PW), categorization, conceptual category, culture, conceptualization.*

ВИТОКИ КИТАЙСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В ЛІТЕРАТУРІ

Альзахрані Дар'я Олексіївна

аспірант кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

У статті розглядаються ранні тенденції до інтерпретації літературних творів у Давньому Китаї, аналізується традиція коментаторської літератури у вигляді окремих філософських трактатів, передмов та післямов до канонічних текстів чи творів інших авторів, особистих листах та навіть замітках на полях тексту. В дослідженні описані концепції адекватного прочитання літературних творів, особливості роз'яснення окремих фрагментів канонічних та історичних текстів, поезії та мистецтва. У дослідженні наведені приклади міркувань давніх китайських філософів, зокрема Мен-цзи та Конфуція з приводу інтерпретації, осмисленого прочитання літератури та адекватного розуміння текстів читачем. У цьому дослідженні зазначені теоретичні поняття, закладені та сформовані китайськими вченими до 6 століття, з приводу аналізу та розуміння літературного тексту. Детально розглянуті коментаторські нотатки до конфуціанського класичного канону «Чотирикнижжя», виконані китайським науковцем 12 століття Чжу Сі, а також оглянуті теоретичні концепції герменевтики, над якими він працював. У статті зазначені три види читачького розуміння тексту, описані Чжу Сі. Також дана стаття містить огляд монографії професора Мін Дун Гу «Китайські теорії читання та письма. Шлях до герменевтики та відкритої поетики», в якій він проводить детальний аналіз теорії та практик розуміння та тлумачення текстів, які мали місце в Давньому Китаї. Оглянуті два глобальних питання, які стали ключовими у дослідженні професора Мін Дун Гу: герменевтична відкритість та створення герменевтичного простору в китайських канонічних текстах. На базі його фундаментальної роботи в статті осмислюється можливість існування відкритої інтерпретації в давньокитайській філософській традиції, а також основи та цілі тлумачення давніх текстів.

Ключові слова: герменевтика, інтерпретація, коментар, розуміння, герменевтична відкритість.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасне літературознавство широко користується здобутками європейської герменевтики у вигляді термінології, концепції та теорій. Ідеї європейських вчених, особливо представників 18-20 століття, часто відображаються в аналізах літературних творів, творчості авторів та цілих літературних епох. Китайська література не є виключенням, і для її аналізу також можуть бути використані категорії західної герменевтики, однак постає питання, чи розробила китайська літературна традиція власні критерії аналізу текстів, і яким чином ця традиція розвивалась в історії китайського літературознавства. Західна герменевтика була представлена китайському науковому товариству не так давно, однак і до цього китайські вчені використовували методи та теорії герменевтики в галузі соціальних та гуманітарних наук. І хоча китайська література є популярною для світової публіки, у великому масштабі здійснюються переклади літературних творів китайських авторів, а критики чекають на вихід чергового роману, і, в цілому, інтерес публіки до літератури Китаю значно збільшився протягом останнього часу, існує певна прірва у вивченні власне китайських теорій інтерпретації, тлумачення та роз'яснення текстів, тому актуальність роботи полягає у необхідності виявлення

суто китайських традицій тлумачення тексту та осмислення їх цінності для сучасного літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Китайські давні канонічні тексти досить детально проаналізовані та перекладені на різні мови. Зокрема першими китаїстами, які працювали над текстами «Чотирикнижжя» були О. Л. Леонтьєв (видав перший переклад двох книг «Чотирикнижжя»), М. Я. Бічурін, П. С. Попов (працював над перекладом «Мен-цзи»). Серед сучасників слід зазначити А. І. Кобзєва («Да сюе»), А. Є. Лук'янова («Чжу Юн»), Л. С. Переломова («Лунь юй»), а також В. М. Майорова. У китайській науковій спільноті «Чотирикнижжя» дуже детально вивчене та доповнене коментарями. Важливий здобуток внесли текстолог династії Цин Цуй Дунбі (1740-1816), а також китайські науковці 20 століття зокрема Ян Боцзюнь, Чень Шуда, Мао Цзишуй, Нань Хуайцзін, Се Бін'ін, Чен Жудун, Тан Маньсян, Тао Чжу та багато інших. На Заході над перекладом та тлумаченням канонічних текстів працювали шотландець Джеймс Легт (19 століття), його робота «Китайські класичні тексти з перекладом, критичними та екзегетичними нотатками, вступом та широким алфавітним покажчиком 1983 року ('The Chinese Classics with a translation, critical and exegetical notes, prolegomena, and copious indexes') стала класичною в сходознавстві. Також «Лунь юй» Конфуція був перекладений французькою,

німецькою, корейською та японською мовами в 20 столітті. Серед сучасних науковців герменевтичні та коментаторські традиції, а також природу письмової культури китайців досліджували професор Стенфордського університету Марк Едвард Льюїс («Письмо та повноваження в Давньому Китаї»), професор університету Каліфорнії Санта Круз Крістофер Коннері («Імперія тексту. Письмо та повноваження в давньому імперському Китаї»). Масштабний аналіз герменевтики в китайських канонічних творах виконав професор Дун Мін Гу.

Формулювання мети і завдань статті. Метою даної статті є виявлення витоків герменевтичної традиції в Китаї. Мета має бути досягнута за допомогою таких завдань, як характеристика ранньої коментаторської літератури в Китаї, виявлення категорій, якими керувалися китайські науковці під час аналізу та тлумачення тексту, та дослідження поняття герменевтичної відкритості в літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні літературні тенденції, які акцентують увагу на теорії тлумачення тексту (інтерпретації), зазнали свого розквіту в останню чверть 20 століття. Багато теоретиків літератури, літературних критиків і філософів досліджували цей предмет в тій чи іншій мірі. Підвищення інтересу до цієї теми можна назвати «теоретичним поворотом» в літературознавстві, що був викликаний більш детальною увагою наукової спільноти до герменевтики, психоаналізу, лінгвістики, семіотики, масової комунікації та інших галузей. Основна причина такої популярності закладена в глобальному питанні представників різних культур та традицій до тексту протягом усього історичного розвитку: яким чином літературний текст може бути адекватно прочитаний? Всі похідні питання теорії прочитання тексту, які залучають категорії автора, читача, тексту, контексту, значення на інші, ґрунтуються на основному питанні про вірне прочитання тексту.

У західній науковій традиції інтерпретація бере початок ще з канонів давньої Греції, але розкривається якнайповніше у вигляді екзегетики. Після того, як побачили світ твори Фрідріха Шлейєрмахера та Вільгельма Дільтея, герменевтика набуває теоретичної аргументованості та систематичності. Хоча до недавнього часу методологія західної герменевтики не була відома науковій спільноті Китаю, не є вірним стверджувати, що герменевтика не мала місця в китайській історії.

З давніх часів у Китаї була популярною коментаторська література. Вчені досліджували текст, надавали йому роз'яснення, намагалися виявити прихований зміст висловів. У їх роботах «відбувався постійний пошук первісних намірів невідомих авторів. Хоча пошук був спрямований на відкриття первинного смислу, який мав містити оригінальний вірш, це призвело до існування декількох версій інтерпретацій, які вдало розкри-

вають смисл даного вірша крізь призму різних і навіть суперечливих інтерпретацій» [5, с. 3]. Професор Мін Дун Гу (Ming Dong Gu), американський вчений китайського походження, у своїй роботі «Китайські теорії читання та письма. Шлях до герменевтики та відкритої поетики» ('Chinese Theories of Reading and Writing. A Route to Hermeneutics and Open Poetics') наводить перший вірш «Ши-цзіну» (诗经) «Гуанцзю» (关雎) як приклад множинності інтерпретацій. За його підрахунками існує вісім головних версій інтерпретації цього вірша, а також багато другорядних варіантів тлумачень. На думку пана Мін Дун Гу, «текст зазвичай розглядається як завершений склад слів, що несе в собі інтенцію автора, і задачею читача є розкрити цю інтенцію» [5, с. 8].

У 4 ст. до н.е. виникають перші коментарі до «І-цзіну» (易经), а у 2 ст. до н.е. китайський вчений династії Хань пан Дун Чжуншу (董仲舒) видає роботу під назвою «Рясні роси «Весен та осенив»» (春秋繁露), в якій допрацьовує стислі хроніки давньокитайського царства Лу «Весни та осени» (春秋), а також розмірковує над відносинами між п'ятьма природними елементами та політичним устроєм в країні. У своїх дослідженнях Дун Чжуншу висловлює надзвичайно цінну для даного дослідження думку: «Книга пісень [«Ши-цзіну»] не має незмінної інтерпретації» [5, с. 4]. Це означає, що ідея про можливість декількох варіантів інтерпретації та вірогідність зміни тлумачення тексту почала формуватися в Китаї ще в давні часи.

Не лише Дун Чжуншу, а й інші давні філософи зверталися до поняття вірного розуміння тексту. У своїх трактатах Мен-цзи (孟子) описує явище як авторської інтенції, наміру. Мен-цзи говорить про те, що первинний намір автора твору має бути віднайдений та відтворений шляхом адекватного прочитання тексту. Також філософ розмірковує над реконструкцією оригінального контексту твору, без якого важко віднайти первинну інтенцію автора.

Давні китайські вчені усвідомили розрив між поняттями мови ян (слів) та думки чжи (ідеї) та поступово звернули увагу до адекватного прочитання тексту. Наукові розвідки вчених були представлені у вигляді філософських трактатів, коментарів, передмов та післямов до творів інших авторів, особистих листах та навіть замітках на полях тексту чи окремих літературних творів. Такі особисті додатки до твору були направлені на роз'яснення тексту для більш глибокого розуміння читачами.

Тлумачення змісту та робота над текстом також мали місце у вченнях Конфуція, який упорядковував давні китайські трактати та був основоположником китайської традиції тлумачення «Ши-цзіну». «Якщо з трьохсот віршів треба вибрати одну фразу, щоб підсумувати тему, я б сказав, що немає в цьому недоброго наміру» (诗三百，一言以蔽之，曰：‘思无邪。’) [2, с. 161].

Конфуцій не заперечує ідеї короткого викладення змісту цілого пласту віршів «Ши-цзін».

Для того щоб повніше осмислити джерела виникнення герменевтики в Китаї слід розглянути особливості канонічних текстів конфуціанства, які протягом тривалого часу закладали основи китайського суспільства та національного менталітету. Під впливом конфуціанства був сформований інститут класичної освіти, а державні іспити, які забезпечували доступ освічених китайців до чиновницьких посад і проводилися з часів династії Суй (隋 – 7 ст.) до кінця правління династії Цін (清 – 20 ст.), обов'язково залучали такі конфуціанські канонічні трактати як «П'ятикнижжя» (五经 – «У-цзін») та «Чотирикнижжя» (四书 – «Си-шу»). Вони становлять собою зібрані та упорядковані давні тексти.

«П'ятикнижжя» є однією з найдавніших літературних пам'яток Китаю, що містить цінні відомості з давньої історії. П'ять трактатів були зібрані та відновлені вченими, які прагнули пристосувати їх до політичного устрою тогочасної епохи, що, як наслідок, призвело до певної обробки оригінальних давніх текстів та додатком коментаря, який пояснював суперечливі та складні для розуміння фрагменти. Науковці також вдавалися до методу інтерполяції (заповнення прогалів у тексті інформацією на власний розсуд). У свою чергу «Чотирикнижжя» було також доповнено коментарями та нотатками. Такі коментарі до класичних конфуціанських трактатів можна вважати відправною точкою інтерпретації в Китаї, оскільки вони містили цінні записи з тлумачення важких частин, прагнули до вірного роз'яснення оригінального наміру тексту. Концептуальне поняття «читання» з'являється в Китаї ще в давні часи, коли виникає потреба тлумачення канонічних та історичних творів.

Робота над роз'ясненням текстів «Чотирикнижжя» досі проводиться сучасними вченими як в Китаї, так і за кордоном. Зокрема так про коментаторську літературу до канонічних текстів у вступі до російського перекладу «Мен-цзи» пише В. М. Майоров: «До початку 20 ст. корпус коментарів до «Мен-цзи» був представлений кількома десятками старовинних і нових праць конфуціанських вчених. Ще більше коментарів, про існування яких відомо з традиційних китайських біографій, було втрачено за більш ніж тисячолітню історію трактату. Примітки до «Мен-цзи» та тлумачення тексту представляють практично весь хронологічний і весь жанровий спектр старовинної китайської коментаторської літератури – від коротких приміток і виправлень попередніх коментарів до анотацій і значних міркувань з приводу висловлювань Мен-цзи» [2, с. 240].

Оскільки коментаторські нотатки з тлумаченням смислу та інтерпретація виникли та розвивалися на терені канонічних текстів, то китайська герменевтична традиція здебільшого мала конфуціанський характер з акцентом на ідеологію

та моральне виховання. Однак в давньому Китаї інтерпретація спочатку не була виділена в окрему концептуальну категорію та не обмірковувалася систематично на відміну від західної сучасної традиції.

До кінця 6 століття китайська традиція вже зосередилася на ідеї герменевтичної відкритості та сформувала основні теоретичні поняття, зокрема уіуін (遺音 – протяжний звук), уівей (遺味 – тривалий присмак), сонгзхі (重旨 – буквально, подвійний намір, термін близький до багатозначності), фуі (复义 – буквально, множинне значення, термін близький до полісемії), венвай қузхі (文外曲致 – непрямі конотації поза текстом), буїн зхіі (不尽之义 – безкрайне значення, термін близький до необмеженого семіозису) [5, с. 4]. Давні китайські вчені хоча і писали про те, що інтерпретація текстів є відкритою і допускали кілька тлумачень, однак парадоксальним є те, що всі пошуки прихованих змістів, результатом яких стала множинність інтерпретацій, були направлені на віднайдення одного вірного смислу, закладеного автором твору. Так з'являлося поняття 五经正义 (вірне значення п'яти класичних творів), що мало ціллю встановлення єдиного вірного тлумачення канонічних текстів.

Цінним матеріалом для даної статті є наукова робота пана Чжу Сі (朱熹), якому ми завдячуємо упорядкованими коментарями, що увійшли до складу «Чотирикнижжя». Чжу Сі був вченим, філософом, літератором, текстологом і коментатором конфуціанських канонічних творів 12 століття, а також є одним з найвпливовіших представників неоконфуціанства в Китаї, саме завдяки йому це вчення набуло підпорядкованої та систематизованої форми. Чжу Сі широко популяризував освіту та заснував величезну кількість навчальних заходів.

Чжу Сі є упорядником та коментатором конфуціанського класичного канону «Чотирикнижжя», яке включає «Лунь юй» (论语), «Мен-цзи» (孟子), «Да сюе» (大学) та «Чжун'юнь» (中庸). Хоча в нотатках Чжу Сі ще не спостерігається чіткого викладення теорії та методу інтерпретації, він є першим вченим в давньому Китаї, який систематично описав процес адекватного прочитання тексту та вірного розуміння. Для коментарів Чжу Сі мав провести аналіз давніх трактатів, а також відновити їх зміст для своїх сучасників, читачів 12 століття.

Інтерпретаційні ідеї Чжу Сі були направлені на розуміння китайських класичних канонів, а «лі» (礼 – принцип) стає головною метою інтерпретації. Найкращий шлях для осягнення суті «лі» – це читання. На думку Чжу Сі, «лі» – дуже важкий для розуміння концепт, який був зрозумілий лише давнім мудрецам. Їх тлумачення пройшли перевірку часом і саме в них знаходиться істина. Оскільки тлумачення мудреців зафіксовані лише в письмових джерелах, то їх дослідження – єдиний шлях до істини та осягнення смислу «лі».

Чжу Сі виокремив три рівні читацьких цілей розуміння:

- Розуміння смислу тексту
- Розуміння авторського замислу
- Розвиток такого рівня розуміння, яке не обмежується буквальним розумінням тексту, хоча і бере буквальний смисл за основу.

Цей рівень розуміння є найважливішим, оскільки охоплює прихований смисл тексту. Досягнувши такого рівня, читач буде здатним глибше пізнати та духовно розвинути самого себе.

Звернемося до монографії професора Мін Дун Гу «Китайські теорії читання та письма. Шлях до герменевтики та відкритої поетики», що представляє докторську дисертацію професора, яку він захистив на базі Чиказького університету (University of Chicago), вивчаючи китайську літературу та компаративістику. У своїй дисертації професор детально аналізує давні китайські теорії та практики розуміння та тлумачення текстів. Метою його роботи було упорядкування герменевтичних теорій китайського походження в єдину систему та їх синтез. Він прагнув довести, що герменевтичні пошуки в китайському науковому суспільстві виникли задовго до виникнення герменевтики на Заході, а сучасні ідеї герменевтичної відкритості та відкритої поетики були відомі в Китаї задовго до того, коли вони поширилися на царині західної герменевтики. Професор у своїй роботі детально описує роботи давніх китайських мислителів, зокрема Мен-цзи (孟子, 372 до н. е. – 289 до н. е.) та Чжуан-цзи (庄子, 369 до н. е. – 286 до н. е.), чия теорія щодо вірного прочитання тексту напрочуд схожа на ті, які представлені в роботах сучасних літературних теоретиків. Мін Дун Гу проводить детальний аналіз вірогідності існування герменевтичної відкритості (відкритої інтерпретації) на прикладі таких давніх китайських творів як «І-цзін» та «Ши-цзін».

Професор Мін Дун Гу зосереджується дуже детально на понятті герменевтичної відкритості, яке має на увазі можливість існування кількох варіантів інтерпретації тексту. Автор ставить провідне запитання, яке є центральним стрижнем усього його дослідження: «чи є текст замкнутим простором єдності, гармонії та балансом протилежностей, що дозволяє лише незначні та близькі варіації тлумачення, або відкритим простором різних поглядів, голосів, цінностей, ставлень та ідеологій, який заохочує різні та суперечливі інтерпретації?» [5, с. xi]. Під час свого дослідження він наводить аргументи на захист останнього вислову.

Дослідник у своїй роботі оперує такими літературними поняттями як «автор», «читач», «текст», «контекст», «смисл», «намір», «пошук значення» (signification), «семіозис» та іншими. Він проводить компаративне дослідження китайських теорій читання та письма та західних герменевтичних традицій в більш широкому контексті постмодерних теорій. Наукові розвідки пана Мін Дун Гуна стали міжкультурним пошуком,

заснованим на понятті герменевтичної відкритості. У центрі уваги його дослідження постали два глобальних питання: відкритості інтерпретації та створення герменевтичного простору. Одним із завдань дослідження було пояснення, чому будь-який текст є відкритим за своєю природою, і яким чином можна його відкрити.

Слід більш детально зосередитися на понятті герменевтичної відкритості, яку в літературознавстві також називають літературною відкритістю. Це одне з головних естетичних питань у літературній традиції як Заходу, так і Сходу. «Поняття герменевтичної відкритості описує літературний текст як такий, що не є закритим складом певних слів, і повідомлення якого обмежені та остаточні, а є відкритим герменевтичним простором, створеним за допомогою образних або вербальних знаків, які спроможні створювати необмежені інтерпретації» [5, с. 1]. Герменевтична відкритість має на увазі, що літературний текст не має одної єдиної вірної інтерпретації, або обмеженої кількості інтерпретацій.

Літературна відкритість як теоретична концепція була вперше запропонована Умберто Еко в його роботі «Відкритий твір» («Opera aperta») у 1962 р., але в китайській традиції ця ідея існувала ще в давні часи. Професор Мін Дун Гу говорить про те, що ще на етапі раннього розвитку китайської літератури письменники «відчували імпульс до художньої відкритості та обігравали ідею та практику відкритого твору» [5, с. 1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В східній та західній традиціях потреба в адекватному прочитанні тексту виникла з необхідності тлумачити канонічні та релігійні трактати. На Заході розквіт теорій адекватного прочитання тексту відбувається одночасно з розвитком класичної герменевтики у 18 столітті, хоча епізодичні несистематичні запити в цю сферу спостерігаються і раніше. У Китаї ж початок концептуальних досліджень у галузі читання текстів можна віднести до 4 століття до н. е., оскільки з давніх часів в Китаї читання виступало невіддільною частиною культурного життя та освіти. Концептуальне поняття «читання» виникає в давнину, коли китайські мислителі починають тлумачення класичних канонічних та історичних творів, поезії, мистецтва та метафізики. В Китаї відповідною точкою для розвитку інтерпретації можна вважати коментаторську літературу до релігійних творів. Такі тексти збиралися у канони, відновлювалися вченими, які прагнули пристосувати їх до політичного устрою тогочасної епохи, що призвело до певної обробки оригінальних давніх текстів та додатком коментаря, який пояснював складні для розуміння фрагменти. Коментатори прагнули до вірного роз'яснення оригінального наміру тексту. Серед китайських коментаторів та упорядників давніх текстів почесне місце належить Чжу Сі. Хоча в його нотатках не спостерігається чіткого викладення теорії та методу інтерпретації, він є першим вченим в давньому Китаї, який систе-

матично описав процес адекватного прочитання тексту та вірного розуміння. Чжу Сі виокремив три рівні читацьких цілей щодо розуміння, а саме розуміння смислу тексту, розуміння авторського замислу та розуміння, яке залучає прихований зміст тексту. Серед сучасних досліджень значущий науковий здобуток у теорії герменевтики Китаю належить професору Мін Дун Гу, наукові розвідки якого стали міжкультурним пошуком, заснованим на понятті герменевтичної відкри-

тості. У центрі уваги його дослідження постали два глобальних питання: відкритості інтерпретації та створення герменевтичного простору в китайських канонічних текстах. Таким чином, поняття відкритості інтерпретації існувало в роботах давніх китайських філософів задовго до появи цієї ідеї в європейській науковій спільноті. **Перспективою для подальших досліджень** є аналіз пізніших за канонічні тексти творів на предмет герменевтичної відкритості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев В.М. Китайская литература. М.: Наука, 1978. 247 с.
2. Конфуцианское «Четверокнижие» («Сы шу»). Пер. с кит. и коммент. А.И. Кобзева, А.Е. Лукьянова, Л.С. Переломова, П.С. Попова. М.: Вост. лит., 2004. 431 с.
3. Умберто Эко. Открытое произведение. Форма и неопределенность в современной поэтике. СПб.: Академический проект, 2004. 384 с.
4. Christopher L. Connery. The Empire of the Text: Writing and Authority in Early Imperial China. Rowman & Littlefield Publishers, 1999. 224 p.
5. Ming Dong Gu. Chinese theories of reading and writing. A route to hermeneutics and open poetics. NY: State University of New York, 2005. 334 p.
6. Mark E. Lewis. Writing and Authority in Early China. NY: State University of New York Press, 1999. 544 p.

REFERENCES

1. Alekseev, V. M. (1978). Kitaiskaya literatura [The Chinese literature]. Moscow: Nauka [in Russian]
2. Konfutsianskoe 'Chetveroknizhie' ('Sy shu') (2004). [Confucian 'Four books' ('Si shu')]. Per. s kит. i comment. Kobzeva A. I., Lukianova A. E., Perelomova L. S., Popova P. S. Moscow: Vost. Lit. [in Russian]
3. Eko, Umberto (2004). Otkrytoe proizvedenie. Forma i neopredelennost v sovremennoi poetike [The open work]. Saint-Petersburg: Akadem. proekt [in Russian]
4. Connery, Christopher L. (1999). [The Empire of the Text: Writing and Authority in Early Imperial China]. Rowman & Littlefield Publishers [in English]
5. Ming Dong Gu (2005). [Chinese theories of reading and writing. A route to hermeneutics and open poetics]. NY: State University of New York [in English]
6. Lewis, Mark E. (1999). [Writing and Authority in Early China]. NY: State University of New York Press [in English]

THE ORIGINS OF CHINESE HERMENEVTIC TRADITION IN LITERATURE

Daria Oleksiivna Alzahrani

*postgraduate student, Department of Far East and Southeast Asia Languages and Literature,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska Str., 60, Kyiv, Ukraine*

This article analyses the early interpretative tendencies in the scientific written work in ancient China. Moreover, the research describes the traditions of literary commentary, especially the pieces represented as separate philosophical treatises, forewords and concluding remarks to the sacral texts or other authors' literary works, personal letters and anecdotal notes to the texts. The study identifies the meaning of adequate reading concept, as well as the guidelines that were followed by the Chinese scholars while clarifying fragments of canonical and historical literature, poetry and art, which were potentially ambiguous and difficult for understanding. There are examples of ancient Chinese philosophers' ideology, including the ideas of Menzi and Confucius regarding the literary interpretation, mindful reading and correct understanding of the texts. The article also presents theoretical concepts developed and used by Chinese scientists in the 6th century to analyse and deeply understand the literary text. This study uses commentary notes of the Confucian 'Four Books' and 'Five Classics' in order to acquire deeper understanding of the commentary literature in China. Zhu Xi's hermeneutic concepts are also considered in this article, as well as three types of reading comprehension that were developed in his theoretical scientific research. Also this study provides general overview of the monograph called 'Chinese Theory of Reading and Writing. The Route to Hermeneutics and Open Poetics' by Chinese-born American literary scholar Ming Dong Gu. In his monograph professor Ming Dong Gu conducted an extremely detailed analysis of literary understanding and interpreting traditions that took place in ancient China. He placed two global problems as the key areas of his study: the concept of hermeneutic openness and the hermeneutic space in Chinese canonical texts. Based on his fundamental research this article studies the possibility of open interpretation in the ancient Chinese philosophical tradition, as well as the nature and targets of commentary literature in China.

Key words: hermeneutics, interpretation, commentary, understanding, hermeneutic openness

УДК 371/364

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-18-24>

СОЦІАЛЬНИЙ ДИСКУРС У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Васянович Г. П., Нагірняк М. Я., Лаврецький Р. В.

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна*

У статті обґрунтовано поняття соціального дискурсу, з'ясовано сутність і зміст соціального дискурсу у шкільному середовищі крізь призму соціальної дискурсології; визначено пріоритети та основні напрями соціальної роботи в школі у педагогічній спадщині видатного українського педагога Василя Сухомлинського.

Ключові слова: соціальний дискурс, Василь Сухомлинський, соціальна робота, педагогічна теорія, школа, шкільне середовище.

Василеві Сухомлинському

О, Сухомлинський! Світоче України!
Ти наша Честь і Гордість, і Краса!
Тобі черлені кетяги калини,
Тобі Сквороди квітучий сад!

Не сотню літ, а житимеш Ти – вічно
В серцях учнівських, і серцях батьків,
Було Твоє життя бурхливим віче,
Бо не шукав у нім проторених доріг.

Понад усе Тобі були Павлиш і школа,
Понад усе – любов до дітлахів,
Твоя Душа і Дух – усе перебороли,
Усе, і навіть кадебістівських катів.

Тобі горлали: «Брось мечты и выси!
Твоя гуманность не для СССР!»,
А ти, хай потайки, а Богові молився,
Орав і сів, й проти вітру пер!

Ти був Директором, а більше – Провидінням!
Твої скарби – на всіх материках,
Зразком невичерпним і чистого сумління,
Залишишся, Василе, у віках!

... Такі життя твої короткі миті,
Щомиті кожної натужно працював,
І серце віддавав не тільки дітям,
Його всій Україні й світові віддав!

Г. П. Васянович

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Традиційно дискурс розуміють як упорядковане письмове, найчастіше мовне, повідомлення окремого суб'єкта. Останнім часом термін отримав значне поширення в гуманітаристиці і набув нових відтінків значення. У міру становлення дискурсного аналізу як спеціальної галузі досліджень з'ясувалося,

що значення дискурсу не обмежується письмовим і усним мовленням, а позначає, крім того, і позамовні семіотичні процеси. Акцент у цьому випадку роблять на інтерпретації дискурсу крізь призму його інтеракціональної природи.

Дискурс – це, насамперед, мова, занурена в життя, у соціальний контекст. Іншими словами, дискурс – це «істотна складова соціокультурної взаємодії» (Ван Дейк). У царині соціальної дискурсології соціальний дискурс у широкому сенсі розуміють як процес творення тексту учасниками

соціальної дійсності з метою обґрунтування соціального порядку, тобто затвердження соціальних норм, цінностей, дій. Зазвичай це процес формування консенсусу, соціальної злагоди, легітимізації соціальних явищ, які особливо у сучасному техногенному інформаційно-залежному соціумі стали його невід'ємною частиною. З іншого боку, соціальний дискурс трактують як демократичний засіб конструювання соціуму і пов'язують з ідеалом вільної комунікації рівних учасників, для яких категоричний імператив Канта модифікується так: «Поводь себе так, як би ти жив в ідеальному Комунікативному суспільстві». За таких умов особливої актуальності набуває соціальна робота, яка в українському суспільстві набирає все більшого розвитку. Посилена увага до цієї нагальної проблеми зумовлена різними чинниками (політичними, економічними, культурними), а також тим, що попри її актуальність в радянські часи вона досить повільно розвивалася, мала інші форми та пріоритети.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сьогодні питанням соціальної роботи, як на рівні теорії, так і практики, присвячено значну кількість наукових праць, а також методичних розробок її здійснення у різних навчальних закладах України. Серед них праці таких вітчизняних авторів: «Соціальна робота» В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М. Н. Лукашевич, «Інклюзивна освіта» О. Б. Будник, «Соціальна робота» А. Й. Капська, «Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія» А. А. Колупаєва, «Соціальна робота» І. І. Мигович, «Основи інклюзивної освіти» М. С. Швед та зарубіжних науковців: «Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів» Е. Р. Даніелс, К. Стаффорд, «Основи дефектології» В. А. Лапшин, Б. П. Пузанов, «Теорія соціальної роботи» М. В. Фірсов, Є. Г. Студенова, «Словник-довідник із соціальної роботи» Є. І. Холостової та ін. У цих та інших працях окреслені не лише концептуальні підходи щодо організації соціальної роботи, а й подані понятійно-термінологічні визначення, ключові позиції її сутності і змісту, представлено вітчизняний історичний та зарубіжний досвід розвитку соціальної роботи, розроблено методичне забезпечення навчальної дисципліни «Соціальна робота» та ін.

Метою статті є вивчення поглядів видатного українського педагога В. Сухомлинського на сутність і зміст соціальної роботи у шкільному середовищі крізь призму соціальної дискурсології.

Завдання дослідження: а) з'ясувати питання соціальної допомоги та реальної підтримки дітей у практичній діяльності В. Сухомлинського; б) розкрити основні чинники соціалізації особистості учня та висвітлити дидактично-виховний супровід організації соціальної роботи в теоретичних і практичних пошуках вченого; в) обґрунтувати принцип гуманістичної спрямованості й установки вчителя на соціально-педагогічний захист учнів у творчій спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У В. Сухомлинського немає окремих праць, які б безпосередньо висвітлювали питання соціальної роботи, натомість уся його теоретико-педагогічна й практична діяльність була спрямована саме на розв'язання соціальних проблем, яких у тяжкі післявоєнні часи та після голоду (1946–1947 рр.) було вкрай багато: діти-сироти, безпритульні діти, інваліди, соціально запущені діти, хворі на різні недуги малі та дорослі від неналежного, радше – вкрай поганого харчування. Все це потребувало пильної уваги як батьків, так і школи. Згадуючи цей неймовірно важкий час В. Сухомлинський писав, що 29 місяців окупації його рідного села залишили страшні сліди не тільки в економіці, а й у духовному житті. Усе, що з такою любов'ю створювали в довоєнні роки, – кабінети, бібліотека, багатий плодовий сад, – усе було знищено, навіть парти були спалені. «Війна принесла дітям страшне горе – сирітство. Без справжньої дружби вчителя і дитини, без благородної моральної основи шкільного навчання не можна було навіть думати про те, щоб усі діти відвідували школу. Духовний світ багатьох дітей був понівечений не тільки страхіттями окупації, а й атмосферою безсердечності, байдужості до людської долі, що склалася в деяких сім'ях. У селі з'явилося кілька дітей невідомо чийх, вони жили в убогих куточках, держава тоді ще не могла дати притулок у дитячих будинках усім, хто потребував цього» [14, 37–38].

Все це потребувало від школи реалізації однієї із першорядних складових соціальної роботи – допомогти, врятувати життя, передусім – дитячі. Сумно і прикро говорити про те, що і сьогодні дорослі, і діти потерпають від так званої «гібридної війни», нав'язаної нам Росією. Нищиться цвіт нації, нищиться наше майбутнє від кривавих рук сусідів, омиваються кров'ю наші серця, і наших у нічому невинних дітей...

Як багатолітній директор Павлівської школи, Василь Сухомлинський залучав до соціальної роботи не лише весь педагогічний колектив, а й батьків, різні громадські, соціально-культурні установи й організації, а нерідко спирався на допомогу самих дітей, навчаючи їх добру і самостійній діяльності, життю.

Аналіз праць В. Сухомлинського уможливило виокремити основні напрями соціальної роботи не лише в Павлівській школі, а й в різних навчальних закладах України. До них відносимо: а) соціальна допомога та реальна підтримка дітей (індивідуальна й групова), які її потребують; б) гуманістична спрямованість й установка учителя на соціально-педагогічний захист учнів; в) соціалізація особистості учня; г) дидактико-виховний супровід організації соціальної роботи; д) створення соціально-виховного й культурного середовища; е) організація реабілітації учнів, що її потребують внаслідок різних життєвих обставин.

Соціальна допомога та реальна підтримка дітей (індивідуальна й групова), які її потребу-

ють. У широкому розумінні соціальна допомога є системою соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки та послуг, які надає соціальна служба окремим особистостям або групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності в суспільстві [6, 838]. Цей широкий контекст соціальної допомоги ґрунтується на соціальній політиці держави, яка не лише її проголошує, а й створює необхідні та реальні умови для її здійснення. Натомість у післявоєнні роки багато гасел і надто мало реальної соціальної допомоги.

У вузькому розумінні соціальна допомога головним чином базується на можливостях того чи іншого навчального закладу щодо її надання, конкретних потреб учнів, а також свідомій налаштованості вчителів до цієї добродійної дії. Саме з цієї позиції і виходив у своїй діяльності В. Сухомлинський, не лише як директор (за своїми формальними обов'язками, а передусім – за сумлінням свого серця, яке віддавав дітям), адже він свідомо творив «Школу радості», і разом із своїм дружином, високопрофесійним колективом – створив її. Школа разом з батьками мала допомогти дитині стати людиною, громадянином своєї держави, – це святий обов'язок дорослих. Не можна жити і дня без тривоги за майбутнє дитини, наголошував педагог, треба вміти розуміти кожний порух дитячого серця. Це досягається не стільки певними методами, технологіями, скільки завдяки високій емоційно-моральній культурі педагога. В. Сухомлинський зі щемінням у серці говорив про те, що в школі не бракувало горя: в однієї з учениць захворів батько, в іншої – мама, ще в іншої – бабуся. В сім'ї хлопчика Колі за крадіжку заарештували батька... Отже, у кожного різне горе і кожен переживає його по-своєму. Однозначно одне – ці безраднісні дні дитина не здатна навчатися і поводитися так, як це було за нормальних умов. Тому перша допомога дитині з боку вчителя полягає в тому, аби він не був байдужим, помічав настрій учня, умів щадити його серце і не додав нового горя. Водночас, директор школи застерігав: «... якщо дитина тільки "споживає" радості, не здобуваючи їх працею, напруженням духовних сил, її серце може стати холодним, черствим, байдужим. Величезною моральною силою, що облагороджує дітей, є творення добра для людей» [17, 227]. Далі В. Сухомлинський переконував, що одне з головних виховних завдань школи полягає в тому, щоб дитина серцем відчувала, що навколо неї є люди, які також потребують допомоги, турботи, ласки, сердечності, співчуття.

Гуманістична спрямованість й установка учителя на соціально-педагогічний захист учнів. Сьогодні практично немає тих, хто би відверто заперечував дівість гуманістичних поглядів і переконань В. Сухомлинського. Проте в той час, коли педагог доводив її нагальну необхідність, йому не раз закидали про помилковість і абсурдність такого підходу, а ще й ідеологічну невідповід-

ність «лінії партії», абстрактність, і навіть ознаки «попівства», релігійність. До того ж варто додати, що це робили не лише можновладці, а й деякі так звані вчені-педагоги, які не бачили живих учнів, але були зашорені «ідеєю комунізму», а в кращому випадку – «розвиненого соціалізму». Втім, справжній педагог у цьому важливому питанні був непохитним і налаштовував весь педагогічний колектив школи на гуманно-дієве ставлення до учнів, на формування у вчителів гуманної психологічної установки в справі захисту учнів. В. Сухомлинський вважав, що саме гуманне ставлення до учнів з боку вчителів є запорукою розвитку особистості учнів, плекання в них честі та гідності, совісті та справедливості, людського милосердя, отже, всього того, без чого не буває людини з її духовно-душевними смислами й цінностями. У цих надважливих питаннях В. Сухомлинський спирався на інтеграцію творчих педагогів-професіоналів, створену ним управлінську команду однодумців, які мали певне функціональне розмежування і взаємну відповідальність, а також комфортне навчально-освітнє і соціокультурне середовище. Узгодженість дій учителів і учнів, на думку видатного педагога-практика, їх співдружність і взаєморозуміння утверджує в дитині оптимізм, віру в людяність і свободу вибору власних дій і вчинків. Безумовно, що важливою є не будь-яка взаємодія вчителя з учнями, а така, в якій розкривається краще в дитині – співпраця і співдружність, взаємна довіра. За таких умов відбувається збереження фізичного і психічного здоров'я вихованця, утверджуються його моральність, громадянськість, забезпечується соціально-педагогічний захист дитини. «Важко знайти що-небудь неприпустиміше в школі, – писав В. Сухомлинський, – де кожне слово повинно бути пройнято духом високої гуманності й чуйності, де відносини між людьми не повинні затьмарюватися боязню. Школа і страх – поняття такі ж несумісні, як краса і потворність» [16, 494]. І далі педагог в котрий раз наголошує: «Усе шкільне життя повинно бути пройняте духом гуманності» [16, 496]. Гуманне ставлення до дитини, у тому числі й «важкої дитини», означає розуміння вчителем тієї простої та мудрої істини, що без внутрішніх духовних зусиль, без її бажання бути хорошою немислима школа, немислиме виховання. Але гуманність – це не лише поблажливність, а й вимогливість, непримиренність до лінощів, неробства. «Є категорія дітей, – писав В. Сухомлинський, – у вихованні яких справжня гуманність – справедливість, чуйність, висока моральна й емоційна культура учителя – відіграє вирішальну роль. Це діти з уповільненим розумовим розвитком – не розумово відсталі, а нормальні діти, у вихованні яких в дошкільні роки було допущено помилки. Виховання цих дітей в школі – це справжній екзаме́н на гуманність. Без спеціальної, глибоко продуманої роботи з цими дітьми не можна уявити собі школу» [16, 505].

Соціалізація особистості учня. Це поняття застосовується у філософії, соціології, психології, педагогіці та ін. науках. Виникло в західній соціології наприкінці XIX століття; в наукову систему понять введено американським соціологом Ф. Гіддінгсоном, який тлумачив його як процес розвитку соціальної природи людини. В українській педагогіці поняття «соціалізація особистості», як доводить О. Будник, утвердилось не так давно. Воно характеризує процес і результат засвоєння й активного відтворення людиною соціокультурного досвіду (знань, цінностей, норм, традицій тощо) на основі її діяльності, спілкування і відносин. Соціалізація – це процес входження особистості в соціальне суспільство загалом через набуття соціального досвіду людства [3, 80]. В. Сухомлинський добре бачив, що соціалізація особистості учня відбувається в основному на двох взаємопов'язаних, взаємодіючих рівнях: стихійному і відносно контрольованому (виховання). Безумовно, що педагог стояв на позиції контрольованого процесу розвитку особистості, хоча й не заперечував впливу на свідомість особистості стихійних чинників, різних ситуацій. Вчений слушно вважав, що найбільш активно соціалізація особистості відбувається у процесі її діяльності, соціально-корисної праці. Причому для соціалізації особистості учня характерним є як типовий, так і одиничний процес. Типовість визначають соціально-культурні умови, расові, етнічні відмінності, а одиничність – індивідуальні особливості людини: здібності, комунікабельність, темперамент і характер, індивідуальний рівень ідентичності, усвідомлення свого життєвого шляху як унікального та ін. В. Сухомлинський доводив, що у процесі соціалізації слід допомогти учневі, (але без зайвої нав'язливості, примусового напучування), правильно визначитися з метою набуття соціального досвіду, зорієнтуватись у духовних цінностях власної життєдіяльності, цілеспрямованістю щодо досягнення вироблених ідеалів. За таких умов особистість стає відкритою світові, самостійною, ініціативною, здатною активно реалізувати свій творчий потенціал. Отже, надто важливим, вважав В. Сухомлинський, щоб особистість в процесі соціалізації свідомо прагнула самозмін і постійно, цілеспрямовано робила для цього необхідні кроки.

Дидактико-виховний супровід організації соціальної роботи. Безумовно, що будь-який супровід у справі виховання громадянина потребує належного забезпечення: нормативно-правового, соціокультурного, духовно-морального дидактико-виховного і т. ін. В. Сухомлинський особливу увагу приділяв саме останньому. Він доводив, що організація соціальної роботи з учнями потребує диференційованого, індивідуального підходу. Особливо це стосується дітей, які з різних причин мають труднощі в навчанні. З цього приводу вчений писав: «Мені було ясно: якщо вчити їх так

само, як учать усіх дітей, вони неминуче залишаться недоумками, знедоленими, нещасними людьми, які все життя переживатимуть гірку думку: я ні на що не здатний. Їх треба постійно захищати, бо вони легко уразливі: сфера інтелектуального життя в дитячому віці тісно зливається із сферою моральною, і кожна невдача в навчанні сприймається як гірка прикрість (проте тільки до того часу, поки серце не призвичаїться і не задерев'яніє, але тоді вже не може бути й мови про якийсь порятунок)» [13, 588]. Видатний теоретик і практик освіти наголошував, що ставлення до дитини, яка має відмінності від інших неуспішністю, відставанням у здобутті знань, «повинно бути в сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим» [13, 590].

Дидактико-виховний супровід організації соціальної роботи, на думку В. Сухомлинського, повинен розпочинатися з розробки індивідуальних навчальних планів і програм, які б максимально враховували не лише вікові особливості дитини, а також її інтелектуальний, духовно-душевний, психологічний стан, умови життя тощо. Сьогодні ця думка широко обговорюється і реалізується багатьма теоретиками і практиками педагогічної освіти. Зокрема Тім Лорман називає гнучкі навчальні програми четвертим із семи стовпів інклюзивної освіти. Він пише, що шкільні програми в багатьох західних країнах значно ускладнюють освітянам реалізацію їхніх спроб застосовувати інклюзивний підхід в освіті. У шкільних колах вважають, що сучасна навчальна програма є лінійною, позбавленою гнучкості, вилученою з контексту, занадто конкретно, централізованою і такою, що недостатньо враховує запити учнів з особливими потребами. Автор доводить, що на часі саме гнучкі, індивідуальні програми, які б спрямовувалися не стільки на конкретні навички, скільки на когнітивні аспекти навчання. Важливо розглядати модифікацію та адаптацію навчальної програми не тільки як зміну рівня навичок, необхідних для опанування матеріалу. Насамперед, потрібно розглядати можливості іншої адаптації (такої, як використання техніки, додаткових людських або інших ресурсів) [9, 8].

Варто зазначити, що В. Сухомлинський про це писав ще у 60-х роках XX ст. Його передбачення й педагогічна інтуїція були випереджальними. Цю тенденцію в Україні послідовно підтримували і розвивали академіки М. Ярмаченко, В. Бондар та ін. Зокрема В. Бондар писав: «за останні роки... оновлено структуру спеціальних шкіл (інтернатів), навчальні плани, програми й підручники. Цьому передувало розроблення Державного стандарту спеціальної освіти, який регулює відносини суб'єктів освітнього процесу. Державний стандарт містить корекційно-розвивальну складову, що забезпечує здійснення психолого-педагогічної, медичної, соціальної реабілітації дітей з особливостями розвитку та надання широкого

спектра освітніх, виховних, корекційних послуг для задоволення потреб учнів і реалізації можливостей їхньої соціалізації» [1, 10].

Учитель повинен вміти планувати, організовувати й аналізувати різні види навчальних і поза навчальних занять, використовувати найсучасніші та найефективніші методи та моделі навчання учнів, добре знати особливості діяльності в середовищі дітей з особливими потребами та їх батьками, вміти застосовувати на практиці прийоми, сучасні засоби навчання. Він також має вміло використовувати зарубіжний досвід організації соціальної роботи та аналізувати її результати.

Дидактично-виховний супровід організації соціальної роботи має здійснюватися послідовно і безперервно, з урахуванням самостійної діяльності вихованців, ступеня їх інтелектуального і духовно-почуттєвого зростання.

Важливим чинником в організації соціальної роботи В. Сухомлинський вважав допомогу вчителю з боку керівництва школи, педагогічної ради в удосконаленні його педагогічної майстерності. З цього приводу він писав: «Завдання директора – допомогти кожному вчителю в створенні індивідуальної творчої лабораторії. Індивідуальна робота з учителем передбачає, з одного боку, вивчення тих методів виховання, які він застосовує, а з другого – надання йому практичної допомоги. Зміст, методи, характер такої роботи визначаються рівнем педагогічної культури педагогів, їхнім кругозором, інтересами, духовними запитами» [14, 72]. З іншого боку, і сам директор школи має навчатися у вчителя, це взаємний процес. «Своїм педагогічним досвідом я зобов'язаний розумним, мислячим учителям, уроки яких я відвідував і аналізував. Коли переді мною відкривалась якась нова грань педагогічної справи і я, скільки не вдивлявся і не вдумувався в цю грань, ніяк не міг зрозуміти її суті, я відвідував підряд по п'ять-сім уроків цих учителів, прагнучи знайти відповідь на питання, що хвилювало мене» [14, 72].

Створення соціально-виховного й культурного середовища. В. Сухомлинський зазначав, що поняття "середовище" є широким і багатоплановим. Це і світ речей, що оточують учня, і вчинки старших, і особистий приклад учителя, і загальний моральний тонус життя шкільного колективу, де реалізується чуйність, моральність. При цьому, в основі середовища знаходиться сім'я. Обґрунтовуючи цю думку, В. Сухомлинський наводить важливий науковий факт. Він пише: «Науці відомі 32 випадки виховання дітей, викрадених у ранньому дитинстві різними звірами. «Диких» дітей, яких повернули в людське суспільство, в жодному випадку не вдалося зробити повноцінними людьми, бо вони провели перші роки свого дитинства не серед людей, не знали людських відносин у найчутливіший до зовнішніх впливів період. Цей єдиний у своїй природі факт, який

дає можливість з'ясувати суть процесу людського виховання, незаперечно свідчить про те, що чим далі від народження, тим людина стає більш консервативною і виховуваною» [14, 13]. Отже, на думку педагога, соціально-виховне середовище для людини є надзвичайно важливим, і в ньому особливу роль відіграють людські відносини, спосіб і рівень комунікації – слово. Якщо середовище утверджує в людині зовсім не те, до чого закликають хороші слова, то слово – цей мудрий, сильний засіб впливу учителя на учня – перетворюється у свою протилежність: воно виховує лицемірство, невіру в добро. Отже, наголошував В. Сухомлинський, у процесі організації соціальної роботи слід створювати гармонію середовища і слова. Вчений дотримувався думки, згідно з якою, продуктивність соціальної роботи значною мірою залежить від наявного соціально-виховного середовища, яке є сукупністю умов життєдіяльності особистості, і які постійно змінюються. Соціально-виховне середовище повинно повсякденно створюватись і збагачуватись. Умови соціально-виховного середовища цілеспрямовано впливають на свідомість, поведінку і діяльність індивіда, отже, безпосередньо й опосередковано впливають на формування духовних цінностей та потреб людини. У цьому контексті вчений писав: «Формування вихованості, здатності піддаватися різноманітним позитивним впливам середовища, колективу, особистості педагога, культурних цінностей, створених суспільством, – дуже складний комплекс педагогічних явищ, дослідження яких у процесі практичної роботи створює сприятливі умови для збагачення педагогічної теорії» [15, 60–61]. В. Сухомлинський критично ставився до думок деяких учених, які пропагували ідею застереження дітей від впливу "нездорового середовища", або ж «небажаного середовища». На його думку – це хибна позиція вже тому, що вона наштовхує педагогів і батьків на відособлення дітей від життя. Завдання школи педагог вбачав не в тому, щоб, оберігаючи молоде покоління від негативних впливів, ізолювати його від життя, а в тому, щоб навчити активно впливати на навколишнє середовище, утверджувати прогресивні ідеали [18, 80].

Організація реабілітації учнів, що її потребують внаслідок різних життєвих обставин. В. Сухомлинський постійно наголошував, що навчання – це важка розумова праця, вона потребує і значних витрат фізичної й психічної енергії. Організм дитини не завжди здатний витримати великі навантаження, стомлюється і потребує відпочинку, реабілітації. При цьому слід брати до уваги, що не у кожній дитини однакові розумові можливості, і якраз ті діти, що відстають у своєму розвитку втомлюються значно швидше і значно більше. З цього приводу В. Сухомлинський писав: «Нерівність розумових здібностей, яка стає видимою для самих вихованців уже в роки їхнього дитинства й отроцтва, розуміння цієї нерівності

як причини, через яку не всім судилося досягнути однакової межі розумового розвитку, – ця обставина стає в наші дні джерелом ряду труднощів і ряду виняткових важливих, тонких, складних проблем ідеї всебічного розвитку. Завдання вихователя полягає в тому, щоб ця нерівність не переживалась окремими вихованцями як нещастя» [15, 73]. Далі педагог зазначає, що усвідомлення дітьми своїх обмежених можливостей в інтелектуальному розвитку є причиною їхнього небажання вчитися. Людина вже в дитинстві відчуває себе ніби неповноцінною. Це є надто делікатною проблемою: навчання, уроки, виконання завдань в жодному разі не повинні стати єдиною і всепоглинаючою міркою, якою вимірюється учень. Особливо це недопустимо тоді, коли руйнується здоров'я дитини.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Аналіз теоретичної і

практичної спадщини видатного українського педагога В. Сухомлинського засвідчує, що вчений надавав великої значущості питанням організації соціальної роботи з учнями у шкільному середовищі. Провідною ідеєю видатного педагога щодо організації соціальної роботи в школі була теза про те, що вона має здійснюватися на засадах гуманізму і демократизму. Соціальна робота в школі набуває ефективності за умов добре продуманих суб'єкт-суб'єктних відносин між учителем і учнем.

До подальших перспектив дослідження відносимо: а) взаємодію школи, учителів з батьками учнів, а також із різними громадськими і релігійними інституціями; б) визначення основних напрямів організації соціальної роботи; в) дослідження зарубіжного досвіду у справі теоретичного обґрунтування і реальної організації соціальної роботи в школі і суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / Віталій Бондар // Рідна школа. – 2011. – № 3. – С. 10–14.
2. Будник О. Б. Інклюзивна освіта: навчальний посібник / О. Б. Будник. – Івано-Франківськ, 2015.
3. Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності: теорія і методика: монографія / О. Б. Будник. – Дніпропетровськ, 2014.
4. Даніелс Е. Р., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів / Е. Р. Даніелс, К. Стаффорд. – Львів, 2000.
5. Капська А. Й. Соціальна робота / А. Й. Капська. – К., 2005.
6. Карпенко О. Г. Соціальна допомога / О. Г. Карпенко // Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К., 2008.
7. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А. А. Колупаєва. – К., 2010.
8. Лапшин В. А., Пузанов Б. П. Основи дефектології / В. А. Лапшин, Б. П. Пузанов. – М., 1990.
9. Лорман Тім. Сім стовпів інклюзивної освіти. Як перейти від запитання “чому?” до запитання “як?” / Тім Лорман // Дефектолог. – 2010. – С. 3–11.
10. Мигович І. І. Соціальна робота / І. І. Мигович. – Ужгород, 1997.
11. Словарь-справочник по социальной работе / Под ред. Е. И. Холостовой. – М., 1997.
12. Соціальна робота / За ред. В. П. Андрущенко, В. П. Беха, М. Н. Лукашевича та ін. – К., 2002.
13. Сухомлинський В. О. Найвідсталіший у класі / Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 5 : Статті / В. О. Сухомлинський. – К., 1977.
14. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 4 / В. О. Сухомлинський. – К., 1977.
15. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 1 / В. О. Сухомлинський. – К., 1977.
16. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 4 / В. О. Сухомлинський. – К., 1977.
17. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 3 / В. О. Сухомлинський. – К., 1977.
18. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 2 / В. О. Сухомлинський. – К., 1977.
19. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. В. Фирсов, Е. Г. Студенова. – М., 2000.
20. Швед М. С. Основи інклюзивної освіти / М. С. Швед. – Львів, 2015.

SOCIAL DISCOURSE IN VASYL SUKHOMLYNSKY' PEDAGOGIC HERITAGE

Vasianovych G. P., Nahirniak M. Ya., Lavretskiy R. V.

Lviv state university of live safety

35, Kleparivska St., Lviv, Ukraine

The article examines social discourse in the views of the outstanding Ukrainian pedagogue Vasyl Sukhomlynsky on the essence and content of social work in the school environment. The main directions of social work in school are determined by the outstanding teacher: a) social assistance and real children's support (individual and group); b) humanistic orientation and the teachers' set-up on the social and pedagogical protection of students; c) the socialization of the student's personality; d) educationally didactic support of the social work organization; e) creation of a educationally social and cultural environment; f) organization of students' rehabilitation as a result of different life circumstances; g) formation of the teachers' experience and readiness to conduct social work activities with students.

V. Sukhomlynsky's opinion that social assistance is a system of social measures in the form of promotion, support and services that the social service provides to the certain individuals or groups in order to overcome or mitigate life difficulties, support their social status and full-valued life in society was confirmed.

The authors stopped on the analysis of identified by V. Sukhomlynsky priorities in social work with children. The pedagogue emphasized the attraction of social work not only to the pedagogical team, but also to parents, various social, socially cultural institutions and organizations.

It has been proved that social assistance is mainly based on the capacity of one or another educational institution that provides the specific needs of students, and the consciousness of teachers as to this charity action.

V. Sukhomlynsky insisted on the position of a controlled personality development process, although he did not deny the natural factors influence on the consciousness of individual in different situations. The scientist believed that the most active individual socialization occurs in the process of its activity, socially useful labor. He also argued that social work in school becomes effective in a well thought-out subject-subjective relationship between teacher and student.

Key words: *Vasyl Sukhomlynsky, social discourse, pedagogical theory, school, school environment.*

КОМПОЗИЦІЙНА ДОМІНАНТА КАЗКИ З ПОГЛЯДУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СИМВОЛІКИ

Воловик Анна Анатоліївна

аспірант кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська 73, Київ, Україна

Вичерпна символічна інтерпретація будь-якого тексту неможлива без аналізу функціональної специфіки його символіки на трьох контекстуальних рівнях: гіпотекстовому, текстовому та гіпертекстовому. Таку схему аналізу, яка ґрунтується на дослідженні символіки на трьох рівнях контексту, слід вважати суттєвою для роботи перекладача з текстом казки, оскільки вона уможливує виокремлення інваріантних ознак символів казкового твору, відтворення яких у тексті перекладу є обов'язковим. Незважаючи на широке коло досліджень у сфері перекладу символів художніх творів, питанням, пов'язаному зі специфікою відтворення символів на різних контекстуальних рівнях казки, зокрема сюжетно-композиційному, присвячена порівняно незначна кількість науково-практичних розвідок. Мета статті полягає у висвітленні особливостей функціонування та перекладу символів народної та літературної казки на сюжетно-композиційному рівні контексту. За підсумками проведеного перекладознавчого аналізу встановлено, що найсуттєвіше значення в актуалізації символіки казки на композиційному контекстуальному рівні відіграє лексико-синтаксичний повтор. У народних і літературних казках англійської й української лінгвокультур окрему увагу приділено детальному опису діалогів, які виступають ініціальною фазою випробування головного героя або отримання ним помічників. Саме в цих діалогах найчастіше використовуються лексико-синтаксичний повтор, який постає одним із важливих маркерів відображення ритуально-міфологічної обрядовості у казці. Крім того, у статті визначено, що ще одним суттєвим структурним маркером сюжетно-композиційного рівня контексту виступає принцип трикратності. Принцип трикратного повтору не лише виконує текстотвірну функцію поряд з лексико-синтаксичним повтором, але й актуалізує універсальну символічність числа три, яке несе в собі архаїчне та сакральне значення ще з античних часів. Перераховані інваріантні маркери символічності казкового твору виступають важливими компонентами символічної макросистеми цілого тексту казки, а тому їх достовірне відтворення є облігаторним для адекватного сприйняття цільовою аудиторією тексту перекладу та вірної символічної інтерпретації цілого казкового твору.

Ключові слова: переклад, казка, символіка, композиційний контекст, адекватність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Досліджуючи символічне наповнення казки, суттєвим для перекладача постає інтерпретація символічних кодів (термін М. О. Новикової та І. М. Шама) на трьох рівнях контексту: гіпотекстовому, текстовому та гіпертекстовому [3, 16]. Ретельний аналіз актуалізації символічного значення на кожному з рівнів уможливує розкриття єдиної символічної макросемантики художнього тексту, відтворення якої є обов'язковим для адекватного сприйняття тексту перекладу (далі – ТП) приймаючою культурою.

Актуальність дослідження визначається зростаючим інтересом до вивчення універсальних та національно-специфічних народних та літературних казок, в яких розкривається символічна картина світу окремої лінгвокультури. Вивчення символіки текстів казки неможливе без поетапного дослідження різних рівнів контексту. Одним з найважливіших контекстуальних рівнів, на якому інтерпретація необхідна для адекватного розуміння символічної макросистеми казкового

твору, постає текстовий рівень, в межах якого окремої уваги заслуговує сюжетно-композиційний підрівень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаному зі специфікою відтворення символів у перекладі, зокрема на різних контекстуальних рівнях, присвячена порівняно незначна кількість науково-практичних розвідок. З-поміж них можна виділити роботи О. Д. Андрєєвої, Н. О. Верхотурової, Л. Д. Дунаєвської, Т. А. Казкової, Е. Кларк, В. М. Кикоть, М. О. Новикової, К. О. Панасенко, В. В. Соколової, Т. І. Харламової, І. М. Шама, Ю. В. Янченко.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у виокремленні інваріантних маркерів символіки у межах сюжетно-композиційного контексту вихідного тексту (далі – ВТ), достовірне відтворення яких безпосередньо впливає на адекватне сприйняття казкового твору цільовою аудиторією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Символіка народної чи літературної казки актуалізується у межах сюжетно-композиційного рівня за допомогою своєрідної синтаксичної побудови тексту, яка зокрема полягає у використанні лексико-синтаксичного повтору.

Повтор виступає одним з найважливіших принципів структурної та семантичної організації казкового твору, виконуючи у ньому текстотвірну функцію. Казкові твори багатьох лінгвокультур характеризуються широким використанням різних типів лексико-синтаксичного повтору. Однак нас, насамперед, цікавлять ті різновиди, які сприяють актуалізації символічного значення у сюжетно-композиційному контексті. У народних і літературних казках англійської й української лінгвокультур окрема увага приділяється детальному опису діалогів, які виступають ініціальною фазою випробування головного героя або отримання ним помічників. Саме в таких діалогах найчастіше використовується лексико-синтаксичний повтор. Наведемо приклад з української народної казки «Яйце-райце»:

«А орел бачить, що то лихо, сидить на дереві і не злітає. Коли тут іде стрілець, бачить, що орел сидить на дереві, як націлиться на нього. А той орел так просить його:

– Не бий мене, голубчику, **я тобі в великій пригоді стану!** Стрілець удруге націлився, він ще його просить:

– Візьми лучче мене та вигодуї, то **побачиш, в якій я тобі пригоді стану!**

Стрілець ще намірився стріляти, утретє. Орел знов його почав просити:

– Ей, голубчику-братіку! Не бий мене та візьми до себе – **я тобі у великій пригоді стану!**

Стрілець повірив йому: поліз, та зняв з дерева, та й несе його додому» (2, 333).

Лексико-синтаксичний повтор у діалозі між головним героєм та орлом виступає своєрідним обрядом до прийняття останнього як помічника. Саме завдяки лексико-синтаксичному повтору можна прослідкувати кореляцію з ритуально-міфологічними обрядами.

Збереження у ТП лексико-синтаксичних структур ВТ із діалогу між головним героєм та його майбутнім помічником є важливим завданням для перекладача, який намагається відтворити синтаксичні особливості казки, що сприяють актуалізації символічного контексту:

“But there was one Eagle among the birds who, seeing how dangerous it was to fly, made no move to do so but stayed up in a tree. A Hunter saw him there, and lifting his gun, made to shoot him, but the Eagle said:

“Do not kill me, Hunter! I will help you if you are in trouble.”

The Eagle’s words only stopped the Hunter for a moment, and he took careful aim and made to shoot him again, but the Eagle began pleading with him not to kill him.

“Take me with you and feed me, and you will not regret it, Hunter!”

But even this did not stop the Hunter and he was about to shoot the Eagle when the Eagle said:

“Do not kill me, hunter! Take me with you, and you will see how great a service I will do you!”

The Hunter believed him. He climbed up the tree, took down the Eagle, and carried him off with him” (5, 117–118).

Повторення синтаксичних структур виступає одним із важливих маркерів відображення ритуально-міфологічної обрядовості у казці, тому їх збереження у ТП є облігаторним. Однак у наведеному перекладі фрагменту перекладач не відтворює лексико-синтаксичний повтор, а тому, на наш погляд, повністю нівелює символічність діалогу між героями.

Для порівняння проаналізуємо варіант перекладу, який був зроблений хронологічно раніше, ніж проаналізований:

“But there was one Eagle among the birds who, seeing how dangerous it was to fly, made no move to do so but stayed up in a tree. A Hunter saw him there, and lifting his gun, made to shoot him, but the Eagle said:

“Do not kill me, Hunter! I will help you if you are in trouble.”

The Eagle’s words only stopped the Hunter for a moment, and he took careful aim and made to shoot him again, but the Eagle began pleading with him not to kill him.

“Take me with you and feed me, and you will not regret it, Hunter!”

But even this did not stop the Hunter and he was about to shoot the Eagle when the Eagle said:

“Do not kill me, hunter! Take me with you, and you will see how great a service I will do you!”
The Hunter believed him. He climbed up the tree, took down the Eagle, and carried him off with him” (5, 117–118).

У ТП перекладачу вдається частково зберегти символічність лексико-синтаксичного повтору, що свідчить про більш точний, адекватний варіант перекладу у порівнянні з попереднім.

Окрім лексико-синтаксичного повтору важливе значення для актуалізації символічного контексту казкового твору відіграє принцип трикратності. Трикратний повтор, що реалізується у межах сюжетно-композиційної структури казки, своїм корінням глибоко сягає міфопоетичної традиції та безпосередньо пов'язаний з числовою символікою.

Число *три* ще з античних часів відіграло важливу роль у символізації початку, існування та кінця світу. В. М. Войтович зазначає, що число три означає «весь світ» у напрямку до неба; сукупність царств верхнього-середнього-нижнього; світи Нав-Яв-Прав; небо-земля-вода; ранок-день-ніч; батько-дитина-мати; дитинство-зрілість(юність)-старість» [1, 583]. В українській міфології, за словами дослідника, Сварог, Стрибог і Род виступають одним верховним божеством та втілюють Всесвіт [1, 584].

Враховуючи зазначені вище особливості числа три, не дивно, що його використання в народних і літературних казках має архаїчну та сакральну природу. За частотністю використання трійка зустрічається однаково в народних і авторських

казках, однак, лише у першому різновиді казок принцип трикратності виступає важливим структурним компонентом, на основі якого вибудовується, насамперед, композиція твору. Саме тому його відтворення у ТП є, на наш погляд, обов'язковим для передачі символічного наповнення цілого тексту. В усіх проаналізованих нами казкових творах перекладачі зберігали принцип трикратного повтору. Проаналізуємо один із фрагментів української народної казки «Іван – мужичий син»:

«А тим часом та бабуся, що він колись кінськими шураами її хату укрит, почувла, що на Івана біда насувається (бо вона все знала, що в світі робиться), та послала свого песика до Івана, а песик і каже йому:

– Будете ви їхати додому, захочете так пити, що один до одного не зможете слова промовити, – буде вам по праву руку криничка, вода як скло чиста. Не пийте її, а лиш вдар по ній навхрест палкою, побачиши, що з неї вийде! Від'їдете далі, захочете їсти, – стоятиме явір, під явором стіл, там лежатимуть паляниці, яблука й усякі напитки й наїдки. Не їжте, – вдар навхрест, побачиши, що вийде з того! Приїдете далі, захочетеспать, – під явором стоятимуть ліжка. Не лягайте, – вдар по них, побачиши, що буде!» (2, 202–203).

У фрагменті помічниця за допомогою свого песика підказує протагоністу, як обійти перешкоди, створенні антагоністом. Фрагмент виступає ініціальною фазою до справжнього випробування та містить у собі опис трьох перешкод, які мусить подолати головний герой. Якщо трикратність повністю зберігається у ТП, то деякі національно-специфічні символи передані, на нашу думку, неадекватно:

“But the old woman whose hut he had once covered with horse skins to keep out the rain and who knew everything that went on in the world felt that Ivan was in danger and sent her little dog to him.

Said the dog to Ivan:

“You will soon set out for the tsar’s palace and on the way there, on the right-hand side of the road, will see a spring with water as clear as glass. Now, even if you will feel so thirsty that your tongue cleaves to your palate you must not drink it. Strike it crosswise with your club instead, and you shall see what you shall see. Then, as you ride farther, you will come to a sycamore tree with a table under it laden with food and drink. Do not touch anything no matter how hungry you are. Strike it crosswise with your club, and you shall see what you shall see! There will be another sycamore tree with a bed under it farther on, but even if you are very sleepy do not lie down on it. Strike it with your club instead, and you shall see what you shall see!” (5, 208).

Перший символ криниця належить до універсальних символів, однак, в українській лінгвокультурі набуває додаткових значень. Так, криницю розуміють як «символ батьківщини; здоров'я,

багатства, родючості; святості й чистоти; краси, вірності; безсмертя народного духу; високої духовності» [2, 412]. Символіка криниці тісно пов'язана із символікою води. Саме тому в оригіналі маркер *вода як скло чиста* вказує на символічність криниці. В англомовній лінгвокультурі криниця символізує чистоту, цілющі властивості води та виступає джерелом мудрості [6], у той час як слово *spring* не несе в собі символічного значення, тому вибір такого відповідника слід вважати неадекватним.

Наступний національно-специфічний символ, пов'язаний з українською самотністю, – паляниця. Пшениця, інший символ, з якої печуть паляницю, виступає символом краси життя, тілесного та духовного багатства і щасливого добробуту [4], у той час як сама паляниця, або коровай дарує здоров'я, силу, щастя і красу. Використовуючи прийом генералізації, перекладач втрачає національно-специфічне значення, закладене у ВТ. Для відтворення символу паляниця перекладач міг би використати відповідник *cornpie* чи *cake*, спираючись на те, що ще зі стародавніх часів [8, 79] і до сьогодні [5] *corn* як злакова культура використовується для виготовлення хліба і вважається одним з найважливіших продуктів харчування у Великобританії. Слова *pie* або *cake* часто використовують в англомовних казках та частково покривають одне із значень символу паляниця за тематичним параметром.

Третій символ, який неадекватно відтворений в ТП, – ясен. В українській лінгвокультурній традиції ясен виступає символом світового дерева українців, що символізує «життя Космосу, його зародження; росту, гармонії, безсмертя; вісі, що з'єднує різні світи; невичерпних життєвих сил; вічного оновлення та відродження» [2, 215]. Використаний відповідник у ТП, а саме *a sycamore tree*, не несе в собі символічного значення, тому його вибір слід вважати неадекватним перекладацьким рішенням. Найкращим еквівалентом, який в англійській лінгвокультурі ще з часів кельтів і понині виступає символом світового дерева, можна вважати *oak tree* [7, 453], яке і в українській лінгвокультурі також несе в собі аналогічне символічне значення.

Таким чином, незважаючи на достовірне відтворення принципу трикратності як сюжетно-композиційного прийому актуалізації символічного контексту перекладачу не вдається відтворити символічний код фрагменту, пов'язаний з національною самотністю українців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши особливості актуалізації символіки казки на рівні сюжетно-композиційного контексту, робимо висновок, що одним з маркерів реалізації символічного наповнення казкового твору виступає лексико-синтаксичний повтор. Окрім цього, важливим структурним компонентом сюжетно-компози-

ційного рівня виступає принцип трикратності, який не лише виконує текстотворчу функцію поряд з лексико-синтаксичним повтором, але й актуалізує універсальну символічність числа три. Перераховані інваріантні маркери символічності казкового твору виступають важливими компонентами символічної макросистеми цілого тексту казки, а тому їх достовірне відтворення є

облігаторним для адекватного сприйняття ціловою аудиторією.

Окреслюючи перспективи подальшого дослідження, окрему увагу слід приділити вивченню числової символіки казкового твору як окремого символічного коду, що сприяє проясненню єдиної макросемантики символів цілого тексту, а тому потребує адекватного відтворення у ТП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
2. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. № 5. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915/page:11/> (дата звернення: 17.07.2018).
3. Новикова М. А., Шама И. Н. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале «Вечеров на хуторе близ Диканьки» Н. В. Гоголя и их английских переводов): учебное пособие. Запорожье: СП «Верже», 1996. 172 с.
4. Про Україну: скарбниця українського народу. URL: <http://about-ukraine.com/pshenitsya/> (дата звернення: 25.07.2018)
5. Corn // English Oxford Living Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/corn> (дата звернення: 25.07.2018).
6. Dictionary of symbolism. URL: <http://www.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/?PHPSESSID=4b115707328e8059c1572761f3acf528> (дата звернення: 25.07.2018).
7. Monaghan P. The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore. NY: Facts on File, Inc. 2004. 592 p.
8. Simpson J., Roud S. A Dictionary of English Folklore. Oxford University Press, 2000. 424 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Англійські народні казки / упорядкування, вступ. слово та переказ. з англ. О. І. Тереха. Київ: Веселка, 1980. 151 с.
2. Українські народні казки / ред. С. В. Хрустальова. Київ: Ірпін, 1996. 656 с.
3. Bain R. N. Cossack fairy tales and folk tales. London: G. G. Harrap&Co., 1916. 288 p.
4. Jacobs J. English Fairy Tales. Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2005. URL: http://mce.ucoz.ru/_ld/0/94_English-Fairy-T.pdf (дата звернення: 25.07.2018)
5. Ukrainian Folk Tales / transl. I. Zheleznova. Kyiv: Dnipro Publishers, 1985. 391 p.

REFERENCES

1. Khrustalyova, S.V. (Ed.). (1996). Ukrainski narodni kazky [The Ukrainian folk tales]. Kyiv: Irpin [in Ukrainian].
2. Kotsura, V.P., Potapenko, O. I., Kuybida, V.V. (Ed.). (2015). Entsyclopedychny slovnyk symboliv kultury Ukrainy. T.5. [The encyclopedia of the symbols of the Ukrainian culture]. Korsun-Shevchenkivskuy: FOP Havryshenko V. M. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915/page:11/> (access date: 17.07.2018) [in Ukrainian].
3. Novykova, M.A., Shama, I.N. (1996). Simvolika v khudozhestvennom tekste. Simvolika prostranstva [Symbolism in literary text. Symbolism of space]. Zaporozhye: SP "Verzhe". [in Russian].
4. Pro Ukrainu: skarbnytsya ukrayinskoho narodu [About Ukraine: the treasury of Ukrainians]. URL: <http://about-ukraine.com/pshenitsya/> (access date: 25.07.2018)
5. Terekh, O.I. (Ed.). (1980). Anhliyski narodni kazky [The Ukrainian folk tales]. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
6. Voytovych, V.M. (2002). Ukrainska mifolohiya [The Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
7. Bain, R.N. (1916). Cossack fairy tales and folk tales. London: G.G. Harrap& Co., 1916 [in English].
8. Corn / English Oxford Living Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/corn> (access mode: 25.07.2018). [in English].
9. Dictionary of symbolism. URL: <http://www.umich.edu/~umfandsf/symbolismproject/symbolism.html/?PHPSESSID=4b115707328e8059c1572761f3acf528> (access mode: 25.07.2018) [in English].
10. Jacobs, J. English Fairy Tales. Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication, 2005. URL: http://mce.ucoz.ru/_ld/0/94_English-Fairy-T.pdf (access date: 25.07.2018) [in English].
11. Monaghan, P. (2004). The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore. NY: Facts on File, Inc. [in English].
12. Simpson, J., Roud, S. A. (2000). Dictionary of English Folklore. Oxford University Press [in English].
13. Zheleznova I. (1985). Ukrainian Folk Tales. Dnipro Publishers [in English].

COMPOSITIONAL DOMINANT OF FAIRY TALE IN TERMS OF TRANSLATION OF ITS SYMBOLS

Volovyk Anna Anatoliyivna

*Postgraduate Student at the Department of English Philology and Translation,
Kyiv National Linguistic University
Street Velyka Vasylkivska, 73, Kyiv, Ukraine*

In order to perform a detailed symbolic interpretation of any text, it is essential to analyze the functional peculiarities of its symbols at three contextual levels, which include hypertextual, textual and hypotextual levels. A scheme based on the analysis of symbols at these levels ensures fruitful and faithful work of a translator with a fairy tale text. Despite extended research work in the field of symbols' translation, there are few scientific and practical studies devoted to the issue of conveying fairy tale symbols into the target language, in particular at the compositional contextual level. The aim of the article is to highlight the specific features of functioning and translation of folk and literary tales symbols at the compositional level of context. According to the results of the research, lexico-syntactic repetition plays one of the important roles in actualization of fairy tale symbols. In folk and literary tales of the Ukrainian and English cultures a special attention is paid to the detailed description of a dialogue between the protagonist and other fairy tale characters. Such a description serves as an initial phase to the trial of the main character. Lexico-syntactic repetition being used rather often in such dialogues appears to be one of the important markers of the ritual and mythological tradition in a fairy tale. It is also determined that the principle of threefold repetition acts as one of the essential structural markers of the plot and composition of a fairy tale. The principle of threefold repetition together with lexico-syntactic repetition not only functions as a text-forming element, but actualizes the universal symbolism of the number three. Thus, faithful rendering of the above-mentioned markers ensures adequate perception and symbolic interpretation of a fairy tale text by the target audience.

Key words: translation, fairy tale, symbolism, compositional contextual level, adequacy.

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-30-34>

КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНЦЕПТУ *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Гайдук Неллі Анатоліївни

старший викладач кафедри слов'янської філології та перекладу

Маріупольського державного університету

п-т Будівельників, 129-а, Маріуполь, Україна

У статті проаналізовано культурно-ціннісну інтерпретацію одного з базових політичних концептів *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* (здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також – особливості поведінки та способу життя інших) на матеріалі українських періодичних інтернет-видань за останні п'ять років, серед яких *Відомості. UA*, *Віче*, *Газета по-українськи*, *Голос України*, *Свобода*, *24 канал* тощо, де було розглянуто мовленнєві контексти, в яких знаходимо варіанти культурно-ціннісної інтерпретації концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ*.

Було розглянуто базовий політичний концепт *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* у його вживанні у висловлюванні, враховуючи зміни у значенні концепту від змін у свідомості суспільства, на яке, у свою чергу, впливають зміни в суспільному житті. Дослідження присвячено динамічному аспекту, оскільки саме він відображає більшою мірою традиційні риси національного сприйняття дійсності, завдяки динамічному аспекту можна простежити закономірності структуризації та семантичного обсягу концепту, він дає змогу експлікувати змістові обсяги концепту, специфіку змістової ємності концепту. Метою розвідки стала спроба виявити найзагальніший варіанти інтерпретації базового культурно-ціннісного політичного концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ*, закріпленого в українській концептуальній картині світу; серед завдань – виявлення найбільш значущих ціннісних трактувань концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ*, у політичному дискурсі й визначення, які з них вплинули на формування культурно-оцінної конотації концепту у системі політичного дискурсу.

У роботі представлено найбільш показові та значущі приклади культурно-ціннісної інтерпретації базового політичного концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* з позиції гедоністичного, утилітарного, етичного та естетичного поглядів, оскільки різні трактування даного концепту можуть бути зумовлені різними типами ціннісних відношень (етичним, естетичним, утилітарним і гедоністичним), що формують чотири підсистеми загальної національної системи цінностей. Розглянутий нами концепт включається здебільшого до складу трьох підсистем: утилітарної, етичної та гедоністичної. Можна припустити, що саме ці типи ціннісного відношення є визначальними в загальній системі цінностей.

Крім того, варіанти ціннісної інтерпретації всередині однієї підсистеми залежать від суб'єктної або об'єктної спрямованості ціннісного відношення, від того, чи спрямована оцінка на того, хто говорить як носія властивості або суб'єкта стану, позначеного концептом, або на інших людей.

Ключові слова: концепт, культурний концепт, оцінка, толерантність, цінність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова виконує безліч функцій, до числа яких входить також оцінна функція. В оцінці виявляються загальні закони людського мислення і пізнання світу, тому вона є універсальною лінгвістичною категорією. В усіх мовах є такі одиниці, у структурі значення яких у тій чи іншій мірі представлений оцінний компонент. В. В. Виноградов щодо цього зазначав: «Предметне значення слова до певної міри формується оцінкою, й оцінці належить творча роль у змінах значень» [2, 14].

Як зазначає В. Г. Гака, відображення національної культури у формах мови «може мати подвійний характер: статичний і динамічний. Статичний аспект полягає у значеннях слів, граматичних формах і конструкціях, динамічний – у

їхньому вживанні у висловлюванні» [4, 9]. Наше дослідження присвячено динамічному аспекту, оскільки саме він відображає більшою мірою традиційні риси національного сприйняття дійсності, оскільки завдяки динамічному аспекту можна простежити закономірності структуризації та семантичного обсягу концепту, він дає змогу експлікувати змістові обсяги концепту, специфіку змістової ємності концепту, вивчення саме динамічного аспекту обумовлює **актуальність** дослідження через недостатню його вивченість на даному етапу розвитку концептуальних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про визначення оцінки, типи оцінних значень, підсистеми загальної системи цінностей тощо знаходимо у **дослідженнях** В. В. Виноградова, В. Г. Гака, О. М. Вольф, В. М. Телії, Н. Д. Арутюнової, О. А. Івіна, О. В. Падучевої, Я. Пузиніної, Д. М. Шмельова, Ю. Д. Апресяна, І. А. Стерніна, А. П. Загнітка та інших.

У своїй роботі ми досліджуватимемо базовий політичний концепт ТОЛЕРАНТНІСТЬ у його вживанні у висловлюванні, враховуючи зміни у значенні концепту від змін у свідомості суспільства, на яке, у свою чергу, впливають зміни в суспільному житті.

Формулювання мети і завдань статті. Отже, наша мета – виявити найзагальніші варіанти інтерпретації базового культурно-ціннісного політичного концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ, закріпленого в українській ККС.

Варіанти ціннісної інтерпретації концепту, що існують у системі мови і сформовані тією чи іншою думкою, визначаються трактуваннями даного концепту в чотирьох підсистемах загальної системи цінностей (етичні (моральні) цінності; естетичні цінності; практичні (утилітарні) цінності; гедоністичні цінності), а також суб'єктною чи об'єктною спрямованістю оцінки, оскільки дані варіанти утворюють внутрішню структуру відповідного семантичного поля. Отже, наше завдання – виявити найбільш значущі ціннісні трактування концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ, у політичному дискурсі й визначити, які з них вплинули на формування культурно-оцінної конотації концепту у системі політичного дискурсу.

О. М. Вольф дає таке визначення оцінки: «Оцінка передбачає ціннісний аспект значення мовних висловлень, який може інтерпретуватися як «А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) хороший / поганий» [3, 4]. В. М. Телія розглядає оцінність у мові як один із типів модальності, як «зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця / слухача і позначається реалією, що оцінюється позитивно або негативно на якій-небудь підставі відповідно до «стандарту буття речей або стану справ у певній картині світу, що лежить в основі норм оцінки» [5, 16].

У мові існує два основних типи оцінних значень: загальнооцінні (хороший / поганий) і конкретнооцінні, що вказують на певний погляд і певний аспект оцінки. Оскільки погляд, який визначає оцінну модальність, насамперед пов'язаний із системою цінностей, нам видається найбільш доцільним застосувати в ролі підстави класифікації мовних оцінок типи цінностей і відповідно виокремити **гедоністичні, утилітарні, етичні й естетичні оцінки**. Як зазначалося вище, предметом нашого розгляду виступають узальні оцінні значення, тобто закріплені у свідомості мовного колективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській мовній картині світу одним із головних понять, що визначають специфіку людського культурного існування, є ТОЛЕРАНТНІСТЬ – здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також – особливості поведінки та способу життя інших. Це терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань; толерантність є умовою стабільності та єдності суспільств, особливо тих, які

не є гомогенними ні у релігійному, ні в етнічному, ні в інших соціальних вимірах. На основі аналізу фактичного матеріалу до семантичного поля ТОЛЕРАНТНІСТЬ вирізняємо мовні одиниці, як із позитивною, так і з негативною оцінною конотацією. Це зумовлено виявленням у контексті співвіднесеності як з поняттями «добре», «прекрасно», «корисно», «приємно», так і з поняттями «погано», «потворно», «марно» «шкідливо», «неприємно».

Нами було проаналізовано українські періодичні інтернет-видання за останні п'ять років, серед яких Відомості. UA, Віче, Газета по-українськи, Голос України, Свобода, 24 канал тощо. Загалом було розглянуто близько 2000 мовленнєвих контекстів, де знаходимо концепт ТОЛЕРАНТНІСТЬ. У роботі представлено найбільш показові та значущі приклади.

Отже, в українських періодичних виданнях знаходимо: ТОЛЕРАНТНІСТЬ оцінюється позитивно як **моральний ідеал** з етичного погляду (63%). Це виражено в таких висловлюваннях: *В розділі 1.1 «Політика підтримки сім'ї, дітей та молоді» констатується, що «на сучасному етапі (в Україні) мають місце ... криза толерантності, прояви ксенофобії ... і наслідки, що їх супроводжують: злочинність»* (Відомості. UA); *Читачі сайту «24» вважають, що українці толерантні до людей усіх рас, їхні права ніхто не утискає* (24 канал) і таке інше. Як **предмет гордості** в рамках морального ідеалу толерантність фіксується, наприклад, так: *Денисенко Лариси «Сарабанда банди Сари» – по мультикультурності і міжнаціональній толерантності фільм міг би бути трендом для України. Книга Лариси показує, що той расизм, в якому звинувачують Україну абсолютно не актуальний* (Газета по-українськи); *Рівно опівночі на Ясельній площі опустили завісу, і тисячі присутніх побачили картину, що символізує толерантність, світ, духовне багатство і міжнаціональне взаєморозуміння; «Україна надзвичайно толерантна країна та демократична країна», – підсумував він* (Відомості. UA); *Це перемога всіх людей, хто вірить у майбутнє без дискримінації, майбутнє, що базуватиметься на толерантності й повазі.* (там само); *Генерал також зауважив, що резонанс, який декларації викликали в суспільстві, був «дріб'язковим». «Це такий дріб'язковий резонанс! Якщо б це був серйозний резонанс, вони б вже давно всі висіли на деревах навколо Верховної Ради. Дуже терпимо, дуже толерантно народ висловлює своє обурення», – сказав він* тощо (там само); як **соціальний ідеал** толерантність розглядається у прикладах: *«Тріумфом свободи і толерантності» називають цьогорічний результат «Євробачення»* (там само); *Українці стали терплячіше (= толерантніше) ставитися до іноземців* (там само); *В Україні розпочалася реалізація проекту «Толерантність на уроках історії України», започаткованого благодійним фондом «Перше вересня* (24 канал);

У самому центрі столиці влаштували флеш-моб «Посмішка об'єднує Україну!». Організатори кажуть, хотіли здружити країну на **толерантності** й позитиві (там само) і подібне.

В українській МКС люди, що мають **високий соціальний статус**, закликають до толерантності та пропагують ідеї толерантності: Голова Верховної Ради України Володимир Гройсман засудив бійки у Раді і закликав нардепів бути **толерантними** (24 канал); Голова Верховної Ради України Володимир Литвин вважає за необхідне ґрунтовно обговорити проблеми **толерантності** в українському суспільстві на засіданні Громадської гуманітарної ради при Президентові України, повідомляє прес-секретар глави парламенту. Володимир Литвин зауважив, що події у Львові 9 травня повинні серйозно стурбувати український істеблішмент напередодні 70-річчя початку Великої Вітчизняної війни (там само) тощо. У цих значеннях толерантність виявляється як моральний та соціальний ідеал, предмет гордості, як атрибут високого соціального статусу. Оцінка як реалізація ціннісного ставлення переважно спрямована на іншу людину, притаманні їй властивості чи стосовні її явища, отже говоримо про **об'єктну спрямованість оцінки** з етичного (морального) погляду.

З утилітарного погляду (17%) толерантність оцінюється позитивно, оскільки є **умовою нормальної життєдіяльності**, а отже, відповідає практичним цілям, потребам людини, є корисним: Робота в асоціації виховує взаємоповагу, терпіння, вміння чути одне одного. Одне слово, це прояв **толерантності**, що досягається спільними зусиллями й прагненням зрозуміти тих, хто живе поруч (Віче); За словами Володимира Литвина, українське суспільство функціонує **толерантно**, поки політики не починають втручатися в нього з вирішенням мовних проблем (24 канал); Аби не повторилися трагічні сторінки минулого, вже змалечку скаутити вчать **толерантності**, чесності та любові до ближнього (там само) і подібне та є **необхідною умовою здатності узгоджувати свої дії з вимогами моральних норм** (у значенні «корисно для суспільства»): «Дорогі товариші, які тут говорять про європейський вибір країни бачили, як діє поліція в Англії, Іспанії, Німеччині. Там діють більш жорстко. Ми проявили гуманізм і діяли дуже **толерантно** до мас людей, що рухаються» (там само) і таке інше.

У цих значеннях ТОЛЕРАНТНІСТЬ виявляється умовою нормальної життєдіяльності, необхідною умовою здатності узгоджувати свої дії з вимогами моральних норм, при цьому оцінка як реалізація ціннісного ставлення переважно спрямована як на іншу людину, так і на суб'єкта, що говорить (автооцінка), отже говоримо як про **об'єктну**, так і про **суб'єктну спрямованість оцінки** з утилітарного погляду.

У рамках гедоністичних (20%) цінностей толерантність сприймається як така, що має бути від-

значеною: **Благодійний фонд Олександра Фельдмана започаткував Міжнародну премію за розвиток толерантності** (24 канал); – **Якщо нею зацікавляться, її підтримають ми введемо це низку премій – толерантність в релігії, толерантність в міжнаціональних стосунках, толерантність в політиці, толерантність в сім'ї і так далі** (там само) і таке інше. Толерантність може оцінюватися негативно в тому випадку, коли отримані результати не відповідають витраченим зусиллям (а отже, результат не приносить задоволення), наприклад: **Причина теракту під Радою – толерантність до націоналістів** (Голос України); «**Організація Об'єднаних Націй має бути менш толерантною**, коли йдеться про тривалі конфлікти, включаючи Придністровський регіон, Грузію і Нагірний Карабах (24 канал) і подібне; суперечить людській сутності (чуттєве сприйняття людини «неприємно»): **А всьому світу з демократичними цінностями краще вчасно засвоїти уроки історії і згадати, що свого часу Європа була толерантна з Гітлером, а Америка не була досить рішучою і це призвело до Другої світової війни** (Відомості. UA); **У бою прихильники «толерантності і космополітизму» використовували кийки і булжники** (там само); **Президент... переконаний, що ці заходи «надішлють потужний сигнал расистам», але каже, що таких кроків недостатньо. «Нам усюди потрібна політика нульової толерантності і суворі покарання. Ми маємо бути на чолі. Мусимо подати чіткий, безкомпромісний приклад», – сказав він** (там само) тощо. Також знаходимо приклади саркастичного ставлення (у значенні «неприємна недовіра до влади»): **ВИМИСЕЛ – 1) українське громадянське суспільство 2) українська толерантність 3) український консенсус 4) український унітаризм** (там само); **Жодного жалю – лише толерантність... Таку терпимість (=толерантність)-наївність у їхніх головах формували багато десятиліть, ставлячи табу на критику мультикультуралізму... (Свобода) і таке інше.**

Отже, з гедоністичного погляду ТОЛЕРАНТНІСТЬ сприймається позитивно як така, що має бути відзначеною, негативно може оцінюватися в тому випадку, коли отримані результати не відповідають витраченим зусиллям (а отже, результат не приносить задоволення) або коли суперечить людській сутності (чуттєве сприйняття людини «неприємно»), крім того, зустрічаємо приклади дещо саркастичного (знегативованого) ставлення до ТОЛЕРАНТНОСТІ. При цьому оцінка може бути спрямована як на іншу людину, так і на суб'єкт, що говорить (автооцінка), отже, говоримо про як про об'єктну, так і про суб'єктну спрямованість оцінки з гедоністичного погляду.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тож, концепт ТОЛЕРАНТНІСТЬ в українській МКС – це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних,

а також – особливості поведінки та способу життя інших. В етичній підсистемі – це моральний та соціальний ідеал, предмет гордості, до ТОЛЕРАНТНОСТІ закликають та пропагують її ідеї. В утилітарному та гедоністичному аспектах – це цінність, що закріплена у позитивній оцінній конотації мовних одиниць. Також в утилітарній підсистемі ТОЛЕРАНТНІСТЬ може оцінюватися негативно, оскільки не завжди отримані результати відповідають витраченим зусиллям, результат не приносить задоволення, викликає недовіру.

У потрактуванні концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ в українській мові в етичній підсистемі основною є об'єктна спрямованість, а в утилітарній та гедоністичній – об'єктна і суб'єктна спрямованість: толерантність корисна для носія, і для інших.

Концепт ТОЛЕРАНТНІСТЬ оцінюється позитивно як моральна цінність. У рамках морального ідеалу виокремлено такі значення: толерантність – *предмет гордості, соціальний ідеал*, маркер *високого соціального статусу*. Як утилітарна цінність ТОЛЕРАНТНІСТЬ оцінюється позитивно, оскільки *є умовою нормальної життєдіяльності, є необхідною умовою здатності узгоджувати свої дії з вимогами моральних норм*. Як гедоністична цінність ТОЛЕРАНТНІСТЬ сприймається як така, що *має бути відзначеною*. ТОЛЕРАНТНІСТЬ як гедоністична цінність може оцінюватися негативно у тому випадку, коли *отримані результати не відповідають витраченим зусиллям*, а отже, *результат не приносить задоволення*, коли *суперечить людській сутності, за саркастичного ставлення* (у значенні «неприємна недовіра до влади»).

Отже, нами проаналізовано варіанти культурно-ціннісної інтерпретації базового політичного концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ, який отримав своє відображення в українській мовній картині світу, і з'ясували, що його ціннісна інтерпретація залежить від декількох факторів. По-перше, різні потрактування можуть бути зумовлені різними типами ціннісних відношень (етичним, естетичним, утилітарним і гедоністичним), що форму-

ють чотири підсистеми загальної національної системи цінностей. Розглянутий нами концепт включається здебільшого до складу трьох підсистем: утилітарної, етичної та гедоністичної. Можна припустити, що саме ці типи ціннісного відношення є визначальними в загальній системі цінностей. По-друге, варіанти ціннісної інтерпретації всередині однієї підсистеми залежать від суб'єктної або об'єктної спрямованості ціннісного відношення, від того, чи спрямована оцінка на того, хто говорить як носія властивості або суб'єкта стану, позначеного концептом, або на інших людей. Крім того, кваліфікація концепту як цінності в тій чи іншій підсистемі зумовлена особливостями змістової структури самого концепту і взаємозв'язком із ціннісними потрактуваннями інших концептів.

Концепт ТОЛЕРАНТНІСТЬ передбачає наявність варіантів інтерпретації, що визначають його місце в системі цінностей: це поведінка або спосіб життя, спрямована на сприймання без агресії думок, які відрізняються від власних. В етичній підсистемі у позитивній оцінній конотації – це моральний та соціальний ідеал: предмет гордості та вияв високого соціального становища. В утилітарній підсистемі у позитивній оцінній конотації толерантність – це умова нормальної життєдіяльності та здатність узгоджувати свої дії з вимогами моральних норм. В утилітарній підсистемі в українській МКС толерантність може оцінюватися й негативно, оскільки не завжди отримані результати відповідають витраченим зусиллям. У гедоністичній підсистемі толерантність – це позитивна цінність, яка має бути винагороджена. У потрактуванні концепту ТОЛЕРАНТНІСТЬ в етичній підсистемі основну роль відіграє об'єктна спрямованість, оскільки відповідність моральним стандартам визначається зовнішнім спостерігачем, а з утилітарного та гедоністичного погляду, визначаємо даний концепт як такий, що має об'єктну спрямованість і суб'єктну спрямованість оцінки: толерантність корисна / марна і для її носія, і для інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка: Культурные концепты. Москва: Наука, 1991. С. 3–4.
2. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. 2-е изд. Москва: Высш. школа, 1972. 614 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва: Наука, 1985. 228 с.
4. Гак В.Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка. Функционально-семантический анализ языковых единиц. Алма-Ата: КазГУ, 1986. С. 5–15.
5. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. Фразеология в контексте культуры. Москва: Языки рус. к-ры, 1999. С. 13–24.

REFERENCES

1. Arutjunova, N. D. (1991) Logicheskij analiz jazyka: Kul'turnye koncepty [Logical analysis of language: Cultural concepts]. Moskva: Nauka [in Russian].
2. Vinogradov, V. V. (1972) Russkij jazyk: Grammaticheskoe uchenie o slove – 2-e izd. [Russian language: Grammatical teaching of the word. – 2nd edition]. Moskva: Vyssh. shkola [in Russian].
3. Vol'f, E. M. (1985) Funkcional'naja semantika ocenki [Functional semantics of evaluation]. Moskva: Nauka [in Russian].

4. Gak, V. G. (1986) K tipologii funkcional'nyh podhodov k izucheniju jazyka. Funkcional'no-semanticheskij analiz jazykovykh edinic [Typology of functional approaches to language learning. Functional-semantic analysis of language units]. Alma-Ata: KazGU [in Russian].

5. Teliya, V. N. (1999) Pervoocherednye zadachi i metodologicheskie problemy issledovanija frazeologicheskogo sostava jazyka v kontekste kul'tury. Frazeologija v kontekste kul'tury [Priority tasks and methodological problems of research of phraseological structure of language in the context of culture. Phraseology in the context of culture]. Moskva : Jazyki rus. kul'tury [in Russian].

CULTURAL-VALUE INTERPRETATION OF THE POLITICAL CONCEPT OF *TOLERANCE* IN THE UKRAINIAN LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

Nelli Haiduk

*Senior Lecturer at the Department of Slavic Philology and Translation,
Mariupol State University
Str. Budivelnykiv, 129 a, Mariupol, Ukraine*

The article analyzes the cultural-value interpretation of the basic concepts of political discourse TOLERANCE (the ability to perceive without aggression opinions that differ from their own, as well as especially the behavior and lifestyle of others) on the material of Ukrainian periodicals over the past five years: Vidomosti. UA, Viche, Hazeta po-ukrainsky, Holos Ukrainy, Svoboda, 24 kanal and other. Here we have considered the speech contexts in which we find variants of cultural and value interpretation of the concept of TOLERANCE. The basic political concept TOLERANCE in its use in the statement was considered.

It takes into account changes in the meaning of the concept from changes in the consciousness of society, which, in turn, is influenced by changes in public life. The research is devoted to the dynamic aspect, since it reflects the more traditional features of the national perception of reality.

The purpose of the investigation was an attempt to reveal the most general versions of the interpretation of the basic cultural-value political concept TOLERANCE, enshrined in the Ukrainian conceptual picture of the world; among the tasks is the discovery of the most significant value interpretations of the concept of TOLERANCE, in the political discourse and the definition of which of them influenced the formation of the cultural and appraisal connotation of the concept in the system of political discourse.

The article presents the most illustrative and significant examples of cultural and value interpretation of the basic political concept of TOLERANCE from the standpoint of hedonistic, utilitarian, ethical and aesthetic views. Different interpretations of this concept can be caused by different types of value relations (ethical, aesthetic, utilitarian and hedonistic).

Key words: *concept, cultural concept, evaluation, tolerance, value.*

ДЕРИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ ПОЖЕЖНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Губич Петро Володимирович

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті здійснено комплексний словотвірний аналіз терміноодиниць, які обслуговують пожежну сферу. Автор виявляє і аналізує найбільш продуктивні словотвірні моделі термінів, що сприяє упорядкуванню термінології пожежної сфери і прогнозуванню тенденцій майбутнього термінотворення в цій сфері. Для словотворчої архітектури термінологічних одиниць в цілому характерні ті ж принципи, що й для загальноживаних одиниць. Та на відміну від загальномовного, термінологічне словотворення має певні особливості, пов'язані насамперед з самою специфікою терміна як лексичної одиниці обмеженої сфери вживання. Термінологічне словотворення є усвідомленим процесом; воно дає можливість штучно запроваджувати в галузеві термінології спеціалізовані за значенням словотворчі морфемні, які виступаючи в певних терміносистемах виразниками конкретних значень, виконують разом з тим класифікаційну функцію. З огляду на свою природу вони можуть виступати мотиваторами найменувань широкого семантичного діапазону. Викладене підтверджує спостереження дослідників, що в процесі деривації виявляються задіяними конкретні словотвірні моделі, а значимими частіше за все стають афікси із широким деривативним потенціалом. Активно залучаються для творення нових термінів також основи на позначення назв осіб та їхніх дій, характеристик, що слугують основою для найменування приладів, пристроїв, процесів, понять, ознак, які стосуються передусім сфери пожежної техніки. Значною опорою для формування термінологічного лексону виявилися також слова, здатні викликати асоціації, тобто які містять образну основу, що дає імпульс для подальшого семантичного розвитку слова.

Ключові слова: терміносистема, термін, словотворення, деривація, афіксація, модель.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Швидкий розвиток пожежної термінології в останні десятиліття пов'язаний з різким збільшенням техногенних, промислових катастроф, а також стихійних лих, які щораз частіше відбуваються в сучасному світі. Вони призводять до появи все новіших і потужних засобів для гасіння пожеж та порятунку людей як на землі, так і на воді та у повітрі. Так, варто погодитись із твердженням, що «...розвиток техніки, за яким не встигають зміни в людській свідомості, не детермінований відповідною актуальною спеціальною термінологією також може спричинити зростання пожежної небезпеки» [4, 245].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему творення технічних термінів в широкому розумінні розглядали як українські, так і закордонні мовознавці такі як Т. Р. Кияк, С. В. Гринев-Гриневиц, В. М. Лейчик, Т. І. Панько, О. О. Реформатський та багато інших. Серед польських мовознавців можна виділити праці, які стосуються термінології, таких учених як С. Гайда (S. Gajda), М. Мазур (M. Mazur) та інші. В останні роки зростає зацікавлення дослідженням термінології загалом, та дослідженням тех-

нічної термінології зокрема. Так, Ю. Мазуркевич-Сулковська (J. Mazurkiewicz-Sułkowska) видала працю де об'єктом дослідження є слов'янська технічна термінологія на матеріалі польської, російської та болгарської мов, тобто мов з трьох різних слов'янських мовних груп. Результатом цього дослідження було укладання *Польсько-російсько-болгарського словника* у сфері будови та експлуатації машин. Що стосується власне пожежної термінології в українській мові, то вона стала предметом дисертаційного дослідження О. Ф. Кучеренко, в якому вона простежила етапи формування сучасної української пожежно-технічної терміносистеми та її функціонування. Безпосередньо проблемі укладання словника пожежної термінології в польській мові, становленню і кодифікації цієї лексики, присвячено праці Л. Карпінського (Ł. Karpiński).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити способи деривації у пожежній терміносистемі польської та української мов. Завдання статті полягає в аналізі основних дериваційних моделей у пожежній термінології зазначених мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під деривацією або словотворенням ми розуміємо творення похідних простих та складних слів за дериваційними правилами і словотвірними типами. «Словотворення здійснюється за допомогою словотворчих засобів і залежно від їхнього

характеру поділяється на словопородження (коли в акті творення похідного слова використовують афіксацію), основоскладання і словоскладання (якщо творення складних слів ґрунтується на поєднанні двох або й більше повнозначних одиниць), аббревіацію (коли похідні виникають внаслідок скорочення слів), конверсію (при переході слів з однієї частини мови до іншої)» [2, 636].

Наше дослідження присвячене розгляду конкретних способів творення термінів у сфері пожежної безпеки з точки зору синхронії в сучасній польській та українській мовах. В процесі аналізу фактичного матеріалу розглянуто як комплекс засобів творення нових лексичних одиниць, так і окремих структур і моделей в їх сучасному стані, а також їх типів і факторів продуктивності. При цьому велика увага приділяється аналізу словотвірної структури вже створених слів, що в значній мірі допомагає адекватному сприйняттю словотворчих процесів.

Аналіз термінологічних одиниць сфери пожежної безпеки дає повне уявлення про способи словотворення, а також засоби і моделі, які використовуються при творенні нових слів. Саме це обумовлює необхідність уважного вивчення словотвірної системи з урахуванням ступеня активності того чи іншого способу словотворення і продуктивності словотворчих моделей на сучасному етапі розвитку мови.

Всі терміни сфери пожежної безпеки в формальному аспекті діляться на однокомпонентні та багатокомпонентні. Підставою для виділення структурних типів слів виступає кількісний критерій і характер кореневих морфем. Крім того, до уваги береться наявність чи відсутність словотворчих афіксів. Отже, на підставі даних синхронного аналізу словотвірної структури став можливим розподіл однослівних термінів на: прості (кореневі), де основа тотожна кореню; похідні (афіксальні), що включають корінь і афікс (и); складні, що включають дві і більше кореневі морфемі.

Пропонуємо детально розглянути прості терміни. Вже зазначалося, що наша розвідка присвячена розгляду конкретних (дериваційних) способів творення термінів у сфері пожежної безпеки.

Терміни-іменники.

Проведений аналіз показав, що в сучасній польській мові терміни –іменники не є дуже розповсюдженими.

Наприклад:

– *gaśnica, zastęp, piana, cysterne, przebijak inne.*

Терміни-дієслова.

При аналізі фактичного матеріалу нами встановлено, що прості терміни-дієслова у польській мові не є численними:

– *gasić, ssać, zbierać itd.*

Терміни-прикметники.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що прості терміни-прикметники вживаються в термінології пожежної сфери в польській є досить частотними. Наприклад,

– *zapłonny, zaworowy, pożarowy, bezdymny, ognioodporny.*

Пропонуємо перейти до розгляду похідних термінів. Похідні слова в цьому дослідженні репрезентовані термінами-іменниками, термінами-прикметниками, термінами-дієсловами та дуже рідко дієприкметниками.

Терміни-іменники.

Похідні терміни-іменники в польській мові зустрічаються в термінології пожежної сфери частіше ніж інші. Такі моделі творення термінів можна рахувати найпродуктивнішими. Терміни-іменники польської мови творяться за допомогою суфіксального, префіксального та складання основ і слів способів.

Суфіксальний спосіб словотворення зводиться до додавання суфікса до основи. Цей спосіб є домінуючим при утворенні іменників польської мови.

Найпродуктивнішою дериваційною моделлю творення нових номінацій в пожежній термінології польської мови є утворення іменників від дієслів за допомогою різноманітних суфіксів.

Найбільш поширеними формантами, які беруть участь в таких процесах, являються:

-acz: *zraszacz, zbieracz, zasysacz, zasilacz, wysysacz, wyważacz, rozpieracz, rozdzielacz, rozsiewacz, osuszacz, opóźniacz, ocieplacz, naświetlacz, szperacz*

-ak: *zderzak, zbijak, zabierak, wybijak, rozpierak, przebijak, przecinak, podbierak*

-nik: *zatrzaśnik, wciągnik, podnośnik, dźwignik, wspornik, bezpiecznik, łącznik, sterownik, miernik, dozownik.*

-awka: *przysawka*

-ka: *przedłużka*

-arka: *wyważarka, wyciągarka, wiertarka, ładowarka, przecinarka,*

-nica: *wytwornica, gaśnica, najaśnica, nagrzewnica*

-ica: *tlumica*

-ania: *wspinalnia, dźwignia*

Дуже рідко для творення термінів використовуються суфікси –dło, –sko: *tłoczysko, zwijadło.*

За допомогою наведених суфіксів від дієслів утворюються назви нових інструментів і предметів, які використовуються в пожежній справі,

Велику кількість пожежної термінології складають віддієслівні іменники утворені за допомогою суфіксів -anie, -enie, а також суфіксу -cie:

-enie: *zabezpieczenie, zassanie, zaślepienie, zasilanie, zasysanie, splaszczanie, zadymienie,*

-anie: *wyważanie, zapalenie się,*

-cie: *zapięcie, zaopatrzenie, zamknięcie.*

Віддієслівні іменники з такими суфіксами використовуються на позначення станів, дій, процесів.

Поширеним способом словотвірної деривації в пожежній термінології являється словоскладання і основоскладання. Можна виділити наступні дериваційні моделі:

– прислівник+прикметник: *szybkootwieralny, łatwopalny, trudnozapaalny*;

– прислівник+іменник: *szybkozłącze*;

– числівник+іменник: *trójnóg, trójkątnik*

Також для пожежної термінології характерними є композити утворені складанням слів або основ за допомогою інтерфіксу –o:

1) іменник+o+іменник: *ogniomistrz, samozapłon, siekierolom, siekieromłot*

2) займенник+o+ іменник: *samoratowanie*,

3) займенник+o+прикметник: *samozapalny*;

4) іменник+o+дієслово: *skokochron, próżniomerz*.

Велику кількість композит утворено за допомогою різноманітних інтернаціональних компонентів, більшість яких походить з грецької та латинської мов: *toksykometr, tokomat, termostat, spektrometr, wakuometr, autopompa, motopompa, manowakuometr*

Хоча зустрічаються композити утворені із складання власне польських слів, наприклад, *tlenomierz, próżniomerz*.

Іноді терміни утворюються шляхом поєднання інтернаціональних компонентів з власне польськими словами, як наприклад, *autodrabina*

Слід зазначити, що при утворенні таких нових термінів часто використовується як один з компонентів усічена дієслівна основа: *tlenomierz, próżniomerz, skokochron*

Невелика кількість пожежних термінів утворюється від іменників за допомогою суфіксів. Найпоширенішим суфіксом для термінів-іменників являється -ka: *rzutka, piłka nasadka, lampka, główka*.

Іншими характерними суфіксами для іменників є -yk, -ik, -nik, owiec, -ko: *wężyk, toporek, wyrzutnik, poduszkowiec, pokrowiec, działko*.

Продуктивною моделлю є утворення складних слів, зокрема прикметників, за допомогою компонентів:

-odporny: *chemoodporny, kwasoodporny, ognioodporny, gazoodporny, wodnoodporny, okapodporny*;

-ochronny: *wodoochronny, ognioochronny*;

-szczelny: *gazoszczelny, dymoszczelny, wodoszczelny, pyłoszczelny*

-przeciw: *przeciwpożarowy*

За допомогою компоненту *przeciw* можуть утворюватися також іменники, наприклад, *przeciwogień*.

Префіксальний спосіб словотворення інструментально виражається в додаванні префікса до слова, яке виступає в ролі основи.

Для термінів-іменників характерними є префікси:

-ze: *zeskok, ześlizg*;

-za: *zawleczka, zaczep, zawiesie*;

-wy: *wyrzut, wykładzina*;

-prze: *przepływ, przelącznik*.

Для прикметників характерним суфіксом є суфікс –bez: *bezdymny, bezpłomienn, bezpłomienny, bezzaworowy*.

Префікс –pod: *podpowierzchniowy*

В діеприкметниках активним є префікс –od: *oddymiający*

Серед пожежних термінів в польській мові можна зустріти також юкстапозити, тобто терміни утворені шляхом складання слів. Цей спосіб є характерний для іменників та прикметників, наприклад:

– іменники: *nóż-zbijak, nożyco-rozpieracze, kontener-pojemnik, kontener-cysterna*.

– прикметники: *awaryjno-ratowniczy, ratowniczo-gaśniczy, wodno-nurkowy, poszukiwawczo-ratowniczy, patrolowo – ratowniczy*.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Комплексний аналіз пожежних термінів польської мови дозволив виявити способи поповнення термінологіки цієї сфери. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що утворення слів за допомогою формального словотвору відбувалося і відбувається за вже існуючими словотворчими моделями, властивими польській мові. У творенні пожежних термінів мберуть участь парасинтез, словоскладання, префіксальний та складно-суфіксальний способи. Суфіксальний спосіб у польській мові представлений використанням суфіксів –acz;-ak; -nik; -awka; -ka; -arka; -nica; -ica; -ania; –dło, -sko; -anie; -enie; -cie; -enie; -anie; -cie.

Нерідкі випадки словотвору, при яких корінь слова запозичується з іншої мови, а подальший словотвір відбувається афіксами польської мови.

Свідченням більш частого застосування префіксального способу, ніж суфіксального виступає участь в термінотворенні більшої кількості префіксальних формантів і загальна кількість термінів з ними. У творенні термінів польської мови беруть участь як інтернаціональні афікси так і власне польські. Аналіз словоскладання, як способу термінотворення пожежної сфери, дозволив розподілити його на три види: 1) складання двох запозичених основ; 2) складання слова польської мови та запозиченого слова; 3) складання двох слів польської мови. Перспективним вважаємо дослідження семантичних мотиваційних моделей творення пожежних термінів польської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218с.
2. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с: іл.
3. Кучеренко О. Проблеми формування, функціонування та розвитку української пожежно-технічної терміно-системи. Дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук за спеціальністю 10.02.01. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2003. 19 с.
4. Karpiński Ł. Przegląd prac terminologicznych na przykładzie języka specjalistycznego pożarnictwa. Komunikacja specjalistyczna. Od terminologii do leksykografii. Warszawa, 2011. Tom IV. S. 245–257.
5. Karpiński Ł. Pożarnictwo jako przykład dziedziny opisywanej formalizowanym słownictwem specjalistycznym – analiza terminologiczna. Komunikacja Specjalistyczna. Warszawa, 2009. T. 2. S. 113-12.
6. Mazurkiewicz-Sułkowska J. Słowiańska terminologia techniczna na materiale polskim, rosyjskim i bułgarskim. Warszawa: Wydawnictwo UŁ, Łódź 2014. S. 304.

REFERENCES

1. Djakov, A.S., Kyjak T.R., Kudelko Z.B. (2000) Osnovy terminotvorennia: semantychni ta sotsiolingvistychni aspekty. [Foundations of the Thermotvination: Semantic and Sociolistic Aspects.] K.: Vyd. dim «KM Academia». [in Ukrainian]
2. Ukrainska mova: Entsyklopedija [Ukrainian Language: Encyclopedia] (2004) / Redkol.: Rysanivskyy V. M. (spivgolova), Taranenko O. O. (spivgolova), M. P. Zjabljuk ta in. 2-ge vyd., vypr. i dop. K.: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana. [in Ukrainian]
3. Kucherenko O. (2003). Problemy formuvannia, funksionuvannia ta rozvytku ukrainskoi pozhezhno-tekhnichnoi terminosystemy. [Problem of form, function and development of the Ukrainian technical and thermal system.] Dys. Na zdobuttia naukovoogo stupenia kand. filol. nauk za spetsialnistiu 10.02.01. Kharkivskyy natsionalnyj universytet /im. V.N. Karazina, Kharkiv. [in Ukrainian]
4. Karpiński Ł. (2011). [Огляд термінологічних робіт на прикладі спеціалістичної мови пожежництва]. Komunikacja specjalistyczna. Od terminologii do leksykografii. Warszawa. Tom IV. [in Polish]
5. Karpiński Ł. (2009). [Пожежна термінологія як приклад галузі описуваної формалізованою спеціальною лексикою – термінологічний аналіз]. Komunikacja Specjalistyczna. Warszawa,. T. 2. [in Polish]
6. Mazurkiewicz-Sułkowska J. (2014) [Словянська еухнічна термінологія На польському російському та болгарському матеріалі]. Warszawa: Wydawnictwo UŁ, Łódź. [in Polish]

DERIVATIONAL MODELS OF THE FIRE FIGHTING TERMINOLOGY CREATION IN THE POLISH LANGUAGE

Hubych Petro Volodymyrovych

*Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies,
Lviv State University of Life Safety
street Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

Our research is devoted to the consideration of the ways of termcreation in the fire safety field in terms of modern Polish, Ukrainian and English languages. In the process of the actual material analysis it is considered a complex of creation means of new lexical units, as well as separate structures and models in their present state, as well as their types and productivity factors. At the same time, much attention is paid to the analysis of the word-building. The analysis of the terminological units of the fire safety sphere gives a complete picture of the word formation ways, as well as the means and models used in the creation of new words. This is precisely what determines the need for the word-building system careful study. In our study all terms of the fire safety sphere in the formal aspect are divided into one-component and multi-component. The reason for the words structural types allocation is the quantitative criterion and the nature of root morphemes. In addition, the presence or absence of word-formation affixes is taken into consideration. Consequently, on the basis of the data of the synchronous analysis of the word-building structure, it became possible to divide the one-word terms into: simple (root), where the base is identical to the root; derivative (affixal), including the root and affix (s); complex, comprising two or more root morphemes.

Terminological word formation is a conscious process; it makes it possible to artificially introduce specialized word meaning morphemes into technical terminology, which, in certain terminological systems, express the specific values, and at the same time perform the classification function. Because of their nature, they can act as motivators for the broad semantic range of nominal units. The above statement confirms the observation of researchers that in the derivation process concrete models are involved, and most significant are affixes with a broad derivative potential. Word-formation morphemes are actively involved in the creation of new terms as well as are the basis for designating the specific names of individuals and their actions, the characteristics that serve as the basis for naming devices, processes, concepts, features that relate primarily to the field of fire fighting technology. Signs that can cause associations, that is, contain a figurative basis that gives impetus to the further semantic development of the word are also a significant support for the terminology formation.

Key words: terminological system, term, word formation, derivation, affixation, model.

STYLISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISING SLOGANS

Maryna Zembytska, Yulia Mazur

*Candidates of Pedagogical Sciences, associate professors at
the Department of Foreign Language Practice and Teaching Methods,
Khmelnyskyi National University, Instytutska Str., 11, Khmelnytskyi, Ukraine*

The study focuses on the basic linguistic features of advertising slogans and linguistic tools that, which are most frequently used at morphological, lexical and syntactic levels. Stylistic devices utilized in modern English commercial advertising. The current paper reveals research findings from the analysis of over 100 randomly selected advertising slogans, which are analyzed in terms of their structure and lexis. The study involves a number of criteria set for an effective advertisement: attention value, listening ability/readability, memorability, and marketing power, as well as the requirements to be met: conciseness accompanied with intensive emotion; focus on the core commercial proposal; simple language that is easily memorized and easily translated. Particular attention is drawn to the persuasive power of advertising texts and their influence on the recipients, which is the result of relevantly chosen stylistic devices, figures of speech and tropes. Two basic approaches to the linguistic analysis of advertisements are speculated upon, i.e. sociolinguistic approach and psycholinguistic approach. Both examined approaches suggest that there is certain interdependence between the persuasive power of advertisements and the utilized linguistic tools. The study of the selected advertisements reveals the following groups of stylistic devices at different language levels. In particular, at the phonological level: antisthecon, onomatopoeia, consonance, assonance, alliteration; at the syntactical level: anthimeria, epistrophe, anaphora; at the semasiological level: ellipsis, chiasmus, antithesis, hyperbole, simile, metaphor, rhetorical questions, semantic ambiguity, polysemy and puns. The stylistic devices used in advertising are classified into: stylistic devices involving repetition; stylistic tools creating a metaphorical situation that provokes a recipient's reaction; complex stylistic resources involving both repetition and semantic variation. The study also attempts to reveal particular aspects of advertising discourse perception and interpretation.

Key words: advertisement, slogan, stylistic device, figure of speech/rhetorical figure, trope, advertising discourse.

Introduction. Despite the increased interest of linguists to the verbal component of advertisement, some of its linguistic and extralinguistic features are often disregarded in translation. Therefore, the study of stylistic aspects of English commercial advertising is of great scientific and practical value. The suggested study is based on a corpus of more than one hundred commercial advertisements found in the English segment of the Internet.

Theoretical framework. The current body of research gives insufficient evidence of theoretical and empirical studies specifically covering the stylistic features of English commercial advertising slogans and tackling their translation issues. Researchers have mainly focused on general pragmatic aspects of advertising and its capacity to persuade potential customers. Some aspects of advertising discourse and the problems associated with its translation have been studied by G. Cook, T. Dubitsky, M. Geis, R. Harris, K. Jo Bruno, R. Klink, G. Leech, D. Miller, G. Myers, N. Rees, K. Tanaka, M. Toman, I. Torresi, L. Wu, et al.

The purpose of the study. The study aims to explore the stylistic features of English commercial advertising slogans. The practical part of the paper is an attempt to exemplify the most common stylistic devices and rhetorical figures used in the language of

advertisement. The specific **objectives** of the present study are: a) to provide an overview of linguistic and extralinguistic tools used in commercial advertising; b) to characterize the stylistic devices and rhetorical figures found in the selected slogans; c) to define the problems associated with their translation into Ukrainian.

Research findings. The complexity of advertising language is manifested through a wide range of attention-seeking (attention-catching) devices which can be of both linguistic and extralinguistic nature. One of the effective attention-seeking devices in advertisements is unusual spelling. Copywriters often produce advertising texts which contain deviations from the standards of normative spelling and grammar to increase the recipients' attention by confronting with something unexpected. The strategies of catching attention can vary – an advert can be pleasing, stirring up curiosity, shocking, deliberately upsetting or intentionally irritating. Even with minor deviations, these texts are still comprehensible and easy to decode for the reader, e.g. “Eat MorChikin!” (Chick-fil-A).

The 2013 advertisement by Snickers purposefully misspelled the brand's name and included a number of other intentional spelling mistakes to convince the intended audience that grabbing a Snickers can help to concentrate while working on a computer or doing something important: “Snickers. OHDEER. It's hard to spel when your hungry. If you keep making typing mistakes grab yourself a Snickers fast”. Deviation and

parallelism are the basic ways in which foregrounding in advertising discourse can be achieved [2, 158].

According to G. Leech [5], effective advertising meets a number of criteria, such as attention value, listening ability/readability, memorability, and marketing power. Stylistic figures and tropes, such as alliteration, onomatopoeia, ellipsis, metaphor, paradox, etc. correspond to attention value and memorability. Simple and informal sentences are associated with readability. Other linguistic techniques (intensive use of imperatives, superlatives, inversions, and parallelism, etc.) conform to marketing power [5, 98].

Decoding of advertising discourse consists of a dynamic interplay of internal components (e.g. language, image, products, price, quality, discourse structure) and external communication between readers and advertisers [3, 122].

With this idea in mind two basic approaches to linguistic analysis of advertisement may be singled out: a) sociolinguistic approach; b) psycholinguistic approach. H. Liu's [7] in-depth analysis of the sociolinguistic approach to advertising characterizes the advertising language as a system performing two basic functions: the indexical function to name the product, and the ideological function of adding new meaning to the product. Taking Malboro advertisement as an example, the researcher explains that the indexical function is manifested in Malboro referring to the product, the cigarettes, while the ideological function of Malboro is expressing the value of bourgeois masculinity and therefore adding value to the product [7, 76–78]. G. Dyer [3, 123] sees advertising as a system which consists of distinct signs conveying the ideological meaning. These are symbols, such as white colour which signifies purity. Therefore, semantic analysis of advertising discourse should involve both denotation (literal meaning) and connotation (the meanings beyond).

Within the psycholinguistic approach, researchers [1] specify such types of advertisements as: "reason advertisement" and "tickle advertisement". Reason ads suggest motives for purchase, while tickle advertisements appeal to the recipient's emotion, humor, and mood. Advertisements can be classified by the utilized advertising techniques: "hard-sell advertisement" and "soft-sell advertisement". Hard selling suggests a direct appeal to the recipient, while soft selling relies on mood rather than exhortation [1, 15].

Both abovementioned approaches suggest that there is certain interdependence between the persuasive power of advertisements and the utilized linguistic tools. Advertising discourse differs from other types of discourse by its functional and communicative parameters, as well as its specific regulated structure. Complex advertising texts involve such components as: the title, the main advertising text, and the slogan. The focal point of their structure is the title, which is a kind of appeal to the consumer, while a slogan is a sort of an advertising summary, which is supposed to produce the greatest effect on the recipient. In wider contexts, a slogan is defined as any short catchy phrase appearing

in the advertisement or unique phrase identified with a company or brand [9, 49].

An effective slogan should meet the following requirements: a) conciseness accompanied with intensive emotion, which promises to satisfy the consumer's needs; b) focus on the core commercial proposal; c) simple language that is easily memorized and easily translated. A successful slogan is often a short self-contained advertising message which can be used as an independent piece of text in isolation from other advertising products. These requirements are met by a combination of linguistic and extralinguistic devices applied on different levels.

According to the findings obtained through the literary analysis and interpretation of selected advertising slogans written in English, the following linguistic tools are most frequently utilized at morphological, syntactic and lexical levels:

1) initial and full capitalization which is supposed to attract more attention or to stress every single word in a slogan: e.g. "*I Love What You Do For Me*" (Toyota); "*CALIFORNIA'S BEST BEER*". The format of the text can make a difference. Italics is considered to be more personal and individualistic. Various styles of italics, various fonts, styles and sizes are likely to have subtly different readings.

2) common use of the second person addressee "you", which approximates the product to the consumer, making the message more genuine: e.g. "*It's everywhere you want to be*" (Visa); "*You get fresh, hot pizza delivered to your door in 30 minutes or less or it's free*" (Domino's Pizza); "*Be all that you can be*" (United States Army); "*It Could Be You*" (the National Lottery);

3) wide use of such pronouns and adverbs as "every", "everything", "everyone", "always". E.g. "*Everyone loses games. Few change them*" (Nike); "*Challenge everything*" (Electronic arts); "*Everything is easier on a Mac*" (Apple Computer); "*In here, It's Always Fridays*" (Friday's); "*Always Coca-Cola*". These words are often used in advertisement to convey the idea of product versatility, its ultimate necessity, or to address the widest range of potential customers by emphasizing spirit of inclusiveness;

4) coinage – the use of coined words (neologisms) created by means of affixation, conversion, blending, clipping, abbreviation, condensation, compounding, reduplication, borrowing E.g.: "*Get Skintimate with your legs*" (Skintimate); "*The goddess of never-let-me-go*" (Venus); "*Why settle for any other AC when you can get a DAIKIN?*" (an example of acronym; DAIKIN Air-conditioner);

5) binary connectives: two parts (words, phrases, clauses, or sentences; usually concise in form) which are opposed to each other: "*Walk in. Drive out*" (SBI Car Loans); "*Your vision. Our future*" (Olympus);

6) short simple sentences that are easy to remember: e.g. "*We are the low-fare airline.*" (Southwest Airlines); "*You get rid of dandruff*" (Head & Shoulders). Among all the tenses, it is the Present Simple that is most frequently used in advertisement: "*The sneaker*

makes the man" (Nike); *"Where there is trust, reassurance follows"* (LIC Finance Ltd.). The Future Simple is preferred to create the atmosphere of temporal closeness to the consumer: e.g.; *"We'll leave a light on for you"* (Motel 6);

7) one-member and nominative sentences: *"Like no place else"* (Chili's restaurant); *"Dishing it out"* (Dish TV); *"Got Milk?"* (California Milk Processor Board); *"A world in peace, not in pieces"*; *"Because simple isn't easy"*. Advertisers tend to use disjunctive grammar in advertising slogans in order to make the advertising language more distinct. One-member and nominative sentences compress an advertisement text and its message to the limit and thus make the advertising slogan extremely catchy. E.g.; *"The Few. The Proud. The Marines"* (U.S. Marine Corps);

8) negative statements: e.g. *"M&Ms melt in your mouth, not in your hand"*; *"Sometimes you feel like a nut, sometimes you don't"* (Peter Paul Almond Joy & Peter Paul Mounds); *"It's not TV, it's HBO"* (HBO); *"There is no substitute"* (Porsche); *"Please Don't Squeeze the Charmin"* (Charmin Toilet Paper). Negative particles "no", "not" are used to emphasize the positive side of the product;

9) imperatives: e.g. *"Life is a journey, travel it well"* (United Airlines); *"Make believe"* (Sony). Imperatives leave people little room for argument, encouraging them to buy the product without hesitating: *"Obey your thirst"* (Sprite); *"Think different"* (Apple); *"Buy it. Sell it. Love it."* (Ebay); *"Play on"* (Lego); *"Have it your way"* (Burger King). Research findings by G. Myers prove that imperative, exclamatory, and interrogative sentences often predominate over those of the declarative type [8, 54] (such as the declarative sentence *"You will love the skin you are in"* by Olay.)

10) conditional clauses are used to stimulate the recipient's logical deduction: *"If you want to impress someone, put him on your black list"* (Johnie Walker); *"If you died young, who'd pay the bills?"* (G Ensurance);

11) inversion immediately draws the recipient's attention to what is being advertised: e.g. *"Opportunity you can't afford to miss"* (TDI Centre Jalandhar); *"Impossible is nothing"* (Adidas);

12) the comparative and superlative degrees of adjectives and adverbs emphasize the strengths of the product. E.g. *"Most aces. Most games. Longest Match"* (Nike); *"Stronger than dirt"* (Ajax); *"The happiest place in Earth"* (Disneyland); *"We try harder"* (Avis); *"Better Ingredients, Better Pizza"* (Papa John's); *"Make the most of now"* (Vodafone); *"It's Way Better than Fast Food. It's Wendy's"* (Wendy's fast food). Companies tend to choose unqualified comparison to avoid advertising their products at the expense of others: e.g. *"Better choice, better joys"* (Coleman footwear);

One of the most effective techniques to make the brand name memorable is to make it rhyme with the corresponding slogan: e.g. *"Don't be vague. Ask for Haig"* (Haig Scotch). The brand name is often placed in postposition or is omitted in the rhyme: *"When the shoes get lighter, the moves get tighter"* (Nike); *"The snack that smiles back"* (Goldfish); *"Journey*

is in Doubt if the Ticket is from a Tout" (Northern Railway). The stylistic devices used in advertising can be classified into: 1) stylistic resources involving the repetition of some element. Repetition is a basic strength factor and a primordial element of cognition, which makes it easier to recall the brand slogan; 2) stylistic tools that create a metaphorical situation that provokes a reaction in the recipient; and 3) stylistic resources based on both the repetition of a linguistic unit and semantic variation.

By studying a selection of over 100 online commercial advertising slogans written in English we were able to specify their stylistic features. The following stylistic devices were most frequently used at the phonological level:

a) alliteration: e.g. *"For the Men in Charge of Charge"* (Fortune Magazine); *"Fila: Functional... Fashionable... Formidable"* (Fila); *"Pleasing people the world over"* (Holiday Inn); *"The daily diary of the American dream"* (Wall Street Journal); *"Good time to Grab Golden Opportunity on 11.11.11"* (Advertisement of BCL Homes at Mohali); *"Don't dream it. Drive it"* (Jaguar); *"Totally Terrific Tuesdays"* (Brampton Guardian); *"Everything's better with Blue Bonnet on it"* (Blue Bonnet margarine). The repetition of a consonant sound, usually at the beginning of a word, three or more times makes the slogan more memorable and produces a strong beating rhythm;

b) assonance: repetition of the same or similar vowels in the stressed syllables of words that are in close proximity. E.g. *"Grace, space, pace"* (Jaguar);

c) consonance: a poetic device that uses the repetition of the same consonant two or more times in rapid succession, e.g. *"The Quicker Picker Upper"* (Bounty); *"Ariston... and on... and on..."* (Ariston);

d) onomatopoeia: *"Plop, Plop, Fizz, Fizz, oh what a relief it is"* (Alka-Seltzer); *"Mmmm.... Smells good! Uflex?"* (UFLEX Flexible Packaging); *"Snap! Crackle! Pop!"* (Rice Krispies); *"Red Bull gives you wiings"*; *"They're Gr-r-reat"* (Kellogg's Frosted Flakes);

e) antisthecon – substitution of a letter for another letter, often to create irony, which makes the recipient stop and think about the meaning or even guess it. E.g. *"A mind is a terrible ting to waste"* (UNCF).

At the syntactical level the following stylistic figures were identified:

a) anaphora: a syntactic device involving the repetition of a word phrase at the beginning of successive phrases or clauses, e.g. *"Discover the magic of cooking. Introducing the new USHA cooktops, that make cooking a truly magical experience (USHA Cooktops); "Share moments. Share life"* (Kodak); *"Outwit. Outplay. Outlast"* (Survivor); *"A different kind of company. A different kind of car"* (Saturn); *"Give artisanal... Give whimsical... Give local... Give exceptional"* (Oakland Museum of California);

b) epistrophe: a word or expression is repeated at the end of successive phrases, clauses or lines. E.g. *"Keeps going and going and going"* (Energizer); *"I'm a Pepper, he's a Pepper, she's a Pepper, we're a Pepper. Wouldn't you like to be a Pepper, too?"* (Dr Pepper);

c) anthimeria: a syntactic device based on conversion, i.e. the substitution of one part of speech for another, for example a verb for a noun and vice versa. E.g. "Welcome to fabulous" (ULTA); "Spread the happy" (Nutella); "Where better happens" (Sears); "Unlock your more" (Fiat); "The future of awesome" (Xfinity);

At the semasiological level:

a) homophonic and homonymous puns: "Haier and higher" (Hair household appliances). "Have a nice trip, buy-buy" (An advertisement for a supermarket in which "buy-buy" is relevantly used instead of "bye-bye"); "Every kiss begins with Kay" (Kay Jewelers); "Have you met life today?" (MetLife);

b) semantic puns: "Range Rover: It's how the smooth take the rough"; "When the world zigs, zag" (Bartle Bogle Hegarty); "How do you spell relief? R-O-L-A-I-D-S" (Roloids); "GoodNites mean good morning" (Kimberly-Clark Corp.'s GoodNites absorbent underpants for children);

c) rhetorical questions, particularly those of second-person reference: e.g. "How Big Can You Dream?" (Cadence); "Where's the beef?" (Wendy's); "It is. Are you?" (The Independent); "Is it in you?" (Gatorade);

d) metaphor is used in advertising due to its ability to represent concepts while facilitating learning about the product's or service's brand; and the more time is spent interpreting the message, the more its meaning is internalized: e.g. "At the heart of image" (Nikon); "Slicing Up Freshness" (Arby's); "The Heartbeat of America" (Chevrolet); "Time is the new currency" (JWT); "Think Outside the Bun" (Taco Bell); "Roses grow on you" (Cadbury's chocolates).

e) simile: a figure of speech that explicitly compares two things using connecting words such as "like", "as", etc., often utilized by advertisers to highlight the features of the product. E.g. "A micro spring as thin as hair. A roller ball almost as hard as a diamond. A technology that adapts to you" (Add Gel Pen). E.g. "Like a Good Neighbor, State Farm is There" (State Farm)

f) hyperbole: "Pioneer: Everything you hear is true" (Pioneer).

g) semantic ambiguity, polysemy: e.g. "Get N or Get Out" (Nintendo 64); "Let's make things better" (Philips); "Every Little Helps", (Tesco). Semantic ambiguity is primarily needed to avoid any possible legal liability of the company being advertised;

b) puns: e.g. "When it rains, it pours" (Morton Salt); "Leave nothing" (Nike); "Brutal simplicity of thought" (M&CSAATCHI "The disruption agency" (TBWA); "When there is no tomorrow" (FedEx); "The last place you want to go" (Dixons; U.K. online store);

h) antithesis: a striking contradiction of ideas or words used within one statement. E.g. "Stop dreaming. Start working" (Nike); "Come as a student leave as a manager" (Institute of hospitality and management); "Beauty outside. Beast inside" (Apple); "American by birth. Rebel by choice" (Harley-Davidson Motorcycles); "A sandwich is a sandwich, but a Manwich is a meal" (Manwich).

i) chiasmus – a rhetorical device in which two or more clauses are balanced against each other by the

reversal of their structures. E.g. "You don't need to get a phone, you need a phone that gets you" (HTC); "I am stuck on Band-Aid, and Band-Aid's stuck on me" (Band-Aid brand adhesive bandages);

g) ellipsis: "Does she.. or doesn't she?" (Clairol).

Even though advertising slogans are usually quite short, their translation is often a great challenge due to some extralinguistic features, such as specific cultural background. In oral communication a person can be convinced as a result of the interlocutor's charm, tone, or the lyricism of the statement. Devoid of such personal contact with the addressee, the author of the advertising text tries to create the situation of personal communication, to make the text more emotional with the excitement of oral speech, allowing him to establish psychological contact with the addressee. Emotional tension is created in advertising text by means of: 1) the introduction of the personal pronoun in the second person into the title and body of the text, which limits the act of communication to one author-addressee pattern, gives this act of communication a personal, confidential character, helps the author to establish psychological contact with the addressee; 2) the widespread use in advertising text of the author's "question-and-answer" method as a form of creating an environment for direct conversation with the reader; 3) the use of a special stylistic device called "discontinuum", which gives increases the emotional character of the text.

Advertising contents can reveal a colourful historical imagery and mainstream ideologies which in turn react to the human attitudes, cognition and behaviour of advertising. H. Fan [4] states that the process of its interpreting is pragmatic, and it therefore needs a consideration of both individual situations in advertising and the social ideology. Advertisement is the carrier of culture, and can mirror current life, ideas, create power to shape social life and ideas, and influence culture [7, 3]. While advertising images and artistic performance remain unchanged, it is the test of the advertisement that is translated and often subject to adaptation.

Two basic approaches are generally distinguished in advertising translation – a) authenticity up to the preservation of the syntactic structure of the original and the actual literalism, and b) free adaptation, suggesting a more creative interpretation of the original. Whatever the approach, adequate translation of advertisement should carry out its basic functions, i.e. overt economic function which makes the target audience want to buy things; and the ideological function that makes the recipients feel like "individuals in perpetuating the ideas which endorse the very economic basis of our society" [10].

The main problem that occurs in translation of the English advertising text is that usually the length of the translated text often exceeds the length of the original phrase. The reason is in the typological differences between Ukrainian and English. English belongs to analytical languages, while Ukrainian is classified as synthetic. This means that those meanings that are expressed grammatically in English (that is, through changes in the formal characteristics of words) are

transmitted in Ukrainian through a combination of meanings of several words.

Conclusion. Stylistic devices are inherent to the strategy of persuasion of advertisement. Relevantly chosen stylistic figures in advertising slogans implicitly encourage the consumers to purchase a particular product or service. The research has shown a great range of stylistic devices used in English advertising slogans. The study of the selected advertisements revealed the following groups of stylistic devices: an-

tisthecon, onomatopoeia, consonance, assonance, alliteration; anthimeria, epistrophe, anaphora; ellipsis, chiasmus, antithesis, hyperbole, simile, metaphor, rhetorical questions, semantic ambiguity, polysemy and puns.

Further research, particularly in sociolinguistic domain, may contribute to unfolding the correlation between linguistic and extralinguistic features of advertising and its efficiency in terms of fulfilling its marketing objectives.

REFERENCES

1. Cook, G. (2001). *The Discourse of Advertising*. London: Routledge. 256 p.
2. Chugh, A., Sharma A.. *Unfolding the Linguistic Features of Newspaper Advertisements in India*. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1128017.pdf> (accessed 14.08.2018).
3. Dyer, G. (1988). *Advertising as Communication*. London: Routledge. 230 p.
4. Fan, H. *Strategies for Translation of English Commercial Advertisements from the Intercultural Perspective*. URL: https://file.scirp.org/pdf/JSS_2017110713505917.pdf (accessed 15.08.2018).
5. Leech, G. N. (1966). *English in advertising. A linguistic study of advertising in Great Britain*. London: Longman. 210 p.
6. Lin, S. (2012). *Research for Effects of Product Placement Advertisements Regarding Consumer's Value*. *Advanced Materials Research*. Vol. 452-453, P. 1133-1136.
7. Liu, H. (2006). *Advertisement Aesthetics*. Central Radio & TV University Press 2011. 233 p.
8. Myers, G. (1997). *Words in Ads*. London: Hodder Arnold. 232 p.
9. Rein, D. P. (1982). *The language of advertising and merchandising in English*. New York: Regent. 118 p.
10. Williamson, J. *Decoding Advertisements. Ideology and Meaning in Advertising*. URL: <http://www.charlesacramer.com/sf1110/ewExternalFiles/Williamson,%20Decoding%20Advertisements%20smaller.pdf>. (accessed 16.08.2018).

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

Зембицька Марина Володимирівна, Мазур Юлія Ярославівна

кандидати педагогічних наук, доценти

кафедри практики іноземної мови та методики викладання

Хмельницького національного університету, вул. Інститутська, 11, Хмельницький, Україна

У статті розглянуто основні лінгвістичні особливості рекламних слоганів, стилістичні прийоми та фігури, що найчастіше використовуються у сучасних англomовних комерційних рекламних слоганах на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівнях. У дослідженні висвітлено результати аналізу довільної добірки з понад 100 рекламних слоганів. Виокремлено низку критеріїв ефективності рекламних текстів: здатність привертати увагу, легкість прийняття на слух/читабельність, запам'ятовуваність та сила маркетингового впливу, а також окреслено вимоги, яким вони повинні відповідати: лаконічність у поєднанні зі значною емоційністю; зосередженість на основній комерційній пропозиції; нескладна лексика, яка легко запам'ятовується і легко перекладається. Особливу у статті увагу приділено стилістичним засобам досягнення переконливості рекламних слоганів та їх впливу на реципієнтів, ефективність якого є результатом обгрунтованого вибору стилістичних прийомів та фігур. Розглянуто два основні підходи до лінгвістичного аналізу реклами: соціолінгвістичний та психолінгвістичний. Обидва розглянуті підходи дають підстави припустити, що існує певна взаємозалежність між ступенем переконливості реклами та мовними засобами, що у ній використовуються. Аналіз добірки рекламних слоганів дав змогу виокремити групи стилістичних прийомів, риторичних фігур та тропів на різних рівнях. Зокрема, на фонологічному рівні були виявлені: антитестекон (метаплазм заміщення), ономотопоея, консонанс, асонанс, алітерація; на лексичному рівні у добірці рекламних слоганів було проаналізовано: антимерію, епістрофу, анафору; на семантичному/прагматичному рівні знайдено приклади вживання: еліпсису, хіазму, антитези, гіперболи, порівняння, метафори, риторичного запитання, семантичної невизначеності, багатозначності та каламбуру. Запропоновано класифікацію стилістичних прийомів, що використовуються в рекламних текстах, з їх розподілом на: прийоми повторення; прийоми створення метафоричної ситуації, яка провокує реакцію реципієнта; складні стилістичні прийоми, що охоплюють як повторення, так і семантичні варіації. Одним із завдань дослідження є висвітлення окремих аспектів сприйняття та інтерпретації рекламного дискурсу.

Ключові слова: *реклама, слоган, стилістичний прийом, стилістична фігура, троп, рекламний дискурс.*

UDC 821. 113.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-44-48>

POETIC SINGULARITY OF H. C. ANDERSEN'S NOVEL "ONLY A FIDDLER"

Inha Kapustian

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor in the department
of English and German Philology
at Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
str. Ostrogradskyi 2, Poltava, Ukraine*

The article analyzes the features of the poetics of the novel, taking into account the permanent problems in the writer's work, namely the struggle between good and evil. In particular, attention is focused on the skill of creating characters. The author explores the features of plot construction, the role of epigraphs in the functionality of images. The idea of the inseparability of the author's world outlook and the contextual image in the novel is postulated. As a result, coherences of poetics are attested on the basis of philosophical existential problems. In addition to that the author goes on with the opinion that the genre of the novel is characterized by its complexity. It combines the features of the adventure and autobiographical novel, which are closely interwoven with fairy-tale elements and philosophical reflections.

More over the reader is informed that this is a novel about unshared love, imbued with lyricism and symbolism. In the final analysis it is worth saying that H. C. Andersen includes the real names of the people in the novel, further there are different real episodes inserted in the third part of the novel as the ballet, the author examines kinds of episodes and in the end concludes that this embedded micrograph in the structure of the novel is not accidental. It allows better understanding of the character. The author also discusses the protagonist's decisive character which is based on the writer's description as beautiful, intelligent, but the one who does not imagine her life without wealth, so she marries a Marquis, whom she does not love. She does not worry about virtues; life is a game for her. The reader is informed about the values implicitly with the help of an image of Naomi who is described as a beautiful lady but she does not have a heart.

To cap at all the author admits that each chapter of the novel has well-chosen epigraphs from the works of Voltaire, Schiller, Goethe, Eichendorff, Heine and other authors. All the pictures described in the novel relate to the philosophical problems of the work, in particular, with the eternal problem of struggle between good and evil, between angelic and demonic.

Key words: genre, poetics, novel, artistic structure, imago, style.

Introduction. H. C. Andersen is one of the best Danish novelists of the nineteenth century. A well-known scholar, writer-researcher of his works the literary critic Bo Grønbech noted in his work "*H. C. Andersen, levnedsløb, digtning, personlighed*" (Hans Christian Andersen, Life, Poetry, Personality, 1971), that during the life of the writer, "*his name was placed on the same level as the following European masters as Walter Scott and Victor Hugo*" [5]. He was the author of six novels – "The Improvisator" (1834), "O.T." (1836), "Only a Fiddler" (1837), "Two baronesses" (1848), "To be not to be" (1857) and "Lucky Peer". However, in the Slavic countries Andersen is known mainly as a storyteller. His tales were translated and published many times, which cannot be said about his novels. There is still no translation of Andersen's novels into the Ukrainian language.

Brief literary review of the study. The name of H. C. Andersen as a storyteller, novelist, and narrator constantly attracted the attention of literary critics and scholars. Among the most important are the works by L. Yu. Braude, B. Grønbech, G. Brandes, J. Jorgensen, J. Jakobsen. National scientific sources

devoted to the detailed analysis of the novel "Only a fiddler" are practically not widely known. Meanwhile, this work was highly appreciated by the Swedish playwright, novelist and poet J. A. Strindberg (engl. *Johan August Strindberg*, 1849–1912) who admitted this work to be a great fairy tale and one of the best in Andersen's authorship. [cit. by: 3].

Setting objectives. The aim of the study is to sketch the outlines of a more differentiated approach towards the understanding of the novel and justify the poetic and contextual features of the novel "Only a fiddler". To achieve the goal we are to fulfill the following **tasks**: to analyse the critical overview on the discussed issue; to define the peculiarities of the novel and to consider conceptual singularity of the poetic feature of the novel.

Main idea and supporting details presentation. Scientific sources devoted to the detailed analysis of the novel "Only a Fiddler" are practically unfamiliar. Meanwhile, this work was highly appreciated by Swedish writer Augustine Strindberg: "This is a great fairy tale," he wrote, "and one of Andersen's best" [3]. It was contemporary criticism in his native land that was most scathing and unforgiving. Published in 1838, the work by Danish writer Søren Kierkegaard, *Afen Endnu Levendes Papirer* (From the Papers of a Person Still Alive). This work is an extended review

of Andersen's novel "Only a Fiddler", published in 1837. According to Kierkegaard, the fiddler's hopeless struggle is a reflection of Hans Christian Andersen's own grudge against the world: 'Andersen's fundamental idea [is] dissatisfaction with the world:(...) displeased and dissatisfied as he is with the real world, he tries to gain vicarious satisfaction in his own timid poetic creations. Like Lafontaine, therefore, he sits and cries over his unhappy heroes, who are doomed to perish, and why? Because Andersen is the man he is. The same joyless fight that Andersen himself has fought in life is now repeated in his poetry. (HCA Center). Kierkegaard regards Andersen's novel of lacking any real genius and contends he merely bows to the disapproval of others and writes for his critics, thus lacking any real use of talent. He contends that Andersen, like his hero character in Only A Fiddler, is pampered and nurtured instead of schooled by adversity, a fate Kierkegaard saw as his own (HCA Center)/

The genre of the novel is characterized by its complexity. It combines the features of the adventure and autobiographical novel, which are closely interwoven with fairy-tale elements and philosophical reflections. This is a novel about unshared love, imbued with lyricism and symbolism.

The autobiographical character of the novel is due to many factors and circumstances: the author gives to the hero his name – Christian, the act of many chapters of the novel is in the Danish province, the hero's parents, as the parents of Andersen, are poor people. But the main thing – the novel reflected the child's impressions of the author, his impressions from journeys around European countries, as well as his aesthetic and philosophical views. The image of the author plays an important role in the artistic structure of the novel. The main ways of expressing the author's consciousness is the author-narrator and lyrical hero. The novel is full of authorial lyrical reflections, which greatly extend the semantic field of the work, giving it a truly philosophical character.

At the basis of the novel a biographical principle is the main. The action of his first sections takes place in the Danish city of Svendborg Kommune. The author introduces the reader to Christian's parents in the exposition of the work. His father was an ordinary tailor, and his mother, Maria, was a laundress. It is noteworthy that the boy's father, as often happens in fairy tales, is not named after his name, he's just a tailor who loves nature and travel. However, this tailor is not as simple as it may seem at the first glance. His vital interests are not limited to commonplace. This is evidenced by the drawing, or rather, the painting "Reincarnation" made by him, which depicts Dr. Faust, immersed in the reflections on science, as well as the Bible and Satan, who tempts the doctor. The painting had its secrets: having pulled for one cord, the clock turned into Satan. "On one side stands a clock; it is twelve o'clock at night: on the other side lies the Bible. Pull the string, there, on the left. See! the clock changes into a devil, who leads Faust into

temptation. Now, we will pull this string on the right, and the Bible opens, an angel comes forth from the leaves and speaks words of peace" – explains the tailor [1]. The plot for his painting was taken by the father of the hero on the trips of Germany. In the context of the novel, the picture of a microscale acquires a symbolic meaning. In a subsequent story, the reader will observe the struggle of the divine and devil in the souls of the heroes of the novel.

An important motif of the novel's exposition is the motif of the house, the symbol of which is storks. The novel begins with the author's reflections that in the spring, when the snow melts, stork returns from a long trip to Denmark, "to his home". In the following story, these birds will be repeatedly mentioned in the text of the novel. They accompany Christian throughout his life. A stork on the roof of the house of a Jewish family's house, in which his granddaughter Naomi lived, a stork in the meadow, which tempted the boy to enter the wide world symbolize a lot from existential universe of the author. At the end of the novel, the reader sees a stork in the house of the hero, the only living creature.

The hero saved the wounded bird, cured it, and it remained with him. The death of the stork, which were defended by stronger birds are the symbol of the social system in which only the strong win, on the other hand, the death portends the death of miserable and sick Christian. The image of stork can be considered as a through image-motive of the work.

There are two compositional centers in the novel, two central images – Christian and Naomi, whose lives are visible, starting at their childhood. Andersen is a master of creating children's character not only in fairy tales. The author himself was considered to be a "a hideous man you could find" as once Clara Schumann wrote about him to Robert Schumann "... he looks most interesting and has a poetic, childish mind...". In the novel "Only a fiddler", he describes in detail how important in the life of the vulnerable boy, Christian, is the girl Naomi, the granddaughter of a Jew who lives in the neighborhood.

Symbolism is imbued through children's games. For example, Naomi, who had "lively green eyes", round cheeks and black curls, offered Christians to sell money, while the money in this game served as petals of flowers. To get them, it was necessary to give something in return, and since Christians had nothing, he had to give Naomi his eyes and lips. The symbolic nature of the episode is that even then, in childhood, trusting and naive Christian loved Naomi and was always ready to give her heart, but she just did not need it.

The destruction of idyll is an episode of a fire in the Jew's house, during which his master died, and only his servant Jul and Naomi's granddaughter remained alive, who was saved by a mysterious Norwegian, Christian's Godfather. The symbolic nature of this episode underlines the death of storks at the Jewish home during the fire. "Upon his parents' house he saw a stork; it was the father-stork,

that had returned, and could neither find his nest nor the house on which his nest had stood".

When, after the fire, the parents of Christian took an orphan Naomi to her home, the children's games continued. The boy remembered how they played the bride and groom as he kissed a girl. He was Naomi's called brother until the time she was adopted by a rich duke family.

Starting from this moment, the story lines of the heroes diverge for some period. The author focuses on the most important episodes of Christian's life, including how he visits the house of his godfather, a Norwegian violinist, who teaches the boy to play the violin. Affection and fear are two feelings that Christian feels in his home.

In his novel, Andersen often uses the device ecphrasis. Description of the paintings hanging in the house of the godfather – five parts of the "dancing Death" – is a kind of complement to the psychological portrait of their owner. Looking at these pictures, the boy asks the godfather to play the dance of the Death. These details of the text reinforce the atmosphere of mystery, which shrouded the image of the godfather. We can assume that its creation was influenced by Gothic novels popular in the era of romanticism. So, Christian's mother believed that in the game of the godfather there is something from divination. To emphasize the peculiarities of the game of the Norwegian man, the author reflects on the engravings that hung in his house and were brought from Paris. The description of these engravings is an example of intermedialism in the novel. One of them depicted the devil, the other – a place of execution. The devil sat at the top of the pillar, spreading his legs, with the pillar resembling the cross of Calvary. A young girl prayed before the cross, thinking that this is a sanctuary. Commenting on the content of the engraving, the author emphasizes that the same kind of painting, only depicted in the sounds, was a music of the godfather. The motive of the devil's temptation will be repeated continuously in the novel, and it can be considered a leitmotif.

The image of the godfather is ambiguous and mysterious in many things. Christian had a well-known mystical legend about merman who taught the godfather to play the violin, who later chanted for him, possibly wishing to get his soul, but the godfather hid himself in the church. On the one hand, he is a kind person. It is he who gives Christians his old violin and books, becomes his first teacher, takes Christian to his first journey to Torsång, rescues the boy when he choked in the sea water. A trip to Torsång is connected with another terrible challenge for an inexperienced child. Hiding in the bell tower, he did not have time to leave it until the moment the bells began to call. The boy felt the approach of death and realized that the bells could kill. This feeling of fear, which Andersen depicts with a great skill, has not passed without a trace and has become the cause of Christian's attacks, to get rid of which he helped only a miracle, a miraculous source.

Despite the fact that the godfather was a significant figure in the life of the boy, he did not follow his life's teachings. The things he spoke during one of the meetings did not seem to Mary wicked thoughts, and she felt that the evil spirit she was afraid sat with her at the same table. So, the godfather expressed the idea that in every person the wild beast is hiding and this beast is indestructible and will sooner or later go out. He advised the boy to catch the joy of life when you are young, so that not to regret of not having sins, because he believed the sins in our life is as the salt for food. It was he who told him that it is important to choose the road for life to go.

The author of the novel builds a plot of the laws of the novel of upbringing: to replace one teacher of the hero comes another one. After the godfather Christian teacher was the skipper Peter Vick, who agreed to take him to the boat as a cabin boy. The desire of Christian to get on the schooner was contributed to the fact that Peter Wick had a violin, which Christian could play.

An important stage in the life of the hero is his staying in Copenhagen, an acquaintance with the city, in which he loses part of his child's illusions. In this city he first visited the theater in which he saw Naomi. The next meeting of the heroes takes place in the girl's house, where Christian penetrated in hope to see her. He loved Naomi as a sister, and she pretended not to be familiar with him. Christian was just a "dirty hunger" for her. These are heroes antipodes in their life's aspirations and ideals.

In the second part of the novel, the paths of heroes are interspersed several times. The fate brings them to a critical moment during the winter trip to Sweden, where Christian went with Peter Vick. They were forced to interrupt their hike, because the ice was broke by the current. Here on the ice between Zealand and Sweden, feeling a sense of fear when the ice cracked under his feet, Christian again saw Naomi, who was riding in a carriage with Earl, his foster father. The author compares the fate of the heroes with the wind: it depends on the direction in which it blows. So far, the fate gives Christians an encounter with a girl whom he remembered and always thought about. Peter Vick's shoe stands in front of the Earl's house, who calls Christian "little musician". Watching for a life in the Earl's House, who has a large library of Goethe, Racine, and Swift books, Christian realized that he and Naomi are at different poles.

The author repeatedly confronts the hero with the life realities. An example of this is the episode when a woman's body with golden earrings and amber beads was found near the ship. *"His hand glided over the boy's countenance; his fingers touched his throat " Now rides Death over the threads of thy life ! Thy soul is pure and innocent, and if there be a state of happiness thou hast a clear title to it, if I involuntarily send thee out of this life. Ah, how little is required to send a soul out of the world! But I will not! May they all suffer*

and be tormented, as I have suffered and been tormented". Here is the motive of love for sale.

An important feature of the composition of the novel is that the exact time of action is indicated. For example, the author reports that at the end of April 1816, Christian arrived to the city of Odense on the island of Fyn to continue learning to play the violin. In this he helped Peter Vick, who wrote letters of recommendation to his friend Knepus. The author sympathizes with his hero, which does not prevent him from being ironic about his being naive.

Conclusions. In the final analysis it is worth saying that H. C. Andersen includes the real names of the people in the novel. In particular, he depicts the appearance of King Louis Philippe of France, surrounded by sons and generals at the opening of the statue of Napoleon on the Vendome Column. The theme of Napoleon has repeatedly arisen in conversations between heroes. So, when one of the courtiers notices that Napoleon was boisterous and cold that he looked like Nero, Naomi defended the emperor. There is a big insert episode in the third part of the novel – a description of the ballet "The Temptation of St. Anthony", in which Naomi and Nativity arrived together with the prince. The main motive of the plot is the action "The Temptation of St. Anthony" which struggles between divine and devilish, angelic and demonic. This embedded micrograph in the structure of the novel is not

accidental. It allows better understanding of the character.

The author gives Naomi a decisive character. She is beautiful, intelligent, she does not imagine her life without wealth, so she marries a Marquis, whom she does not love. She does not worry about virtues; life is a game for her. At the end of the novel, returning to his native land, she meets the funeral procession, which does not cause her sympathy, because the dead person was only a fiddler. The author does not comment on such a behavior of the heroine, but the reader is clear: she does not have a heart.

To cap at all we must admit that "Only a Fiddler" is written by the talented hand. The brilliancy of the novelist affects not only the creation of characters, the construction of the plot, but also in carefully thought out of the composition. Each chapter of the novel has well-chosen epigraphs from the works of Voltaire, Schiller, Goethe, Eichendorff, Heine and other authors.

The motives of the house, the family and their destruction motives, motives of destiny, meetings and games motives, as well as the description and ecphrasis, play an important role in the structure of novel. All the pictures described in the novel relate to the philosophical problems of the work, in particular, with the eternal problem of struggle between good and evil, between angelic and demonic.

BIBLIOGRAPHY

1. Андерсен Г. К. Всего лишь скрипач / пер. С. Белокриницкой. М. : Изд-во «Текст». 2001. 352 с. URL: <http://www.sky-art.com>.
2. Грєнбек Бо. Г. Х. Андерсен. Жизнь. Творчество. Личность. URL: <http://19v-euro-lit.niv.ru/19v-euro-lit/grenbek-andersen/index.htm>
3. Kirstine Marie Kastbjerg. The Danish Gothic of B. S. Ingemann, H. C. Andersen, Karen Blixen and Beyond. A disser ... the degree of Doctor of Philosophy: University of Washington, 2013. 399 с.
4. Мацапура В. Роман Г. К. Андерсена «Лише скрипаль»: поетика і контекст. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2017. Вип. 76, С. 63–67.
5. Andersen J. Hans Christian Andersen a new life. New York , 2003. 624 p.
6. Askgaard E. S. Hans Christian Andersen. The fairy tale of Hans Christian Andersen told by Odense City Museum. 2005. Odense City Museum and Grønlund's Forlag.

REFERENCE

1. Andersen H. C. Vsego lish skripach / per. S. Belokrinitskoi. M.: Izd-vo "Tekst". 2001. 352 с. URL: <http://www.sky-art.com>. [Only a fiddler]
2. Grionbek Bo. Hans Christian Andersen. Zhyzn. Tvorchestvo. Lichnost. URL: <http://19v-euro-lit.niv.ru/19v-euro-lit/grenbek-andersen/index.htm> [Levnedsløb. Digting. Personlighed].
3. Kirstine Marie Kastbjerg. The Danish Gothic of B. S. Ingemann, H. C. Andersen, Karen Blixen and Beyond. A disser ... the degree of Doctor of Philosophy: University of Washington, 2013. 399 с.
4. Matsapura V. Roman H. C. Andersena "Lyshes krypal": poetyka i kontekst. Visnyk Kharkivskogo Natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serii "Filologiya" 2017. Vyp 76, S. 63–67. [H. C. Andersen's novel "Only a fiddler": poetic and context].
5. Andersen J. Hans Christian Andersen a new life. New York , 2003. 624 p.
6. Askgaard E. S. Hans Christian Andersen. The fairy tale of Hans Christian Andersen told by Odense City Museum. 2005. Odense City Museum and Grønlund's Forlag.

СИНГУЛЯТОРНІСТЬ ПОЕТИКИ Г. К. АНДЕРСЕНА У РОМАНІ «ЛИШЕ СКРИПАЛЬ»

Капустян Інга Іванівна

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна*

У статті проаналізовано особливості поетики роману з урахуванням перманентної проблематики у творчості письменника, а саме боротьби між добром і злом. Зокрема, увагу зосереджено на майстерності створення характерів. Авторка досліджує особливості побудови сюжету, ролі епіграфів у функціональності імаго. Постулюється ідея про невіддільність авторського світогляду й контекстуального образу у романі. У результаті засвідчено когеренцію поетики на основі філософської екзистенціальної проблематики.

Роман «Всього лише скрипаль» містить у собі риси андерсенівського автобіографічного роману, де чітко простежується тотожність автора та наратора, ретроспективний опис подій власного життя, зображення навколишньої дійсності крізь призму сприйняття наратора, відносність тривіальності або значущості для життя автора подій, що відбулися, реальність та фактичність зображуваних подій, самоідентифікація автора у світі, саморефлексія над подіями власного життя.

Крім того, автор продовжує думку, що жанр роману характеризується складністю. Він поєднує у собі риси пригод та автобіографічного роману, які тісно переплітаються з казковими елементами та філософськими роздумами. Більше того, читачу представлено ідею, що це роман про нерозділене кохання, який проникнутий ліризмом і символікою. Нарешті варто сказати, що Г. К. Андерсен включає у композиційне тло роману справжні імена людей, більше того, реальні епізоди, які вміщені у третю частину роману. Ці особливості розглядаються і виокремлюються автором як не випадковий вбудований мікрограм у структуру роману. Це дозволяє краще зрозуміти характер твору. Автор також з'ясовує імаго головної героїні, який базується на описі письменником цього образу як прекрасного, розумного, але таку, яка не уявляє собі життя без багатства, тому вона виходить заміж за маркіза, якого вона не кохає. Її не турбує доброчесність, порядність та інші чесноти; життя для неї – гра. Читачу передаються ці ідеї імпліцитно, за допомогою образу Наомі, який описується як прекрасна жінка без «серця».

Взагалі автор визнає, що кожен розділ роману має добре вибрані епіграфи з творів Вольтера, Шиллера, Гете, Гейне та інших авторів. Всі картини, описані в романі, стосуються філософських проблем екзистенції людини, зокрема, вічної проблеми боротьби між добром і злом, між ангельським і демонічним.

Ключові слова: жанр, поетика, роман, художня структура, імаго, стиль.

КОНЦЕПТ ХВОРОБА В УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ РАКУРС

Лабенко Оксана Вікторівна

викладач кафедри іноземних мов

історичного та філософського факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Проспект Перемоги 78/14, Київ, Україна

Статтю присвячено комплексному огляду концепту ХВОРОБА, як одного із найглобальніших концептів, дослідження якого проводилось у різних лінгвістичних та культурологічних сферах (семіотика, когнітологія, лексикологія, термінознавство, культурологія, релігієзнавство, лексична семантика). На відміну від вищезгаданих напрямів, обраний етнолінгвістичний підхід звертає увагу передусім на відображення етнічної специфіки у мові. Це зумовлює необхідність розгляду обраного концепту з врахуванням ономазіологічного та семасіологічного підходів до вивчення мовних знаків. Комплексне дослідження етнолінгвістичного концепту «ХВОРОБА» на матеріалі неблизькоспоріднених мов не представлено у сучасній науковій парадигмі загального мовознавства. Тому, потреба аналізу лінгвокультурного концепту «ХВОРОБА» у дусі антропоцентризму із врахуванням новітніх досягнень етнолінгвістики, а також необхідність визначення місця цього концепту в картинах світу української, англійської та французької мов зумовлюють актуальність нашого дослідження. Зокрема недостатньо вивченими виявляються шляхи метафоризації й концептуалізації поняття ХВОРОБА в англійській, французькій, українській мовах як на основі словникових дефініцій, так і фольклорно-текстових виявів лікувального замовляння. Дослідження концепту «ХВОРОБА» у міжмовній площині допоможе поглибити наші знання про концепт «ХВОРОБА», уточнити або й переглянути поширені уявлення про принципи його функціонування, метафоризації та структурної організації, визначити універсальні риси його етнокультурного кодування.

Ключові слова: концепт, хвороба, картина світу, етнолінгвістика, кодування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. ХВОРОБА – один із самих глобальних концептів, дослідження якого проводилось у різних лінгвістичних та культурологічних сферах (семіотика, когнітологія, лексикологія, термінознавство, культурологія, релігієзнавство, лексична семантика). На відміну від вищезгаданих напрямів, обраний етнолінгвістичний підхід звертає увагу передусім на відображення етнічної специфіки у мові. Це зумовлює необхідність розгляду обраного концепту з врахуванням ономазіологічного та семасіологічного підходів до вивчення мовних знаків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження етнокультурної специфіки бачення світу, яка відображається в мовній свідомості та комунікативній поведінці представників різних мовних соціумів, зробили вітчизняні лінгвісти, зокрема, І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, М. В. Жуїкова, М. П. Кочерган, В. М. Манакін, О. О. Тараненко, О. В. Тищенко, М. П. Фабіан, Н. М. Шарманова а також зарубіжні лінгвісти та лінгвісти так званого пострадянського простору: Є. Бартмінський, Е. Бенвеніст, А. Вежбицька, В. Г. Гак, Ю. М. Караулов, В. Г. Костомаров, В. В. Красних, Н. А. Красавський.

Проблематикою концептології, яка спирається на твердження, що основною одиницею лінгвокультури є культурний концепт, у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві займалися Н. Д. Арутюнова, А. П. Бабушкін, С. Г. Воркачов, О. В. Городецька, О. М. Кагановська, В. І. Карасік, О. С. Кубрякова, Д. С. Ліхачов, В. А. Маслова, З. Д. Попова, В. Ф. Старко, І. А. Стернін, Ю. С. Степанов, В. М. Теля.

Формулювання мети і завдань статті. Комплексне дослідження етнолінгвістичного концепту «ХВОРОБА» на матеріалі близьконеспоріднених мов не представлено у сучасній науковій парадигмі загального мовознавства. Тому, потреба аналізу лінгвокультурного концепту «ХВОРОБА» у дусі антропоцентризму із врахуванням новітніх досягнень етнолінгвістики, а також необхідність визначення місця цього концепту в картинах світу української, англійської та французької мов зумовлюють актуальність нашого дослідження. Зокрема недостатньо вивченими виявляються шляхи метафоризації й концептуалізації поняття ХВОРОБА в англійській, французькій, українській мовах як на основі словникових дефініцій, так і фольклорно-текстових виявів лікувального замовляння. Дослідження концепту «ХВОРОБА» у міжмовній площині допоможе поглибити наші знання про концепт «ХВОРОБА», уточнити або й переглянути поширені уявлення про принципи

його функціонування, метафоризації та структурної організації, визначити універсальні риси його етнокультурного кодування.

Об'єктом дослідження є один із центральних концептів в народній мовній картині світу – концепт «ХВОРОБА», мовна репрезентація якого відбувається через народні медичні назви.

Предметом дослідження є аналіз лінгвальної структури та змісту концепту «ХВОРОБА» в українській, англійській, французькій мовних картинах світу.

Матеріалом для аналізу слугують дані суцільної вибірки із тлумачних, фразеологічних, діалектних словників XIX століття; також залучаються дані синонімічних, асоціативних, двомовних, етимологічних словників та тезаурусів англійської, української та французької мови; етнографічні матеріали, фольклорний текст англійського, французького, українського лікувального замовляння дібрано із збірок, виданих у другій половині XIX – початку XX століття.

Термін концепт визначається (услід за С. Г. Воркачовим та Є. Бартмінським) як сукупність знань усіх одиниць оперативної свідомості: образи, поняття, уявлення про об'єкт. Це культурно маркований вербалізований смисл, стереотип культури, який представляється у плані вираження цілою низкою своїх мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну і когнітивну структуру.

Термін «концепт», яким широко оперує сучасна лінгвістика був запозичений нею із термінологічного апарату математичної логіки.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях поняття «концепт» є одним з самих популярних. Незважаючи на це, у процесі його вивчення виникають певні труднощі через відсутність однозначного трактування. Складність опису концептів обумовлена цілою низкою чинників. Найбільш вагомими вважаються наступні фактори: різне тлумачення терміну «концепт»; його зв'язок з такими термінами, як «поняття», «уявлення», «смысл»; те, що сам термін є об'єктом дослідження різних наукових дисциплін. Поняттям «концепт» оперує не тільки мовознавство, але й в філософія, логіка, математика, психологія, соціологія, культурологія, семіотика та інші науки, в яких останнє отримує своє трактування.

Парадигма поняття у вітчизняній лінгвістиці бере свій початок із С. А. Аскольдова, який у 20-х роках минулого століття у статті «Концепт і слово» де автор звертає увагу на поняття, яке блискавично висвічується в розумі людини, є майже невловимим та незрозумілим і, одночасно, реалізується у чітких висновках. С. А. Аскольдов зазначає, що такою «величиною» і є концепт [1]. В українській мові слово концепт виникає як транслітерація латинського *conceptus*, що означає буквально «поняття, зачаття» (від дієслова *concipere* – зачинати). Російський лінгвіст Ю. С. Степанов також підкреслює, що слова «кон-

цепт» і «поняття» однакові за своєю внутрішньою формою. Етимологічно «поняття» походить від дієслова «пояти», що означає «схопити, впривласнити, взяти жінку за дружину» [4, 42]; тобто зрозумілим, пізнаним є щось узате та втримане.

Н. Н. Болдирев зауважує, що поняття відображає «найзагальніші та найсуттєвіші (логічно констрuktивні) ознаки предмета або явища», в той час як концепт може відображати одну або кілька будь-яких, необов'язково суттєвих, ознак об'єкта» [3, 39]. Таким чином, поняття – це «раціональний, логічно осмислений концепт»: «воно виникає на підставі виділення та осмислення істотних характеристик предметів та явищ, в результаті поступового відкидання від них другорядних та індивідуальних ознак ...» [3, 40].

Використовуючи дані тезаурусів, синонімічних та тлумачних словників української, англійської та французької мов приведено основні вербалізатори з семантичною ознакою ХВОРОБА в українській, англійській та французькій мові. Переважна кількість досліджуваних лексем є відад'єктивними та віддієслівними утвореннями. Останні об'єднують у своїй семантичній структурі різні семантичні ознаки інтенсивності перебігу ХВОРОБИ. З огляду на спільність ознак певна частина номінацій використовується на позначення хвороб та хворобливих станів як людей, так і домашніх тварин. Аналіз походження номінацій вказує на те, що дуже часто у основі лексем закладено негативноконотовані семантичні утворення, наприклад, зло, кривизна і т.п. На основі зібраної інформації укладено матриці ономасіологічного та семасіологічного співвіднесення концепту у трьох досліджуваних мовах. Проаналізовано ад'єктивну та дієслівну сполучуваність номінацій на позначення ХВОРОБИ.

Вивчення номінації за ознакою сполучуваності є важливим в контексті історичного розвитку мов, містить цінні додаткові дані про мовні контакти і т.д. Термін сполучуваність у науковій літературі визначається як поєднуваність мовних одиниць у мовленні (фонем з фонемами, морфем з морфемами, слів зі словами). Лексеми англ. *disease, sickness, illness*, фр. *mal, maladie*, укр. *болізьнь, болість, хвороба*, що відносяться до лексико-семантичної групи «ХВОРОБА» мають переважно атрибутивну сполучуваність. Такі словосполучення охоплюють широкий спектр квалітативних ознак. Можна постулювати, що атрибутивні словосполучення зі словом *хвороба* можуть маркуватись етнонімом, колоративом, антропонімом, міфологемою, просторовим та темпоральним компонентами. Атрибутивна сполучуваність лексем-вербалізаторів ХВОРОБИ тісно пов'язана із ознаками прототипової ХВОРОБИ: риси прототипової ХВОРОБИ об'єктивовано у стійких словосполученнях, які виступають номінативними одиницями, у яких атрибут номінує ознаку прототипу. Наприклад, словосполучення із компонентом етнонімом вказують на хворобу,

розповсюдником якої вважались представники певної нації, або ж на ареал хвороби: Словосполучення *the English Disease* використовується на позначення дитячого рахіту: *The English Disease is the Dutch name for the rickets or weakness of the ankles that children are sometimes afflicted with*. Дитяча хвороба рахіт, виявлена уперше у 17 ст. в Англії. В датській мові зустрічається юкстапозит *Engelsche-ziekte* (буквально «англійська хвороба») зі значенням рахіт, слабкість щиколоток у дітей. За певними припущеннями, номінація розвинулась із *enkel-niekte* (буквально хвороба щиколоток), що спочатку розвинулось до *engel-ziekte*, а потім у *Engelsche-ziekte*. В українській мові знаходимо повний відповідник англійської номінації *англійская болъзнь*: *Уродливое дитя, больное англійскою болъзньою*. За віруваннями українців ця хвороба виникає внаслідок негативної дії надприродних істот. Французи називали сифіліс *mal Napolitain* (неаполітанською хворобою), *le mal de Naples* (хворобою Неаполя). Вважалося, що вперше на сифіліс почали хворіти солдати Шарля VIII та Луї XII під час війни з Італією у 1495р. Після розповсюдження хвороби на територію Англії з Бордо її почали називати *mal de Bordeaux*.

Дієслівна сполучуваність вербалізаторів концепту хвороба у всіх досліджуваних мовах зустрічається набагато рідше ніж ад'єктивна.

Найчастіше вербалізатори концепту ХВОРОБА сполучаються з дієсловами руху наприклад *ізгнати, одігнати, відходити*: *Кому чи тряцю одігнати, од заушиць, чи пошептати, або і волос ізгнати. Волос вилівати. Лъчить извъстнымъ образомъ волос; Відходити Вьлъчить. Вона тобі відходить волос; Відходити. Яка вродила, та й одходила.*

Хвороба сама може виступати актантом: *Бола «Тяжелая болъзнь, эпидемическая болъзнь»:* *Бола по людяхъ ходє якась; з боли люди мрутъ; Дава «Эпидемическая горловая болъзнь, преимущественно дифтеритъ»:* *Тепер у нас дава давить дїтей; Hemiplegia was known to the Anglo-Saxons as the "half-dead disease," and is described as "the disease that comes upon the right Paralysis, side of the body or the left, where the treatment sinews are powerless, and are afflicted with a slippery and thick humour, evil, thick and mickle; When first the disease cometh on the man, then open his month, look at his tongue, then is it whiter on that side on which the disease is about to be; then tend to him thus; carry the man to a very close and warm chamber, rest him very well there in shelter, and let warm gledes be often carried in.* Часто у таких номінаціях демонструється персоніфікація ХВОРОБИ та реалізується семантика насильницьких дій. Хвороба може як знаходити на людину так і відходити від неї: *At Porfrane, County Dublin, is a well called "The Chink Well," which at high tide is covered by the salt water, yet always remains itself fresh and pure. Any one seeking a cure should leave a piece of bread on the brink of the well, and if this is carried away by the next tide the disease will depart also along with it.*

Для української народної мовної картини світу також характерне використання дієслів мовленнєвої діяльності зі значенням лікування хвороби – *відшпнтувати, відшпнтати* «заговорить болъзнь (шептаньемъ)»: *Полетів він світ за очі у садки відшпнтувать головоньку і боки. Гліб. Умів і тряцю відшпнтати; вишпнтувати «лѣчить, излѣчить заговоромъ». Баби вишпнтуютъ. Я тебе (бишиху) вишпнтую; Въ заклинаніяхъ употребл. какъ болъзнь, родственная съ бешихою. Богородице Диво! прошу тебе вишпнтать і вимовить бех і бешиху.*

В англійській НМКС така семантика виражається дієсловами стану. Наприклад *to be elf-shot with any sudden disease with any sudden disease: When a cow happened to be seized with any sudden disease: she was said to be elf-shot with any sudden disease, and it was reckoned as much as her life was worth not to dad her with the blue bonnet.*

Окрім того у всіх досліджуваних мовах виокремлюється група номінацій, у яких домінує семантика лікування хвороби: *вигоювати* «Залѣчивать, залѣчить (рану)»: *Болячки на людяхъ вигоював, гоїти* «О ранѣ: лѣчить, заживлять»: *Трудно рану гоїти, а не вразити; догоїти* «Долѣчить, заживить рану, нарывъ и т. п.»; *загоювати* «Залѣчивать, залѣчить, заживлять, заживить (рану)»: *Всі його рани загоює своїм розумним словом. Його рука поранить і загоїть.*

Особливим способом лікування в народній медицині є лікування за допомогою не традиційних медичних практик, які включали різні магичні дії. Вважалося, що хворобу можна відчудити «Знахарскимъ, вѣдовскимъ способомъ вылъчить»: *Прийшла біда до чудана, одчудив він – очунала; присікати* «1) Пресѣкать, пресѣчь. 2) – переполох. Симпатически лѣчить иснугъ отсѣченіємъ на порогѣ концевъ волосъ больного и вѣника въ соединеніи съ извъстными приємами»; *(Відьма) що пропасницю, студинь і горячку зелом відмиє – на ліси відмовиш, бабиці люті пшоном відвариш; Not only are charms and incantations employed for curing disease, but they are also used to induce disease and death, in the form of maledictions and curses, and in the name of the Evil One.*

Показовим також видається англійський приклад у якому йдеться про поховання хвороби: *And thus the falling sickness is buried for ever in that spot, never to rise up again while the ashes and the iron remain untouched.* Хвороба може також бути подолана або забрана *the disease can be driven away* за допомогою певних чарівних артефактів, як от у віруванні про гвіздки як засіб від епілепсії: *Lupton says : "Three nails made in the vigil of the nativity of St. John Baptist, called Midsommer Eve, and driven in so deep that they cannot be seen, in the place where the party doth fall that hath the falling sicknesse, and naming the said parties name while it is doing, doth drive away the disease quite." He says in the same page.*

Семантика води присутня і в англійській мові. Хворобу можна заставити стікти з водою: *An instance of making the disease pass into running water is the following curious prescription for some disease of the skin* [PAYNE, с. 134]

Українці вважали, що хворобу можна переспати: переспати «Сномъ избавитъся отъ чего»: *Спи, сину, може переспати (хворобу)*. Деякі номінації відображають перебіг хвороби. Наприклад: *задавнювати, задавнити* «Запускать, запустить (болѣзнь)»: *Еге, так воно задавнено, то й важко загойть* [СУМ, с. 762]; *приятритися* «Прикинутъся (о болѣзни, нарывахъ)»: *Я шкурку на пальці тільки зідрала, а воно приятрилось, нарвало.. Не дуже з таким хворим, а то й тобі ця хвороба приятритъся* У французькій мові перебіг хвороби реалізується номінаціями *faire une maladie*, «*Être atteint d'une maladie*»: *Il est singulier que je n'ai jamais fait de grandes maladies à la champagne. У переносному значенні «Faire une maladie, se dit pour faire quelque chose avec effort et malgré soi»: Il fait une maladie toutes les fois qu'il rend un service. En faire une maladie. Être très contrarié par quelque chose. Dans les répétitions, je n'indique pas un seul de mes effets. Je garde tout pour le public (...). Ah! mon chéri, Fagette en fera une maladie. Ne pas en faire une maladie. Ne pas en être particulièrement affecté. Oh! vous savez, dit Henri en souriant, s'il faut finir par accepter les capiteux de Trarieux, je n'en ferai pas une maladie. Ce n'est pas trop cher payer la réussite du S.R.L.* Окрім того у цьому значенні номінація *maladie* сполучається із дієсловами *augmente, se développe, évolue, empire, persiste, progresse, dure, guérit; la maladie abat, amaigrit, consume, épuise, mine, emporte, atteint, frappe, envahit, terrasse (qqn): Vous voulez me faire adorer et aimer un Dieu qui a inventé la peste et la gale? (...) qui me fait naître pour attraper des maladies et le reste? Eugénie viendra s'habiller là. Cette pauvre fille pourrait gagner une maladie à*

faire sa toilette chez elle par un temps pareil. Elle a dû se pendre après un câble, dans le vide, au-dessus de l'eau, pendant une grosse heure. Elle en a fait une vraie maladie. Ils ont pensé qu'elle passerait.

У хворобі можна закритися: *Ce seront des masses humaines qui fermenteront dans la maladie, dans la détresse*.

Дієслова, які сполучаються із лексемою *malaise* реалізують смисл погіршення стану здоров'я: *avoir du malaise* – бути в незадовільному стані здоров'я; *sentir un grand malaise* – почуватися погано.

Значення зникання, витрачання та смерті преваляють у діалектному фразеологізмі *sickness reeks one*.

Семантика доглядання, вирощування, наростання хвороби передається словосполученнями із дієсловами *to develop, to breed* «*To occasion; to develop a disease*»: *An strive to bring me to my grave. Wi breed in hurries here; I shall breed you nought but bother. I hully thought he were breeding the fever, when the teeth of it [the baby] were breeding.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зазначити, що категоріальною рисою досліджуваного концепту є його неізолюваність, зв'язаність з іншими концептами культури. Ад'єктивна та дієслівна словосполучуваність зі словом хвороба реалізується у номінаціях із семантикою перебігу, лікування та перемагання хвороби. Сполучення утворені за допомогою додавання дієслів до вербалізаторів хвороби є переважно метафоричним, часто відображають практики народної медицини. Результати дослідження дозволяють простежити закономірності вияву етнолінгвістичних образів, які містяться в лексико-фразеологічних номінаціях із семантичним компонентом ХВОРОБА у досліджуваних мовних картинах світу. Перспективним вважаємо дослідження текстових виявів концепту ХВОРОБА в етнолінгвістичному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово. Русская речь. Новая серия. Л., 1928. С. 28-44.
2. Болдырев Н. Н. О понятии культуры и культурологическом анализе языка. Филология и культура: материалы VI Междунар. науч. конф. 17-19 окт. 2007 г. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2007. С. 27-32.
3. Болдырев Н.Н. Концептуально-тематические области языковой картины мира и их интерпретирующая функция. Когнитивные исследования языка. 2014. Вып. XVII. С. 33-39.
4. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Изд. 3е, испр. и доп. М.: Академический Проект, 2004. 992 с.

REFERENCES

1. Askoldow-Aleksiejew, S.A. (1928). Kontsept i slovo. [Concept and word.] Russkaja rech. Novaja serija. L. [in Russian]
2. Boldyrev, N.N. (2007). O poniatii kultury i kulturologicheskomo analize jazyka. [On the concept of culture and cultural analysis of language.] Fililogija i kultura. Tambow: Izd-vo TGU im. G. R. Derzhavina. [in Russian]
3. Boldyrev, N.N. (2014). Kontseptualno-tematicheskie oblasti jazykovoju kartiny mira i ikh interpretujushchaja funkcija. [Conceptual and thematic areas of the linguistic picture of the world and their interpretive function.]. Kognitivnyje issledovanija jazyka. Vyp. XVII. [in Russian]
4. Stepanov, J.S. (2004). Konstanty: Slovar russkoj kultury [Constants: Dictionary of Russian culture.]. Izd. 3e, ispr. i dop. M.: Akademicheskij proekt. [in Russian]

THE CONCEPT OF *DISEASE* IN UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH LANGUAGES: ETHNOLINGUISTIC APPROACH

Labenko Oksana Viktorivna

*Lecturer of the Department of Foreign Languages at the Faculty of History and Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
street Prospekt Permogy, 78/14, Kyiv, Ukraine*

The article is devoted to the comprehensive review of the concept of DISEASE, as one of the most global concepts. It was studied in various linguistic and culturological spheres (semiotics, cognitive linguistics, lexicology, terminology, cultural studies, religious studies, lexical semantics). In contrast to the mentioned directions, the chosen ethnolinguistic approach draws attention primarily to the reflection of the ethnic specificity in the language. This brings forth the consideration of the chosen concept taking into account onomasiological and semasiological approaches to the study of linguistic signs. The comprehensive study of the ethno-linguistic concept of DISEASE on the basis of non-related languages is not presented in the modern scientific paradigm of general linguistics.

Therefore, the necessity of analyzing the lingvocultural concept of DISEASE in the anthropocentrism paradigm, taking into account the latest achievements of ethnolinguistics, as well as the necessity to determine the place of this concept in the world-pictures of Ukrainian, English and French, determine the relevance of our research. In particular, the ways of metaphorization and conceptualization of the concept of DISEASE in the English, French, Ukrainian languages are insufficiently studied, both on the basis of vocabulary definitions and folklore and text expressions. The study of the concept of DISEASE will help to deepen our knowledge of the concept of DISEASE, clarify or review the widespread notions about the principles of its functioning, metaphorization and structural organization, and to define the universal features of its ethnocultural coding.

Key words: *concept, illness, world picture, ethnolinguistics, coding.*

УДК 821.161.2-42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-54-58>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЛОРНОМЕНІВ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Лазаренко Валентина Василівна

старший викладач кафедри української філології і МНФД

*Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 34, Одеса, Україна*

Чухрій Наталя Миколаївна

магістрант факультету фізичної реабілітації

*Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 34, Одеса, Україна*

Статтю присвячено аналізу флорноменів, які беруть участь у формуванні словесно-поетичних образів. Мета статті полягає в функціонально-стилістичному аналізі флорноменів, що функціонують у поезії українських письменників ХХ століття. Об'єктом дослідження є флорномени, дібрані з поетичних творів українських митців. Предмет вивчення – функціонально-стилістичні особливості флорноменів як компонентів поетичного мовлення українських письменників ХХ століття. У роботі використано метод синхронного лінгвістичного опису, включаючи прийоми зіставлення та узагальнення. У цьому дослідженні ми кваліфікуємо назви на позначення об'єктів рослинного світу як флорномен (терміни флороназва, флоролексема вживаємо як синонімічні). У ХХ ст. більш істотним став поділ квітів на польові (наприклад, ромашка, пролісок, мак, конвалія, васильок тощо) та домашні (троянда, мальва, айстра та ін.), хоча цей поділ теж відносний, оскільки конвалії, ромашки іноді вирощують у садках. Квітами також називають кімнатні декоративні рослини, навіть і ті, що не цвітуть. Доведено, що у поезії ХХ ст. флорномен барвінок тяжіє до глобалізації образів і символів, втрачаючи традиції використання в родинній обрядовості, де був символом краси, сили, постійності та вічності, молодості, кохання, шлюбу й щастя. Лексема мак має кілька символічних та образних значень, які на периферії перетинаються й взаємно доповнюються, а це призводить до появи складних полісемантичних символів. Лексема троянда має символічні значення краси і кохання, а також є більш рідкісні вживання (кров і муки, серце, смерть), власне українські осмислення (пишність, ніжність) та запозичення.

Ключові слова: флорномени, флоролексема, семантика, мовна картина світу.

Серед лексичних засобів вираження авторського естетичного погляду на довкілля особливе місце належить флорноменам, оскільки квіти й квітучі рослини є перцептивними ідентифікаторами природної краси, зразком гармонії й довершеності форми, втіленням природної досконалості, а отже – важливим фактором творення естетичної картини світу українців [2, 150]. У сучасній вітчизняній лінгвістиці символіка назв рослин досліджується у працях С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонка [1], А. П. Коваль, В. І. Кононенко, І. І. Коломієць, І. Е. Подолян [5], Л. О. Пустовіт [6], Н. І. Станкевич [8]. Проте функціонально-стилістичні особливості флорноменів у творах українських поетів ХХ століття ще не були предметом спеціального дослідження, що зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті полягає у функціонально-стилістичному аналізі флорноменів, що функціонують у поезії українських письменників ХХ століття. Досягнення поставленої мети передбачає

виконання таких завдань: з'ясувати склад флорноменів української поезії ХХ століття; визначити роль флорноменів в українській поетичній картині світу; виявити денотативне значення флорноменів та можливості виникнення переносних і символічних значень у поетичному дискурсі ХХ століття.

Об'єктом дослідження є флорномени, дібрані з поетичних творів українських митців.

Предмет вивчення – функціонально-стилістичні особливості флорноменів як компонентів поетичного мовлення українських письменників ХХ століття. У цій роботі нами використано метод синхронного лінгвістичного опису, включаючи прийоми зіставлення та узагальнення.

Оскільки в мовознавчій науці немає єдиного визначення назв на позначення об'єктів рослинного світу, такі лексичні утворення іменували по-різному: фітонім (О. Абакумова, О. Блінова, С. Бутко, В. Галайчук, О. Діброва, Н. Єгорова, Г. Каліткіна, Л. Колесникова, Т. Мішеніна, Л. Нікітенко, Л. Оліфіренко, Н. Панасенко, І. Підгородецька, І. Подолян, Л. Усик, О. Чарикова, С. Шестакова), флороназва (В. Пітель). Проте деякі дослідники у своїх розвідках послуговуються

не якимось одним терміном, а використовують паралельні найменування: фітонім, фітонімний іменник (І. Клімас), фітонім, флорема, флористична одиниця (К. Акулініна), фітонім, флористична лексема (С. Камаль), фітонім, фітонімична лексема (Ю. Дьяченко), флоролексема, флоризм, флороназва, флористична одиниця (С. Шуляк), флоролексема, флористичне найменування (І. Коломієць, Д. Уманець).

У цьому дослідженні ми кваліфікуємо назви на позначення об'єктів рослинного світу як флорономен (терміни флороназва, флоролексема вживаємо як синонімічні). ХХ століття для української поезії було періодом найбільш бурхливого розвитку. У цей час спостерігаємо еволюцію й розквіт цікавих творчих постатей, появу оригінальних думок, ідей, активні образно-мовні пошуки. У зв'язку із цим виникає питання проте, як змінювалося поетичне мовне моделювання світу протягом ХХ ст.

Флорономени *квіти* в українській лінгвоментальності почали використовуватись досить пізно. Якщо порівняти з іншими флористичними назвами, які мали сільськогосподарське значення в житті народу, то вийде, що *квіти*, основне призначення яких – бути прикрасою, не відігравали важливої ролі в побуті давніх людей. У наївній картині світу українського народу квітами вважають рослини, що використовуються як прикраса будівель, садів, призначаються для дарування на свята, вони часто мають великі яскраві запашні квітки. У науковій ботанічній картині світу квітковими називають усі рослини, що хоча б раз у житті цвітуть. Ми будемо спиратися на уявлення наївної картини світу, оскільки мовна картина світу утворилась на її основі. У ХХ ст. більш істотним став поділ квітів на польові (наприклад, ромашка, пролісок, мак, конвалія, васильок тощо) та домашні (троянда, мальва, айстра та ін.), хоча цей поділ теж відносний, оскільки конвалії, ромашки іноді вирощують у садках. Квітами також називають кімнатні декоративні рослини, навіть і ті, що не цвітуть. Представники трьох зазначених груп відрізняються роллю, призначенням, сферою використання (давніми квітами В. В. Німчук вважає рожу, мак, лілію [3, 233–292]).

Серед польових рослин найбільше символічне значення в українській культурі несе *барвінок*. «Трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітами» [4, Т. I, 92]. Лексема *барвінок* запозичена з німецької мови *Bärwinkel* й означає «ведмежий куток», її помилково асоціюють з лексемою української мови *барва*. «Поштовхом до народного етимологізування зазвичай стають мотиваційні психосемантичні зв'язки за формою (іноді й за змістом) між словами, які не є генетично спорідненими й насправді не повинні утворювати системи, ці зв'язки є проявом спеціфічних «асистемних» епідигматичних відношень у лексиці», зазначає В. М. Пітель [7, 7–8]. Проте це не завадило рослині стати носієм етнокультурних нашарувань і мати численні образні та симво-

лічні значення. А символізація реалії спричиняє до символізації лінгвальних одиниць, навіть якщо останні привнесено з іншої мовної системи. «Концепт *барвінок* з часом перетворився на константу української етнокультури, оскільки поступово став утіленням народної символіки – вічного життя, безсмертя, людської душі, дівочої краси, цнотливості й чистоти, щасливого кохання й шлюбу, коханого чоловіка», зазначає В. В. Жайворонок [1, 52].

Флоролексема *барвінок* в українській поезії найчастіше має пряме значення, яке, однак, без символічних нашарувань зустрічається рідко: «*Барвінок стелеться в траві; В зеленій свіжій мураві Рясніють квітоньки*» (М. Вороний). Іноді *барвінок* символізує юнака: «*її скорити він не міг, Хоч вився хмелем перед нею Й барвінком слався їй до ніг*» (В. Сосюра). Результатом наявності широкого діапазону символів української культури стало те, що у ХХ ст. *барвінок* почав сприйматись як українська рослина взагалі, втративши відтінки між своїми символічними значеннями. «*Топче німець достигле колосся, Топче цвіт барвінковий в саду*» (Є. Бандуренко); «*І землянки, що в серці матусі-землі, І могили, що в серці її барвінком*» (Н. Мовчан-Карпусь) – *барвінковий* цвіт уособлює український народ, а *барвінкове* серце – м'яке, ліричне, сентиментальне українське серце. Один із видів, барвінку (барвінок малий) українці називають могильником, або хрещатим барвінком, в Альпах його нарекли фіалкою мерців. Цей вид барвінку росте на могилах і знаменує невмирущу вічну пам'ять про покійних [7, 20]. У поезії ХХ ст. цей символ зберігся: «*Мій хрещатий барвінку! Хто сказав, що ти – цвинтарна квітка?*» (І. Драч). Крім лексичної сполучуваності з дієсловом *стелитися* та прикметниками *хрещатий, зелений, барвінок* може мати означення *блакитний, голубий, синій*, що мотивується кольором квіток рослини: «*летюче буйство синє, як барвінок*» (Є. Гуцало). Отже, у поезії ХХ ст. флоролексема *барвінок* тяжіє до глобалізації образів і символів, втрачаючи традиції використання в родинній обрядовості, де був символом краси, сили, постійності та вічності, молодості, кохання, шлюбу й щастя.

Також часто використовується в українській поезії флорономен *мак*. Тлумачний словник фіксує два лексико-семантичні варіанти лексеми *мак*: «1. Трав'яниста рослина з довгим стеблом і великими квітками (переважно червоного кольору), що дає кулястий плід, наповнений дрібним насінням; вирощується як лікарська та олійна культура, а також як декоративна рослина. // Квітка цієї рослини. 2. Насіння цієї рослини» [4, Т. II, 552]. Оскільки і квітка, і насіння маку були актуальними в побуті українського народу, то вони утворили окремо один від одного широкі асоціативні групи, що призвело до виникнення багатоманітної системи образів і символів. Квітка маку може слугувати для означення національної приналежності пейзажу, а також для ще більшої його локалізації: маки ростуть у природних умовах у зоні

стефу. «**Маки** в житті ридали пелюстками зірваних сліз» (Є. Гуцало). Мак іноді вирощують як декоративну рослину, тоді він з'являється в топісі городу: «*Пишениця в полі, маки на городі*» (Л. Костенко). Маки цвітуть улітку, тож, іноді вони виступають позначенням цієї пори року, хоч і не символізують літо: «*Цілувало літо до нестями, Загубився з ліку бій сердець. Назбирало маків між полями І пішло зі мною під вінець*» (В. Стельмах). Зів'ялі квіти можуть вказувати на прихід осені: «*Вечір сухий кумач зів'ялого маку з копиці підняв*» (Є. Гуцало). Мак сприймається свідомістю українця як типова українська «рідна» рослина: «*Хоч би в тім раї було все, як у Раї, – так само... Щоб посиденьки, цигарка, щоб чорнобривці і мак*» (І. Жиленко). Хоч зараз вирощують декоративні маки білого, жовтого, рожевого та інших кольорів, все ж у свідомості стереотипним кольором виступає червоний. На основі кольору з'явилися порівняння з маком: «*Твоя хустина ніби мак, але бліда щока*» (М. Суховецький). Утворений від іменника *мак* прикметник *маковий* частіше вживається зі значенням «червоний» і рідко – «той, що належить маку, подібний до маку», первісна семантика відійшла на периферію: «*Пливе гречин у маковій сороці*» (Л. Костенко). Мак, як багато інших рослин із позитивною символікою в українській ментальності, може асоціюватись з чимось хорошим, приємним, але чітко не визначеним: «*Тичуть пальцем в лице І показують звихнуті знаки. В них душа не пече, Не цвітуть і червоні маки*» (В. Стельмах). Це значення може набувати додаткової семи 'жура' часто в контексті втрати: «*Маковія задмухе маки і роздмухе в серці журу*» (І. Жиленко); «*червоні маки болючий спомин тихе ридання*» (І. Калинець). Мак, що виступає символом тихих, спокійних спогадів, не уособлює біль і ридання. В останньому прикладі відбулось нашарування: мак – українська рослина, не бачити маків означає не жити в Україні, тоді спогади про маки як символ втраченої Вітчизни будуть болючими. Одним з найбільш уживаних символічних значень флорономена *мак* виступає «сон, спокій, забуття». Це значення превалювало в грецькій та римській міфологіях [7, 138]. Ще одним поширеним символічним значенням флорономена *мак* вважається «зоря», «безмежність зоряного світу». Символічне перенесення відбулось на основі численності макових зернят, що нагадувало численність зірок. Але в сучасних поетичних творах символічне значення «зоря» перенесене й на макову квітку, можливо, за іншими ознаками подібності: «*Напевне, так і треба – судилося бо так: упали зорі з неба і надломилі мак*» (В. Стус). У поетичному дискурсі *мак* може використовуватись для зображення аномалій життя, для підкреслення контрасту між нормою, традицією й відхиленням: «*Сарана чаду несеться з маньчжурських степів... я перестав дивуватися задовго до того як побачив що маки кров землі жовті у спустошеному тунті*» (І. Калинець), – на чужині й маки не

такі, як на Батьківщині. «*Зібрано з клумби... дрібні маківки*» (І. Калинець), – мак може вирости великий тільки на волі, а в місті, на клумбі, в штучних умовах маківки ростуть дрібні. Отже, флоролексема *мак* має кілька символічних та образних значень, які на периферії перетинаються й взаємно доповнюються, а це призводить до появи складних полісемантичних символів.

У повсякденно-побутовій картині світу українського народу найтипівішим представником флорономенів виступає *троянда*. Лексема *троянда* – стилістично нейтральна, *ружа* – діалектна, *роза* – запозичена з російської мови, *рожа* – розмовна. Флоролексема *троянда* посідає значне місце в мовних картинах світу багатьох народів, ця квітка вважається найкращою, найвишуканішою, але дорогою, гордою, неприступною через наявність колючок. Завдяки частотності вживання в європейських культурах *троянда* набула широкого діапазону символів: у Греції – символ краси, кохання й глибокого смутку, в Римі – нагорода за видатні діяння, після його падіння – символ розкоші й розпусти [7, 224], *троянди* використовуються в геральдиці, в емблемах Англії, Болгарії, Фінляндії, Пекіна тощо. В українській поетичній мові *троянда* в прямому значенні без символічного забарвлення зустрічається рідко. Провідним символічним значенням виступає краса, переважно краса природи, тому *троянда* є атрибутом, що прикрашає український пейзаж: «*Немов чарівні декорації – Жасмин, троянди і бузок*» (Л. Костенко); «*Тим часом жінка ткала килимочка в тіні троянд і спілих виногрон*» (Л. Костенко), – *троянди* й *виноград* – символ єдності двох важливих сторін людського життя, насолоди красою природи й творчої праці на благо людей. «*Моя троянда – диво в садку золотоголове – промовте милоствиво хоча б єдине слово. Я вам співаю з гаю, я вам співаю з клітки, бо кращої не знаю понад троянду квітки. Без вас життя – розпуття, а пісня – то прокляття. Ласкаво призабудьте колючки виставляти. Таких, як ми, лиш двійко поезія вінчає... Троянда й соловейко – історія звичайна*» (І. Калинець), – образ закоханого в *троянду* солов'я з'явився ще в європейській літературі середньовіччя, потім цей «бродячий» сюжет використовувало багато поетів. *Троянда* є еталоном краси в слов'янських, германських та інших мовах, як відомо, вона вважається царицею квітів, виражає позитивну естетичну ознаку. Близьким до символічного значення «краса» є значення «досконалість», що в українській мовній картині світу набуває відтінку «щастя»: «*Одним – троянда, іншим – лобода, смола і мед, неділя й середа*» (В. Сагайдак); «*Хто ж цю блакитну троянду куниці на щастя садив?*» (Є. Гуцало). В українській національній свідомості кожна характеристика *троянди* може, виділяючись, виступати на перший план і символізуватись. Тоді *троянда* уособлює пишність, гордість: «*Привіз Галчинський претишні ружі, Рей Бребері вино з кульбаби*» (І. Жиленко); «*Які ж пишно губі троянди! Колючі які колючки!*» (І. Драч). Колючки

теж виступають атрибутом, що підкреслюють гордість, недоступність, охороняють ніжну квітку. Може символізуватись така риса, як ніжність: «*На пероні віків дикі пси иматували троянди руками, А байдужо хтось кинув їх жить і самим виживати*» (В. Стельмах); «*В собі ти знищив розжі куц доценту*» (Б. Рубчак). Важливу роль при символізації троянди відіграє семантика кольорів. Біла троянда – символ чистоти, невинності [7, 222], але в українській поезії він проступає нечітко, іноді десемантизується: «*Затінок, сутінок, день золотий. Плачуть і моляться білі троянди*» (Л. Костенко); «*Троянда білі пелюстки Ронить на білий папір, Хто білішого вірша напише?*» (І. Драч). Червона троянда уособлює бажання, пристрасть, чуттєву красу [7, 222]. «*Посмішки, цвітіння людських облич – червоні троянди пристрасті, білий гнів ломикаменю, колюча шипшина зневаги, сині іриски втоми*» (Л. Костенко). Дедалі частіше в українській поезії ХХ ст. з'являється нетипова чорна троянда – символ темряви, зла, смерті [7, 125]. Чорна квітка протиставляється червоною: «*Наснилися мені мої кохані, і кожна з них – чужа і не моя... і кожна з них убрана до весіль, несе в руках сумний букет трояндний – рясний, як радість, ярий, наче біль, що чим нестерпніший, то більш принадний. ...О ні, не надарма оцей парад, мов поховальний хід. І я сумую, не знаючи, котру з своїх троянд – червону а чи чорну подарую*» (В. Стус) – кольори слугують протиставленням радості горю, життя смерті. Жовті квіти в нашій культурі символізують розлуку, не виняток і троянди: «*Буришинова розжо, золота короно, ти мені ворожиши на розлуку скору*» (І. Калинець). Флоролексема троянда має символічні значення краси і кохання, а також є більш рідкісні вживання (кров і муки, серце, смерть), власне українські осмислення (пишність, ніжність) та запозичення. Флорономен троянда має багато позитивних конотацій, це і є причиною утворення власних імен людей на ґрунті квіткових номінацій, наприклад, жіноче ім'я Роза.

Важливим для української національної свідомості є флорономен *мальва*, найбільш поширена й улюблена в Україні квітка. Як і більшість флорономенів, лексема *мальва* запозичена з латинської мови, латинське *malva* походить від гебрайського й споріднене зі словами «сіль, їдкий, колючий». Вона містить поняття «Багаторічна декоративна

рослина з високим стеблом і великими яскравими квітами, зібраними по кілька в пазухах листків, іноді в китицеподібні суцвіття» [4, Т. II, 564]. *Мальва* – символ найдорожчого – любові до рідної землі, до свого народу [85, 30]. «Не було села, а в ньому хати, – пише В. Скуратівський, – де не палахкотіли б під вікнами мальви – ці незрадливі обереги нашої духовної спадщини» [7, 30]. Саме цей символ і локалізація біля хат у селі найчастіше використовується у поезії: «*Вечір був. І цвіли під вікнами мальви*» (Л. Костенко). На основі спільної семи 'зовнішня краса' з мальвами, як і з багатьма іншими квітами, порівнюють дівчат: «*Пам'ятаю, біля хати, в мамі Мальви нареченими цвіли*» (В. Стельмах). Оскільки у свідомості представників української ментальності витворилась типова картина рідної домівки – хата в обрамленні мальв, то квітка почала сприйматись як рідна, українська, наймиліша: «*Ну що мені магнолії, агави? Я поцілую мальву у щоку*» (Л. Костенко). І навпаки, якщо в селі ростуть мальви, воно українське: «*В сих краях при огорожі жодні розжі не ростуть*» (І. Калинець), тобто це не Україна. Для людей, що покинули рідне село, мальви слугують поштовхом, джерелом спогадів про рідну домівку, матір, дитинство, минуле; це відтінок того ж символічного значення, він ґрунтується на асоціації *мальва* – рідна хата. «*А мальви – лиш в дитинстві так цвіли, лиш мальви ці з дитинства і зостались*» (Є. Гуцало). *Мальва* може втілювати весь діапазон почуттів українця в його ставленні до Батьківщини: «*Твої слова як зорі й розжі, В них і любов, і туга, й гнів*» (В. Сосюра). За формою рослину порівнюють з колоною, свічкою, а квітку – з мегафоном: «*згорів у танці хоровод беріз, і мальви, як свічки, повідгоряли*» (Є. Гуцало); «*Півні кричать у мегафони мальв*» (Л. Костенко).

Отже, потрапляючи в різне контекстуальне оточення, той чи інший флорономен здатен нести відповідне смислове навантаження, власне характеристичне, наприклад щодо різноманітних почуттів людини: щастя, радості, смутку, тривоги тощо. Зближуючись з елементами інших тематичних груп лексики, флоро назви здатні репрезентувати найрізноманітніші образно-смислові, емоційні контексти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. Культура народів Причорномор'я. Симферополь: СГУ, 2002. № 32. С. 51–53.
2. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну). Харків: Основа, 2010. 488 с.
3. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексичі української мови. Київ: Наукова думка, 1992. 416 с.
4. Новий тлумачний словник української мови в 4 т. Київ: Аконт, 1999. Т. 1–4.
5. Подолян І. Е. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2009. 20 с.
6. Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект. Київ: УНВЦ «Рідна Мова», 2009. 243 с.
7. Словник символів культури України / За ред. В. П. Коцура та ін. Київ: Міленіум, 2002. 260 с.

8. Станкевич Н. Національна специфіка художньо-образної моделі української природи (на матеріалі атрибутивних словосполучень). Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. 2004. Серія філологічна. Вип. 34. Ч. 1. С. 379–389.

REFERENCES

1. Zhajvoronok, V. V. (2002). Problema konceptual'noi' kartyny svitu ta movnogo i'i' vidobrazhennja [The problem of the conceptual picture of the world and its linguistic reflection] Kul'tura narodov Prychernomor'ja [Culture of the peoples of the Black Sea]. Symferopol': SGU, № 32, pp. 51–53 [in Ukrainian].
2. Malenko, O. O. (2010). Lingvo-estetychna interpretacija buttja v ukrai'ns'kij poetychnij movotvorchoosti (vid fol'kloru do postmodernu) [Linguistic and aesthetic interpretation of being in Ukrainian poetic language creation (from folklore to postmodern)]. Harkiv: Osnova, 488 s. [in Ukrainian].
3. Nimchuk, V. V. (1992). Davn'orus'ka spadshhyna v leksyiciukrai'ns'koi' movy [Ancient legacy in the lexicon of the Ukrainian language]. Kyi'v: Naukova dumka, 416 s. [in Ukrainian].
4. Novyj tlumachnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy v 4 t. (1999). [New explanatory dictionary of the Ukrainian language in 4 t.]. Kyi'v: Akonit. T. 1– 4. [in Ukrainian].
5. Podoljan, I. E. (2009). Nacional'na specyfika semantyky fitonimiv v ukrai'ns'kij, anglijs'kij ta nimec'kij movah: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. filol. nauk : spec. 10.02.17 «Porivnjal'no-istorychne i typologichne movoznavstvo» [National specificity of the semantics of phytonomisms in the Ukrainian, English and German languages]. Kyi'v, 2009. 20 s. [in Ukrainian].
6. Pustovit, L. O. (2009). Slovnyk ukrai'ns'koi' poezii' drugoi' polovyny XX stolittja: semantyko-funkcional'nyj aspekt [The Dictionary of Ukrainian Poetry of the Second Half of the 20th Century: Semantic-Functional Aspect]. Kyi'v: UNVC «Ridna Mova». 243 s. [in Ukrainian].
7. Slovnyk symboliv kul'tury Ukrai'ny (2002). [Dictionary of symbols of Ukrainian culture] / Za red. V.P.Kocura ta in. Kyi'v: Milenium. 260 s. [in Ukrainian].
8. Stankevych, N. (2004). Nacional'na specyfika hudozhn'o-obraznoi' modeli ukrai'ns'koi' pryrody (na materiali atributyvnyh slovospoluchen') [National specificity of the artistic-figurative model of Ukrainian nature (based on the material of attributive phrases)]. Visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu im. I. Franka [Visnyk of the Lviv National University named after I. Franko]. Serija filologichna. Vyp.34. Ch. 1. S. 379–389. [in Ukrainian].

FLORONOMINES IN THE WORKS OF UKRAINIAN POETS OF THE XX CENTURY

Valentyna Lazarenko

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and MNPD of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky Staroportofrankovskaya, 34, Odessa, Ukraine

Natalia Chukhry

Master's degree in Physical Rehabilitation South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky Staroportofrankovskaya, 34, Odessa, Ukraine

The article is devoted to the analysis of floronomines involved in the formation of verbal-poetic images. The purpose of the article is to provide a functional and stylistic analysis of floronomines that function in the poetry of Ukrainian writers of the twentieth century. The object of research is floronomines, selected from poetic works of Ukrainian artists. The subject of study is the functional and stylistic features of floronomines as components of the poetic speech of Ukrainian writers of the twentieth century. The method of synchronous linguistic description, including methods of comparison and generalization, has been used in this work. In this study, we qualify names for the designation of objects of the flora as floronomy (the terms floronames and florolexema are used as synonymous). In the XX century the division of flowers between wild (for example, chamomile, floristry, poppy, cornflower, etc.) and domestic (rose, mallow, aster, etc.) became more significant, although this division is also relative, since lilies and chamomiles are sometimes grown in gardens. Flowers are also called indoor decorative plants, even those that do not blossom. Proved that in the poetry of the XX century. The floronomy of the periwinkle tends to the globalization of images and symbols, losing the tradition of being used in family ritual, where it was a symbol of beauty, strength, permanence and eternity, youth, love, marriage and happiness. The lexema of poppy has several symbolic and figurative meanings that intersect and complement each other on the periphery, which leads to the emergence of complex polysemantic characters. The lexema of rose has symbolic values of beauty and love, as well as the more rarely used (blood and torment, heart, death), the actually Ukrainian reflection (splendor, tenderness) and the borrowed ones.

Key words: floronomines, florolexeme, semantics, linguistic picture of the world.

СВІТ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ: НАРАТИВИ ПАЦІЄНТОК У ЛІТЕРАТУРНО-МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ

Лисанець Юлія Валеріївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
з латинською мовою та медичною термінологією
ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»
вул. Шевченка, 23, Полтава, Україна

У статті простежено часову вісь «1946 – 1963 – 1993» літературно-медичного дискурсу прози США з погляду актуалізації наративних інстанцій крізь призму психічного розладу. Досліджено особливості автодієгетичної нарації пацієнток у напівавтобіографічних романах «Зміїна яма» (“The Snake Pit”, 1946) Мері Джейн Уорд, «Під скляним ковпаком» (“The Bell Jar”, 1963) Сильвії Плат та «Перерване життя» (“Girl, Interrupted”, 1993) Сюзанни Кейсен. Проаналізовано рецептивні потенції автодієгетичного наративу у сенсі репрезентації авторської інтенційності і втілення широкої палітри емоційних відтінків у внутрішньому світі пацієнтки психіатричної лікарні. У межах трьох аналізованих творів відзначено спільну тенденцію включення біографічних елементів до наративу: авторки надають фікційну репрезентацію власного досвіду перебування у психіатричній лікарні і подолання психічного розладу, що й стає центром смислотворення художнього тексту. Продуктивний синтез фікційних елементів і біографічних деталей забезпечує ілюзію максимальної присутності автора у наративному «голосі» твору. Для досліджуваних романів характерна автодієгетична оповідь з різними ступенями вираження і приховування авторського «Я», які визначають характер діалогічного контакту читача з текстом: «розчеплення» нарації на поперемінний виклад від третьої і першої особи (дисоціація героїні-нараторки на «вона» і «я» у нерозривній єдності та суцільному потоці свідомості), автодієгетична нарація фікційної героїні, яка максимально репрезентує авторську інтенційність і дає читачеві змогу спостерігати за внутрішньою трансформацією джерела викладу, і зрештою – максимальне зближення фігур автора і наратора (використання справжніх імен, інкорпорування у наратив автентичної клінічної документації). У статті простежено унікальні історії героїнь-нараторок – ситуації, пережиті авторками і художньо переосмислені в автодієгетичній персонажів: наративи про хворобу, збентеження, безпорадність, а згодом – лікування й одужання, поступове відновлення, прояснення світосприйняття і остаточне повернення до нормального життя. Дослідження медичної проблематики художнього тексту ХХ століття крізь призму нараторології і рецептивної естетики дозволяє розкрити авторську інтенційність і виміри читацької рецепції, а також переосмислити соціокультурні феномени хвороби і здоров'я, норми і патології.

Ключові слова: літературно-медичний дискурс, проза США, наратив, автодієгетичний наратор, рецепція, авторська інтенція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Літературно-медичний дискурс як ціннісно-світоглядний сегмент картини світу автора є особливим способом оприявлення авторської свідомості в художньому тексті. Дослідження медичної проблематики художнього твору крізь призму нараторології і рецептивної естетики дозволяє розкрити авторську інтенційність і виміри читацької рецепції, а також переосмислити фундаментальні модули людського буття (хвороба і здоров'я, норма і патологія тощо), що й зумовлює актуальність наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медична проблематика художньої літератури становить продуктивний і різноплановий дослідницький матеріал для сучасної філології [2; 3; 4; 5;

6; 12]. Теоретико-методологічну базу статті складають наукові розвідки представників нараторологічної концепції (Ж. Женетт, Л. Мацевко-Бекерська, В. Шмід), а також дослідження у царині теорії рецептивної естетики (В. Ізер, Г. Р. Яусс).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – проаналізувати часову вісь «1946 – 1963 – 1993» літературно-медичного дискурсу прози США з погляду актуалізації наративної інстанції пацієнтки психіатричної лікарні. Для досягнення поставленої мети ми дослідили особливості автодієгетичної нарації пацієнток у напівавтобіографічних романах «Зміїна яма» (“The Snake Pit”, 1946) Мері Джейн Уорд, «Під скляним ковпаком» (“The Bell Jar”, 1963) Сильвії Плат та «Перерване життя» (“Girl, Interrupted”, 1993) Сюзанни Кейсен.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах трьох аналізованих творів слід відзначити спільну тенденцію включення біографіч-

них елементів до нарративу: авторки надають фікційну репрезентацію власного досвіду перебування у психіатричній лікарні і подолання психічного розладу, що й стає центром смислотворення художнього тексту. Для досліджуваних романів характерна автодієгетична оповідь з різними ступенями вираження і приховування авторського «Я», які визначають характер «діалогічного контакту читача з текстом» [10, 37]. У напівавтобіографічному романі "The Snake Pit" Мері Джейн Уорд (1905 – 1981) перед читачем розгортається історія Вірджинії Каннінгем, яка перебуває у психіатричній лікарні після перенесеного нервового зриву. Авторці роману, яка протягом восьми місяців була госпіталізована у державній лікарні Рокланд, вдалося заохотити увагу читачів на недоліках лікувальних практик і адміністративного устрою тогочасних психіатричних лікарень. Саме у цьому полягає символізм назви роману, де лікарня уподібнюється до зміїної ями – методу смертної кари, місця невимовних мук і страждань: "Shock treatment. Why bother with insulin, metrazol or electricity? Long ago they lowered insane persons into snake pits; they thought that an experience that might drive a sane person out of his wits might send an insane person back into sanity. <...> a more modern "they" had given V. Cunningham a far more drastic shock treatment <...> they had thrown her into a snake pit and she had been shocked into knowing that she would get well" (14, 216-217).

На початку роману героїня не в змозі пригадати обставин госпіталізації, чує поліфонію неіснуючих голосів і не впізнає раніше знайомих їй людей. З метою посилення ефекту збентеження і деперсоналізації героїні Мері Джейн Уорд звертається до прийому «розщеплення» нарації на виклад від третьої і першої особи, які поперемінно інкорпоровані в історію: "Who had got into the room? Stealthily she groped for Robert. I must out my hand over his mouth so he won't speak out. But the bed was narrow and she was alone. The room was dark but she saw pale shapes rising up. One of the shapes said her name and then she remembered that she was not at home. February to August" (14, 39). Навіть після одужання, у моменти тривоги перед випискою з лікарні, спостерігаємо дисоціацію героїні на «вона» і «я». Наративні інстанції інкорпоровані у суцільний потік свідомості та перебувають у нерозривній єдності: "Terror of a world no longer familiar shook Virginia and she had to clutch her hands together to keep from snatching the paper from Robert. How can I go outside? I won't know what to say to people or how to look when they are talking. I won't know when to sit down, when to stand up... I've forgotten the simplest of the social amenities..." (14, 275). Поперемінні режими гетеро- і гомодієгетичної нарації ефективно забезпечують як подієвість оповіді, так і роз-

криття внутрішнього світу героїні. «Розщеплення» нарації на виклад від третьої і першої особи символізує дисоціативний розлад ідентичності, гарячковий пошук власного «голосу» у різних оповідних інстанціях. Крім того, наративні флуктуації між «вона» і «я» забезпечує виражений динамізм оповіді, що базується на миттєвих перенесеннях між спогадами про минуле, описом теперішнього, галюцинаціями і маренням пацієнтки. Таким чином, наратив роману не передбачає простого опису подій і натомість залишає для читача простір для роздумів, вимагаючи декодування і заповнення смислових «лаkun» тексту [1, 349].

"The Bell Jar" – єдиний роман, написаний американською поетесою Сильвією Плат (1932 – 1963), спершу опублікований під псевдонімом Вікторія Лукас у 1963 році, а надалі – під справжнім ім'ям авторки у 1967 році. Естер Грінвуд – головна героїня роману, яка потрапляє до психіатричної лікарні після спроби самогубства. Естер перебуває у безперевному пошуці власної ідентичності, гостро реагуючи проти суспільних стереотипів щодо ролі жінки середнього класу у ньому: її не влаштовує жоден із передбачуваних сценаріїв життя – материнство чи професія стенографістки. У романі представлено досвід перебування Сильвії Плат у лікарні МакЛін протягом шести місяців у 1953 році. Психічна хвороба у романі Плат метафорично концептуалізована в образі скляного ковпака – вакуумного простору, відмежованого від світу «нормального»: "To the person in the bell jar, blank and stopped as a dead baby, the world itself is the bad dream" [13, 193]; "But I wasn't sure. I wasn't sure at all. How did I know that someday – at college, in Europe, somewhere, anywhere – the bell jar, with its stifling distortions, wouldn't descend again?" (13, 197); "I felt surprisingly at peace. The bell jar hung, suspended, a few feet above my head. I was open to circulating air" (13, 176).

В автодієгетичній нарації Естер Грінвуд яскраво артикулюється голос авторки, її особисті переживання, сподівання і страхи. Як наслідок, ефект присутності автора у наративі запрошує читача до утаємниченого діалогу і посилює комунікативну складову рецепції твору [7, 235]. Такий режим нарації забезпечує яскраво індивідуалізоване втілення емоційних відтінків, цілісно репрезентуючи авторську інтенційність [8, 68]. Продуктивний синтез фікційних елементів і біографічних деталей забезпечує ілюзію максимальної присутності автора у наративному «голосі» твору.

У романі "Girl, interrupted" репрезентовано досвід американської письменниці Сюзанни Кейсен (нар. 1948 р.), яка також перебувала у лікарні МакЛін у 1967–1977 рр. протягом вісімнадцяти місяців після спроби самогубства. Стан авторки було діагностовано як емоційно нестабільний розлад особистості. Нара-

тив роману складається з уривчастих спогадів, вражень і роздумів автобіографічної головної героїні Сюзанни Кейсен. З метою максимального занурення читача в інституційний світ лікарні і посилення переконливості оповіді у наратив інкорпоровано автентичні виписки з історії хвороби Кейсен, кореспонденцію між її лікарями, результати обстежень і лабораторних досліджень тощо.

Божевілья у романі – це паралельний всесвіт, у якому зупиняється час, не діють закони фізики і куди може легко потрапити будь-хто: “...most people pass over incrementally, making a series of perforations in the membrane between here and there until an opening exists” (11, 5). Автодієгетична оповідь Сюзанни розкриває перед читачем авторську концепцію поняття «хвороба», яка має виражену інтермедіальну складову. Так, в основі роману лежить назва картини Яна Вермеера «Перерваний урок музики»: “*Interrupted at her music – as my life had been, interrupted in the music of being seventeen, as her life had been, snatched and fixed on canvas* <...> *What life can recover from that?*” (11, 167). Як бачимо, для автобіографічної нараторки Сюзанни Кейсен характерна деяка стилізація свого колишнього «я» [9, 94]. Ця тенденція полягає насамперед у достатньо похмурих рефлексіях джерела викладу з огляду на значну часову відстань, що відділяє «я», про яке оповідається, і «я», що оповідає [9, 93].

Прикметно, що в аналізованих романах перехід у «паралельний світ» божевілья незмінно супроводжується мотивом темряви і нав’язливим страхом героїнь втратити зір. Не розуміючи, що вона перебуває у психіатричній лікарні, Вірджинія Каннінгем гарячково шукає свої окуляри серед поліфонії голосів у власній голові: “*She put her hands up to her eyes and her glasses were not there* <...> *What are you doing going around without your glasses? Trying to be pretty?* <...> *Where are my glasses?*” (14, 7); “*Take me home, find my glasses* <...> *It is not seeing that makes me believe I am not thinking.*”

Without my glasses things look so different; hardly look at all” (14, 13). У момент загострення хвороби Естер Грінвуд також впевнена, що втрачає зір: “*I opened my eyes. It was completely dark* <...> “*I can’t see,*” *I said* <...> “*Can you see me?*” – “*Yes.*” – “*Can you see anything else?*” – *Then I remembered. “I can’t see anything.” The gap narrowed and went dark. “I’m blind*” (13, 140). Подібним чином Сюзанна Кейсен оповідає про досвід своєї співмешканки у лікарні: “...*a tidal wave of blackness broke over her head*” (11, 5). Отже, нездатність пацієнта адекватно сприймати об’єктивну реальність метафорично прирівнюється до фізіологічної втрати зору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, досліджувані твори виявляють різний ступінь вияву авторського «Я» у наративі: «розщеплення» нарації на попереми́нний виклад від третьої і першої особи (дисоціація героїні на «вона» і «я» у суцільному потоці свідомості та нерозривній єдності) у романі “The Snake Pit” (1946) Мері Джейн Уорд; автодієгетична нарація фікційної героїні, яка максимально репрезентує авторську інтенційність і дає читачеві змогу спостерігати за внутрішньою трансформацією джерела викладу в романі “The Bell Jar” (1963) Сільвії Плат; і зрештою – максимальне зближення фігур автора і наратора (використання справжніх імен, інкорпорування у наратив автентичної клінічної документації) у романі “Girl, Interrupted” (1993) Сюзанни Кейсен. У статті проаналізовано унікальні історії героїнь-нараторок – ситуації, пережиті авторками і художньо переосмислені в автодієгезисі персонажів: наративи про хворобу, збентеження, безпорадність, а згодом – лікування й одужання, поступове відновлення, прояснення світосприйняття і остаточне повернення до нормального життя. Перспективи досліджень полягають у подальшому поглибленому вивченні наративних особливостей медичного дискурсу художньої літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 349–367.
2. Лисанець Ю. В. Медичний дискурс художньої прози у колі сучасних літературознавчих досліджень. Актуальні питання розвитку філологічних наук у ХХІ столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 березня 2018 р.). Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2018. С. 26–29.
3. Лисанець Ю. В. Медичний дискурс художньої прози як об’єкт теорії рецептивної естетики. Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11-13 квітня 2018 р.). Київ: КНЛУ, 2018. С. 494–496.
4. Лисанець Ю. В. Експансія позатекстового простору: літературно-медичний дискурс у романі Семюела Шема “The House of God”. Філологія початку ХХІ сторіччя: традиції та новаторство: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15-16 червня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С. 84–87.
5. Лисанець Ю. В. «По той бік стетоскопа»: дихотомія «лікар – пацієнт» та її деконструкція у сучасному літературно-медичному дискурсі. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2018. Т. 29(68). № 1. С. 158–162.

6. Лисанець Ю. В. Фізіологічні аберації в оповіданні Ф.С. Фіцджеральда «Загадкова історія Бенджаміна Баттона». Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Літературознавство. 2018. Вип. 1(87). С. 83–93.
7. Мацевко-Бекерська Л. В. Рецептивний дискурс малої прози: нарративна конфігурація інтермедіальності. Питання літературознавства. 2012. Вип. 85. С. 228–242.
8. Мацевко-Бекерська Л. В. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. 2011. Т. 4. Вип. 8. С. 64–70.
9. Шмид В. Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
10. Яусс Г. Р. Рецептивна естетика й літературна комунікація. Слово і час. 2007. № 6. С. 37–46.
11. Kaysen S. *Girl, Interrupted*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2013. 192 p.
12. Lysanets Yu. *Doctors' Images in Ray Bradbury's Chrysalis*. *Modern Philological Research: A Combination of Innovative and Traditional Approaches: Conference Proceedings, April 27–28, 2018*. Tbilisi: Baltija Publishing. P. 7–9.
13. Plath S. *The Bell Jar*. New York: Harper & Row, 1971. 296 p.
14. Ward M. J. *The Snake Pit*. New York: Random House, 1946. 278 p.

REFERENCES

1. Izer, V. (1996) *Protses chytannya: fenomenolohichne nablyzhennya* [The process of reading: phenomenological approximation]. Slovo. Znak. Dyskurs. Lviv: Litopys [in Ukrainian]
2. Lysanets, Yu.V. (2018). *Medychnyy dyskurs khudozhn'oyi prozy u koli suchasnykh literaturoznavchykh doslidzhen'* [Medical discourse of artistic prose in the field of modern literary research]. *Aktual'ni pytannya rozvytku filolohichnykh nauk u KHKHI stolitti: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, 26–29 [in Ukrainian]
3. Lysanets, Yu.V. (2018). *Medychnyy dyskurs khudozhn'oyi prozy yak ob'yekt teorii retseptyvnoyi estetyky* [Medical discourse of artistic prose as an object of the theory of receptive aesthetics]. *Ukrayina i svit: dialoh mov ta kul'tur: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, 494–496 [in Ukrainian]
4. Lysanets, Yu.V. (2018). *Ekspansiya pozatekstovoho prostoru: literaturno-medychnyy dyskurs u romani Semyuela Shema "The House of God"* [Expansion of the non-textual space: literary and medical discourse in the novel "The House of God" by Samuel Shem]. *Filolohiya pochatku XXI storichchya: tradytsiyi ta novatorstvo: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*, 84–87 [in Ukrainian]
5. Lysanets, Yu.V. (2018). *"Po toy bik stetoskopa": dykhotomiya "likar – patsiyent" ta yiyi dekonstruktsiya u suchasnomu literaturno-medychnomu dyskursi* ["At the Opposite End of the Stethoscope": The "Physician – Patient" Dichotomy and its Deconstruction in the Modern Literary and Medical Discourse]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi*, T. 29 (68), № 1, 158–162 [in Ukrainian]
6. Lysanets, Yu.V. (2018). *Fiziolohichni aberatsiyi v opovidanni F. S. Fitsdzheral'da "Zahadkova istoriya Bendzhamina Battona"* [Physiological Aberrations in "The Curious Case of Benjamin Button" by F. S. Fitzgerald]. *Naukovi zapysky Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Literaturoznavstvo*, Vyp. 1 (87), 83–93 [in Ukrainian]
7. Matsevko-Bekerska, L.V. (2008). *Retseptyvnyy dyskurs maloyi prozy: naratyvna konfihuratsiya intermedial'nosti* [Receptive Discourse of Short Fiction: Narrative Configuration of Intermedialism]. *Pytannya literaturoznavstva*, 85, 228–242 [in Ukrainian]
8. Matsevko-Bekerska, L.V. (2011). *Typolohiya naratora: komunikatyvni aspekty khudozhn'oho dyskursu* [Typology of the narrator: the communicative aspects of artistic discourse.]. *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho: zbirnyk naukovykh prats*, T. 4, Vyp. 8. Mykolayiv: MNU im. V. O. Sukhomlyns'koho, 64–70 [in Ukrainian]
9. Shmid, W. (2003). *Narratologiya* [Narratology]. M.: Yazyki slavyanskoy kul'tury [in Russian]
10. Jauss, H.R. (2007). *Retseptyvna estetyka y literaturna komunikatsiya* [Receptive aesthetics and literary communication]. *Slovo i chas*, № 6, 37–46 [in Ukrainian]
11. Kaysen, S. (2013). *Girl, Interrupted*. New York: Knopf Doubleday Publishing Group [in English]
12. Lysanets, Yu. (2018). *Doctors' Images in Ray Bradbury's Chrysalis*. *Modern Philological Research: A Combination of Innovative and Traditional Approaches: Conference Proceedings*, 7–9 [in English]
13. Plath, S. (1971). *The Bell Jar*. New York: Harper & Row [in English]
14. Ward, M.J. (1946). *The Snake Pit*. New York: Random House [in English]

THE WORLD THROUGH THE PRISM OF MENTAL DISORDER: FEMALE PATIENTS' NARRATIVES IN THE LITERARY AND MEDICAL DISCOURSE OF THE 20TH CENTURY

Yuliia Lysanets

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of
Foreign Languages with Latin and Medical Terminology,
Ukrainian Medical Stomatological Academy
23 Shevchenko Str., Poltava, Ukraine*

The present article traces the temporal axis "1946 – 1963 – 1993" in the literary and medical discourse of the U.S. prose in terms of actualization of the a mentally ill patient narrative figure. The research focuses on the autodiegetic narration of patients in the semi-autobiographical novels "The Snake Pit" (1946) by Mary Jane Ward, "The Bell Jar" (1963) by Sylvia Plath and "Girl, Interrupted" (1993) by Susanna Kaysen. Within the three analyzed literary works, a common tendency consists in the inclusion of biographical elements into the narrative: the authors provide a fictitious representation of their own in-patient experience at a psychiatric hospital and overcoming mental illness, which becomes the center of sense formation in the artistic text. The present novels are characterized by the autodiegetic mode of narration with various degrees of manifestation and concealment of the author's "I" which determine the nature of the reader's dialogic contact with the text: the "splitting" of the narrative into the alternate third and first person statement (dissociation of the heroine into "she" and "I" in a continuous stream of consciousness and inseparable unity), the autodiegetic narrative of the fictitious heroine which maximally represents the author's intentionality and gives the reader the opportunity to observe the internal transformation of the source of presentation, and ultimately – the maximum convergence of the figures of the author and narrator (the use of real names and authentic clinical documentation). The productive synthesis of fictional elements and biographical details provides an illusion of the author's maximum presence in the narrative "voice" of the novel. The receptive potential of the autodiegetic narrative in the sense of representing the author's intentionality and embodiment of a wide palette of emotional shades in the inner world of a mentally ill patient has been analyzed. The unique stories of three heroines has been described here – the situations, experienced by the authors and artistically reconsidered in the autodiegesis of characters: narratives of illness, embarrassment, helplessness, and subsequently – of treatment and convalescence, gradual recovery, clarified worldview and final return to normal life. The study of medical problems in a literary text of the XX century through the prism of narratology and receptive aesthetics can reveal the author's intentionality and dimensions of the reader's reception, as well as re-consider the socio-cultural phenomena, such as illness and health, norm and pathology.

Key words: *literary and medical discourse, U.S. prose, narrative, autodiegetic narrator, reception, author's intention.*

УДК 801.631.5+81'42+81'38=111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-64-69>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ ЛІМІНАЛЬНОГО В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Лисова Катерина Андріївна

аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського

Київського національного лінгвістичного університету,
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

У статті окреслено основні положення міждисциплінарного підходу до вивчення феномену лімінальності, а також визначено його місце і роль у сучасному англійському поетичному дискурсі. У дослідженні детально описується образність лімінального та її складники на матеріалі сучасного англійського поетичного дискурсу. Образ лімінального витлумачується як чотирирівневий мультимодальний конструкт, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну, вербальну та невербальну площини. Конструювання образів лімінального відбувається на перетині двох і більше модусів сучасного англійського поетичного дискурсу (вербального, візуального, аудіального та аудіовізуального).

З огляду на динаміку розвитку поетичного дискурсу та тенденцію до постійних змін його змісту і форми, у розвідці розроблено нову комплексну методіку аналізу образності лімінального з акцентом на пояснення виходу поетичних текстів в мультимодальну площину.

У світлі мультимодальної парадигми спостерігається зміна призначення літератури у зв'язку з виникненням нових форм мистецтва. Наразі, коли досить важко уявити людину без смартфона, а висловлювання на кшталт: "Зараз погуляю!" стало невід'ємним складником евристичної діяльності людини, розробка концептуально нових теоретичних підходів до аналізу художніх форм, включаючи поетичні набуває неабиякої актуальності.

У статті зазначено ті чинники і тенденції розвитку сучасного англійського поетичного дискурсу, що сприяли виникненню абсолютно нового різновиду дигітальної поезії – кодопоезії (кіберпоезії, е-поетри). У конструюванні образності кодопоезії задіяні засоби поєднання різних технік текстотворення – лінгвістичні, цифрові, інтерактивні. У результаті чого техно-образ постає об'ємним за своєю внутрішньою структурою та "гібридним" за формою. Так, однією з домінуючих рис кодопоетичних текстів, що визначає характер їх творення та сприйняття реципієнтом, постає лімінальність.

Методика дослідження образності лімінального в сучасному англійському поетичному дискурсі включає такі етапи: таксономічно-рефлексивний, конструювальний та етап дигітального конфігурування. Кожен з цих етапів включає певну кількість кроків, що передбачають застосування відповідних методів і прийомів аналізу – загальнонаукові, міждисциплінарні та власне традиційні й новітні лінгвістичні.

Ключові слова: образність лімінального, мультимодальний конструкт, дигітальний дискурс, дигітальна гуманітаристика, комплексна методика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. На зламі ХХ–ХХІ століть в епіцентрі філологічних студій у міждисциплінарному ключі опиняються категорії, що так чи інакше характеризуються парадоксальністю, незвичністю, відхиленням від норми. Зокрема, категорія абсурдності [7], сюрреальності [14], неможливості, неприродності [5; 9, 131–150], неоднозначності [13, 428–496], трансгресивності, некреативності, неоригінальності, аномальності [8; 10] та власне парадоксальності [3]. Ці категорії формують полотно сучасного художнього мультимодального дискурсу [3]. Дослідження образності лімінального, що чітко вписується в коло окреслених феноменів і є об'єктом нашого наукового пошуку, набуває неабиякої актуальності, окрім зазначеного, з огляду на розквіт дигітальної поезії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз теоретичних джерел з філософії та соціології показав, що лімінальність (англ. *liminality*) є проміжною стадією переходу системи, людини, відносин тощо з одного стану в інший, пов'язаною з втратою структури, ієрархії, статусу елементів [2; 4, 327]. Лімінальна фаза вбачається перехідною, непостійною, непевною кондицією – "betwixt and between" [4, 117], в межах якої індивід віддаляється від нормативного контексту й шляхом трансформації створює опозиційно протилежний світ. Його амбівалентні риси виражаються великим різноманіттям символів.

Загалом поезія виступає найбільш сприятливим ґрунтом для конструювання і функціонування образності лімінального через мобільність, компактність, чутливість до змін креативних тенденцій та підвищену емотивність. Специфіка образності лімінального виходить у площини амбівалентного стану ліричного я, що характери-

зується ірраціональністю, розмитістю, переходом у проміжну зону абсолютного «позаходження», а також у сферу нереального, містичного часопростору, що формує неможливі лімінальні поетичні світи. Когнітивною основою образності лімінального є *невизначеність, дифузність, розмитість, мінливість*, що викликає у читача, в термінах Р. Цура, емоційну дезорієнтацію [12, 208] під час її осмислення й інтерпретації.

Вивчення сучасного англомовного поетичного дискурсу в контексті лімінальності дасть змогу розкрити специфіку актуалізації ірраціонального осмислення світу в поетичних текстах. До того ж, вибудує місток від поезії в класичному розумінні до мультимодальних дигітальних поетичних новотворів.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою статті є окреслення методологічного підґрунтя дослідження образності лімінального в сучасному англомовному поетичному дискурсі. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: визначення критеріїв виокремлення образів лімінального, розроблення нової комплексної методики аналізу образності лімінального з акцентом на динаміку розвитку поетичного дискурсу та тенденцію до постійних змін креативних віянь, пояснення виходу текстів класичної поезії в мультимодальну площину.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Феномен лімінальності включає низку змін: соціального статусу, цінностей і норм, ідентичності та самосвідомості, осмислення і розуміння, свідомості, мовної практики. Саме тому лімінальність виступає типовим прикладом міждисциплінарної проблеми. Вона інтегрує широкий спектр питань та підходів: соціологічних, культурологічних, семіотичних, психологічних тощо.

Образність лімінального є парасольковим терміном і включає вербальні та невербальні поетичні образи лімінальної персони, лімінального стану ліричного героя, лімінального часу і лімінального простору.

У змісті понять *лімінального часу* та *лімінального простору* відбито, з одного боку, надзвичайно складний процес відокремлення індивіда від упорядкованої хронологічної системи [4, 117–121], а з іншого – його приєднання до альтернативної, антихронологічної, антитемпоральної системи [там само]. Відтак, індивід стає *лімінальною персоною* – це певна особа (лімінар, актор), яка існує в різних межових ситуаціях, при цьому не відділяє себе від попереднього впорядкованого стану повністю або частково [4, 122]. У цьому ракурсі лімінальність розглядається в просторових, часових та соціально-моральних параметрах [там само].

В аспекті часу лімінальність трактується як певний незакінчений період переходу, невизначений відрізок часу, що характеризується розривом з попереднім станом та набуттям нового,

але не закінчений. *Лімінальний час* – це період незвичайного часу. Фактично, «безчасовості», відходу від лінійної проекції часу, коли існування у лімінальній ситуації стає (сприймається) постійним й непереборним [4]. Так, виокремлюємо лексичні одиниці на позначення лімінального часу, що характеризуються невизначеністю та розмитістю позначуваного часового проміжку. Наприклад, *evening – вечір*. Це *короткий* відрізок часу між світловим днем та ніччю – основними одиницями вимірювання плинину часу. Вечір має проміжний статус – це вже не день, але ще й не ніч. Схожою за семантикою є лексична одиниця *dawn – світанок*, це вже не ніч, але ще й не ранок.

Простір лімінальності – це пограничні та витіснені на периферію (маргінальні) зони людського існування, які не можна схарактеризувати певними соціально-територіальними, суто соціальними, культурними, політичними, гендерними, національними тощо особливостями, натомість важливою їх характеристикою є змішування рис. Лімінальні простори доволі різноманітні: ними можна охарактеризувати країни, розташовані між іншими країнами, території пограниччя, анклавів, такі витіснені соціальні простори, як *concentration camps, prison, ghetto, places of mixed/border cultures existence etc* (концлагері, тюрми, гетто, місця існування лімінальних культур тощо). У соціально-моральних параметрах лімінальність означає втрату соціально-морального статусу, соціальної, національної, культурної ідентифікації й визнання [4, 89].

Лімінальний простір в сучасному англомовному поетичному дискурсі конструюється за допомогою лексичних одиниць, що мають ознаки *невизначеності, трансгресивності, знаходження «ні тут, ні там»* або ж «*позаходження*». Наприклад, лексична одиниця *door – двері*, так само як і *gates – ворота*, має міфічне забарвлення. Вона символізує перехід з *одного місця/стану в інше, від світла до тіні, від відомого до незвіданого; перетворення, вхід в нове життя, ініціацію*. Аналогічною за семантичним наповненням є лексична одиниця *window – вікно*. Лінгвокультурологічний аналіз засвідчив, що *window* – важливий міфопоетичний символ, який реалізує такі семантичні опозиції як *inner – outer, visible – invisible/hidden*, а також протиставлення *openness – closeness*, відповідно *danger (risk) – safety (security)*.

З огляду на те, що лімінальність досить часто уподібнюється до *смерті, сну, існуванню в череві, невидимості, темряві, двоспрямованості, пустелі, затемненню сонця чи місяця*, стає можливим виокремити лінгвальні засоби вираження лімінального простору та часу, а саме: *non-existence, death, depth, sleep, dream, dusk, twilight, evening, night; nowhere, elsewhere; endless, boundless, dark, transparent, invisible* тощо.

Опредметнення семантичних ознак лімінальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі обумовлюється низкою гетерогенних фокусів. Фокус у контексті нашого дослідження витлумачуємо як смислову домінують лімінальності, довкола якої нарастають найрізноманітніші відтінки смислів. Так формується смислове поле лімінальності.

Спіраючись на положення про те, що у динаміці осмислення предметів та явищ найбільш складним для рефлексії є власне перехід від однієї визначеності до іншої, певного стану системи в інший, що передбачає певну стадію деструктивності, втрати визначеності [4, 179–180], витлумачуємо образність лімінального як систему поетичних вербальних та невербальних образів, смисловими фокусами яких є *межєвість* (англ. "neither here, nor there"), *невизначеність*, *дифузність*, *незвичність*, *аномальність*.

У *фокусі невизначеності* втілено ознаки амбівалентності, мінливості та сумнівності, втілені в образності лімінального. *Фокус дифузності* інкорпорує ознаки розмитості, нечіткості, невловимості, швидкоплинності. У *фокусі незвичності* [3, 15] переплітаються риси примарності, несправжності, містичності, загадковості. *Фокус аномальності* акумулює предметнення ознаки девіантності [там само] образів лімінального. У *фокусі оновлення* сконцентровано низку ознак, пов'язаних із переродженням та набуттям нових якостей. Тоді як власне підґрунтям творення лімінальних поетичних форм є ознака *межєвості*, що структурує однойменний фокус. Залежно від того, який фокус лімінальності превалює у тому чи іншому поетичному тексті, актуалізуються ті чи інші смисли лімінальності.

З точки зору психології феномен лімінальності неодмінно передбачає певні зміни: соціального статусу, цінностей та норм, ідентичності та самосвідомості, осмислення й розуміння, свідомості, мовної практики [4].

Методологія нашого дослідження охоплює три етапи, кожний з яких включає певну кількість кроків, у межах яких застосовуються відповідні методи і прийоми аналізу – загальнонаукові, міждисциплінарні та власне традиційні й новітні лінгвістичні.

Перший етап – *таксономічно-рефлексивний*, що складається з двох кроків. Перший крок зорієнтовано на поєднання загальнонаукових *індуктивного* й *дедуктивного* методів. Відповідно, на цьому кроці простежено та виокремлено тенденції еволюції наукових поглядів на зміст і форми вираження феномену лімінальності від зародження ідея постійної мінливості безперервного й однорідного буття (Платон, Аристотель, Сократ), до появи термінопоняття «лімінальність» у 1909 р. [2], закінчуючи сучасною міждисциплінарною зацікавленістю цим феноменом. Це, в свою чергу, дозволило вста-

новити онтологічні й епістемологічні умови становлення лімінальності як рушійної сили розвитку поетичного дискурсу на відрізок від початку ХХ ст. і донині.

Детальне вивчення та узагальнення теоретичних соціально-філософських надбань з проблеми лімінальності та теоретико-методологічних праць з питань поетичного дискурсу дало змогу екстраполювати їх на сучасний англомовний поетичний дискурс й виявити тенденцію до його *ліміналізації*. Зокрема, було визначено лінгвальні та позалінгвальні чинники ліміналізації сучасного англомовного поетичного дискурсу.

До лінгвальних чинників лімінальності в межах нашого дослідження відносимо превалювання тенденцій до демократизації, пейоризації [3] та часткової деперсоналізації сучасного англомовного поетичного дискурсу. Полотно позалінгвальних чинників складають типи художньої свідомості (естетична, індивідуальна-творча, інтегральна тощо), в яких переважає її раціональне або ірраціональне осмислення світу, віддзеркалене в художніх і поетичних формах, види поетичного мислення (парадоксальне, парадоксальне, трансгресивне, есеїстичне) [там само]. В межах гіпотетичного методу було сформульовано наукову гіпотезу дослідження.

На таксономічно-рефлексивному етапі також впорядковано емпіричний матеріал, який включає сучасний (ХХ–ХХІ ст.) англомовний поетичний дискурс Великої Британії і США.

Другий етап – *конструювальний*, що включає два кроки. На цьому етапі дослідження *семантичний* і *етимологічний* аналіз компонентів образності лімінального дозволили визначити низку смислових домінують лімінальності – *невизначеність*, *трансгресивність*, *мінливість*, – довкола яких утворюються мережі найрізноманітніших смислових відтінків, унаслідок чого формуються неможливі лімінальні поетичні світи та розгортається лімінальний дискурс. Виходячи з концепції словесного поетичного образу [1] та когнітивно-дискурсивної категорії парадоксальності [3], де парадоксальна поетична форма тлумачиться як мультимодальний конструкт [там само, 221], визначаємо образ лімінального як «об'ємний», голографічний чотирирівневий мультимодальний конструкт, що складається з передконцептуальної, концептуальної, вербальної та невербальної площин. Конструювання образів лімінального відбувається на перетині двох і більше модусів сучасного англомовного поетичного дискурсу, тобто вербального, візуального, аудіального та аудіовізуального [3, 224].

Сукупність базових концептів та архетипів, які є джерелом глибинного смислу та апелюють до відчуттів читача, визнається *передконцептуальною складовою* словесного поетичного образу [3, 56]. Передконцептуальну іпостась образів лімінального витлумачуємо як низку

концептуальних ознак концептів, а також імплікативних ознак архетипів. Архетипний аналіз засвідчив, що фокуси лімінальності перегукуються з архетипними символами та імплікативними рисами архетипів Трікстера (Trickster) і Маски (Mask), Смерті, Відродження, Тіні. Наприклад, ознаки лімінальної особи у поетичному тексті Р. Бленча конструюються в образі ліричного я шляхом акцентування ознак смислового фокусу оновлення, підґрунтя якого є архетип Відродження: “*A light, dewy / Liminality divests / Me of all needs but one: a supple sinuous / Seeking, in this boundless space, a quest – / To be embraced and lost, unsought, unguessed*”. Так, епітети *light – світлий* та *dewy – вологий, росистий* (радіше *вранішній*) у контексті поетичного уособлення “*A light, dewy / Liminality divests / Me of all needs but one...*” описують лімінальність як певну сутність, пов’язану із розквітом та оновленням через семантичну спорідненість із лексичною одиницею *dawn – світанок*, що символізує надію, мрії, переродження та нове життя.

Концептуальна іпостась образу лімінального тлумачиться як внутрішньоформний образ, цілісність, що інтегрує в собі різні концептуальні ознаки номінативних одиниць словесного поетичного образу, через які здійснюється акт пізнання. Вона структурована концептуальними схемами, що висвітлюють лінгвокогнітивні механізми, які беруть участь у конструюванні образу лімінального та зумовлюють особливості його функціонування в поетичному тексті [3]. Наприклад, у вищезгаданому вірші змальовано пограничний стан ліричного я, навіяний сумнівами та депресивною невпевненістю, викликаних низкою життєвих розчарувань. Знаходячись у тій самій емоційній тональності, що і ліричне я, навколишній світ актуалізується в чітких і зрозумілих образах безмежного лімінального простору – *boundless space* (безмежний простір) та *blank realms of dank reality* (пустих просторів мерзеної реальності): “*Untrammelled, unconfined by what cannot be / In the blank realms of dank reality*”, “*... in this boundless space*”. Аспект необмеженості вербалізується в образі лімінального часу за допомогою морфологічних оксиморонів *untrammelled, unconfined*. Зображуваний у вірші життєвий період ліричного я виступає лімінальним поетичним світом, що актуалізується за допомогою концептуальної метафори LIFE / PERIOD OF LIFE IS A DIFFICULT TASK: “*... a quest – / To be embraced and lost, unsought, unguessed*”. Лексичні одиниці “*quest*”, “*embrace*”, “*unguess*” належать до концептосфери ЗАВДАННЯ та мають відтінок складності виконання, неможливості досягнення чогось. Так, за допомогою аналогового мапування [1] концептуальні ознаки домену ЗАВДАННЯ, (як-от необхідність докласти певних зусиль для розв’язання, потреба у достатньому проміжку часу для виконання),

проектуються на концептуальні ознаки царини мети домен ЖИТТЯ (долання труднощів на шляху, що вимагають моральних, розумових та фізичних зусиль).

Вербальна площина поетичного образу лімінального трактується як втілення його передконцептуальної й концептуальної структури в словесну тканину віршованого тексту шляхом різних лінгвокогнітивних операцій і процедур [2, с. 148, 152, 159]. Так, вербальна іпостась лімінальних поетичних форм актуалізується в низці ознак лімінальності різного ступеня абстрагування, сконцентрованих у вищезазначених фокусах лімінальності. Виокремлення компонентів цієї площини уможлиблюється завдяки застосуванню методів *семантичного, морфологічного та компонентного* аналізу.

Основні ознаки лімінальності актуалізуються у семантичній, синтаксичній та морфологічній структурах образів лімінального. Семантична структура лексичної одиниці охоплює абстрагування високого та низького ступеня [12]. Денотативні (приналежність до класу предметів, предметність, дію, спосіб дії, процесуальність, стан, якість) та сигніфікативні ознаки (набір найбільш узагальнених та характерних ознак, необхідних для впізнання предмета чи явища) [3; 12] є ознаками високого ступеня категоризації (абстрагування). Тоді як конотативні ознаки (емоційно-експресивні та стилістичні «доповнення» до основного значення) є ознаками низького ступеня категоризації/абстракції. Методика Цура, розширена Маріною О. С., перегукується із моделлю «Комоду» Ч. Денроша (“Stack of Counters Model”), що репрезентує структуру зберігання значень лексичних одиниць у свідомості людини та механізм їх добору у процесі комунікації [6].

Невербальна площина образності лімінального конструюється сукупністю конотативних ознак або ознак низького ступеня абстрагування, закодованих у візуальних, аудіальних та аудіовізуальних лімінальних поетичних формах. Крізь призму невербальної іпостасі образу лімінального можна досягнути механізми впливу його сенсорики на емоційний стан адресата [11]. Наразі у царині досліджень поетичного дискурсу значна увага приділяється елементам, що раніше визнавалися лише «прикрасою» або ж естетичним доповненням власне поетичного тексту. Наприклад, ілюстрації та інші графічні елементи поетичних збірок вже розглядаються як смислоутворюючі компоненти, які навмисне висуваються на передній план сприйняття та осмислення реципієнтом.

Третій етап – це етап **дигітального конфігурування** образності лімінального в сучасному англомовному поетичному дискурсі. Виконується в межах парадигми дигітальної гуманітаристики із застосуванням відповідних методів аналізу, зокрема інтермедіальний аналіз, ком-

понентний аналіз програмного коду як складової частини віршованого тексту. На цьому етапі детально вивчається образність лімінального на перетині декількох модусів *кодопоезії*, де остання визначається як феномен переплетення класичної поезії з комп'ютерним (програмним) кодом. На відміну від дигітальної поезії, це не просто використання комп'ютера для запису чи відображення вірша чи будь-якого твору мистецтва на екрані, це радше програмний код, що містить у собі поезію. Ці особливості доводять, що поезія виступає сприятливим ґрунтом для розвитку дигітального дискурсу загалом та кодопоезії зокрема.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розуміння образу лімінального як мультимодального конструкту, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну, вербальну та невербальну іпостасі, обумовлює необхідність використання нових методів детального аналізу кожного із них. Дане дослідження відкриває перспективи подальшого поглиблення вивчення дигітального англomовного поетичного дискурсу, а зокрема — кодопоезії, а також поезії, середовищем виникнення якої є спеціальне програмне забезпечення для генерування поетичних текстів або ж середовище комп'ютерних ігор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: монографія. 2-е вид., доповнене і перероб. М.: Звездопад, 2004. 376 с.
2. Геннеп А. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / пер. с франц. М.: Восточная литература; РАН, 1999. 198 с.
3. Маріна О. С. Парадоксальність у сучасному англomовному поетичному дискурсі: когнітивно-семіотичний вимір: дис... д-ра філол. наук: 10.02.04. К., 2016. 434 с.
4. Тернер В. Символ и ритуал. М.: Наука, 1983. 277 с.
5. Alber J. Impossible storyworlds and what to do with them. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies*. 2009. Vol. 1. P. 79-96.
6. Denroche Ch. Metonymy and Language. *A New Theory of Linguistic Processing*. New York: Routledge, 2014. 218 p.
7. Gavins J. *Reading the absurd*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013. 224 p.
8. Goldsmith K. *Uncreative Writing: Managing Language in the Digital Age*. Columbia: Columbia University Press, 2011. 272 p.
9. Ryan M.-L. *Impossible Worlds and Aesthetic Illusion. Immersion and Distance: Aesthetic Illusion in Literature and Other Media* / Ed. by W. Wolf, W. Bernhart, A. Mahler. Amsterdam; New York: Brill | Rodopi, 2013. P. 131-150. (Series: *Studies in Intermediality*. Vol. 6).
10. Perloff M. *Unoriginal Genius: Poetry by Other Means in the New Century*. Chicago: University of Chicago Press, 2012. 232 p.
11. Stockwell P. *The language of surrealism*. London: Palgrave, 2017. 196 p.
12. Tsur R. *Playing by Ear and the Tip of the Tongue. Precategorical Information in poetry*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2012. 310 p.
13. Vorobyova O.P. Linguistics today: Reinterpretation of the episteme. In *Bulletin of Kyiv National Linguistic University*, 16. p.41-47.

REFERENCES

1. Belehova, L.I. (2004). Slovesnyi obraz v amerykans'kiy poezii: lingvokognityvnyi poglyad: [monografiya] / Larysa Ivanivna Belehova. – [2-e vyd., dopovnene s pererob.]. – M. : Zvezdopad [in Ukraininan]
2. Gennep, A. (1999). Obriady perehoda. Sistematiceskoye izuchenie obriadov / Arnol'd van Gennep; [per. s franc.]. – M. : Vostochnaya literatura ; RAN
3. Marina, O.S. (2016). Paradoksal'nist' u suchasnomu anglomovnomu poetychnomu dyskursi: kognityvno-semiotychnyi vymir: dys ... d-ra filol. nauk: 10.02.04. K.
4. Turner, V. (1983). Simvol i ritual / V. Turner. M.: Nauka

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. A Liminal Fantasy: Between – Poem by Richard Blanch. – Electronic resource: <https://www.poemhunter.com/poem/a-liminal-fantasy-between/>

METHODOLOGY OF IMAGERY OF LIMINALITY STUDY IN MODERN ANGLOPHONE DISCOURSE

Lysova Kateryna Andriivna

*O.M. Morokhovsky Department of English Philology and Philosophy of Language,
Kyiv National Linguistic University,
73, Velyka Vasyl'kivs'ka St., Kyiv,*

This article focuses on outlining the most important aspects of the interdisciplinary approach to the phenomenon of liminality exploration, and also defines its place in modern poetic anglophone discourse. The research describes imagery of liminality and its components on the material of modern poetic anglophone discourse. Image of liminality is considered as a four-level multimodal construal which incorporates preconceptual, conceptual, verbal and non-verbal components. Creating images of liminality occurs at the crossing of two and more modi (modus) of modern poetic anglophone discourse (verbal, visual, audio and audiovisual).

Dynamic development of poetic discourse and the tendency to constant changes in its sense and form led to elaboration of a brand-new complex methodology for liminal imagery analysis which explains poetic texts entering the multimodal dimension.

From the multimodal perspective, appearance of new artistic forms inevitably leads to a number of changes in the literature functions. Currently it is quite difficult to imagine a person without a cell-phone in his hands, and the expressions like: "Let me google it!" have become a part of human cognitive activities. In such conditions development of conceptually new theoretical approaches to the fiction entities analysis (including poetic forms) gains utmost importance. The article points out the causes and tendencies peculiar to modern anglophone poetic discourse development that led to the emergence of a new type of digital poetry that is code-poetry (cyber-poetry, e-poetry). There are different techniques accumulated in the formation of code-poetry imagery, such as linguistic, digital, interactive. As a result, techno-image looks like a 4D unit from the point of view of its structure and "hybrid" in terms of its form. Thus, liminality is viewed as one of the dominant features of codeworks that defines the specificity of their creation by authors and the manner of their perception by readers.

Methodology of the liminal imagery study in modern anglophone poetic discourse includes the following stages: taxonomic-reflexive, constructive and digital configuring. Each of these stages consists of certain number of methods and techniques of analysis – scientific, interdisciplinary, traditional linguistic and new linguistic.

Key words: *imagery of liminality, multimodal construal, digital discourse, digital linguistics, complex methodology.*

УДК 811.161.2'367.3'42'06-116:004]:82-3Р.

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-70-74>

СТРУКТУРНЕ РОЗЗНАЧЕННЯ РЕЧЕНЬ З ЧУЖИМ МОВЛЕННЯМ У КОРПУСІ ТЕКСТІВ Р. ІВАНИЧУКА

Лотоцька Н. Я.

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті розглянуто розвиток корпусних досліджень у лінгвістиці та можливості комп'ютерних технологій у дослідженні та описі мови. Зазначено, що із розвитком корпусної лінгвістики значно зросла ефективність лінгвістичної обробки великих масивів текстів, зокрема авторських, оскільки корпус надає великі можливості для проведення різноаспектних лінгвістичних досліджень мовної системи.

Подано визначення корпусу текстів (КТ) та його значення для проведення мовознавчих студій. Зауважено, що вивчення мовних явищ із використанням корпусу КТ дозволяє не лише підтвердити чи спростувати окремі аспекти теорії, а й уможливує дослідження мови письменника, його стиль, а також – виявлення закономірностей функціонування мовних одиниць на різних рівнях.

Метою дослідження є простежити та визначити типи синтаксичних конструкцій, завдання полягає у розробленні системи позначок для роззначення чужого мовлення в письменницькому корпусі.

У доробку окреслено найтипівіші способи передачі чужого мовлення в авторському тексті, яке, своєю чергою, дає змогу відобразити особливості мови персонажа. Чуже мовлення у художньому тексті може бути передано такими конструкціями, як пряма і непряма мова, невласне пряма мова, монолог, діалог, полілог, цитата.

Особливу увагу приділено структурному роззначенню чужого мовлення в корпусі текстів (КТ) Р. Іванчука, для цього запропоновано принципи роззначення чужого мовлення. Зазначено, що роззначення надає особливу додаткову інформацію про властивості текстів, які входять до корпусу, дозволяє швидко та ефективно знайти ті слова, форми та конструкції, які необхідні досліднику.

В результаті проведеного дослідження зазначено, що творчий доробок письменника містить величезний арсенал різних синтаксичних конструкцій передачі чужого мовлення, а отримані результати відкриють перспективи для вивчення синтаксичних конструкцій з прямою, непрямою, невласне прямою мовою та цитатами, дослідження чисельності та частоти цих синтаксичних конструкцій у корпусі текстів письменника.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпус текстів, роззначення, структурне роззначення, пряма мова, діалог, невласне пряма мова, цитата.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Сучасному суспільству характерне широке впровадження інформаційних технологій в усі напрямки мовознавчих досліджень [6, 30]. Відповідно сучасне мовознавство зорієнтоване на розвиток комп'ютерно-лінгвістичної методології дослідження й опису мови. Практичні потреби й нерозв'язані проблеми дослідження мови зумовили появу корпусу текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині спостерігаємо стрімкий розвиток корпусних студій у всьому світі, що підтверджує як величезна кількість досліджень у цій галузі, так і різноманіття корпусів, що постійно з'являються. До напрямку залучають вивчення загальної теорії корпусної лінгвістики (Д. Байбер, Дж. Синклер, В. Тойберт), кореляції корпусної лінгвістики та інших лінгвістичних дисциплін (М. Вюн, В. Товберт), типології корпусів і методики інтерпретації корпусних даних (С. Гріс), розроблення

загальних засад створення природних мов тощо (праці Б. Алтенберга, М. Баньки, В. Френсиса, Г. Кеннеді, Г. Ліча, А. Баранова, М. Михайлова, Р. Рикова, Л. Ричкової, С. Шарова та ін.).

Дослідження основних теоретичних питань типології структур із чужим мовленням можна знайти в працях із граматики, зокрема в розділах із дослідження синтаксису [9]. У монографії Г. Чумакова [11] крім висвітлення питання типології всебічно проаналізовані компоненти структур із чужим мовленням, їх типи, різновиди й модифікації, розглянуто стилістичні функції чужого мовлення. Чимала кількість наукових студій присвячена вивченню діалогічного мовлення як одного зі способів передачі чужого мовлення. Так, Н. Шульжук з'ясовує питання функціонування різноманітних структур діалогічного мовлення [13, 10].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити способи передачі чужого мовлення у корпусі текстів Р. Іванчука за допомогою структурного роззначення. Завдання статті полягає в розробленні системи позначок для виокремлення чужого мовлення у КТ письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Корпусна лінгвістика як галузь прикладного мовознавства покликана не моделювати функціонування мови в різних умовах, ситуаціях, проблемних галузях та послуговуватися цими моделями, а лише фіксувати всі аспекти функціонування мови, зберігаючи як інтра-, так і екстралінгвістичну специфіку, забезпечуючи оптимальну адекватність лінгвальних даних [2, 14].

Центральним для корпусної лінгвістики є поняття *корпус текстів*. Корпус текстів (КТ) – це збірка текстів, подана в електронному форматі, споряджена лінгвістично компетентною інформацією у придатній для опрацювання комп'ютером формі та за необхідності програмним зняттям, яке спрощує доступ до цієї інформації [5].

У світовій лінгвістиці поряд із національними корпусами все частіше з'являються корпуси текстів конкретних письменників. Вивчення ідіолекту автора стало одним із провідних напрямків сучасного мовознавства. КТ конкретного автора дає змогу вивчати мову письменника, його стиль на орфографічному, морфологічному, лексичному, логіко-семантичному, фразеологічному, синтаксичному, прагматичному, дискурсивному та інших рівнях.

Створення корпусу творів Р. Іваничука, на нашу думку, стане важливим поступом у розробці корпусу української мови, а також цікавим для лінгвістів та інших дослідників творчості цього письменника. Щоб створити КТ письменника, необхідно перетворити текст в електронну форму та формалізувати його – зробити роззначення тексту [7].

Роззначення – головна характеристика корпусу, що відрізняє корпус від простих колекцій текстів, оскільки надає особливу додаткову інформацію про властивості текстів, які входять до корпусу. Добре розмічений текст – безцінна знахідка для спеціаліста, адже у своїй дослідницькій роботі лінгвісти залежать перш за все від кількості і якості зібраного матеріалу.

Роззначення полягає у приписуванні текстам і їх компонентам спеціальних позначок: *зовнішніх*, або *екстралінгвістичних* (відомості про автора й відомості про текст); *структурних* (розділ, абзац, речення, словоформа); *власне лінгвістичних*, що описують лексичні, граматичні та інші характеристики елементів тексту [3, 72].

Міжнародний стандарт кодування текстової інформації ТЕІ (англ. Text Encoding Initiative – проект кодування текстів), який «репрезентує ті ознаки тексту, які потребують експліцитної ідентифікації з метою сприяти текстовому опрацюванню за допомогою комп'ютерних програм» [14].

Відомо, що структурне роззначення тексту відображає інформацію про структуру тексту, дає змогу відокремити одне слово від іншого, виділити розділові знаки, окремі слова, межі словосполучення, речення, абзацу, глави, розділу, заголовка та ін.

У цьому дослідженні ми зупинимося детальніше на способах передачі чужого мовлення та його роззначення у художньому тексті. Для цього ми розробили наступні позначки, які подані за ієрархією:

<s>...</s> – початок і кінець речення;

<q>...</q> – початок і кінець мови персонажів;

<poetry>...</poetry> – початок і кінець поезія.

При роззначенні треба пам'ятати, що жодні позначки не повинні перехрещуватись, а бути лише вкладені одна в одну – <tag1> ... <tag2> ... <tag3> ... </tag3> ... </tag3> ... </tag2> ... </tag2> ... </tag1>.

Мову автора не позначаємо, а мову персонажів обрамлюємо позначками <q>...</q>. При цьому потрібно враховувати, що мови автора чи персонажа можуть охоплювати (кожна зокрема) і декілька речень чи абзаців, а можуть перемежовуватися в одному реченні. У будь-якому випадку потрібно дотримуватися правила вкладення позначок.

Тепер необхідно визначити, які є шляхи передачі чужого мовлення та структурно їх роззначити. Відомо, що в художньому тексті чуже мовлення може бути передано прямою і непрямою мовами, невластне прямою мовою, монологом, діалогом, полілогом, цитатою.

Твори Р. Іваничука презентують різноманітні способи передачі чужого мовлення. Найтипівішим засобом передачі чужого мовлення у художніх текстах є пряма мова, оскільки вона дає змогу авторові використовувати мову як засіб характеристики персонажів, передати їхній внутрішній світ, світогляд [9, 95].

<s>Бувало, що хтось із простих карликів підіймався і вигукував у бік вибраних: <q>«Ось той щойно загадково посміхався, я не знаю, що він мав на думці, але посміхався не випадково, мені здається, що він прихований ворог карлицького ладу». </q></s> [Р. Іваничук «Орда»].

<s><q> – Не треба, добре? </q> – прошепотіла вона, коли моя рука почала супроти волі оповивати її шию. </s><s><q> – Говоріть ... </q></s><s><q> Розкажіть якийсь парадокс, хоч би про Франка. </q></s> <s><q> Був же він при всій своїй величі звичайною грішною людиною – навіщо його весь час ставити на п'єдестал? </q></s> [Р. Іваничук «Шрами на скалі»].

Часто в художніх творах чуже мовлення передається у формі діалогу. Діалогічне мовлення – найяскравіша форма передачі розмовного мовлення, оскільки саме тут повідомлення оформлюється в безперервне взаємне спілкування людей. Характерною ознакою діалогу є речення – репліки, що змінюють одна одну [12, 366]. Звісно, що творчість Р. Іваничука не є винятком:

<s>Шенгер підвівся і спитав Яновського:

<q>– А де працюватиме Умікашвілі?</q></s>

<s><q>– О, не турбуйтеся, Роберте Карловичу, </q>– відказав надміру ласкаво Яновський, <q>– ми не дамо йому пропасти!</q></s>.

<s>І ось весь інцидент вичерпався: Шенгер звів національне лихо до клопоту про одну особу і так цим догодив кураторові, що той, розчулившись, промовив:

<q>– Я завжди вірив у благонадійність професури вашої гімназії.</q></s> <s><q>Спасибі!</q></s> [Р. Іваничук «Четвертий вимір»].

Окрім діалогічного мовлення у романах письменника можна простежити вживання монологів та полілогів. В монологі мова ведеться лише від однієї особи, слів автора немає, тому позначки <q>...</q> ми не вживаємо, на відміну від полілога:

<s>Що ж повинен вчинити я – маю визнати?</s><s> А де моє поле: там, в Оріяні, де посіяв зерна Христової науки, чи у спаленій рідній Юдеї?</s><s> З ким мені бути: з оріяньським чужим народом, осяяним новою вірою, чи із своїм, юдейським, який з прадавньою ідеєю вигнання?</s><s> Який рішенець має набрати форму слова й лягти в перших рядках мого Євангелія?</s> [Р. Іваничук «Євангеліє від Томи»].

<s><q>– Водохреще, кажете?</q> – перепитав офіцер.</s> <s><q> – А як називається ця справа?</q></s>

<s><q>– Кутя,</q> – майже приязно мовила господиня.</s>

<s><q>– Кутя...</q></s><s><q> А-а, кутя!</q>– вигукнув лейтенант і враз насторожився: щось шеберхнуло за вікном.</s>

<s><q>– Ні, то не Василько,</q>– полегшено зітхнув Іван.</s><s><q> – То, мабуть, обірвався сопель з даху.</q></s>

<s><q>– І де він забарився?</q> – видихнула Марія.</s>

<s><q>– Ще в банду піде з моїм револьвером,</q> – занетерпелився офіцер.</s> [Р. Іваничук «Вогненні стовпи»].

Ще одним шляхом передачі чужої мови є непряма мова, за допомогою якої мовець передає висловлювання третьої особи від свого імені, причому це він робить не буквально, а тільки переказує його загальний зміст. Непряма мова відрізняється від прямої граматично, вона не може бути самостійним реченням, – це завжди підрядне речення, що стоїть після головного (слів автора) [9, 97]. У реченнях з непрямою мовою ми не використовуємо <q>...</q>:

<s>Антін хотів було ще поцікавитися, як почуває себе батько, коли тут таке недоречне й дивне його запитання...</s> [Р. Іваничук «Край битого шляху»].

Що стосується невластивості прямої мови, то вона є вільною, не зв'язаною з такими структурно-синтаксичними формами, як непряма мова, невластива пряма мова повніше й точніше передає емоції героїв не тільки за допомогою лексичних і фразеологічних засобів, а й за допомогою синтак-

сично-окличних речень, риторичних звертань [4, 113]. Синтаксичне вираження невластивості прямої мови ледве помітне, оскільки вона пропущена крізь призму свідомості героя. Невластива пряма мова поєднує в собі властивості прямої і непрямої мови, тому позначки <q>...</q> не вживаємо:

<s>Він куняв, немов підхмелений при неділі, та я помітив, як чоловічок враз сторожко витягнув шию й клепаню зсунув на потилицю, щоб краще мене чути.</s> <s>О, маю ще одного слухача, подумав я й відчув, що цей слухач мені заважає, ніби я соромлюся читати своє писання в його присутності...</s> [Р. Іваничук «Хресна проща»].

Треба також згадати цитату як різновид чужого мовлення в авторському тексті. Цитата – це особливий різновид чужого мовлення, дослівний уривок із якогось твору, що наводиться іншим автором для підтвердження чи пояснення своєї думки [9, 98]. У КТ ми її позначатимемо <q>...</q>:

<s>...Мені важко було повірити, коли в одному номері місячника я прочитав повідомлення: <q>«У збірнику київських футуристів «Семафор у майбутнє» опублікував свої новели «На півдорозі» і «Бій» молодий прозаїк і драматург, виходець із Західної України Мирослав Ірчан»</q></s> [Р. Іваничук «Через перевал»].

Для виокремлення поетичного тексту ми пропонуємо позначку <poetry>...</poetry>:

<s>А тоді закурилися вогнища, захмеліли голови козацькі і покотилася над чужою тісною землею широка, як дикі степи, могутня, як води на Дніпровських порогах, – пісня:

*<poetry>Ой що ж бо то та за чорний ворон,
Що над морем крякає,*

Ой що ж бо то та й за бурлака,

Що всіх бурлак скликає!</poetry></s> [Р. Іваничук «Мальви»].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджуючи тексти Р. Іваничука ми можемо простежити всі відомі нам способи передачі чужого мовлення. В результаті проведеного дослідження, можна впевнено стверджувати, що творчий доробок письменника містить величезний арсенал різних синтаксичних конструкцій передачі чужого мовлення – від еліптичних речень до складних синтаксичних структур.

Запропонована модель роззначення речень з чужим мовленням у корпусі текстів Р. Іваничука дасть змогу відобразити синтаксичні конструкції з прямою мовою, діалогами, полілогами, цитатами, визначити їхню частотність та чисельність у творах письменника. Отримані результати допоможуть визначити особливості ідіолекту Р. Іваничука, а описане роззначення суттєво полегшить мовознавчі та літературознавчі студії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бук С. Структурне анування у корпусі текстів (на прикладі прози Івана Франка). Українська мова. 2009. № 3. С. 59–71.
2. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови: монографія. Київ: Інститут української мови Національної академії наук України, 2005. 218 с.
3. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
4. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк: ДонНУ, 2009. 137 с.
5. Кульчицький Ігор. Корпуси текстів як лінгвотехнологічне підґрунтя виявлення змін в українській мові. ХХ–ХХІ століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі: Монографія / А. Архангельська (гол. ред.), О. Левченко, О. Тищенко, та ін. Оломоуць: Університет ім. Ф. Палацького, 2016. С. 269–298.
6. Кульчицький І. М. Технологічні аспекти укладання корпусів текстів. Дані текстових корпусів у лінгвістичних дослідженнях: монографія / В. А. Широков, І. В. Шевченко, А. П. Загнітко та ін.; за ред. О. П. Левченко. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 29–45.
7. Лотоцька Н. Я. Структурне роззначення речень у корпусі текстів Р. Іваничука. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Збірник наукових праць Хмельницького національного університету, 2017. Вип. № 12. С. 147–151
8. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. К., 1972. 515 с.
9. Синтаксис української мови: навчальний комплекс / уклад. О. В. Дуденко. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 208 с.
10. Широков В. А. Корпусна лінгвістика / В. А. Широков, О. В. Бугаков, Т. О. Грязнухіна та ін. К.: Довіра, 2005. 471 с.
11. Чумаков Г.М. Синтаксис конструкций с чужой речью. К., 1965. 219 с.
12. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підруч. / К. Ф. Шульжук. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.
13. Шульжук Н.В. Репліка як компонент діалогічної єдності. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Зб. наук. праць. – Вип.11. Рівне., 2003. С. 36.
14. McEnery T., Xiao R., Tono Y. Corpus-based Language Studies: an Advanced Resource Book. London: Routledge, 2006.
15. Neveu F. Dictionnaire des sciences du langage [Електронний ресурс]. Paris: A.Colin, 2004. Режим доступу до ресурсу: <http://www.franckneveu.fr/mediapool/76/768102/data/IDIOLLECTE.pdf>

REFERENCES

1. Buk S. (1970). Strukturne anotuvannia u korpusi tekstiv (na prykladi prozy Ivana Franka): № 3. [Structure annotation in text corpus (on the material of Ivan Franko's prose)] Ukrainka mova [in Ukrainian].
2. Demska-Kulchytska O. (2005). Osnovy natsionalnoho korpusu ukrainskoi movy: monograph. [Fundamentals of the National Corps of the Ukrainian Language]. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [in Ukrainian].
3. Zhukovska V. V. (2013). Vstup do korpusnoi linhvistyky: navchalnyi posibnyk [Introduction to corpus linguistics: manual]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
4. Zahnitko A. (2009). Ukrainskyi syntaksys: teoretyko-prykladnyi aspekt [Ukrainian syntax: theoretical and applied aspect]. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].
5. Kulchytskyi Ihor. (2016). Korpusy tekstiv yak linhvotekhnolohichne pidgruntia vyavlennia zmin v ukrainskii movi: monograph. [Texts corpus as a linguistic basis for the identification of changes in Ukrainian language]. Olomouts: Universytet im. F. Palatskoho [in Ukrainian].
6. Kulchytskyi I. M. (2015). Tekhnolohichni aspekty ukladannia korpusiv tekstiv [Technological aspects of creating of text corpus]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
7. Lototska N. Ya. (2017). Strukturne rozznachennia rechen u korpusi tekstiv R. Ivanychuka: v. № 12 [Structural Annotation of Sentences in the R. Ivanychuk's Text Corpus]. Khmelnytskyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].
8. Bilodid I.K. (1972). Suchasna ukrainska literaturna mova: Syntaksys [The Modern Ukrainian language: Syntax]. K. [in Ukrainian].
9. Dudenko O.V. (2015). Syntaksys ukrainskoi movy: navchalnyi kompleks [The Ukrainian Syntax: manual]. Uman: VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].
10. Shyrokov V. A. (2005). Korpusna linhvistyka [Corpus linguistics]. K.: Dovira [in Ukrainian].
11. Chumakov H.M. (1965). Syntaksys konstruktysyi s chuzhoi rechiu [The syntax of senteces with direct speech]. K. [in Russian]
12. Shulzhuk K. F. (2004) Syntaksys ukrainskoi movy: pidruch. [The Ukrainian Syntax: manual]. K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
13. Shulzhuk N.V. (2003). Replika yak komponent dialohichnoi yednosti: v.11 [Replica as a component of dialogic unity]. Rivne [in Ukrainian].
14. McEnery T., Xiao R., Tono Y. Corpus-based Language Studies: an Advanced Resource Book / T. McEnery, R. Xiao, Y. Tono.– London: Routledge, 2006.
15. Neveu F. Dictionnaire des sciences du langage [Elektronnyi resurs] / F. Neveu // Paris: A.Colin, 2004. Rezhym dostupu do resursu: <http://www.franckneveu.fr/mediapool/76/768102/data/IDIOLLECTE.pdf>

STRUCTURAL ANNOTATION OF SENTENCES WITH DIRECT AND INDIRECT SPEECH IN THE R. IVANYCHUK'S TEXT CORPUS

Lototska N. Ya.

*Lviv State University of Life Safety
Kleparivska Str., 35, Lviv, Ukraine*

The object of the research is R. Ivanychuk's text corpus. The study of writer's idiolect has become one of the leading areas of modern linguistics, it might help to find out quantitative and qualitative particularities of author's idiolect.

The research deals with modern techniques and their value for studying writer's language in linguistics. The methods of corpus linguistics concern such lingual phenomena in corpus texts that are difficult to explore without computer technologies.

The main aim of the article lies in determining the types of sentences via structural annotation that gives possibility to study the author's idiolect.

The objective of the research is to work out the principles of structural annotation of sentences in the writer's text corpus.

The paper presents the role of corpus linguistics in modern linguistics, the importance of computer technologies opportunities in research and description of language. The definition of corpus text and its importance in linguistic research are given.

The article deals with the development of linguistics studies, the appearance of writer's corpus text beside the national corpus text. The notion of text annotation and its types are defined, the principles of structural annotation are described.

The concept of sentence as a multifaceted unit in modern linguistics and syntactic sentence status with direct speech are analysed. Special attention is devoted to the status of sentence with direct speech.

Particular attention is concerned with marking-up of sentences in the text, such annotation helps to reveal different types of sentences in R. Ivanychuk's corpus text.

The paper presents perspective directions of further research to study quantity, frequency, length of syntactic constructions by applying structure annotation.

Key words: *corpus linguistics, text corpus, annotation, structure annotation, idiolect, direct speech, indirect speech, dialogue.*

THE CONCEPT OF EVIL IN A. CHRISTIE'S DETECTIVE STORIES

Malanyuk Maria Stepanivna

lecturer of

the Department of Foreign Languages and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety

Kleparivska street, 35, Lviv, Ukraine

Barnych Ivanna Ivanivna

lecturer of the Department of Foreign Languages

Lviv University of Trade and Economics

Tuhan-Baranovskyi Str., 10, Lviv, Ukraine

Svydnytska-Ilkiv Natalia Vasylivna

lecturer of the Department of Foreign Languages and Translation Studies

Lviv State University of Life Safety

Kleparivska street, 35, Lviv, Ukraine

The paper is focused on the problem of the inner structure of the detective stories by Agatha Christie. Agatha Christie is one of the most known writers of detective stories in the world. She is also one of the best-selling novelist in modern literature. Her special gift to give people a piece of mystery in their lives rendered her to live forever in their minds. She published 66 detective novels and stories, which were translated into 44 languages. Her fertility was and still is an inimitable art of writing which catching continually the multitude of the readers. The object of the research is to present the inner structure in A. Christie's detective stories, through the prism of literary and stylistic analysis. Through many years researchers were trying to study A. Christie's way of writing focusing on different aspects of her style. They were looking for the answer how she combined plots making the readers so involved into a story. After plenty of studies they assumed that A. Christie's detective stories were so successful because of her plain language which could be compared to Sir A. C. Doyle, who often used many different variants of the word "answered", though for A. Christie there was the word "said" which she seldom used in writing. She also didn't have a custom of introducing new words, rather she was prone to use everyday middle-class English. A. Christie also didn't challenge the readers with vocabulary to ease them be focused on the plot.

Key words: *A. Christie, detective stories, vocabulary, concept, discourse.*

Introduction. The detective stories among many elements such as a crime, a victim, a murderer presents also evil aspect. Evil might be showed as a feature of as well a villain, as a casualty. Many times a victim occurs to be fairly punished by an offender, because of his previous indecent behavior.

Theoretical framework. Romanticism as expressive principle comes to overturn the perception that humanity had about the world, the object, the relation with nature, God, good and evil: "The metaphysical element and the sovereignty of the imagination were characteristics of a time when rationalism had not just overcome but also condemned them as retrogressive residues" [5, p.188]. So, after romanticism, irrational motivations, dreams, and an unfettered imagination became common tools. Moreover, romanticism brings into the foreground the consciousness of indi-

vidual freedom, a fact which changes the aesthetics and also the ethics of literature. Romanticism renewed the area of aesthetics, using as its main tool imagination. This revolutionized the way that images are created in literature: "Since the Renaissance till the end of classicism, the theory of literature was based on the Poetics of Aristotle" [6, p. 47], with the main criterion being the imitation (μίμησις), the representation of reality. Now the emphasis fell on the expression and not on its imitation. The writer creates his own reality, expresses his psychic world, is a creator, enjoying the possibilities created by his freedom.

The purpose of the study. The study aims to analyze the inner structure of the concept of evil in detective stories by A. Christie. The specific **objectives** of the present study are: to describe peculiarities of the inner structure of the concept of evil in the detective story by Agatha Christie and to explain the discursive peculiarities in the detective story by Agatha Christie.

Research findings. In *Evil under the Sun* A. Christie implements a past-oriented understanding of evil that have to be identified and those who are guilty should be expelled from the society. In that story she describes a murder of Arlena Marshall, a beautiful actress who is flirting with many men. In people's opinion she is an evil personified and her death for many is seen as a phanerosis of justice. One of characters in that story Stephen Lane, a deranged clergyman, also considers Arlena as a sinful person and his understanding of evil is that: "Nowadays, no one believes in evil. It is considered, at most, a mere negation of good. Evil, people say, is done by those who know no better – who are undeveloped – who are to be pitied rather than blamed. But, Mr. Poirot, evil is real! It is a fact! I believe in Evil as I believe in Good. It exists! It is powerful! It walks the earth! – he stopped. His breath was coming fast. He wiped his forehead with his handkerchief and looked suddenly apologetic. – I'm sorry. I got carried away."

That understanding of evil was characteristic for the Golden Age detective stories. In that notion a villain is a deviant who is driven by undeveloped impulses and his behavior lags behind the attitude of the common member of the society. A. Christie also noticed that in her times the distinction between good and evil, right and wrong was becoming unclear and normalized, so she expressed that in Poirot's words: "to remove all romance – all mystery! Today, everything is standardized! (...) That reminds me very much of the Morgue in Paris."

Nevertheless A. Christie through her fertility developed the view of a criminal character and evil. From the notion of a villain mentioned above she added also a perception that evil might be done by a character who is very much alike to ordinary person. A. Christie presented that statement in *The Murder on the Orient Express* where she described twelve different individuals involved in a crime. All of them come from various societies. Among them are an Italian salesman, a middle-aged Swedish nurse, a young British governess, a middle-aged British colonel, a Russian prince and her German maid. Those diversity of the nationality and the status is expressed by a character Monsieur Bouc who comments that to Poirot saying: "all around us there are people of all classes, of all nationalities, of all ages." In Poirot's opinion they might be also "linked together – by death". In that case a murderer might not be one of the passengers, but in fact is one of them. Poirot's phrased that by saying: "The impossible cannot have happened, therefore the impossible must be possible in spite of appearances."

In *Sad Cypress* A. Christie took a step further to present evil in human's behavior. In that detective story a character Elinor Carlisle, who was engaged to Roddy Welman, was accused of committing a murder of her romantic rival Mary Gerrard. Roddy felt in love with Mary after the engagement with Elinor, so it was believed that a crime must be committed by his previous fiancée. During a trial Elinor was calm, but deep inside she was a welter of emotions, so it

was described by a character Peter Lord, who was in love with Elinor, by saying: "the human face is (...) nothing more than a mask". Elinor indeed wasn't showing her feelings, but being in fact innocent she was wondering about Mary's death as a kind of possibility that Roddy one day will come back to her: "If Mary Gerrard were to die, for instance, wouldn't Roddy some day acknowledge: 'It was all for the best?' – Elinor wonders to herself. Wouldn't he come back to her – Elinor?"

Showing that attitude A. Christie turns the reader's attention to the inner human's nature which might lead to the evildoing. By presenting the progress in describing evil from a kind of acceptance of a crime (*The Murder on the Orient Express*) to drawing a psychological portrait of a character who wish to commit a crime (*Sad Cypress*) A. Christie underlined that evil is an element of every human being, but must be kept in check.

Although evil is repulsive itself, might be perceived as a literary device to show a transition in a character's nature. In mentioned *The Murder on the Orient Express* A. Christie described a problem and difficulty in administrating the justice by the main characters. From being friends of a victim's family they became villains who punished an offender. One of them even says that murdered victim "deserved what he got".

A. Christie in her detective stories many times was focusing on the just sentence. One of the most important things for her was punishing evil even if sometimes it involved action ordinary people to take matters into their own hands, such as in *The Murder in the Orient Express*. In that case a villain escaped from justice, because of as Poirot says: "the enormous wealth he had piled up, and owing to the secret hold he had over various persons" even though "there was no questions of his guilt. As a man who was involved in several children's abductions as well murders he faced the justice at last. Even Poirot who was a supporter of a legal system of justice, when he revealed the clue, wasn't against those twelve delivered-justice characters.

That understanding of a legal justice as often inadequate in coping with evil was another reason for A. Christie to demonstrate her views through detective stories. In *Sad Cypress* Elinor, a character accused of committing a murder, during a trial likened her testimony to an actress's role upon a stage. Her every word was deliberately articulated and scripted by her defense lawyer. Although being a jumble of thoughts she was able to keep it inside, knowing that showing a piece of emotions might be read by the judge as her guilt. For the judge the most important was only to prove she was guilty or not, without delving into her human nature. In A. Christie's opinion that attempt reduced the complexity of human experiences just to simple verdict "guilty" or "innocent" and didn't align with a human character, where she was seeing the capacity for evil. It was expressed by Christie in Elinor's words: "How queer – Elinor marvels – when anyone says what's true, they strike it out." A. Christie in that kind of attempt

perceived a legal system as a battle between lawyers rather than concentration on uncovering the truth.

As was mentioned above A. Christie viewed a legal justice as unable to deal with evil and wrongdoing what she described in another detective story *Curtain*. This story is the last case of H. Poirot, where he must solve a murder mystery. Poirot is more than sure that suspected character is in fact a murderer, but unfortunately he was able to escape from a justice. As a confirmation famous detective says: "Where X was present, crimes took place (...) X did not actively take part in these crimes." Hidden sense of these words might be existing disadvantages of a legal justice to tell apart evil from good. The problem is presented by A. Christie in conversation between Poirot and one of characters in that story Dr John Franklin, a famous scientist. In that conversation Dr Franklin states that there are tribes in West Africa who believe in "ordeal bean", a kind of poisonous plant which must be consumed by potential suspect to determine his guilty or innocence. Those tribes are convinced that by eating ordeal bean and surviving a person might be convinced about his innocence. Poirot in *Curtain* regretted not having such useful device saying: "It would certainly make my profession much easier, if I could test guilt and innocence so easily." On that words Dr Franklin responded: "After all, (...) what is evil? What is good? Ideas on them vary from century to century. What would you be testing would probably be a sense of guilt or a sense of innocence. In fact, no value as a test at all. (...) Suppose a man thinks that he has a divine right to kill a dictator or money lender or a pimp or whatever, arouses his moral indignation. He commits what you consider a guilty deed – but what he considers an innocent one! What is your poor ordeal bean to do about it, Monsieur Poirot?"

In that view the ordeal bean is a kind of allegory of a legal justice for A. Christie. Through the story she presents a legal justice coping with evil without no dichotomy, where there are only two possibilities: innocent or guilty. She also describes a legal system engaged only in physical aspect without no detecting thoughts. Although A. Christie certainly knew that sometimes an accused character was not guilty of committing a crime, but indeed, like Elinor, was contemplating a murder.

For A. Christie evil was complex deed, because of multifaceted human nature. In the stories she presented that in face of justice an accused character was up for committing a crime based on proofs, but without references to human psyche and feelings. A. Christie as the first detective stories' author applied that element, considering it as one of the main impulse in character's behaviour. A good example could be demeanor of twelve characters described in *The Murder on the Orient Express*, where they couldn't get over the unpunished crime and decided to be assistants of fairness. Evil inflicted here against the villain is some kind excused, because of his previous repulsive acts. But there is still a place for scruples: should they have the right to do it or not? As a confirmation of that it is worth quoting

Poirot's words about administrating justice: "I do not know, Hastings, if what I have done is justified or not justified. (...) I do not believe that a man should take the law into his own hands. (...) But on the other hand, I am the law! As a young man in the Belgian police force I shot down a desperate criminal who sat on a roof and fired at people below. In a state of emergency martial law is proclaimed. By taking Norton's life, I have saved other lives, innocent lives. But still I do not know... It is perhaps right that I should not know."

In quoted passage A. Christie expressed her attitude towards interchangeability with the justice in punishing evil. By invoking the past events Poirot suggested that the law was then constructed to deal with evil and as a source of good. Poirot even decided to sacrifice his authority and to become a murderer to successfully cope with evil. Above quotation is also a fragment of the last letter of H. Poirot to his friend Hastings explaining Poirot's crime motive. Famous detective was confident that a murder he committed to administrate justice was a correct act for one reason, but for another wasn't good. He some kind punished himself for that by not taking his medicines what finally caused his death. In described events A. Christie presented ambivalence in character's behaviour, his hesitation in dealing with a crime, and awareness of possible consequences.

To sum up the detective story subgenre was undoubtedly enriched by A. Christie's style of writing. By using a simple language, an intriguing plot, an unexpected ending she brought to the detective stories the novelty and the new quality. In A. Christie's stories could be also observed her respect towards classical medieval authors such as Shakespeare, Tennyson or Webster. It is worth adding that A. Christie as the first author of the detective stories drew attention to emotional element in analyzing the psychological portrait of a villain. In her stories though coping with evil has always two sides: a sense of well-fullfield duty by taking the law into own hands, and a distribution of justice by a legal court.

Conclusion. This paper was focused on analyzing the inner structure of the detective stories by A. Christie perceiving holistically and the interpretation based on studies of this task. The aim of that research was to provide the comparison of a theoretical and practical aspect. To understand a framework of the detective stories a definition of the inner structure of a literary work in modern Poetics was explained. The inner structure though is perceived as a scheme organized according to external and internal rules. That structure is also necessary to communicate between structural content of a literary work.

When going through A. Christie's detective stories the reader is exposed to commune with evil. Evil is presented here as a feature of both a villain and a casualty. In A. Christie's times an evildoer was expected to be expelled from the society. But sometimes a legal justice wasn't able to prove someone's guilt and a villain was vindicated. A. Christie also noticed this fact and she gave her

voice in that case by presenting such events in the detective stories. Many times the characters in her stories were administrating justice in judge's stead. In her opinion sometimes that was the only way to punish an offender. Nevertheless those cases seldom left the reader with a moral dilemma if people have a right to act per procura.

By exploring A. Christie's detective stories the reader has a chance not only to gain an insight into a human nature but also to learn how to control negative emotions which could often lead to a felony. These stories are also a good example how destructive feelings might dominate a human behavior and how one might to fall by the wayside.

ЛІТЕРАТУРА

1. Christie A., Curtain, New York, 2013.
2. Christie A., Evil under the Sun, New York, 2011.
3. Christie A., Sad Cypress, New York, 2011.
4. Christie A., The Murder in the Orient Express, New York, 2017.
5. Emandi Maria E., Beginnings of The Gothic: Horace Walpole, Stefan cel Mare University of Suceava, Romania, 2017.
6. Rozanis Stefanos, Researches for Romanticism, Plethron, Athens, 2001.

REFERENCES

1. Christie, A. (2013) Curtain, New York: [in English].
2. Christie, A. (2011) Evil under the Sun, New York: [in English].
3. Christie, A. (2011) Sad Cypress, New York: [in English].
4. Christie, A. (2017) The Murder in the Orient Express, New York: [in English].
5. Emandi, Maria E. (2017) Beginnings of The Gothic: Horace Walpole, Stefan cel Mare University of Suceava, Romania: [in English].
6. Rozanis, Stefanos (2001) Researches for Romanticism, Plethron, Athens: [in English].

КОНЦЕПТ ЗЛО У ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРАХ А. КРІСТІ

Маланюк Марія Степанівна

*старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна*

Барнич Іванна Іванівна

*старший викладач кафедри іноземних мов
Львівського торгівельно-економічного університету
вул. Туган-Барановського, 10, Львів, Україна*

Свидницька-Ільків Наталя Василівна

*викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна*

У статті розкрито лінгводискурсивні характеристики і типи взаємозв'язку ключового концепту англomовного детективного дискурсу. Об'єктом дослідження, виконаного у межах когнітивно-дискурсивної парадигми, став ключовий концепт англomовного детективного дискурсу ЗЛО, реалізований лексичними засобами мови в детективному дискурсі, репрезентованому текстами творів представниці британського напрямку класичного детективу А. Крісті. У роботі уперше концепт ЗЛО розглянутий як ключовий в силу його значущості та «маркованості» в детективному дискурсі, представленому сукупністю тематично співвіднесених текстів, які будуються за певним шаблоном, тема яких визначається з опорою на тематичні слова та логічні предикати, відбір яких зумовлено ситуативними умовами й стосунками комунікантів. Новим також є опис лексичних засобів, що вербалізують концепт детективного дискурсу, та визначення семантичних взаємозв'язків лексем на основі валентнісних відношень. Детективний дискурс демонструє такі конститутивні ознаки інституційного дискурсу як хронотоп, цілі, цінності, типові учасники тощо. Взаємодія стандартизованих персонажів, контекст і зміст комунікації відбивають статуснорольове спілкування, обумовлене соціальними інститутами і соціальними відношеннями та відбувається у межах відносин «агент інституту – клієнт інституту», що є характерним для інституційного дискурсу. Детективний дискурс визначено як «м'яку» форму інституційного дискурсу оскільки при незмінних визначальних компонентах структури (таємниця / злочин – розслідування – 3 розкриття таємниці / злочину) і стандартизованому наборі персонажів («агенти» і «клієнти» інституту), його структура досить варіативна.

Ключові слова: А. Крісті, детектив, лексичні засоби, концепт, дискурс.

МЕТАФОРИЧНЕ ВТІЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ ANGER (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ ЛОРЕН ОЛІВЕР DELIRIUM, PANDEMONIUM, REQUIEM)

Павлюк Христина Тарасівна

аспірант кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна

Стаття присвячена дослідженню емоційного концепту ANGER, експлікованого у романах-антиутопіях Лорен Олівер *Delirium, Pandemonium, Requiem* концептуальними метафорами. У результаті дослідження виокремлено конвенційні онтологічні та структурні концептуальні метафори на позначення концепту ANGER, серед яких EMOTIONS ARE SUBSTANCES (within a person), PERSON IS A CONTAINER (for emotions), EMOTIONS ARE LIQUIDS, ANGER IS HEAT, ANGER IS A LIVING BEING, ANGER IS A PERSON, ANGER IS LIQUID, EFFECT ON EMOTIONAL SELF IS CONTACT WITH PHYSICAL SELF, EMOTIONS ARE (ELECTROMAGNETIC) FORCES. У статті описано індивідуально-авторські метафори, котрі об'єктивують концепт, а саме ANGER IS A WORM, ANGER IS SEA, ANGER IS FIRE, ANGER IS A (SHARP) OBJECT. Виявлено, що створення авторського художнього образу на позначення емоції гніву, в основному, має в основі конвенційні концептуальні метафори. У процесі аналізу простежено зародження авторських поетичних образів на позначення гніву за допомогою когнітивних механізмів переосмислення конвенційних метафор, таких як нарощування (elaboration), розширення (extension), поєднання (combining). З'ясовано, що когнітивний механізм поєднання (combining) виступає найчастотнішим засобом створення індивідуально-авторських образів, оскільки художнє переосмислення конвенційних метафор є складним когнітивним процесом. Формування креативних, авторських концептуальних метафор, здебільшого, досягається авторкою шляхом деталізації конвенційних структурних чи онтологічних метафор на позначення емоції гніву (EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS LIQUID, NATURAL PHENOMENON IS A PERSON → FOG IS A PERSON, EMOTIONS ARE ENTITIES (within a person) → ANGER IS A (SHARP) OBJECT, PERSON IS A CONTAINER (for emotions) → EYES ARE CONTAINERS FOR ANGER), а також шляхом нарощування (elaboration) сфери джерела (EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS LIQUID → ANGER IS FOG, EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS LIQUID → ANGER IS SEA, EMOTIONS ARE (ELECTROMAGNETIC) FORCES → ANGER IS ELECTRICITY, ANGER IS A LIVING BEING → ANGER IS AN ANIMAL → ANGER IS A WORM).

Ключові слова: концепт, емоційний концепт, концептуальна метафора, конвенційна метафора, індивідуально-авторська метафора.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Поняття «концепт» уже давно знайшло своє застосування у науковому апараті вчених, філософів, психологів та усіх, хто працює у галузі когнітивної лінгвістики й не тільки. Під концептом часто розуміють «мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів того самого роду» [1, 269]. Проте зараз дуже важко знайти єдине визначення концепту, оскільки існує безліч підходів до його вивчення. У нашій роботі ми розглянемо емоційний концепт, оскільки здатність мови виражати емоції тісно пов'язана з когнітивними процесами. Емоційний досвід носія мови знаходить своє відображення у смисловій структурі слова, яке містить не саму емоцію, а ідею про неї. Емоційний концепт – це складне структурно-смислове, лексично оформлене утворення, що базується на понятте-

вій основі й включає в себе поняття та культурну цінність [3].

Тема дослідження є актуальною, оскільки когнітивна лінгвістика активно працює над питанням концептуалізації світу, як зовнішнього, так і внутрішнього. Проблема відображення в мові емоційних концептів внутрішнього світу людини активно обговорюється в наукових колах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоції є невід'ємною частиною людського життя, вони беруть активну участь у процесі пізнання людиною оточуючої дійсності, формуванні думок та суджень, впливаючи тим самим на їх мовну реалізацію. На думку В. І. Шаховського, свідомість людини виконує роль концептуалізатора знань про емоції, накопичує, узагальнює й конструює знання про них, тобто концептуалізує емоції [6, 26]. Під емоційним концептом М. А. Красавський розуміє «етнічно, культурно обумовлене структурно-змістове, як правило, лексично та/або фразеологічно вербалізоване утворення, яке базується на певній поняттевій

основі, що вміщує в собі, крім самого поняття, образ та культурну цінність, і має здатність переживатися носієм мови» [4, 24].

З. Кьовечеш у своїй праці "Metaphor and Emotion" приходиться до висновку, що емоція організована навколо когнітивного прототипу, який описується певною послідовністю станів, утворюючи емоційний сценарій: стан емоційного спокою, причина, виникнення емоції, спроба контролю, втрата контролю, дія, стан спокою [9].

Дж. Лакофф і М. Джонсон у своїй версії розчленовування концептів на складові компоненти базуються на розумінні метафори як засобу «структурування нашого сприйняття, мислення та вчинків». Метафоричним є не лише мовлення, а й саме мислення людини, тож, вивчаючи метафори в мові, вчені мають отримати доступ до вивчення сутності побудови її думок, і, відповідно, «метафори слід розуміти як метафоричні поняття (концепти)» [5, 389]. На думку вчених, «у своєму повсякденному житті ми найчастіше думаємо та діємо автоматично згідно з певними схемами» [5, 387], і саме їх потрібно виокремлювати й досліджувати в межах певного концепту. Класики теорії концептуальної метафори Дж. Лакофф і М. Джонсон вважають, що, як і будь-які інші концепти, емоційні концепти можуть виражатися за допомогою метафор.

Мета нашої розвідки полягає в з'ясуванні особливостей метафоризації емоційного концепту ANGER у молодіжному романі-трилогії жанру антиутопії американської письменниці Лорен Олівер *Delirium, Pandemonium, Requiem*. Серед основних завдань дослідження – виокремити конвенційні онтологічні та структурні концептуальні метафори на позначення концепту ANGER; описати індивідуально-авторські метафори, котрі об'єктивують концепт; простежити когнітивні механізми формування авторських художніх образів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

З. Кьовечеш розрізняє основні (*anger, sadness, fear, joy, love*) та другорядні емоції (*annoyance, wrath, rage, indignation for anger and terror, fright, horror for fear*) [9]. У нашій статті розглядається одна з основних емоцій внутрішнього стану людини – гнів (*anger*), яка представлена у вигляді емоційного концепту. Емоційний концепт ANGER розглядаємо на матеріалі сучасного англomовного роману-трилогії Лорен Олівер *Delirium, Pandemonium, Requiem*. Аналізована трилогія містить також індивідуально-авторські креативні метафори, котрі об'єктивують досліджуваний концепт. На сучасному етапі, як зазначає О. П. Воробйова, у межах когнітивної поетики вже накопичено певний корпус інтерпретацій художніх текстів, де доміантними виступають методика реконструкції ключових концептуальних метафор або їх конфігурацій. Зокрема З. Кьовечеш виділяє чотири основні когнітивні механізми поетичного переосмислення базових концептуальних метафор,

серед яких *розширення* (*extension*), що передбачає появу у концептосфері джерела образу додаткових концептуальних складників; *нарощування* (*elaboration*), основу якого складає зміна ракурсу концептуалізації; *поєднання* (*combining*), яке базується на одночасній активації і накладанні декількох базових концептуальних метафор; *перегляд* (*questioning*), мета якого поставити під сумнів доречність метафор, укорінених у повсякденній свідомості [8, 47-49; 2, 20].

Аналізуючи тексти романів, ми виявили конвенційні та індивідуально-авторські метафори, котрі об'єктивують концепт ANGER. Останні, в основному, базуються на конвенційних метафорах. Однією з найбільш поширених онтологічних концептуальних метафор у романах є персоніфікація (уподібнення властивостей неживих предметів чи явищ природи якостям живих істот). Розглянемо деякі уривки.

(1) *Anger swallows me, a thick fog. My mind careens wildly like wheels over ice, bumping up against random words: Fear. Blame. Don't forget. Mom. I love you* [10].

У цьому контексті гнів уподібнено людині з її біологічними процесами. Метафора вербалізована дієсловом *to swallow* (ковтати). Персоніфікація належить до конвенційних концептуальних метафор, однак авторський образ, який базується на ній, збагачується порівнянням *a thick fog*. Туман, згідно визначення, є хмарою з капель рідини (*fog: "a thick cloud of tiny water droplets"* [14]), тому можна припустити, що в основі порівняння лежить конвенційна метафора EMOTIONS ARE LIQUIDS, де сфера джерела – рідина – шляхом нарощування (*elaboration*) деталізується як туман. Однак в створеному авторкою образі на перший план висуваються властивості туману ховати від ока, огортати («заковтувати, поглинати»), тож тут простежуємо також персоніфікацію природного явища NATURAL PHENOMENON IS A PERSON → FOG IS A PERSON. Емоція гніву, в авторській інтерпретації, поглинає персонажа, як густий туман, ізолює його від зовнішнього світу і, відповідно, звужує хід його думок, які описано далі в уривку. Формування цього образу досягається шляхом поєднання (*combination*) кількох концептуальних метафор EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS FOG, NATURAL PHENOMENON IS A PERSON → FOG IS A PERSON, ANGER IS A PERSON.

(2) *The anger comes again, waves of it, followed by panic as I remember what Carol said: My procedure has been moved to Sunday morning.* [10]

Гнів у цьому уривку також уподібнений живій істоті й представлений концептуальною метафорою ANGER IS A LIVING BEING, вербалізованою предикатами *to come, to follow*. Гнів супроводжується панікою, яка викликана певною ситуацією, в цьому випадку – процедурою зцілення. Однак, конвенційне трактування гніву доповнюється авторським описом *waves of it*.

Очевидно, в основі цього образу конвенційна метафора, в якій сфера джерела специфікується (*elaboration*) як море: EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS SEA. Одне зі словникових значень лексеми *wave* (п.) – зростання, наростання’ (“increase (of feeling)” [14]), яке в своїй основі метафоричне, оскільки базується на фізичному досвіді, який передбачає, що хвиля завжди вища над основним рівнем поверхні води. Тому наростання емоції гніву метафоризується авторкою як хвилі, які приходять, а за ними слідує хвилі паніки. Художній образ, знову ж, створено шляхом поєднання (*combination*) концептуальних метафор ANGER IS A LIVING BEING, EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS SEA.

(3) “*Goddammit!*” *That’s Albino; the raspy voice, the anger running through his words, like a live wire* [11].

В основі створеного авторкою образу поєднано (*combination*) кілька онтологічних метафор, зокрема, IDEAS ARE LOCATIONS, EMOTIONS ARE (ELECTROMAGNETIC) FORCES, ANGER IS A LIVING BEING. Так, гнів представлений як жива істота, яка здатна бігти по місцевості (*the anger running through his words*). У цьому фрагменті місцевістю виступають слова (*words*), тобто конвенційна метафора IDEAS ARE LOCATIONS деталізується до WORDS ARE LOCATIONS. Авторський образ доповнюється порівнянням *like a live wire*, активуючи конвенційну концептуальну структурну метафору EMOTIONS ARE (ELECTROMAGNETIC) FORCES у поєднанні з метафорою ANGER IS A LIVING BEING, оскільки ідіома *a live wire* має значення «жива людина». Авторська інтерпретація відсилає до первинного значення ідіоми «дріт, по якому йде струм», тож гнів метафоризується як струм, тобто метафора EMOTIONS ARE (ELECTROMAGNETIC) FORCES деталізується (*elaboration*) до ANGER IS ELECTRICITY.

Цікавим в плані авторських метафор є також і наступний уривок:

(4) *Anger worms through me for a second, but it disappears quickly. Soon I’ll be off the map completely and forever* [10].

В основі образу, створеного в наведеному фрагменті, поєднано (*combining*) кілька онтологічних концептуальних метафор: EMOTIONS ARE ENTITIES WITHIN A PERSON, A PERSON IS A CONTAINER (for emotions) та ANGER IS A LIVING BEING. Остання вербалізується за допомогою предиката *to worm*, що означає «повзти» (про хробаків). Подальший контекст дає зрозуміти, що ця жива істота – це, швидше за все, хробак. Шляхом нарощування (*elaboration*) автор переосмислює базову концептуальну метафору, і сфера джерела отримує деталізацію ANGER IS A LIVING BEING → ANGER IS AN ANIMAL → ANGER IS A WORM. Гнів-хробак (EMOTIONS ARE ENTITIES (within a person) → ANGER IS A LIVING BEING) міститься в людині (*anger worms*

through me), яка метафоризується як контейнер A PERSON IS A CONTAINER (for emotions). Створений авторкою метафоричний образ гніву, який заповзає, як хробак, активує негативні конотації.

(5) *Anger and disgust are shredding through me, making me want to scream* [10]. У цьому фрагменті автор подає гнів як гострий предмет, який пронизує людину наскрізь. Знову ж таки, поєднано кілька конвенційних метафор: EMOTIONS ARE ENTITIES (within a person), яка специфікується як ANGER IS A (SHARP) OBJECT, A PERSON IS A CONTAINER (for emotions), вербалізована фразою *shredding through me*; EFFECT ON EMOTIONAL SELF IS CONTACT WITH PHYSICAL SELF, вербалізована фразою *making me want to scream*. Так, гнів пронизує людину, викликаючи фізичний біль, який змушує кричати.

У наступних уривках (6-9) в основі метафоризації гніву лежить онтологічна метафора EMOTIONS ARE LIQUIDS, яка отримує авторські інтерпретації.

(6) *I’m overwhelmed with sadness for everything that was lost, and filled with anger toward the people who took it away* [10].

(7) “*I was so worried about you,*” *I say. Now that my anger at Alex has drained away, the need to cry is resurging, pushing at my throat* [12].

У прикладі (6) емоційні концепти SADNESS та ANGER уподібнюються рідині, яка наповнює тіло людини наче контейнер, на що вказують предикати *to overwhelm* (‘to cover completely’ (переповнювати)) та *to fill* (наповнювати) [13]. У фрагменті (7) метафора ANGER IS LIQUID вербалізована фразою *to drain away* (‘remove the liquid by causing it to flow somewhere else’ [7]).

У фрагменті (8) “*The grief and anger is swelling, a black wave*” [11] метафора EMOTIONS ARE LIQUIDS деталізується до ANGER IS SEA, яка вербалізується дієсловом *to swell* (‘to become larger’, ‘to move suddenly and powerfully upwards (about sea)’ [13]) та словосполученням *a black wave*. У створеному образі гнів уподібнено морським хвилям, які наростають, а означення *black* містить негативне забарвлення опису емоцій горя та гніву.

(9) *My anger is ebbing away now, replaced with a crazy grief for the stupid, dumb, trusting animal, who was running too fast and didn’t look where it was going and still—even after its leg was scissored in the trap—believed it might escape. Stupid, stupid, stupid* [11].

У фрагменті (9) індивідуально-авторська метафора ANGER IS SEA, в основі якої конвенційна онтологічна метафора EMOTIONS ARE LIQUIDS, вербалізована фразою *to ebb away* (‘to flow away from the shore (a tide), ‘to decrease’ [13]). Емоція гніву, спад якої уподібнюється відпливу, змінюється (*replaced*) горем, а локалізацією виступає людина як контейнер (PERSON IS A CONTAINER (for emotions)).

Наступні фрагменти тексту репрезентують авторські інтерпретації конвенційних метафор

EMOTIONS ARE SUBSTANCES, ANGER IS HEAT, EFFECT ON EMOTIONAL SELF IS CONTACT WITH PHYSICAL SELF, які в різних комбінаціях допомагають створити художні образи:

(10) *I'm filled, suddenly, with white-hot anger; a blaze: If I see them, if I go home, I won't be able to stop myself. I'll burn the house down, or tear it apart, plank by plank* [10].

(11) *Alex is watching me. All his control and confidence has vanished. His eyes are blazing with anger, or maybe pain; his mouth is twisted into a grimace* [10].

(12) *I know it's not Raven's fault—it's the people on the other side of the fence, it's Them, the zombies, my former people—but the anger refuses to dissolve. It burns a hole in my throat* [11].

В усіх трьох уривках конвенційна метафора ANGER IS HEAT специфікується як ANGER IS FIRE. В уривку (10) поєднано метафори EMOTIONS ARE SUBSTANCES → ANGER IS LIQUID та PERSON IS A CONTAINER (for emotions), вербалізовані предикатами *filled* та *a blaze* ('strong, bright flame in a fire' [14]). Гнів, який метафоризується як вогонь, раптово переповнює персонажа. Авторський образ доповнюється означенням *white-hot* (розжарений до білого (напр., метал)) для відтворення інтенсивності емоційного переживання.

В уривку (11) конвенційна метафора PERSON IS A CONTAINER (for emotions) переосмислюється авторкою (*elaboration*), внаслідок чого локацією для гніву стають очі (*His eyes are blazing with*

anger) EYES ARE CONTAINERS FOR ANGER. Крім того, предикат *blazing* активує метафору ANGER IS FIRE.

У фрагменті (12) поєднано конвенційні метафори ANGER IS A PERSON (*refuses*) та EMOTIONS ARE SUBSTANCES (*dissolve*). Авторський образ доповнює фраза *It burns a hole in my throat*, в якій вербалізовані конвенційні метафори ANGER IS HEAT (ANGER IS FIRE), EFFECT ON EMOTIONAL SELF IS CONTACT WITH PHYSICAL SELF. В авторській інтерпретації гнів може бути настільки сильним, що пропалює горло.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши вибірку з досліджуваних романів-антиутопій Лорен Олівер *Delirium, Pandemonium, Requiem*, нам вдалося виявити, що концепт *FEAR* вербалізується у контексті роману концептуальними метафорами, серед яких конвенційні (EMOTIONS ARE SUBSTANCES, ANGER IS HEAT, EFFECT ON EMOTIONAL SELF IS CONTACT WITH PHYSICAL SELF, EMOTIONS ARE LIQUIDS, PERSON IS A CONTAINER (for emotions), ANGER IS A PERSON, ANGER IS A LIVING BEING, ANGER IS LIQUID) та індивідуально-авторські (ANGER IS A (SHARP) OBJECT, ANGER IS A WORM, ANGER IS SEA, ANGER IS FIRE). За допомогою когнітивних механізмів переосмислення конвенційних метафор, таких як *нарощування* (*elaboration*) та *поєднання* (*combining*) нам вдалося простежити зародження авторських поетичних образів на позначення гніву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология. М., 1997. С. 267–279.
2. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи. Вісник Харківського нац. ун-ту. 2004. № 635. С. 18–22.
3. Гончарук М. До проблеми поняття «емоція» у лінгвістиці [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Maryna_Honcharuk.pdf
4. Красавский Н.А. Динамика эмоциональных концептов в английской и русской лингвокультурах. Волгоград: Наука, 2001. 167с.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. Теория метафоры. М.: УРСС, 2004. С. 387–415.
6. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций. М.: Гнозис, 2008. 416 с.
7. Collins Dictionary [Електронна версія]. – Режим доступу: <https://www.collinsdictionary.com/>
8. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction in cognitive linguistics. Oxford and New York: Oxford University Press, 2002. 375 p.
9. Kövecses Z. Metaphor and emotion. [Електронна версія]. – Режим доступу: <http://testrain.info/download/Zoltan%20Kovecses%20Metaphor%20and%20Emotion.pdf>
10. Lauren O. Delirium. [Електронна версія]. – Режим доступу: http://royallib.ru/read/Oliver_Lauren/Delirium.html
11. Lauren O. Pandemonium. [Електронна версія]. – Режим доступу: <https://www.readanybook.com/ebook/pandemonium-565168>
12. Lauren O. Requiem. [Електронна версія]. – Режим доступу: https://royallib.com/read/oliver_loren/Requiem.html#0
13. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронна версія]. – Режим доступу: <https://www.ldoceonline.com/>
14. Oxford Advanced Learner's Dictionary – [Електронна версія]. – Режим доступу: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>

REFERENCES

1. Askoldov S. A. (1997) Kontsept i slovo [Concept and word] Russkaya slovesnost. Ot teorii slovesnosti k strukture teksta [antologiya] [in Russian].
2. Vorobiova O. P. (2004) Kohnityvna poetyka: zdotuky i perspektyvy [Cognitive poetics: achievements and prospects:]. Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu, № 635 [in Ukrainian].
3. Honcharuk M. Do problemy poniattia «emotsiia» u lnhvistytsi [To the problem of the concept “emotion” in linguistics] Access http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2012_1/Maryna_Honcharuk.pdf [in Ukrainian].
4. Krasavskiy N.A. (2001) Dinamika emotsionalnykh kontseptov v angliyskoy i russkoy lingvokulturakh [Dynamics of emotion concepts in English and Russian linguocultures]. Volgograd: Nauka.
5. Lakoff Dzh. (2004) Metafory, kotorymi my zhivem [Metaphors we live by]. M.: URSS [in Russian].
6. Shakhovskiy V.I. (2008) Lingvisticheskaya teoriya emotsiy [Linguistic theory of emotions]. M.: Gnozis [in Russian].

METAPHORIC REPRESENTATION OF EMOTION CONCEPT OF ANGER (BASED ON LOREN OLIVER'S NOVELS DELIRIUM, PANDEMONIUM, REQUIEM)

Pavliuk Khrystyna Tarasivna

*a post-graduate student of the English philology department
Vasyl Stefanyk PreCarpathian National University
Shevchenko Street, 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

*The article deals with the study of the emotion concept of ANGER, explicated in Loren Oliver's dystopian novels *Delirium, Pandemonium, Requiem* by means of conceptual metaphors. The study distinguishes the conventional ontological and structural conceptual metaphors for the objectifying of the concept of ANGER, among which are EMOTIONS ARE SUBSTANCES (within a person), PERSON IS A CONTAINER (for emotions), EMOTIONS ARE LIQUIDS, ANGER IS HEAT, ANGER IS A LIVING BEING, ANGER IS A PERSON, ANGER IS LIQUID, EFFECT ON EMOTIONAL SELF IS CONTACT WITH PHYSICAL SELF, EMOTIONS ARE (ELECTROMAGNETIC) FORCES. The article describes the creative author's metaphors that objectify the concept, namely ANGER IS A WORM, ANGER IS SEA, ANGER IS FIRE, ANGER IS A (SHARP) OBJECT. It has been revealed that the formation of the author's poetic images of the emotion of anger is based mostly on conventional conceptual metaphors. In the process of the analysis, the formation of the author's poetic images to denote anger has been traced through cognitive mechanisms of rethinking of conventional metaphors, such as elaboration, extension, combination. It has been found out that the cognitive mechanism of combining is the most frequent means of formation of the author's poetic images, since the artistic rethinking of conventional metaphors is a complex cognitive process. The formation of creative, author's conceptual metaphors, in most cases, is achieved by the author by means of the elaboration of conventional structural or ontological metaphors to denote the emotion of anger (EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS LIQUID, NATURAL PHENOMENON IS A PERSON → FOG IS A PERSON, EMOTIONS ARE ENTITIES (within a person) → ANGER IS A (SHARP) OBJECT, PERSON IS A CONTAINER (for emotions) → EYES ARE CONTAINERS FOR ANGER), as well as by elaboration of the source domain (EMOTIONS ARE LIQUID → ANGER IS LIQUID → ANGER IS FOG, EMOTIONS ARE LIQUIDS → ANGER IS LIQUID → ANGER IS THE SEA, EMOTIONS ARE (ELECTROMAGNETIC) FORCES → ANGER IS ELECTRICITY, ANGER IS A LIVING BEING ANGER IS AN ANAL ANGER IS A WORM).*

Key words: concept, emotion concept, conceptual metaphor, conventional metaphor, creative author's metaphor.

УДК 81:39=161.2=111=133.1(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-84-88>

БІБЛІЙНІ ПРЕЦЕДЕНТНО МОТИВОВАНІ НОМІНАЦІЇ «НАРОДНОЇ МОВИ» XIX СТ.

Пальчевська О. С.

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті розглядаються біблійні прецедентно мотивовані номінації «народної мови» XIX ст.

Під мотивацією розуміється можливість інтерпретації ментального образу як образу, де номінативна одиниця використовується в значенні, яке умовно їй приписується. Іншими словами вмотивована одиниця включає в свою концептуальну структуру не тільки актуальне значення і образний компонент, але і концептуальні зв'язки між ними. Мотивація образної номінації може ґрунтуватися на повсякденному досвіді або мати історичне та культурне підґрунтя, необхідне для її правильної інтерпретації.

В акті мотивованої номінації за основу береться одна або кілька помітних ознак, або якась специфічна риса, яка виходить на перший план при характеристиці того чи іншого предмета. Така особливість в лінгвістичній літературі визначається як «мотиваційна ознака». В контексті досліджуваних нами прецедентно мотивованих образних одиниць мотиваційною ознакою виступає певна прецедентна ситуація, історичний факт зафіксований в лексикографічних, фольклорних, етнографічних чи історичних джерелах і відбитий в мовних одиницях.

Прецедентна ситуація – якась «ідеальна ситуація», яка коли-небудь була реальною, або ж належить до створених віртуально людським мистецтвом. Прецедентною ситуацією можна вважати ту ситуацію, яка, по-перше, добре відома носіям певного ментальнолінгвального комплексу, по-друге, є актуальною в когнітивному плані, тобто має варіант сприйняття, до якого входять певні мінімізовані і національно-детерміновані знання, якимось певне уявлення про сам об'єкт, в тому ж числі, і конотації, які зв'язуються з даною ситуацією, а також, по-третє, апелює до якої є частотними в комунікації представників даної національної лінгвокультурної спільноти.

Найбільша кількість таких номінацій міститься у своєму складі компоненти-оніми.

Ключові слова: народна мова, прецедентно мотивована номінація, мотивована номінація, прецедентна ситуація, Біблія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова відображає розвиток національної лінгвокультурної спільноти та постійно вимагає до себе уваги дослідників. Не дивно, що за останнє десятиліття посилюється інтерес до вивчення таких мовних одиниць, які, акумулюючи культурну інформацію, несуть особливу аксіологічне навантаження і можуть відображати як універсальні, так і національні особливості сприйняття навколишньої дійсності. Велика увага науковців приділяється таким ментефактам як прецедентні феномени. Як слушно стверджує дослідник американської народної мови Фредерік Дж. Кессиді одним з джерел поповнення словника народної мови є прецедентні висловлювання [13]. У народній мові така лексика та висловлювання можуть як зберігати первісне значення так і набувати нових притаманних певній лінгвокультурі смислових відтінків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Б. Гаспарова, наша мовна діяльність «пронизана блоками-цитатами з попереднього мовного досвіду» [2, 119]. Такі блоки-цитати він називає

«комунікативними фрагментами». Ю. Караулов і Г. Слишкін пропонують поняття «прецедентні тексти», А. Супрун – «текстові ремінісценції», Ю. Прохоров – «прецедентні текстові ремінісценції», В. Красних, Д. Гудков, Ю. Сорокін – «прецедентні вирази» [8, 38]. Використання текстових ремінісценцій пов'язане з апеляцією до культурологічних фреймів, під якими розуміють знання окремих феноменів культури. Це величезний спектр літературних, міфологічних, фольклорних, біблійних фреймів та фреймів, змодельованих на матеріалі масової культури. [8, 38].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити особливості прецедентно-маркованої мотивації номінацій народної мови пов'язаних із концептосферою релігії. Завдання статті полягає на лінгвокультурологічному аналізі таких номінацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна українська дослідниця О. Левченко пропонує пристати на визначення В. Мокієнка, який називає такі висловлювання інтер-текстемами: «Дослідники «відтворюваних одиниць» використовують різні терміни для їх позначення: афоризм, цитата, крилатий вислів, крилата одиниця (С. Шулежкова), прецедентний феномен

(Д. Гудков), інтер-текстема (В. Мокієнко), багатолексемний репродукт (В. Хлебда), епонім (Л. Дядечко), мем тощо). У цьому дослідженні послуговуємося назвою інтер-текстема (термін В. Мокієнка), уважаючи, що до інтертекстем належать прецедентні цитати, фразеологізми, паремії» [5].

У термінах Красних В. В. існують прецедентні феномени, які є:

1) добре відомі всім представникам національної лінгвокультурної спільноти («надособистісного характеру»);

2) актуальні в когнітивному (пізнавальному та емоційному) плані,

3) звернення (апеляція) до яких є постійними поновлюються у мовленні представників тієї чи іншої національної лінгвокультурної спільноти [4, 170].

Авторка акумулює ідеї своїх попередників та приводить наступні визначення розуміння таких феноменів. Так, прецедентна ситуація (ПС) – деяка «еталонна», «ідеальна» ситуація, пов'язана з набором певних конотацій, диференціальні ознаки якої входять в когнітивну базу; визначальним для ПС можуть бути прецедентне висловлювання або прецедентне ім'я (наприклад, Смутні часи) або непрецедентний феномен (яблуко, спокуса, пізнання, вигнання як атрибути однієї ситуації). Прецедентний текст (ПТ) – завершений та самодостатній продукт мовнорозумової діяльності; добре знайомий будь-якому середньостатистичному члену національно-лінгвокультурного спільноти. До прецедентних текстів відносяться твори художньої літератури, тексти пісень, реклами, анекдотів, політичні публіцистичні тексти т.д.

Прецедентне ім'я (ПІ) – індивідуальне ім'я, пов'язане або з широко відомим текстом (наприклад, Св. Миколай) або з прецедентною ситуацією (наприклад, Іван Сусанін, Бандера).

Прецедентне висловлювання (ПВ) – репродукований продукт мовнорозумової діяльності; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути або небути предикативною [4, 172-173].

Авторка стверджує, що прецедентні феномени можуть бути: 1) соціумно-прецедентними; 2) національно-прецедентними; 3) універсально-прецедентними [4].

В контексті словника народної мови важливо зазначити, що всі номінації, які ми вважаємо прецедентними або прецедентно мотивованими є маркованими певним культурними подіями значимими або для або ж мають певну історичну вагу для певної групи населення.

В. Г. Костомаров і Н. Д. Бурвікова як джерела прецедентних текстів бачили пісні, білини, казки, релігійні твори (перш за все Біблія), твори латинських авторів, актуальні художні твори, фільми, вистави, рекламу [3].

Однією з найповніших та найбільш різнобічних класифікацій є, на наш погляд, класифіка-

ція, запропонована А. Є. Супруном при розгляді текстових ремінісценцій: 1) фольклор; 2) тексти біблійного походження; 3) твори античної міфології; 4) світова художня література; 5) національна література (займає найбільше місце в корпусі джерел); 6) тексти пісень; 7) кінофільми; 8) політичні тексти; 9) цікаво, що в окремий пункт автор виділяє дитячу літературу [9, 23 – 25].

У представників кожної національної спільноти існує своє поле прецедентних феноменів – імен, подій, висловлювань. Для народної мови виявлено таке поле прецедентності, яке досліджується з урахуванням діалектів певної мови.

Одним з найбільш відомих прецедентних текстів є Біблія. Використання біблійних імен, моделювання сюжетів часто зустрічаються у всіх досліджуваних мовах. Біблія – це прецедентно сильний текст. За Н. М. Орловою, прецедентно сильні тексти – це твори, які є культурно значимими для багатьох народів і носіїв багатьох мов [6].

До розгляду біблеїзмів як прецедентних феноменів у своїй роботі зверталася М. О. Туркова-Зарайська, яка зазначила, що при вивченні прецедентних феноменів «... вчені не приділяють великої уваги біблеїзмам, лише згадуючи Біблію як джерело великої кількості прецедентних феноменів і посилаючись на деякі показові та яскраві приклади зі Святого Письма» [10, 3]. При цьому дослідниця впевнено стверджує, що «біблеїзми належать до категорії прецедентних феноменів, відповідаючи всім вимогам до цього явища характеристикам, але в той же час виявляючи свої особливості» [10, 5].

Наш аналіз відібраних одиниць показав, що, незважаючи на сакральність своєї природи, номінації, які відносяться до концептосфери РЕЛІГІЯ відповідають загальним закономірностям розподілу функціонування у народній мові. Цікаво, що найживішими номінаціями народної мови з відправкою до тексту Біблії виявилися міфологеми ангела, демона, диявола та чорта. У всіх досліджуваних мовах існує величезна кількість ідіом, фразеологізмів та мікротекстів де згадуються останні. Наприклад: *Жиди як агели закричали: «Ай-вії!»* [1, 234]; *Wi' a sang as sweet as an angel's hymn* [14, 388]; *A angel stiid at Heeven's yatt* [14, 568].

Прецедентним є вираз французької мови *Anges de l'Apocalypse* «*Les quatre cavaliers de l'Apocalypse de Jean, symboles de la guerre, de la victoire, du jugement, de la mort, et ministres de la vengeance divine*», який мотивується біблійним сюжетом: «*En partic., dans la religion cath. Messenger de Dieu auprès des hommes; serviteur chargé d'exécuter les ordres de Dieu :Dieu, dans s. Matthieu, envoie un ange à Joseph, pour lui expliquer le mystère de la naissance de Jésus; puis le meme ange réapparaît à Joseph en Égypte, pour lui annoncer la mort d'Hérode. Dans s. Luc, l'ange Gabriel est envoyé à*

Élisabeth et à Marie. Dans s. Matthieu, quand Jésus ressuscite, « Il se fit un grand tremblement de terre; car un ange du seigneur descendit du ciel, vint rouler la pierre du sépulcre, et s'assit dessus.» [12].

Образ антагоніста Христа Диявол, Люцифер, Анцихрист у народному слововживанні поєднує у собі біблійні, міфологічні, фольклорні уявлення та вірування. Наприклад: *Антихристъ. Употребляется как бранное слово. При кінці світа покажесь антихрист. Антихрист то знає! Чортъ его знаетъ!* [1, 7]; *Анахтемська, пся, чортова віра. (Брань).; Люципер, -ра, м. Люциферъ, дьяволь. Пойде Ірод сам до аду люциперу на пораду. Чорний як дідько. (Сор.) Дідько в народній уяві все являєть ся чорним чоловіком. Пор. Adalb. Czarny; А чорт би го вхопив! (Наг.) Народне прокляте* [1, 473].

Сороку в англійській мові називають *Devil's bird*, що мотивується наступним віруванням, яке спирається на Біблію: *It was sometimes called the Devil's bird, and was believed to have a drop of the devil's blood in its tongue. It was a common notion that a magpie could receive the gift of speech by scratching its tongue and inserting into the wound a drop of blood from the human tongue* [14, 60].

Функція біблійних власних назв полягає не тільки у вказівці на названий ними об'єкт, такі мовні одиниці завжди наділені додатковою екстралінгвістичною інформацією. Е.С. Отін, досліджуючи власні імена, здатні привносити додаткові значення, вважає, що «... оними не тільки здатні виконувати свою пряму і початкову функцію – бути іменами об'єктів оточуючого нас світу, але й можуть містити вторинний, додатковий понятійний зміст, ставати в мові експресивно-оцінними заміниками імен загальних» [7, 11]. Такі одиниці автор визначає як коннотоніми. До останніх відносимо імена біблійних святих. Так, приповідка *Андрію, Андрію, на тобі колонні сію! Дай ми Боже знати, з ким буду шлюб брати. (Наг.)* мотивується наступним віруванням приведеним у збірці І. Франка «*На святого Андрія (д. 30 надол.) ворожать дівчата між иньшим також сіючи коноплі і промовляючи отсю формулу Св. Андрій дає дівчині побачити в ночі її любчика, див. Bartoš, 7. До слова „колонні“ завважу, що се народньо-етимологічна форма зам. коноплі, з латинського *cannabis*, первісно з вавилонського *ku-ni-bi* — як бачимо, одна з найстарших культурних рослин (див. E. Stucken, *Astralmythen*, I, 5)» [1, 4].*

Показовим виявляється і онім *Бантромій* – *Бантромій везе гній: «Імя Бантромій – Бартоломей, властиво патронімікон Бар-Толомай, син Тольмай (про імя див. Winkler, *Geschichte Israels in Einzeldarstellungen* II, 40). Прикладка для риму, мудрованє. Вона входить і в досить цинічну коломийку, якої перший рядок звучить: «Бантромій везе гній на старих санчиох» (Наг.)ю Можливо зрештою, що масло тут відгук якоїсь господарської ради, щоб на св. Бантромія припадає на 11 червня, се мало правдоподібно, але дуже мож-*

ливе до латинського, по якому сей святий припадає на 20 серпня; від того дня давно в Польщі розпочинали господарський рік – звісно, воженем зною. Пор. Adalb. *Bartłomiej św. 6.*» [1, 22].

Образ Святого Михайла фігурує у виразі *Чудо Михайла: «Окрик при дивній, незвичайній пригоді та є натяком на церковне свято, Михайлове чудо, що припадає на день 19 вересня»* [1, 224].

Ім'я першої людини Адама дуже часто є компонентом фразеологізмів: *Adam's ale «water»; Adam's flannel «a plantname applied to (i) dipsacus sylvestris (lei.) it may have obtained this name from the soft white hairs with which the leaves are thickly clothed on both sides»; Adam's needle «a plantname: Scandix pecten veneris, so called from the long needle-like fruits»* [14, 15].

У польській мові у цьому контексті показовим є вираз *Od Annasza do Kajfasza* [11, 6].

Існує також велика кількість фразеологічних одиниць та примовок які за основу беруть біблійні сюжети, переказують та перетворюють біблійні оповіді. Наприклад: *Від біди полу рубай та втікай. (Орел) ... одну полу... а з одною... (Тростянець) ...вріж, а... (Жидач.) ... вріж і тікай. (Наг.); Від напасті гаразд вилабудати ся, хоч би й з невеликою шкодою. Натяк на біблійне оповіданє про Йосифа, що вириваючися з обіймів Пентіфрієвої жінки лишив у її руках свій плац.; Жив Бог – жива душа моя. «Примівка біблійного походження, основана на вірі, що людська душа – частина божества». [1, 390]; Днесь мені, а завтра тобі. Загально розповсюджена приказка, первісно про „неминучу“ смерть, пор. лат. „Hodie mihi, cras tibi“, часто уміщавана як напис на „каравані“, себ то на возі, яким везуть покійників до гробу. [1, 4]. Англійські фразеологізми *to lay one's account with «to assure one's self of, makeup one's mind to, to reckon on»; to make account of «to value, esteem»; to set account by «to value»; to take account of «to pay attention to, value»* мають біблійне походження – *Or the son of man, that thou makest account of him, BIBLE Ps. CXLIV* [13, 12]. Польське висловлювання *ciemności egipskie* походить від дев'ятої карі небесної насланої на Єгипет.*

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Нами було досліджено низку номінацій народної мови, які спираються на текст Біблії як джерело. Вивчення та аналіз матеріалу дослідження показали, що біблійні прецедентно мотивовані номінації можуть реалізуватися у різних типах одиниць: лексемах, фразеологізмах, текстових фрагментах. Основним об'єднуючим фактором, що визначає семантику таких одиниць є віднесеність до текстової сфери-джерела (а значить, тобто наявність одного єдиного тексту – основи для формування інваріанту сприйняття), або до соціально-історичного досвіду (формування інваріанту сприйняття в цьому випадку відбувається під впливом декількох джерел).

ЛІТЕРАТУРА

1. Галицько-руські приповідки : У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. 2-е вид. .Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. Т. 1. 832 с.; Т. 2. 818 с; Т. 3. 699 с.
2. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. М.: Новое литературное обозрение, 1996. 352 с.
3. Костомаров В.Г. Как тексты становятся прецедентными. Русский язык за рубежом. 1994. № 1. С. 73-76.
4. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
5. Левченко О.П. Інтертекстуальність українського інтернет-дискусу пореволюційного періоду [Режим доступу: <https://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/32513>]
6. Орлова Н.М. Библиейский текст как прецедентный феномен: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Саратов: 2010. 50 с.
7. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. М.: ООО «А Темп», 2006. 440 с.
8. Переломова О.С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект. Монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
9. Супрун А.Е. Текстовые реминесценции как языковое явление. Вопросы языкознания. 1995. № 6. С. 17-30.]
10. Туркова-Зарайская М.О. Особенности понимания библеизмов современными носителями языка: автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Тверь, 2002. 18 с.
11. Adalberg Samuel. Słownik przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich. 1887. 805 s.
12. Dictionnaire de l'Académie française, 6th Edition (1835) [Режим доступу: https://www.lexilogos.com/francais_dictionnaire.htm]
13. Frederic G , Audrey R. Duckert Cassidy A Method for Collecting Dialect: Publication of the American Dialect Society Number 20 – 1970, 92 с
14. Wright Joseph. The English Dialect Dictionary. Volume I – VI. London: Published by Henry Frowde, Amen Corner, E.G. Publisher to the English Dialect Society Oxford, New York, G. P. Putnam's Sons, 1898 - 1905.

REFERENCES

1. Halytsko-ruski prypovidku: u 3-kh t. (2006) [Glician-Russian tales] / Zibrav, uporadkuvav i pojasnyv dr. Ivan Franko. 2-e vyd. .Lviv: Vydavnychjy tsentr LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian]
2. Gasparov, B.M. (1996). Jazyk, pamiat, obraz. Lingvistika jazykovogo sushchestvovaniya. [Language, memory, image. Linguistics of language existence.] M.: Novoje literaturnoje obozrenije. [in Russian]
3. Kostomarov, V.G. (1994) Kak teksty stanoviatsa pretsedentnymi. [How texts become precedent.] Russkij jazyk za rubezhom. [in Russian]
4. Krasnykh, V.V. (2003) «Svoj» sredi «chuzhykh»: mif i realnost. [“Own” among “alien”: myth or reality.] M.: ITDGGK «Gnozis». [in Russian]
5. Levchenko, O.P. Intertekstualnist ukrainskogo internet-dyskusu postrevolutsijnogo periodu [Intertextuality of the Ukrainian Internet discourse of the per-year period] [Rezhym dostupu: <https://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/32513>] [in Ukrainian]
6. Orlova, N.M. (2010) Biblejskij tekst kak pretsedentnyi fenomen [Biblical text as a precedent phenomenon]: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk: 10.02.19. Saratov. [in Russian]
7. Otin, E.S. (2006) Slovar konnotativnykh sobstvennykh imen. [Dictionary of connotative proper names.] M.: ООО «А Темп». [in Russian]
8. Perelomova, O.S. (2008) Lingvokulturni kody intertekstualnosti ukrainskogo khudozhnogo dyskursu: diakhronichnui aspekt. [Linguistic cultural code of intertextual Ukrainian artistic discourse: a personal aspect.] Sumy: Vyd-vo SumDU. [in Ukrainian]
9. Suprun, A.E. (1995) Tekstovyye reminestsentsii kak jazykovoje javlenije. [Text reminiscences as a language phenomenon.] Voprosy jazykoznanija. [in Russian]
10. Turkova-Zarayskaya, M.O. (2002) Osobennosti ponimaniya bibleizmov sovremennymi nositelami jazyka. [Features of understanding biblical names by modern speakers] avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19. Tver. [in Russian]
11. Adalberg Samuel. (1887) Словник польських приказок, примовок і примовкових висловлювань [in Polish]
12. Dictionnaire de l'Académie française, 6th Edition (1835) [Режим доступу: https://www.lexilogos.com/francais_dictionnaire.htm] [in French]
13. Frederic G , Audrey R. Duckert Cassidy A Method for Collecting Dialect: Publication of the American Dialect Society Number 20 – 1970.
14. Wright Joseph. (1898–1905) The English Dialect Dictionary. Volume I – VI. London: Published by Henry Frowde, Amen Corner, E.G. Publisher to the English Dialect Society Oxford, New York, G. P. Putnam's Sons.

BIBLICAL CASE MOTIVATED LINGUISTIC UNITS IN VERNACULAR LANGUAGE OF THE XIX C.

Palchevska O. S.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
street Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

The article deals with the Biblical case motivated linguistic units in diachronic perspective.

The motivation is understood as the possibility of interpreting the mental image as the image where the nominative unit is used in the meaning attributed to it under some condition. In other words, motivation of the language unit includes in its conceptual framework not only relevant and shaped components, but the conceptual links between them. The motivation of the figurative nomination may be based on everyday experience, or have historical and cultural basis necessary for its proper interpretation.

In the act of the motivated nomination one or more visible features are taken as the basis, some specific feature that extends in the description of an object. Such peculiarity in the linguistic literature is defined as "a motivational feature". In the context of case motivated units motivational feature is some case situation, a historical fact recorded in the lexicographical, folklore, ethnographic or historical sources and reflected in language units.

Case situation is a kind of "ideal situation" that has ever been real, or belongs to created virtually by the human art. Based on the definition of V. Krasnyh the situation can be considered case situation when it is firstly, well-known to native speakers of a certain mental lingual complex secondly, is relevant in cognitive plan, that is, has the option of perception, which includes certain minimized and nationally-determined knowledge, some definite idea of the situation itself, containing, the connotations that are associated with this situation, and thirdly, which is frequency appealed in the national linguocultural community representatives communication.

The greatest number of such nominations contain in its structure onim-components.

Key words: vernacular language, case motivated linguistic units, motivated nomination, case situation, Bible.

ПРОФІЛЮВАННЯ У ТЕКСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Попко Ірина Адамівна

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

У статті йдеться про явище профілювання в тексті французької народної казки. У казковому тексті зміст передається шляхом асоціативних зв'язків, імпліцитних смислів, здатності речень додавати певні смисли. профілювання є суб'єктивною (тобто такою, що має свій суб'єкт) мовно-понятійною операцією, яка полягає в своєрідному формуванні образу предмета через трактування його в окреслених аспектах (підкатегоріях, фасетах), таких, як наприклад, походження, якості, вигляд, функції, події, переживання і т. ін., у межах певного типу знання й згідно з вимогами окресленого погляду. Результатом процесу створення мовного портрета предмета (профілювання) вважається профіль. Різні профілі не є різними значеннями, є способами організації семантичного смислу всередині значень. Вони створюються на основі деривації, що виходить від базового переліку семантичних ознак, прикмет в сфері значення – відкритого переліку ознак. Профілювання закладає існування прототипу. Поняття прототипу можна пов'язувати з профілюванням, приймаючи існування прототипного профілю й похідних від нього. Можна розмежувати суспільну свідомість, культурну свідомість й свідомість психологічну, одиничну. Автор вважає, що досвідну рамку формують різноманітні коди (вербальний, поведінковий, міфолого-ідеологічний, предметно-символічний).

Ключові слова: профіль, казка, базова ситуація, семантична ознака, образ.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У казковому тексті зміст передається шляхом асоціативних зв'язків, імпліцитних смислів, здатності речень додавати певні смисли. І. В. Арнольд зазначає, що «інформація – це внутрішній зміст процесу відображення, при якому особливості одних об'єктів реальної дійсності, відображені іншими об'єктами, змінюють властивості останніх» [1, 138]. При розгляді текстового матеріалу у кожному фрагменті виділяються субконцепти та їх профілі, з якими корелюють концепти казкового тексту у кожному конкретному випадку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Є. Бартмінський зазначає, що мовознавець повинен збудувати мовний портрет предмета [5, 7]. Процес створення мовного портрета предмета Є. Бартмінський, услід за Р. Ленекером, називає профілюванням. «У нашій дефініції профілювання є суб'єктивною (тобто такою, що має свій суб'єкт) мовно-понятійною операцією, яка полягає в своєрідному формуванні образу предмета через трактування його в окреслених аспектах (підкатегоріях, фасетах), таких, як наприклад, походження, якості, вигляд, функції, події, переживання і т. ін., у межах певного типу знання й згідно з вимогами окресленого погляду» [6, 212]. Результатом процесу створення мовного портрета предмета (профілювання) Є. Бартмінський вважає профіль. «Різні профілі не є різними значеннями, є способами організації семантичного

смислу всередині значень. Є твореними на основі деривації, що виходить від базового переліку семантичних ознак, прикмет в сфері значення – відкритого переліку ознак. Профілювання закладає існування прототипу. Поняття прототипу можна пов'язувати з профілюванням, приймаючи існування прототипного профілю й похідних від нього» [6, 220]. У концепціях Є. Бартмінського та Р. Ленекера розмежовуються суспільна, культурна свідомість й свідомість психологічна, одинична. Є. Бартмінський також вважає (на відміну від Р. Ленекера, який говорить про рамку спостереження), що досвідну рамку формують різноманітні коди (вербальний, поведінковий, міфолого-ідеологічний, предметно-символічний) [6, 213].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити способи профілювання у тексті французької народної казки. Завдання статті полягає в розробленні системи профілів за допомогою яких відбувається представлення інформації у текстах казок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні концепти, які фігурують в тексті французької народної казки та їх профілі мають або просторове (кімната, простір країни, простір надприродної істоти, простір дому, відправна точка, територія біля моря) або онтологічне значення. У кожному профілі домістикованого простору семою домінантою є сема дому, на неї нашаровуються часові (слот **тоді**) та якісні (слот **такий**) характеристики.

Профілі «субконцепту дім»:

дім = *etat* «простір країни» “*Le prince l'emène dans ses Etats*” (*L'amour des trois oranges*). У цій

моделі французької мови домістикований простір відповідає базовій ситуації повернення, досягання мети. Але оскільки ми вважаємо, що рух у просторі казки доцільно розглядати як циклічний, поданий профіль відповідатиме одразу двом базовим ситуаціям.

Дім = village «простір селища» *“Un roi passant dans un de ses villages apprend qu'une fade a promis au nouveau-né d'un bûcheron que tout lui réussirait et qu'il épouserait un jour la propre fille du roi”* (Les trois poils du dable).

Дім = «територія біля моря» Цей профіль моделює домістикований простір як той, що реалізується як похідний від роду занять актанта. *“Y avait un' joué un poure pêcheur qu'était si malheureux que les pierres et que prenait pas souvent du poisson»* (L'homme a la recherche de son épouse disparue). Слот **хто un' joué un poure pêcheur** слот **там** моделюється за такою низкою асоціацій: рибалка ловить рибу, рибу ловить у водоймі, відповідно живе біля водойми.

персоніфікативний профіль

Дім = «родинний простір» *“Il y avait une fois un roi et une reine qui avaient un fils, et ce fils était très habile de son corps et instruit dans toutes les choses”* (L'amour dea trois oranges). Слот **там** імпліцитно виражається через констатацію сімейного оточення: *fois un roi et une reine qui avaient un fils*. З. Я Тураєва ототожнює імплікативний план тексту з глибинною структурою, та вважає, що він відноситься до художнього тексту як ідейно-тематичний зміст, складна сукупність відношень та характеристик в основі яких лежить художній образ [4]. Так, випадку висловлювання *fois un roi et une reine qui avaient un fils* включається в профіль «домістикований простір» з імплікатурою [3, 255]: чоловік, жінка та син складають сім'ю, відносяться до королівського роду, їм належить королівство, певний дім чи палац.

Дім = «родинний простір» *“Il était une fois un marchand d'habits qui avait trois filles. Un jour, il s'en va à la ville pour acheter des affaires. Alors, il dit à une de ses filles, à l'aînée...”* (La belle et la bête).

Дім = «родинний простір» *“Il y avait une fois un homme et une femme, ils avaient deux enfants. La petite s'appelait Marionnette et le garçon Charles”* (La Mayrastre).

просторово-акціональний профіль

Дім = «спонукання» Простір дому вказується через спонукання до шляху, тобто через мотив, який заставляє актанта вирушати *“Their father had no work, and the girls wanted to go away and seek their fortunes. ...So she started for the town”* (The Old Witch).

Справедливо зауважити, що предметний субфрейм ПОЧАТКУ ПОДОРОЖІ реалізується через територіальні та персоніфіковані просторові профілі субконцепту дім. Так, для англійської та української мов найхарактернішими є територіальні профілі (дім = простір кімнати; простір дому; простір країни; якась певна територія); в той час

як у французькій казці частіше фігурує персоніфікація простору, домінування актанта над ним.

акціональний субфрейм

Хтось, або щось діє, діє за допомогою (інструмента, помічника), **діє у напрямку реципієнта, діє для чи через** (цілі, причини), **діє для** (результату, бенефіціанта).

В контексті домістикованого простору як початку шляху казкові чинники, що впливають на шлях та стимулюють актанта до його проходження, розглядаються нами як певні акції (дії).

Ми вважаємо, що основним стимулом казкової дороги виступає нестача. В. Я. Пропп називає таку нестачу «бідною». Найчастіше актантові не вистачає чогось у своєму власному просторі, і тому він змушений вирушати у чужий простір, для того щоб його отримати. Інший тип нестачі реалізується, коли це щось спочатку було наявним у просторі героя, але з якихось причин опиняється в іншому просторі. В такому випадку актант вирушає на його пошуки. На нашу думку, предмет нестачі можна ототожнити з кінцевою метою подорожі, а також із просторовою локалізацією кінцевого пункту подорожі. Істотним здається те, що кінцева точка подорожі завжди має позитивну конотацію, позаяк у казці кінцева мета завжди реалізується.

Концептосфера нестачі:

профіль «нестача щастя»

Нестача щастя/долі найчастіше зустрічається в англійській казці як стимулюючий чинник подорожі. Іноді до нього додаються інші стимулятори. Акціональний субфрейм першої базової ситуації складає певна кількість сценарних стереотипних моделей. Лексичне ядро наступних моделей у французькій *bonheur*.

профіль «нестача щастя» + «нестача людської подобі» У французькій мові існує подібний профіль, який реалізується, коли фея перетворює принцесу на козу та ув'язнює її у замку. Можна зауважити поєднання акціонального та предметного субфреймів. Профіль «нестача людської подобі» *“Pour avoir désobéi à une fée une princesse est transformée en chèvre et condamnée à rester au fond des bois dans le Château des Trois Lions d'Or”* (La piness enchantée libérée après trois nuits d'épreuves).

«нестача щастя» + «бідність»

«нестача щастя» + «бідність» *„Les pauvres jeunes gens, pressés par leur mère et rebutés de toutes parts, désespéraient de trouver un parti. L'aîné dit un jour: - Ma foi, je suis las de tant de démarches inutiles.- Et moi aussi, dit l'autre.- Eh bien, au petit bonheur ! Je vais tirer un coup de fusil dans un patrouil-las”* (La grenouille).

«нестача щастя» + «бідність» *“Mais tu n'as qu'à aller trouver la Renarde : peut-être qu'elle t'in-querra quelque moyen pour te dépêtrer de la misère”* (La Renarde).

«нестача щастя» + «бідність» *“Un garçon de ferme nommé Pierre ne pouvait se faire à son humble*

condition; il ne rêvait que grandeur et richesses. Il se fit soldat” (L’homme qui ne voulait pas mourir).

Ця сема певною мірою реалізується у казковому текстовому матеріалі. Говорячи про концепт «щастя», можна погодитися в його трактуванні з С. Г. Воркачовим, котрий твердить, що «понятійна складова цього концепту утворюється, перш за все, ядром дефініції, що включає дистинктивні, родо-видові ознаки, які фіксують межі предметної області, до якої він належить: щастя – це позитивна й емоційна оцінка власної долі. Інший формант понятійної складової концепту «щастя» представлений есенціальною семантикою, яка пов’язується з інтерпретацією поняття в рамках певної світоглядної концепції. Можна припустити, що специфіка концепту якраз і визначається числом культурно маркованих буденних уявлень – повсякденних концепцій, які поділяють члени якого-небудь етномовного соціуму» [2, 112]. Отже, ґрунтуючись на цьому визначенні, можна провести паралель між англійською лексемою *fortune*, стрижневим мотивом, кінцевою метою подорожі, кінцевою точкою *шляху* та українським концептом *доля*. ДОЛЯ як одна з моделюючих слоту **стимулюючий чинник** певною мірою ізосемічна з *fortune* у значенні пошуку багатства.

б) профіль

«нестача дружини» “- *Celui qui, dans trois mois, amènera la plus belle femme, aura le troisième royaume*” (La grenouille).

«нестача дружини» „*Une jeune princesse était en âge de se marier. Elle était bonne comme le bon pain, belle comme l'aurore. Son père promulgua cet édit qui fut publié par toute la terre: celui-là sera agréé pour mon gendre qui construira un navire capable de marcher sur la terre et sue l'eau*” (La navire sans pareil).

Серед інших до моделей з домінуючим АСФ належить потреба в якомусь чарівному предметі чи сутності. До таких потреб ми відносимо також тварин та матеріальні сутності типу води.

Профіль **«бажання знайти вічне життя»** у французькій казці можна прирівняти до попередніх англійської та української, де вічне життя уособлює образ яблука. “*Tu as beau être puissant, il ne t'en faudra pas moins mourir. Ces paroles rappèrent Pierre. - Non, se dit-il, je ne mourrai pas', et il prit congé du roi et partit à la recherche d'un pays où l'on ne mourait pas*” (Le pays où l'on ne meurt pas).

Профіль «бажання повернутись додому» “*Il y avait une fois un soldat qui avait fait dix-sept ans de service. Au bout de ce temps, a fut congédié, et se mit en route pour retourner à son pays natal*” реалізує такі слоти: **дехто актант знаходиться у певному місці (там)** (на військовій службі); **на протязі певного часу (стільки):** *avait fait dix-sept ans de service*; **дехто діє** (повертається додому): *a fut congédié, et se mit en route pour retourner à son pays natal*. У моделі відбувається корелювання

двох базових ситуацій – ситуації ПОЧАТОК ПОДОРОЖІ та ситуації ДОСЯГАННЯ МЕТИ, тобто знову підтверджується наша гіпотеза про циклічність казкового РУХУ.

Транспортні засоби варіюються в казках; переносяться у казку зі звичайного світу із подальшим наданням їм чарівних та магичних якостей. Транспортні засоби диференціюються за функціями їх використання (для якої просторової площини вони придатні), зовнішнім виглядом, способом їх отримання, ступенем їх магичності, наближеності до реальності. Актант-подорожуючий розміщує казковий транспорт на аксіологічній оцінній шкалі. У стереотипних моделях із понятійною основою транспортного засобу концептосфера останнього формується шляхом поєднання декількох субфреймів. Екстралінгвальний параметр дослідження додається до міжфреймової сітки профілів та реалізує прихований лінгвокультурологічний мотив - обрання саме того чи іншого транспортного засобу у певному мовному соціумі.

Орнітологічний профіль ворон (corbeau) “*Alors les trois sœurs se hâtent de préparer la valise; et le lendemain la jeunette s'en va directement à la fontaine où le corbeau l'attendait. Elle lui attache la valise à une patte, monte sur ses ailes, et tous deux s'envolent...*” (“Courbasset” – petit corbeau).

Артефактуальний профіль

Артефактуальний профіль знаходить свій вияв у трьох порівнюваних мовах. Саме обрання чарівного предмета як транспортного засобу відбувається шляхом надання звичним предметам (таким, які існують у реальності, диктумі) певних казкових властивостей. Чарівні риси нашаровуються на звичайні функції об’єктів та моделюють нові. Найчастіше за допомогою набутих чарівних властивостей актуалізується швидкість пересування та стихія локалізації руху (повітря, суша, вода). Тому АСФ буде реалізувати слоти: **щось (чарівний предмет) діє як інструмент руху; хтось (герой) рухається за допомогою інструменту; хтось герой рухається як (швидко);** ПСФ уміщує слот **щось існує там (у певній стихії)**, а КСФ реалізується на основі подібності: **щось казкове (засіб руху) подібне до чогось неказкового**. Додатковим до згаданих вище структур можна знову вважати лінгвокультурологічний фактор, що тлумачить компаративний субфрейм.

Семимильні чоботи (bottes de sept lieues) “*Pis une nuit, pendant que l'chef dormait, ol l'y a pris ses bottes de sept lieues et o s'est ensauvé*” (L’homme a la recherche de son épouse dispare).

Карета смерті (voiture), повертаючись до свого звичайного стану, виявляється купою старих черевиків: “*Ce charretier était la Mort. Elle reprend sa forme habituelle, tandis que sa voiture devient un tas de souliers*” (Le pays où l'on ne meurt pas). *Карета, подарована феєю французькій Попелюшці, трохи відрізняється від звичної “Попелюшчиної” карети. Профіль немає згадки*

про її походження з гарбуза. "Voilà bien vite ma Cendreuse qui ouvre sa noisette. Elle, trouva une belle voiture, bien attelée, deux fameux chevaux, un cocher, et des habits là qui étaient quatre fois plus beaux que ceux de ses sœurs" (La Cendrouse).

Чарівну карету (cabriolét) приводять у рух чотири миші. Швидкість такого руху асоціюється зі швидкістю вітру: "Eh bien, ce coup-là, j'ai le cabriolét attelé de quatre rats va raide comme le vent" (La peau d'anon).

Перешкоди відіграють істотну роль при проходженні казкового шляху. Перешкода експлікує прихований потенціал подорожучого. У казковій традиції вона впливає на інтенсивність руху, швидкість проходження від домістикованого простору до досягнення кінцевої мети. Перешкоди поділяються на такі, які самі зустрічаються на шляху, та такі, які створює актант або хтось з його оточення для того, щоб врятуватись від ворогів. Перешкоди на шляху можуть бути як персоніфіковані (вороги), так і неперсоніфіковані (гора, ліс та водні перешкоди).

Створена перешкода структурується так: **дехто** (актант) є **володарем чогось** (гребінця) – посесивний субфрейм; **щось** (гребінець) трансформується у **щось інше** (кущі) – акціональний субфрейм; **щось** (гребінець) є **таке як, у подоби чогось іншого** (кущів) – компаративний субфрейм.

"Encore plus loin, elle arrive au pied d'un grand escalier de pierre qui n'avait pas été balayé depuis sept ans. Elle se met à le balayer et en retire les toiles d'araignée avec ses petiis balais" ("Courbasset"-Petit corbeau). Створена перешкода французької казки суттєво відрізняється від попередньої приведеної нами англійської. Перешкода-сходи не створюється за допомогою магії, вона є вже створена, тобто відповідають слоту предметного субфрейму **дещо існує там**. Сема перешкоди міс-

титься у слоті **дещо є таке** (забруднене): "... grand escalier de pierre qui n'avait pas été balayé depuis sept ans". Акціональний субфрейм теж містить специфічну для подолання дію прибирання: "Elle se met à le balayer et en retire les toiles d'araignée avec ses petiis balais".

профіль «персоніфікована перешкода». На героя діють (нападають) тварини та жінки велетні, які охороняють чужий простір: "Ils entrent dans la cour du château, et voilà que des chiens énormes s'élancent sur eux pour les dévorer. Plus loin, des cochons gros comme des bœufs s'avancent sur eux pour les manger. Ils entrent dans une autre cour; et ils trouvent des femmes géantes qui tirent de l'eau à l'aide de leurs cheveux. Les femmes veulent jeter les trois hommes dans le puits" (L'amour des trois oranges). Профіль "персоніфікована перешкода" будується за допомогою поєднання предметного та акціонального субфреймів: слот **хтось** (собаки, свині, гігантеси) знаходяться **там** (у місці, куди хоче потрапити актант); **хтось** (собаки, свині, гігантеси) **діє на актанта** (перешкоджає); **хтось діє за допомогою помічника-інструмента** (собак, свиней, гігантес).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджуючи тексти французьких народних казок ми можемо простежити особливості профілювання. В результаті проведеного дослідження, можна впевнено стверджувати, що профілювання є суб'єктивною (тобто такою, що має свій суб'єкт) мовно-понятійною операцією, яка полягає в своєрідному формуванні образу предмета через трактування його в окреслених аспектах (підкатегоріях, фасетах), таких, як наприклад, походження, якості, вигляд, функції, події, переживання і т. ін., у межах певного типу знання й згідно з вимогами окресленого погляду. **Перспективним** вважаємо аналіз інформаційних профілів у перекладах французьких народних казок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Семантика, стилистика, интертекстуальность. СПб.: Издательство С.- Петербургск. ун-та, 1999. 444 с.
2. Воркачев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа. Краснодар: Изд-во КГТУ, 2002. - 142 с.
3. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К.: Брами, 2004. 335 с.
4. Тураева З.Я. Лингвистика текста: (текст: структура и семантика). М.: Просвещение, 1986. 127с.
5. Bartmiński J. Niebrzegowska S. Profile a podmiotowa interpretacja świata. Profilowanie w języku i w tekście. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998. S. 211–224.
6. Bartmiński J. O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym. O profilowaniu pojęć. Wybór prac. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1993. S. 7–17.

REFERENCES

1. Arnold, I.V. (1999). Semantika, stilistika, intertekstualnost. [Semantics, stylistics, intertextuality] SPt.: Izdatelstvo S.-Peterbugsk. u-ta. [in Russian]
2. Vorkachev, S.G. (2002). Kontsept schastia v russkom jazykovom soznanii: opyt lingvokulturogicheskogo analiza. [Concept of happiness in Russian linguistic consciousness: linguistic analyses] Krasnodar: Izd-vo KGTU [in Russian]
3. Selivanova, E.A. (2004) Osnovy lingvisticheskoj teorii teksta i kommunikatsiji. [Fundamentals of linguistic theory of text and communication.] K.: Brama. [in Russian]
4. Turajev, Z.J. (1986). Lingvistika teksta (tekst, struktura i semantika). [Text linguistics: (text: structure and semantics).] M.: Prosvishchenije. [in Russian]

5. Bartmiński J. Niebrzegowska S. (1998). Profile a podmiotowa interpretacja świata. [Профілі і предметна інтерпретація світу] Profilowanie w języku i w tekście. Lublin: Wydawnictwo UMCS. [in Polish]
6. Bartmiński J. O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym. [Про профілювання понять в етнолінгвістичному словнику] O profilowaniu pojęć. Wybór prac. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1993. [in Polish]

PROFILING IN THE TEXT OF THE FRENCH FOLK TALE

Popko Iryna Adamivna

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
street Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine*

The article deals with the phenomenon of profiling in the text of the French folk tales. In the fairy-tale the text content is transmitted through associative connections, implicit meanings, the ability of sentences to add certain meanings. Profiling is a subjective (that is, having its subject) linguistic-conceptual operation consisting in the peculiar form of the object image through its interpretation in the aforementioned aspects (subcategories, facets) such as, for example, origin, quality, appearance, functions, events, experiences, etc., within a certain type of knowledge and in accordance with the requirements of the outlook. The result of the process of creating a language portrait of an object (profiling) is a profile. Different profiles do not have different values, there are ways of organizing semantic meaning within values. An open list of features is created on the basis of derivation, which proceeds from the basic list of semantic signs and admits in the field of meaning. Profiling is based on the existence of a prototype. The concept of a prototype can be associated with profiling, assuming the existence of a prototype profile and derivatives from it. One can distinguish between social consciousness, cultural consciousness and consciousness of a psychological, individual. The author believes that various frameworks are formed by a variety of codes (verbal, behavioral, mythological-ideological, subject-symbolic).

Key words: *profile, fairy tale, basic situation, semantic sign, image.*

УДК 811.111'42:82.09.08

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-94-98>

ФУНКЦІЇ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В НАУКОВО-КРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Савчук Анна Ярославівна

аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна

У статті проаналізовано функції питальних речень в науково-критичному дискурсі на матеріалі праці Девіда Лоджа. Було визначено такі групи інтерогативних конструкцій, як риторичне запитання та питально-відповідний комплекс, вивчена їхня структура та характер взаємозв'язку з відповіддю з огляду на виконувани ними функції.

Питальні речення досить широко використовуються в досліджуваних науково-критичних працях. Їхня мета – привернути увагу до того чи іншого явища. Особливість риторичного запитання в тому, що його синтаксична форма не відповідає його логічному змісту. У науково-критичному тексті такий тип запитання усвідомлюється як емоційна пропозиція, що реалізує два синтаксичних значення – значення питання і значення твердження. У наведених прикладах авторський текст є прихованою формою діалогу: автор ніби вступає в розмову зі своїм читачем, звертає його увагу на основний момент викладу. Риторичне запитання виступає яскравим стилістичним прийомом, що відображає комунікативну природу мови: брати до уваги тим, хто говорить або пише адресата, розмову зі своїм другим «я». Тому ми зараховуємо його до засобів виразності наукової мови.

Питально-відповідний комплекс в науково-критичних текстах є результатом впливу живої розмовної мови на всі дискурси сучасної англійської мови. Однак, питальні речення в науково-критичному дискурсі своєрідні, адже в аналізованих нами текстах він зосереджує увагу читача на певному твердженні, активізує його увагу і мислення.

Специфіка питально-відповідних комплексів науково-критичного дискурсу полягає в тому, що відповідає на питання сам автор, хоча нерідко питання як би задається від імені читача, тобто в ньому передбачається запитання читача. В основному в науковому викладі зустрічаються приклади, в яких відповідь і питання відокремлені один від одного частинами висловлювання. Однак, за нашими спостереженнями в наукових текстах останніх років питально-відповідний комплекс являє собою єдність, де відповідь не відділена від запитання іншими частинами висловлювання.

Ключові слова: аргументативна функція, еротема, гіпофора, науково-критичний дискурс, питально-відповідний комплекс, питальне речення, риторичне запитання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В сучасній науці про мову пріоритетним напрямком дослідження стає вивчення суб'єктивного боку мови, модусу, прагматики на рівні висловлювання і тексту. Вивчення проблем експресивного синтаксису сучасної англійської мови традиційно проводилося в основному на матеріалі художніх поетичних і прозових творів (Арнольд, 1990, Баженова, 1990, Іванчикова, 1979, Кухаренко, 1971, 1986, 1988, Скребнев, 1975, 2000, Чайковський, 1972 і ін.) Це відкриває значні дослідницькі можливості в сфері вивчення експресивних синтаксичних конструкцій, а саме питальних речень, які є поширеним явищем у науково-критичному дискурсі та неоднорідні за своїми функціями, структурою, характером взаємозв'язку з відповіддю і ступеня експресивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питальні речення були об'єктом вивчення та визначення таких вчених, як Бекман і Келлоу (Beekman & Callow (1976)), Каддон (Cuddon (1979)), Квірк,

Грінбаум, Ліч і Свартвік (Quirk, Greenbaum, Leech & Svartvik (1985)), Річардс, Плетт і Вебер (Richards, Platt & Weber (1990)), Уельс (Wales (1991)) та Янка (Yankah (1994)), котрі розглядали риторичне запитання, що є структурно аналогічним будь-якому іншому питанню, але, як правило, не призначене або не очікуване на отримання відповіді [23, 2].

Формулювання мети і завдань статті. Метою даного дослідження є визначення функцій питальних речень у науково-критичних працях Девіда Лоджа. Завданнями статті є вивчення таких груп питальних речень як риторичне запитання та питально-відповідний комплекс, їхньої структури та характеру взаємозв'язку з відповіддю з огляду на виконувани ними функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження науково-критичного дискурсу ілюструють широке використання Девідом Лоджем експресивних синтаксичних структур. Вагоме місце тут займають інтерогативні конструкції. Бах та Гарніш (Bach & Harnish, 1979) визначають питальні речення, як особливі випадки запитів, особливі в тому, що мовець просить надати певну інформацію [8]. Базова дихотомія Гакштайна

(Hackstein (2004) поділяє питальні речення на псевдо-запитання / риторичне запитання / еротема: “Do two wrongs make a right?”, де адресована іншим відповідь не надана, але передбачувана або очевидна і вживається для наголошення або докору; та запитання-стимул/ питально-відповідний комплекс/ гіпофору: “How come?”, що є дискурсивним маркером, адресованими до інших, де відповідь надається самим автором [11].

Вагоме місце тут займає риторичне запитання або еротема. Риторичні запитання – це приклади висловлювань, форма яких не відповідає їхній функції. У них є структура питання, але ознака твердження (Borkin 1971, Sadock 1971, Banuazzi 1999), що робить їх унікальними для лінгвістичного аналізу [9, 10].

Дослідження встановило наявність риторичних запитань на усіх етапах побудови тексту, що підтверджує його композиційну та текстотвірну функцію. Девід Лодж використовує риторичні питання у заголовках: 1) “*What is Postmodernism?*” (16); 2) “*What is an Author?*” (16); 3) “*How Far Can You Go?*” (20); 4) “*Bye-bye Bech?*” (14); 5) “*What is Literature?*” (18, 3); 6) “*What is Realism?*” (18, 29); 7) “*How Successful is Hard Times?*” (21, 37). Використання риторичного запитання в такій позиції виконує насамперед функцію привернення уваги та активізації сприйняття інформації.

Девід Лодж розпочинає своє есе “*Beginning*” наступним чином: “*WHEN DOES A NOVEL BEGIN?*” (17,4). Вже з першого рядка автор привертає увагу графічно (використовуючи великі літери), а також за допомогою риторичного запитання, що активізує сприйняття читача. Переконування читача у складності відповіді на запитання автор підкріплює аналогією та ще одним риторичним запитанням: “*The question is almost as difficult to answer as the question, when does the human embryo become a person?*” (17,4). Окрім цього, риторичне запитання, як правило, містить в собі оцінку того, про що говорить автор. Будучи використаним у вступі, риторичне запитання, підкреслюючи те чи інше судження, створює ефект емоційного посилення. Окрім початкової позиції, риторичні запитання зустрічаються в кінці есе: 1) “*...how will the double adultery plot be resolved?*” (17, 229), 2) “*Would this not serve as an account of Joyce’s aims in Ulysses?*” (19, 54), де риторичне запитання виконує функцію наголосу для утримання читачької уваги і подальших роздумів.

Переважна більшість запитальних комплексів знайдено всередині тексту. Кількість питань та їхня довжина є досить різномірною і коливається від двох слів (“*... but why?*” (17, 72) до 8 речень:

“*Are books made out of writer’s observation and experience, or out of other books? Does the writer writes his novel or does the novel ‘write’ the writer? Is the implied author of a novel – the creative mind to whom we attribute its existence, and whom we praise or blame for its successes and failures – the ‘same’ as the actual historical individual who sat at his desk*

and wrote it, and who has his own life before and after that activity, or an identity who exists not only at the moment of composition? Can a novel be ‘true to life’ or does it merely create a ‘reality effect’? Is reality itself such an effect? Is the absence of the writer from his own text that which spurs him to refine and polish his language so that his meaning will be effectively communicated without the supplementary aids of voice, gesture, physical presence, etc., which assist communication in ordinary speech? Or is the association of meaning with presence a fallacy which writing, through its inherent ambiguity and openness to a variety of interpretations, helps to expose?” (13, 16).

Поставивши кожне з цих питань Девід Лодж не лишень звертається до читача, а й створює ефект емоційного пояснення, де через риторичне запитання, яке нічого не стверджує та не заперечує, автор пояснює дуалістичність кожної з висунутих проблем, що надає початку есе більшої виразності.

Не менш цікавим риторичним запитанням видається наступне: “*If, in assessing literary texts, we are not assessing the appropriateness of symbolization to experience, what are we assessing?*” (15, 63). Риторичне запитання тут слугує меті стимулювання думки читача за рахунок актуалізації сенсу певних частин висловлювання, що в даному випадку є словом “are”, виділеним графічно. Такі запитання можна розглядати як небуквальні питальні висловлювання, в яких на фоні формально-структурної реалізації категорії питальності відбувається формування комунікативної інтенції експресії, домінуючої в автора [5, 13]. Вони здійснюють комунікативні наміри зміни емоційного стану адресата і через це непрямого спонування до дії. Це також підтверджує тезу Ладусо (Ladusaw (1980)) та ван Руя (van Rooy (2003)), що риторичні запитання можуть функціонувати як звичайні питання і викликати набір можливих відповідей [12; 22].

Часто, Девід Лодж використовує риторичні питання у своїх науково-критичних працях, як один з елементів аргументації. Риторичні питання є складовою частиною не лише діалогічних єдностей, але й монологічними висловлюваннями, котрі можна розглядати як інтеракцію, умовним діалогом автора з самим собою чи монологом, направленим на привернення уваги та зацікавлення читача. А. Н. Баранов вважає, що риторичне запитання – це специфічний метод подання деяких тез [1, 40]. Схоже визначення пропонує Г. В. Валімова: риторичні питання – це такі фігури мовлення, котрі орієнтовані на підтримку аргументів [2]. Даний засіб використовується не для того, щоб вияснити невідоме, а для більш яскравого обговорення певного предмета чи події, котрі вже всім відомі. Також питання задають аудиторії для привернення уваги. Таким чином, риторичне питання використовується не як запитання, а як твердження: 1) “*Does not the intensity of the language in this paragraph encourage us to read it as*

symbolic action?" (15, 181); 2) *"But is it true that Wells intends no irony?"* (15, 242). Тут риторичні запитання виконують функцію ствердження та вираження авторської оцінки, а також дозволяють підвищити загальний емоційний тон висловлювання, з метою посилення його прагматичного ефекту. При глибшому дослідженні даного терміну видно, що присутній не лише стилістичний, а й риторичний ракурс у вивченні функцій риторичного запитання, а також прагматичний рівень впливу на аудиторію, а точніше на емоції та почуття людини. Стає зрозумілим важливим фактором, що впливає на результат впливу цієї фігурою мовлення – особистість власне автора.

Риторичне висловлювання спрямоване на те, щоб задовільнити інтереси мовця. Воно перетворюється на небуквальний мовленнєвий акт, його питальне значення не зникає, не нейтралізується і не витісняється повністю непрямим значенням, а лише посувається на другий план. Ця асиметрія стимулює виникнення висловлювань, що приймають на себе прагматичні значення та функції інших типів модально-інтенційних висловлювань.

Наступною інтерогативною конструкцією, що є навіть більш яскраво вираженою, ніж риторичне запитання в науково-критичних працях Девіда Лоджа є питально-відповідний комплекс або гіпофора, що є відрізком монологічного мовлення, який об'єднує риторичне питання (або серію питань) і відповідь на них. Питально-відповідний комплекс в початковій позиції може виконувати функцію представлення теми як от в наступному прикладі: *"... it always boils down to the questions: 'What do you mean by bad writing?' and 'How much bad writing and you willing to accept?'"* (15, 27).

Як і риторичне запитання, гіпофора має чималий композиційний та текстотвірний потенціал. Наступний приклад питально-відповідного ходу розташований на початку есе: *"WHAT KIND OF KNOWLEDGE do we hope to derive from reading novels, which tell us stories we know are not "true"? One traditional answer to that question is: knowledge of the human heart, or mind."* (17, 182). Ця структура виконує функцію нагадування, коли метою ходу є активізувати в пам'яті читача певну інформацію.

Питально-відповідний хід часто виконує функцію оцінки, коли автор у відповіді на своє запитання вводить нову оцінну інформацію або дає інтерпретацію і імпліцитну оцінку вже відомої інформації:

"And why Marion? Perhaps because she is a "maid" whose innocence and virtue Robyn (cf. Robin Hood) is anxious to protect, perhaps because the young, as it were potential, George Eliot (who figures prominently in Robyn's teaching) was called Marian Evans. I say "perhaps" because authors are not always conscious of their motivation in these matters." (17, 38).

Слід також зазначити, що в даному прикладі поруч із інтерогативними конструкціями використовується й паралелізм. Крім оцінки він

надає емоційного компоненту висловлюванню, і як будь-який вид повтору має за завдання імпліцитно здійснити вплив на адресата.

Ще однією особливістю питально-відповідних ходів у науково-критичних працях Девіда Лоджа є той факт, що автор запитує та дає відповіді на питання не лише від свого імені, а й від імені відомих науковців:

1) *"'When will Modern Period end?' Ihab Hassan has asked. 'Has ever a period waited so long? When will modernism cease and what comes thereafter?' One answer is that..."* (21, 68);

2) *"... for what is dream but the carnival of the unconscious? What is carnival but a licensed communal walking? According to Bakhtin..."* (13, 40).

Тут слід згадати про характер інформативності науково-критичного дискурсу, а також функції доказів, метою котрої є надати достовірності та надійності представлених думок і висновків вчених. Вони утворюють відображення наукової об'єктивності та точності дослідників, а також характеризують особистість вченого в моральному аспекті [6, 36].

Розглянемо наступний приклад: *"My problem is simple? What Charles wants is clear?"* (21, 144). Ця питальна структура використана для підвищення емоційного тону висловлювання, що підтверджує тезу про «емфатичний наголос питальних конструкцій» [7]. Крім цього, питання служить ефективним способом апеляції до читача, залучення його уваги. Незважаючи на це, автор сам дає відповідь на запитання: *"It is indeed"* (21, 144). Отже, тут присутня функція емоційного посилення, коли автор ставить декілька питань, відповідь на які є дуже коротка.

Цікавим для аналізу видається й наступний приклад: *"So what is he trying to achieve by drawing attention to the gap between Margaret's experience and his narration of it?"* (17, 12) Відповіддю на подібні запитання є наступна частина, що за формою може бути від одного речення до декількох абзаців: *"I suggest that, by making a playful, self-deprecating reference to his own rhetorical function, he obtains permission, as it were, to indulge in those high-flown authorial disquisitions about history and metaphysics (like the vision of England from the Purbeck hills)"* (17, 12) Відповіддю на запитання є констатуюче висловлюванням, яке при безпосередньому впливі на читача виконує аргументативну функцію [4, 12]. Повторюваними є випадки ходів, коли запитання формується одним реченням, а відповідь – одним-двома. Такі запитання використовуються для викликання уваги і інтересу до есе, створення психологічного і інтелектуального контакту між автором та читачем [3, 63]. Зазначені риси питально-відповідних ходів дозволяють розглядати ці риторичні фігури, як дієві мовні засоби аргументації в науково-критичному дискурсі. За допомогою запитання в подібному ході встановлюється перехід від однієї думки до іншої, що сприяє логічності міркування, підтри-

мується цілісність, створюється семантико-синтаксична монолітність усього есе.

Як зазначалось вище, питальні речення досить широко використовуються в досліджуваних науково-критичних працях. Їхня мета – привернути увагу до того чи іншого явища. Особливість риторичного запитання в тому, що його синтаксична форма не відповідає його логічному змісту. У науково-критичному тексті такий тип запитання усвідомлюється, як емоційна пропозиція, що реалізує два синтаксичних значення – значення питання і значення твердження. У наведених прикладах авторський текст є прихованою формою діалогу: автор як би вступає в розмову зі своїм читачем, звертає його увагу на основний момент викаладу. Риторичне запитання виступає, як яскравий стилістичний прийом, що відображає комунікативну природу мови: брати до уваги тим, хто говорить або пише адресата, розмову зі своїм другим «я». Тому ми зараховуємо його до засобів виразності наукової мови.

Питально-відповідний комплекс в науково-критичних текстах – результат впливу живої розмовної мови на всі дискурси сучасної англійської мови. Однак, питальні речення в науково-критичному дискурсі своєрідні, адже в аналізованих нами текстах гіпофора зосереджує увагу читача на певному твердженні, активізує його мислення.

Специфіка питально-відповідних комплексів науково-критичного дискурсу полягає в тому, що відповідає на питання сам автор, хоча нерідко питання як би задається від імені читача, тобто в ньому передбачається запитання читача. В основному в науковому викладі зустрічаються приклади, в яких відповідь і запитання відокремлені один від одного частинами висловлювання. Однак за нашими спостереженнями в науково-критичних текстах останніх років питально-відповідний комплекс являє собою єдність, де відповідь не відділена від питання іншими частинами висловлювання. Це є наслідком одного з найактивніших процесів в сучасній мові – входження розмовних конструкцій в літературний письмовий мову.

Діалогічні єдності відрізняються від попередніх конструкцій тим, що питання і відповідь настільки пов'язані між собою лексико-тематично і синтаксично, що втрачають змістову і синтаксичну самостійність. З їх допомогою автор імітує миттєвість творчості, демонструє хід своїх думок, роздумів, залучаючи до них читачів, активізуючи їх увагу, змушує разом шукати відповіді на поставлені питання, які вважаються перспективними для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук. Москва, 1990. 48 с.
2. Валимова Г. В. Риторический вопрос. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://personnel.uapa.ru/cours.asp?id=126&show=dict>.
3. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. М.: Дело, 1999. 480 с.
4. Игнатюк Н.А. Констатация как способ формирования английского персуазивного текста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук 10.02.04. К., 1990. 17с.
5. Чайка Л.В. Питальні висловлювання у комунікативному аспекті (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук 10.02.04. К. 1998. 20 с.
6. Чернявская В. Е. Коммуникация в науке: нормативное и девиантное. Лингвистический и социокультурный анализ речевого воздействия. Москва: Директ-Медиа, 2014. 258 с.
7. Athanasiadou A. The discourse function of questions [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: doi.org/10.1075/prag.1.1.02ath.
8. Bach. Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge: MIT Press, 1979.
9. Banuazizi A. Is that a real question? Final rises, final falls, and discourse function in yes-no question intonation. CLS. 1999. №35. С. 1–14.
10. Borkin A. Polarity items in questions. CLS. 1971. № 7. С. 53–62.
11. Hackstein O. Von der Diskurssyntax zur Satzsyntax: Hethitologische Studien zum Gedenken an Emil Orgetorix Forrer. Dresden, 2004. 345 с. (Technische Universität Dresden).
12. Ladusaw W. Framing the issues: The biasing effect of polarity items in questions. In Where Semantics Meets Pragmatic. Michigan: East Lansing, 2003.
13. Lodge D. After Bakhtin. London, New York: Routledge, 1990. 198 p.
14. Lodge D. Consciousness and the Novel. Secker & Warburg, 2002. 336 p.
15. Lodge D. Language of Fiction. Essays in Criticism and Verbal Analysis of the English Novel. 2002. 323 p.
16. Lodge D. Modern Criticism and Theory: A Reader. London: Routledge, 2013. 866 p.
17. Lodge D. The Art of Fiction. 1992. 239 p.
18. Lodge D. The Modes of Modern Writing. London, New York: Bloomsbury, 2015. 348 p.
19. Lodge D. The Novelist at the Crossroads. London: Routledge & Kegan Paul, 1969. 297 p.
20. Lodge D. The Practice of Writing. London: Vintage, 2011. 352 p.
21. Lodge D. Working with Structuralism. London: Routledge & Kegan Paul, 1971. 207 p.
22. Rooy R. Negative polarity items in questions: Strength as relevance. Journal of Semantics. 2003. С. 20.
23. Taiwo A. Preference for rhetorical questions as an index of textual message effectiveness International. Journal of Humanities and Social Science. 2004. № 1. С. 290–299.

REFERENCES

1. Baranov A. N. (1990) Lingvisticheskaya teoriya argumentatsii (kognitivnyy podkhod): : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. fil. Nauk. Moskva: [in Russian].
2. Valimova G. V. Ritoricheskiy vopros. [Elektronniy resurs] / G. V. Valimova – Rezhim dostupu do resursu: <http://personnel.uapa.ru/cours.asp?id=126&show=dict.>: [in Russian].
3. Zaretskaya E.N. (1999) Ritorika: Teoriya i praktika rechevoy kommunikatsii. M.: Delo: [in Russian].
4. Ignatyuk N.A. (1990) Konstatatsiya kak sposob formirovaniya angliyskogo persuazivnogo teksta: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. fil. Nauk 10.02.04. K. [in Russian].
5. Chaika L.V. (1998) Pytalni vyslovliuvannia u komunikatyvnomu aspekti (na materialy anhliiskoi movy): avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenia kand. fil. nauk 10.02.04. K.: [in Ukrainian].
6. Chernyavskaya V. E. (2014) Kommunikatsiya v nauke: normativnoye i deviantnoye. Lingvisticheskiy i sotsiokulturnyy analiz rechevogo vozdeystviya. Moskva: Direkt-Media: [in Russian].
7. Athanasiadou A. The discourse function of questions: doi.org/10.1075/prag.1.1.02ath.
8. Bach (1979) Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge: MIT Press,.
9. Banuazizi A. (1999) Is that a real question? Final rises, final falls, and discourse function in yes-no question intonation.
10. Borkin A. (1971) Polarity items in questions.
11. Hackstein O. (2004) Von der Diskursyntax zur Satzsyntax: Hethitologische Studien zum Gedenken an Emil Orgetorix Forrer. Dresden.
12. Ladusaw W. (2003) Framing the issues: The biasing effect of polarity items in questions. In *Where Semantics Meets Pragmatic*. Michigan: East Lansing.
13. Lodge D. (1990) *After Bakhtin*. London, New York: Routledge.
14. Lodge D. (2002) *Consciousness and the Novel*. Secker & Warburg.
15. Lodge D. (2002) *Language of Fiction. Essays in Criticism and Verbal Analysis of the English Novel*.
16. Lodge D. (2013) *Modern Criticism and Theory: A Reader*. London: Routledge.
17. Lodge D. (1992) *The Art of Fiction*.
18. Lodge D. (2015) *The Modes of Modern Writing*. London, New York: Bloomsbury..
19. Lodge D. (1969) *The Novelist at the Crossroads*. London: Routledge & Kegan Paul.
20. Lodge D. (2011) *The Practice of Writing*. London: Vintage.
21. Lodge D. (1971) *Working with Structuralism*. London: Routledge & Kegan Paul.
22. Rooy R. (2003) Negative polarity items in questions: Strength as relevance. *Journal of Semantics*.
23. Taiwo A. (2004) Preference for rhetorical questions as an index of textual message effectiveness *International Journal of Humanities and Social Science*.

FUNCTIONS OF INTERROGATIVE SENTENCES IN SCHOLARLY-CRITICAL DISCOURSE

Savchuk Anna

*Postgraduate student of the Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Street 1, Lviv, Ukraine*

The article analyzes the functions of interrogative sentences in the scientific-critical discourse on the material of David Lodge's works. The groups of syntactic structures as a rhetorical question and a hypophora were identified; their structure and the nature of the relationship with the answer were studied in view of their functions.

Interrogative sentences are widely used in David Lodge's scholarly-critical works. Their purpose is to draw attention to a certain phenomenon. The peculiarity of the rhetorical question is that its syntactic form does not correspond to its logical content. In a scholarly-critical text, this type of question is perceived as an emotional proposition that implements two syntactic values – the meaning of the question and the force of the statement. In the examples given, the author's text is a concealed form of dialogue: the author seems to enter into conversation with his reader, draws his attention to the main point of presentation. The rhetorical question is a bright stylistic device that reflects the communicative nature of the language. Therefore, we conclude them as the means of expressiveness of the scholarly language.

The use of hypophora in scholarly-critical texts is the result of the influence of living spoken language on all discourses of contemporary English. However, the questions in the scholarly-critical discourse are peculiar, because in the texts we analyze, they focus the reader's attention on certain statements, activate his attention and thinking.

Specificity of hypophora in scholarly-critical discourse consists in the fact that the author answers the questions, although the question is often asked on behalf of the reader, that is, it presupposes the reader's question. Generally, in scholarly presentation there are examples in which the answer and questions are separated from each other by parts of the statement. However, according to our observations in the scholarly texts of recent years, hypophora represents unity, where the answer is not separated from the question by other parts of the utterance.

Key words: *argumentative function, erotheme, hypophora, scholarly-critical discourse, interrogative sentence, rhetorical question.*

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВЕКТОРИ ЕПІСТОЛЯРНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ М. КОСТОМАРОВА

Свириденко Оксана Михайлівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української і зарубіжної літератури

та методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний

педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна

У статті зазначається, що письменницька епістолярна публіцистика це – одна з найхарактерніших складових національного літературного процесу доби романтизму. В українській літературі цього періоду простежується справжній «вибух» письменницької публіцистики, зокрема епістолярної. Лист давав можливість митцям оперативно, до того ж відкрито засвідчити свій протест чи згоду у тій чи іншій полеміці. При цьому в національній письменницькій епістолярній публіцистиці фактично відсутні відкриті листи, які б служили зброєю у власне літературних дискусіях. Характер розвитку та вектори спрямування української письменницької публіцистики в добу романтизму залежали не лише від тих процесів, які мали місце в національному письменстві цього періоду, але й від низки позамистецьких чинників, які впливали на його розвиток. Зрештою, у період утвердження романтизму всі дискусії в українській літературі точилися не довкола суто літературної справи. Ці дискусії завжди сягали за межі літератури й стосувалися питання бути чи не бути самобутній українській мові, літературі, культурі і, врешті-решт, українській нації та українській державності. У статті наголошується на тому, що епістолярне оформлення романтичної публіцистики лише посилювало її «свохвилинність» (А. Погрібний), оперативність, адже лист передбачав безвідкладне прочитання й швидку відповідь, що, у свою чергу, призводило до широкого розгортання бурхливих, довготривалих полемік, якими характеризувалася романтична доба в Україні. На матеріалі аналізу зразків епістолярної публіцистики українського романтика М. Костомарова доведено, що суспільно-політична проблематика є домінуючою в публіцистичних виступах українських митців доби романтизму. У низці відкритих гострополемічних і резонансних листів, що були опубліковані на сторінках тогочасної періодики (ідеться про «Письмо к издателю «Колокола», «Письмо к редактору! По тому же поводу», «Письмо к редакторам Ливчаку и Климковичу», «Письмо к А. Д. Градовскому», М. Костомарова «Две русские народности. Письмо к редактору»), М. Костомаров відстоював ідею окремішності і самостійності українського народу, його право на самостійний розвиток, осмислював суть та можливі перспективи українсько-польських та українсько-російських взаємин. Це спрямовувало його публіцистичні виступи у суспільно-політичну площину, що цілком відповідало тогочасним національним потребам.

Ключові слова: романтизм, епістола, епістолярна публіцистика, суспільно-політична проблематика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Аналізуючи українську письменницьку публіцистику, А. Погрібний влучно зауважив, що цей «пласт нашого письменства настільки потужний, що маємо всі підстави пов'язувати його з найпосутнішими характеристиками вітчизняного літературного процесу, передовсім – із прикметами його своєрідності. ... Якщо в більшості літератур письменницька публіцистика перебуває, можна сказати, на периферії літературного процесу., то в суспільно-культурній ситуації на взір української вона впродовж віків набуває актуалізації, перманентна непослаблюваність якої й виводить цей пласт на рівень розпізнавальних, визначальних прикмет української літератури на тлі інших літератур» [6, 45–46].

Чималий масив української публіцистики, зокрема письменницької публіцистики доби романтизму, існував в епістолярній формі. Епістолярне оформлення романтичної публіцистики лише посилювало її «свохвилинність» (А. Погрібний), оперативність, адже лист передбачав безвідкладне прочитання й швидку відповідь, що, у свою чергу, призводило до широкого розгортання бурхливих, довготривалих полемік, якими характеризувалася романтична доба в Україні. При цьому епістолярна публіцистика українських романтиків, студіювання якої дозволило б з'ясувати специфічні особливості становлення та функціонування романтизму в Україні, залишається недослідженою. Власне ця обставина зумовила вибір теми пропонованого дослідження та аргументує актуальність порушеної у ньому проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Письменницька епістолярна публіцистика

різних періодів ХХ століття стала предметом дослідження у роботах сучасних науковців, які працюють у галузі епістолографії. Йдеться про студію В. Кузьменка «Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ століття» та Г. Мазохи «Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації». Утім, епістолярна публіцистика українських романтиків до сьогодні залишається поза увагою дослідників.

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої статті – дослідити специфіку романтичної епістолярної публіцистики, зокрема епістолярної публіцистики М. Костомарова. Мета дослідження зумовила такі основні його завдання: проаналізувати епістолярну публіцистику М. Костомарова в контексті національної літературної та суспільно-політичної ситуації, з'ясувати характер та масштаби впливу мистецьких та позамистецьких чинників на змістове наповнення епістолярної публіцистики романтика.

Виклад основного матеріалу. Поява романтизму супроводжувалася надзвичайно «бурхливим самоутвердженням» (Н. Копистянська), що не могло не позначитися на жанровій системі цього літературного напрямку. Як наслідок, у добу романтизму як у Європі взагалі, так і в Україні зокрема суттєвого розвитку набуває епістолярна публіцистика. Одна з причин цього явища – та війна, яка велася між класицизмом і романтизмом. Оглядаючи суперечки між романтиками і прихильниками літератури класицизму, французький романтик Е. Дешан, називав їх саме війною, описавши її у праці «Війна у мирний час».

Характер розвитку та вектори спрямування української письменницької публіцистики в добу утвердження романтизму цілком залежали від тих процесів, які мали місце в національному письменстві цього періоду, а також від низки позамистецьких чинників, які впливали на його розвиток. Слід зважати на те, що в українській літературі перших десятиріч ХІХ ст. спостерігаються прискорений розвиток різних напрямів, течій і стилів, що створювало умови для мирного співіснування цих напрямів, зокрема класицизму і романтизму, представники яких не йшли один на одного війною, як це було, за словами Дешана, у французькій літературі.

Водночас в українській літературі доби романтизму простежуємо справжній «вибух» письменницької публіцистики, зокрема епістолярної. Лист давав можливість митцям оперативно, до того ж – відкрито засвідчити свій протест чи згоду у тій чи іншій полеміці. При цьому в національній письменницькій епістолярній публіцистиці фактично відсутні відкриті листи, які б служили зброєю у власне літературних дискусіях. Зрештою, у період утвердження романтизму всі дискусії в українській літературі точилися не довкола суто літературної справи. Ці дискусії завжди сягали за межі

літератури й стосувалися питання бути чи не бути самобутній українській мові, літературі, культурі і, врешті-решт, державності.

Окрему сторінку романтичної публіцистики складають публіцистично-полемічні студії М. Костомарова, які стосувалися українського питання у найширшому розумінні. Як зазначає Я. Козачок, «гострі дискусії Костомарова часто переходили в площину суспільно-політичну». При цьому, за спостереженнями науковця, М. Костомаров «мав хист мислення і в ретроспективі, і в перспективі, а в своїй сучасності бачив причинно-наслідковий взаємозв'язок. Ці риси, як і талант письменника, зробили Костомарова першорядним полемістом, котрий обстоював ідею національної самоідентифікації українців» [1, 188].

До теми української історії та української сучасності звертався М. Костомаров у своєму відкритому листі до О. Герцена, який разом із М. Огарьовим видавав газету «Колокол» (1857–1867). «Письмо к издателю «Колокола», якому О. Герцен дає назву «Україна», на шпальтах газети було опубліковано 15 січня 1860 року без зазначення імені адресанта (із М. Костомарова на той час ще не була знята заборона підписувати твори своїм ім'ям). Цей лист, що містив огляд української історії і сучасного стану справ в Україні, був вдячною відповіддю М. Костомарова на проукраїнську позицію О. Герцена, який 15 січня 1859 року на сторінках «Колокола» писав і про українську козацьку республіку, і про те, що Б. Хмельницький не з любові до Москви, а з нелюбові до Польщі «віддався» російському царю, і про право українців на рідну мову тощо. Лист М. Костомарова завершувався надзвичайно смисловою фразою, яка могла існувати хіба на сторінках цієї непідцензурної газети, що видавалася в Лондоні: «Нехай же ані великороси, ані поляки не називають своїми землі, заселені нашим народом», – підсумовував адресант [3, 37].

Національного питання стосувалася й праця М. Костомарова «Дві руські народності. Лист до редактора», у якій автор відстоював ідею окремішності і самостійності українського народу. Уперше ця наукова студія М. Костомарова була опублікована на сторінках часопису «Основа» (№ 3, 1861), редактором якого був В. Білозерський. Ця стаття традиційно тлумачиться як «азбука українського націоналізму» (М. Драгоманов) чи як «Євангеліє українського націоналізму» (Д. Дорошенко), оскільки у ній М. Костомаров із певними оглядами на цензуру доводив окремішність українського народу.

Вибудовуючи доказову схему відрубності української нації, її самобутності, М. Костомаров апелював до найдавніших часів, констатує, що історичні умови суттєво вплинули на племена східнослов'янської групи і спричинили появу двох цілковито відмінних народностей, що представляють два протилежні національні типи. При цьому учений акцентував давність України (Русі),

яку станом на XI століття характеризував як сильну централізовану державу. Натомість історію Ростовсько-Суздальсько-Муромсько-Рязанської землі він виводив лише з середини XII століття. М. Костомаров вказував і на зовнішні, і на внутрішні відмінності поміж росіянами, які в листі фігурували як «великороссияне», та українцями, які в кореспонденції називалися «южно-руссами». Ця новоявлена назва ніколи, з огляду на ментальну специфіку українців, не прищепиться в Україні, писав М. Костомаров, здійснюючи характеристику української духовності. Він виступив і проти принизливого для українців ймення «хохол». Кореспондент наголошував, що українці різняться від росіян ментальністю, світобаченням і світовідчуттям, багатую уявою, поетичністю душі, ставленням до Бога, церкви, іновірців, іноземців, до свободи та демократії, ставленням до громади та сім'ї, а особливо – до жінки-матері. Цей перелік відмінностей, перерахованих у листі, був підкріплений яскравими прикладами з буття обох народів.

Залишаючись на патріотичних позиціях, М. Костомаров демонструє об'єктивний погляд на українську та російську ментальність. Науковець, наприклад, наголошував, що в колективізмі російського народу полягає сила російської держави. Натомість індивідуалізм українців, яким не раз бракувало міцності на шляху до мети, – це причина багатьох невдач в українському державотворенні. Водночас, аналізуючи психологію російського імперіалізму та колоніальну політику російської держави в діахронічному аспекті на матеріалі конкретних історичних фактів, М. Костомаров доводив, що Московське князівство ще від самого свого початку тяжіло до збирання сусідніх земель під владу сильного володаря.

У відкритому листі, адресованому до В. Білозерського, М. Костомаров не просто заявляв про існування окремої української народності, але й констатував, що ця народність характеризується «притязаннями на равныя гражданские права в области слова и мысли», тобто на ті ж права, які має народність панівна, російська [2, 35]. І це в той час, коли панівна російська народність упродовж останніх століть дозволяла собі найрізноманітніші вольності, що, наприклад, призвело до того, що «у южнорусскаго народа как-будто было похищено его прозвище» [2, 41].

На тлі таких глибоких роздумів дивними виглядали ті парадоксальні за своїм характером висновки, які робив адресант наприкінці листа, пропагуючи об'єднання України та Росії: «Между нами и поляками не может быть такой обмены, такого соединения и братства, как с великоруссами». Характерно, що він досить сміливо заявляв, що українці більше схожі з поляками, аніж із росіянами. Запорукою міцності союзу між українцями та росіянами М. Костомаров вважав ті кардинальні (несумісні, як він сам доводив у своєму листі до В. Білозерського) відмінності, які

існують поміж цими двома націями: «Последние по характеру противоположны нам, но именно это и служит ручательством необходимости этой связи: у великоруссов есть то, чего у нас нет, а мы с своей стороны можем наполнить пробелы в их народности» [2, 79]. Складно судити наскільки відвертим у цьому листі був М. Костомаров, на той час професор історії Санкт-Петербурзького імператорського університету, якому, як зауважує Я. Козачок, нерідко доводилося «робити «уклін» у бік офіційної влади і підводити свої роздуми до вимушеного висновку» [1, 118].

У наступні роки, тобто в роки реакції, коли почалося переслідування М. Костомарова як українофіла та прибічника малоросійського сепаратизму, а згодом – ще й як нібито прихильника польського повстання 1863-1864 років, із-під його пера з'являється низка гострих листів-протестів та листів-відповідей. Так, на сторінках газети «День» (№ 29, 1863) він публікує «Письмо к редактору! По тому же поводу», у якому пристрасно відстоює свої українофільські переконання, а водночас підкреслює свою «благонадійність». «День» був тижневиком й виходив у Москві у 1861–1865 роках під редакцією І. Аксакова, зберігаючи певну опозиційність до влади, яка взагалі була властива виданням слов'янофілів. Тижневик «День», а фактично І. Аксаков, вступився за М. Костомарова у той момент, коли його зацьковували такі видання, як «Современная летопись», «Московские ведомости», «Киевский телеграф», «Вестник Юго-западной и Западной России», вказуючи на його одіозність як ідеолога українського національного питання. Тож, звертаючись до І. Аксакова, М. Костомаров писав: «Позвольте еще раз сказать вам от всей души горячее спасибо за ваше разумное слово о предоставлении полной свободы нашему делу.... А такие выходки, как статьи Московских Ведомостей, Киевского Телеграфа, Вестника Говорского, что такое, как не крайнее насилие? Многие, прочитавши их и увидевши, что наше дело считают государственным преступлением, от страха, а не от убеждения, побоятся идти с нами рука об руку» [4, 514]. Увесь зміст листа це – спроба М. Костомарова, який переймався питанням відкриття українських шкіл та видання україномовних підручників, довести відсутність будь-якого зв'язку поміж цим проектом та намаганнями прищепити українській аудиторії любов до федералізму.

Для об'єктивного розуміння феномену М. Костомарова як суспільно-політичного діяча надзвичайно вартісним є його відкритий лист «Письмо к редакторам Ливчаку и Климковичу», опублікований на шпальтах москвофільського часопису «Славянская заря» (1867, № 1. С. 18–22), що виходив у Відні під редакцією Й. Лівчака та К. Климковича, українців-галичан які у 60-х роках XIX століття мешкали у Відні. Й. Лівчак редагував не лише «Славянскую зарю» (1867–1868), але й часописи «Страхопуд» (1863–1868), «Золотая

грамота» (1864–1866), у яких пропагував ідеї панславизму, наголошуючи на потребі від'єднання слов'янських земель від Австро-Угорщини й об'єднання їх довкола Росії. Й. Лівчак був особисто знайомий із М. Костомаровим і зустрівся з ним та з П. Кулішем і В. Білозерським у Варшаві у 1865 році. У 1867 році разом із Я. Головацьким Й. Лівчак брав участь у делегації закордонних слов'ян на Всеросійську етнографічну виставку, а також у Слов'янському з'їзді, що пройшов у Москві. Сам з'їзд, а також ті домовленості, яких було досягнуто по його завершенню (йшлося, зокрема, про фінансування російським урядом російськомовної преси в Австро-Угорщині) в офіційному Відні розуміли як свідчення близьких імперських планів Росії щодо слов'янських земель Австро-Угорщини.

Лист М. Костомарова до Й. Лівчака та К. Климковича був написаний на підтримку ідеї слов'янської єдності і стосувався дискусії про доцільність засвоєння російської мови всіма слов'янськими народами. Але насправді у ньому кореспондент детально тлумачив «панросійський» варіант панславизму, тобто його можливість, доцільність і можливі наслідки. У цьому листі М. Костомаров позиціонує себе як представника слов'ян російських, а Й. Лівчака та К. Климковича – як слов'ян Австрійської держави. М. Костомаров у своєму листі погоджувався зі своїми опонентами у тому, що подальше приєднання слов'ян до і без того вже досить об'ємної Російської імперії, до того ж приєднання за допомогою застосування сили чи обману, буде однаково шкідливим і для Росії, і для Австро-Угорщини. Така ідея, за словами М. Костомарова, має залишитися нездійсненою мрією, бо її втілення може призвести до пролиття океану крові, до придушення думки, слова і совісті. Утворення великих імперій, на думку історика й публіциста, – це не завжди благо для народів. Пояснюючи свою позицію, він наводив для прикладу ситуацію, що склалася в Російській імперії. Ця імперія, багатозначно стверджував М. Костомаров, немало терпить через свою так звану «обширність». У листі М. Костомаров припускав, що до Російської імперії ще можуть приєднатися певні слов'янські народи, але виключно народи ті, які стоять на сході нижче щодо суспільного і духовного розвитку від народу Російської імперії. У результаті таке приєднання принесе цим народам користь [5, 216]. При цьому у читачів відкритого листа цілком логічно виникало запитання: яким же народам корисно буде (із огляду на низький суспільний та духовний розвиток) приєднатися до Російської імперії? Адже М. Костомаров не боявся констатувати, що слов'яни тогочасної Австрійської імперії, наприклад, пішли у своєму культурному розвитку набагато далі у порівнянні зі слов'янами Російської імперії. Тож приєднання цих слов'ян до Російської імперії негативно позначилося б на їхній історичній долі. За своїм розвитком нижче

стояли хіба що балканські слов'яни, які на той час потерпали від турецького гніту. Тож питання про можливе приєднання нових слов'ян до Російської імперії, згідно з концепцією М. Костомарова, мало залишитися нездійсненою мрією.

При цьому відкритий лист М. Костомарова містив несподіваний подальший поворот. Після аргументованого заперечення панрусизму й можливої експансії Росії на Захід автор листа обговорював можливість проголошення російської мови мовою міжнародного спілкування усіх слов'ян. Публіцист наголошував, що запровадження російської мови у всеслов'янському світі не повинно супроводжуватися переслідуванням чи знищенням інших слов'янських мов (за М. Костомаровим – нарід) [5, 217]. Утім, із огляду на український приклад, тобто на історію та масштаби русифікаторської мовної політики в Україні, яка обернулася на лінгвоцид, на це навряд чи слід було розраховувати. М. Костомаров не міг не розуміти цього.

Як зазначає Я. Козачок, думка М. Костомарова про те, що російська мова може стати засобом всеслов'янського спілкування, є найбільш вразливим місцем у його статті. Утім, навряд чи можна погодитися з твердженням цього ж таки дослідника, який наполягає, що з цього відкритого листа проступає «далекоглядність досвідченого політичного діяча, котрий розумів небезпеку зіткнення могутніх імперій для долі простих людей і наперед закликав їх до духовного єднання на основі спільних коренів» [1, 227]. Доречно припустити, що цією парадоксальною відносно попереднього змісту статті тезою про можливість і доречність мовної експансії Росії на Захід М. Костомаров урівноважував свої надзвичайно сміливі, гострополітичні думки щодо російської загрози для Європи, висловлені на початку відкритого листа з розрахунку на те, що Європа їх почує.

Характерно, що «подвійність» (Я. Козачок) М. Костомарова як автора відкритого листа до Й. Лівчака та К. Климковича не пройшла повз увагу його запеклих опонентів. Йдеться, зокрема, про редактора «Московских ведомостей» М. Каткова, який на сторінках газети (1867, № 170) звинуватив М. Костомарова у роздвоєнні думки та відсутності принципової позиції. На це М. Костомаров відкрито відповів на шпальтах петербурзької газети «Голос» (1867, № 218) так: «Яку ж іншу дружню пораду могла дати поміркована розумна російська людина в газеті російської мовою, яка видається в австрійській столиці в трьох тисячах кроків від імператорського бурга? Всякий інший напрямок призив би до переслідування редакції урядом і закриття газети» [5, 219].

Поява чималої кількості відкритих листів М. Костомарова була зумовлена його увагою до українсько-польських та російсько-польських взаємин як у минулому, так і на сучасному етапі. Польське питання, зокрема зовнішня політика Польщі, опиняються під пильним поглядом М. Костома-

рова у період польського повстання 1863 року, а надто в перше десятиліття після його поразки. Засуджуючи в цілому політику Польщі щодо України, М. Костомаров закликав Росію не вірити в щирість ідеї слов'янського примирення, яку проголосила Польща у наступні роки після придушення повстання. Результатом подібних міркувань публіциста стає стаття «Полякам-миротворцям» (1877), у якій він пише про польську загрозу для всієї Російської імперії, несподівано виступаючи при цьому на захист її територіальної та суспільно-політичної єдності. Ця стаття не пройшла повз увагу опонентів М. Костомарова. Зокрема, на шпальтах «Санкт-Петербуржских ведомостей» (1877, № 213) у полеміку з публіцистом вступив професор Петербурзького університету О. Д. Градовський, який доводив, що Польща, отримавши непростий урок в останнє десятиліття, саме в Росії вбачає свою опору. У відповідь М. Костомаров пише відкритого листа «Письмо к А. Д. Градовскому», що був опублікований на сторінках видання «Новое время» (1877, № 573). Критикуючи польську націю і польську владу, М. Костомаров водночас демонстрував свою повагу до сусіднього народу, який мав і «польського Шекспіра», і «польського Гейне», і «польського Дікенса». Із листа М. Костомарова озивався український патріот, який картав заполітизовану російську літературну критику, що несправедливо засудила українських літературних авторитетів, скинувши їх із «постаменту» [5, 262]. Публіцист аргументовано доводив у своєму від-

критому листі, що патріотизм і історична правда – це поняття не завжди тотожні: «Неможливо всіх змусити думати так, як вам хочеться, а якщо змусите нас усіх говорити не те, що думаємо, то яка вам користь із цього? Хіба приємно вам буде знати, що ми говорили не! правду зі страху перед вами і на угоду вам» [5, 262].

Таким чином, характер розвитку та вектори спрямування української письменницької публіцистики в добу романтизму залежали не лише від тих процесів, які мали місце в національному письменстві цього періоду, але й від низки позамистецьких чинників, які впливали на його розвиток. Суспільно-політична проблематика є домінуючою в публіцистичних виступах українських митців доби романтизму, зокрема М. Костомарова. У низці відкритих гострополемічних і резонансних листів, що були опубліковані на сторінках тогочасної періодики (йдеться про «Письмо к издателю «Колокола», «Письмо к редактору! По тому же поводу», «Письмо к редакторам Ливчаку и Климовичу», «Письмо к А. Д. Градовскому», М. Костомарова «Две русские народности. Письмо к редактору»), М. Костомаров відстоював ідею окремішності і самостійності українського народу, його право на самостійний розвиток, осмислював суть та можливі перспективи українсько-польських та українсько-російських взаємин. Це спрямовувало його публіцистичні виступи у суспільно-політичну площину, що цілком відповідало тогочасним національним потребам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козачок Я. В. Українська ідея: з вузької стежки на широку дорогу (художня і науково-публіцистична творчість Миколи Костомарова). Київ: Видавництво НАУ, 2004. 350 с.
2. Костомаров Н. Две русские народности. Основа. 1861. № 3. С. 33–80.
3. Костомаров М. «Письмо до видавця «Колокола» / переклад М. Гнатюк. Львів: Накладом українсько-руської спілки у Львові, 1902. 37 с.
4. Костомаров Н. И. Русские инородцы. Москва: Чарли, 1996. 608 с.
5. Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова [Зібрані заходом академічної комісії української історіографії / За ред. М. Грушевського]. Київ: ДВУ, 1928. 316 с.
6. Погрібний А. До розуміння феномена письменницької публіцистики. Слово і час. 2007. № 4. С. 45–52

REFERENCES

1. Kozachok, Ya. V. (2004). *Ukrainska ideia: z vuzkoj stezhky na shyroku dorohu (khudozhnia i naukovo-publitsystychna tvorchist Mykoly Kostomarova)* [Ukrainian concept: from narrow path to wide road (Mykola Kostomarov's artistic and scientific-journalistic work)]. Kyiv: Vydavnytstvo NAU [in Ukrainian].
2. Kostomarov, N. (1861). *Dve russkie narodnosti* [Two Russian folk characters]. *Osnova*. № 3 [in Russian].
3. Kostomarov, M. (1902). «*Pysmo do vydavtsia «Kolokol» / pereklav M. Hnatiuk* [«A letter to the publisher of «Kolokol» / translated by M. Hnatiuk]. Lviv: Nakladom ukrainsko-ruskoj spilky u Lvovi [in Ukrainian].
4. Kostomarov, N.I. *Russkie inorodtsy* [Russian outlanders]. Moskva: Charli, 1996 [in Russian].
5. *Naukovo-publitsystychni i polemichni pysannia Kostomarova* [Zibrani zakhodom akademichnoi komisii ukrainskoj istoriografii] [Kostomarov's scientific-journalistic and polemic writing [Collected by academic committee of Ukrainian historiography] (1928) / Za red. M.Hrushevskoho]. Kyiv: DVU [in Ukrainian].
6. Pohribnyi, A. (2007). *Do rozuminnia fenomena pysmennytskoi publitsystyky* [Towards understanding of writerly publicism phenomenon]. *Slovo i chas*. № 4 [in Ukrainian].

SOCIAL AND POLITICAL EMPHASIS OF M. KOSTOMAROV'S EPISTOLARY PUBLICISM

Svyrydenko Oksana Mykhailivna

Candidate of Philology

Associate Professor of the Department of Ukrainian and

Foreign Literature and Teaching Methods

SHEI «Pereiaslav-Khmelnytsky Hryhoriy

Skovoroda State Pedagogical University»

Sukhomlynskooho Str., 30, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyivska obl., Ukraine

In the paper, the author points out that, writerly epistolary publicism is one of the most specific elements of national literary process during Romantic period. A real «explosion» of writerly publicism, epistolary in particular, can be traced in Ukrainian literature of this period. A letter allowed the artists to express their objection or agreement in any dispute immediately as well as openly. However, open letters, which could serve as arguments in literary discussions, are virtually non-existent in national writerly epistolary publicism. The developmental character and direction vectors of Ukrainian writerly publicism during Romantic period depended not only on the processes taking place in the national writing of that period, but also on a number of extra-artistic factors influencing its development. Admittedly, in the process of Romanticism formation not all discussions in Ukrainian literature concerned only literature affairs. These discussions always reached outside literature and dealt with the issue of unique Ukrainian language, literature, culture as well as Ukrainian nation and Ukrainian national identity. In this article, the author emphasizes that the epistolary form of romantic publicism simply increased its efficiency since a letter should be read and answered immediately. This led to the emergence of boisterous and long-lasting debates, which were typical for Romantic period in Ukraine. Based on the analysis of Ukrainian romanticist M. Kostomarov's epistolary publicism extracts, the author proved that social and political issues are predominant in Ukrainian artists' publicistic statements during Romantic period. In a number of open controversial and resonant letters, which were published in those days periodical press (they are «A letter to the publisher of «Kolokol», «A letter to the editor! Regarding the same issue», «A letter to publishers Livchak and Klimkovich», «A letter to A.D. Gradovsky», «Two Russian folk characters. A letter to the editor»), M. Kostomarov upheld the idea of Ukrainian people's singularity and independence, their right for self-sufficient development, he also considered the nature and possible prospects of Ukrainian and Polish, Ukrainian and Russian relations. Aforementioned connected his publicistic statements with social and political area, and this was absolutely in compliance with national requirements of that time.

Key words: *romanticism, epistle, epistolary publicism, social and political issues.*

КРОС-КУЛЬТУРНА ІНКОНГРУЕНТНІСТЬ, ВТІЛЕНА В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ АНЕКДОТАХ, ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Содель Олександр Сергійович

аспірант кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська 73, Київ, Україна

У статті досліджено особливості розв'язання проблеми крос-культурної інконгруентності під час відтворення англійськомовних анекдотів українською мовою. Досліджено поняття інконгруентності як механізму творення комічного та когнітивний механізм творення і сприйняття комічного в анекдотах. Визначено поняття та специфіку онтологічної, логіко-поняттєвої та валоративної інконгруентності як основи творення комічного в англійськомовних анекдотах, здійснено аналіз концептуального простору онтологічної, логіко-поняттєвої та валоративної крос-культурної інконгруентності та окремих засобів їхньої вербалізації як чинника застосування лексичних, граматичних та лексико-граматичних перекладацьких трансформацій. Визначено, що онтологічна, логіко-поняттєва та валоративна інконгруентність, втілена в англійськомовних анекдотах, передбачає актуалізацію відповідних концептів. Здійснено інвентаризацію та опис таких концептів із визначенням специфіки їхньої актуалізації в англійськомовних анекдотах. Доведено, що концепти, які актуалізуються в англійськомовних анекдотах, визначають основних дійових осіб та тематику анекдотів, а також характеристики особистості, що висміюються або схвалюються в таких анекдотах. Така ситуація, призводить до використання в анекдотах, комічне яких базується на онтологічній, логіко-поняттєвій та валоративній інконгруентності, різних мовних засобів творення комічного відповідно до типу інконгруентності, оскільки кожен із її типів ґрунтується на порушенні певних норм (онтологічна – на порушенні норм буття, логіко-поняттєва – на порушенні норм мислення, валоративна – на порушенні суспільних норм), що і визначає актуалізацію тих чи інших засобів творення комічного в кожному анекдоті. Як наслідок, у статті здійснено спробу визначити типовий набір ключових перекладацьких трансформацій, що уможлиблює адекватне відтворення англійськомовних анекдотів українською мовою для кожного з типів крос-культурної інконгруентності. Основою відтворення в українськомовних перекладах анекдотів, що опираються на онтологічну інконгруентність, визначено лексичні перекладацькі трансформації (буквальний переклад, транскрипція, транслітерація, калькування), на логіко-поняттєву – граматичні трансформації (граматичні заміни, додавання, вилучення, транспозиція), на валоративну – лексико-граматичні (цілісне перетворення та антонімічний переклад).

Ключові слова: анекдот, комічне, інконгруентність, крос-культурна інконгруентність, концептуальний аналіз, переклад, перекладацька трансформація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Переклад анекдоту як жанру комічного, що має стислу комічну історію, створену і зрозумілу в межах окремої лінгвокультури, створює особливі труднощі для перекладача. Дослідження інконгруентності як когнітивного механізму творення комічного в англійськомовних анекдотах сприяє актуалізації прийомів і засобів лінгвоситуативного і лінгвального рівнів, основою яких є порушення норми, а простеження специфіки розв'язання проблеми крос-культурної інконгруентності допомагає виявити окремі труднощі, що виникають під час відтворення анекдотів у перекладі, а також окреслити коло засобів подолання проблеми крос-культурної інконгруентності при перекладі англійськомовних анекдотів, що визначає актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту публікації у 1964 році праці А. Коестлера «Акт творення» (“The Act of Creation”) [10], в якій він досліджує загальні когнітивні основи дуже суперечливих явищ, таких як гумор, художня творчість і наукові відкриття, когнітивні психологи вивчають когнітивні механізми, що лежать в основі гумористичної інтерпретації, зокрема, механізм інконгруентності. Загальні основи інконгруентності як засобу творення комічного розглядалися С. М. Бассай [1], К. Варреном [13], Н. Д. Гудменом [9], Дж. Т. Као [9], Р. Леві [9], А. П. МакГравом [13]. Когнітивна природа інконгруентності уможлиблює залучення до вивчення цього аспекту аналізованого явища представників когнітивної лінгвістики, таких, як О. Я. Палкевич [3], В. О. Самохіна [5], О. О. Сідак [7].

Питанням перекладу комічного присвячені численні праці, зокрема, таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Дж. Вандаел [12], Ю. В. Галяєва [2], Р. Діот [8], Д. Чіаро [11],

однак досі вбачається нестача наукових праць, що стосуються проблеми відтворення інконгруентності, втіленої в англійських анекдотах, зокрема в їх українськомовних перекладах.

Метою статті є способи розв'язання проблеми крос-культурної інконгруентності при відтворенні в українськомовних перекладах англійськомовних анекдотів. Відповідно, завданнями дослідження слугують: окреслити концептуального простору онтологічної, логіко-поняттєвої та валоративної інконгруентності в англійськомовних анекдотах та визначити перекладацькі трансформації як засіб розв'язання проблеми крос-культурної інконгруентності у кожному з випадків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Джерелом комічного постає інконгруентність, що визначається як будь-який вид «невідповідності нормі» [7, 9], а «комічний ефект [...] є результатом реакції інтерпретатора на неочікувану невідповідність комунікативної ситуації, включно з референтною ситуацією, відображеною висловленням [...], усталеним нормам» – позалінгвальним та / або лінгвальним [7, 9]. Відповідно до порушених норм виділяють **онтологічну** (порушення уявлень людини про форми буття, порушення усталених стереотипів людини про те, як відбуваються процеси навколо неї), **логіко-поняттєву** (порушення логічності міркування, в поєднанні в одному плані різнопланових понять і появи алогічних зв'язків між ними) та **валоративну** (порушення ціннісних норм суспільства з метою створення комічного ефекту) інконгруентності.

Анекдоти, що базуються на онтологічній інконгруентності, характеризуються поміщенням нетипових персонажів у типові життєві ситуації або ж позиціонування ненормальної ситуації як нормальної. При порушенні онтологічних норм комічне виникає з ефекту несподіваного зсуву, відсторонення звичної й обов'язково знайомої, але значущої для людини картини світобудови. Обов'язкова умова комічного – виникнення «подвійного світу», тобто на фоні нормального, очікуваного, стереотипного світу виникає інший, зі зміщеними орієнтирами [6, 171–172]. Тобто, в анекдотах, що містять онтологічну інконгруентність, відбувається порушення норм буття або порушення стереотипів людини про ці норми.

Аналіз концептуального простору англійських анекдотів, в основі яких лежить порушення онтологічних норм, дозволив виявити такі ключові концепти комічного, як ТВАРИНА 'ANIMAL', БАР 'BAR', ЇЖА 'FOOD', БАРМЕН 'BARMAN', РЕЛІГІЯ 'RELIGION', ЕМОЦІЇ 'EMOTIONS', РОСЛИНА 'PLANT'. Вони характеризують набір типових персонажів таких анекдотів (БАРМЕН 'BARMAN', ТВАРИНА 'ANIMAL' та РОСЛИНА 'PLANT') та їхню тематику (ЇЖА 'FOOD', РЕЛІГІЯ 'RELIGION', ЕМОЦІЇ 'EMOTIONS', МУЗИКА 'MUSIC').

Розглянемо такий приклад: *An atom walks into a bar and asks the bartender if he's seen his miss-*

ing electron. "Are you sure she's missing", asks the bartender. "I'm positive", replies the atom (3). Це – типовий анекдот про бармена та особу (тварину, об'єкт), що заходить до бару та має діалог із барменом. Головними дійовими особами у наведеному анекдоті є бармен та атом, який приходить до бару. Атом каже барменові, що він загубив електрон (відповідно до законів фізики, атом, в якому протонів більше, ніж електронів, має позитивний заряд), а коли бармен питає його, чи він упевнений, атом відповідає *I'm positive*, що є грою слів: з одного боку, таку відповідь можна розуміти як ствердну, з іншого – як вказівку на те, що атом має позитивний заряд. Таким чином, основою створення комічного, що базується на онтологічній інконгруентності, у даному випадку є гра слів.

Розв'язання проблеми онтологічної крос-культурної інконгруентності відбувається шляхом застосування лексичних перекладацьких трансформацій – буквального перекладу, транскрипції, транслітерації та калькування. Зокрема, досить дієвим засобом розв'язання проблеми онтологічної крос-культурної інконгруентності є буквальний переклад, однак його застосування обмежується випадками повного співпадіння фрагментів концептуальних і мовних картин світу англійців та українців, представлених в анекдотах, наприклад: *Did you hear about the two antennae that got married? The wedding wasn't very good, but the reception was terrific!* (3) – *Ви чули про дві антени, які одружилися? Саме весілля було не дуже, але прийом був приголомшливим!* У представленому анекдоті комічний ефект анекдоту закладено у грі слів, заснованій на полісемії: *The wedding wasn't very good, but the reception was terrific!*, де *reception* може означати як прийом гостей, так і прийом сигналу. В українській мові існує аналогічне слово *прийом*, в якому реалізується відповідна полісемія, тому у цьому випадку можливим є відтворення фрагменту *the reception was terrific* шляхом буквального перекладу як *прийом був приголомшливим*.

Під час відтворення англійських анекдотів, що базуються на порушенні онтологічних норм, також застосовуються транскрипція та транслітерація. Наведені перекладацькі трансформації є ефективними під час відтворення власних назв, слів-інтернаціоналізмів, онематопії тощо. Зокрема, транскрипція в наступному прикладі використовується при перекладі слова *barbeque*: *A man walks into a bar and says, "Ouch that's hot". It was a BARbeque* (3) – *Чоловік заходить у бар і каже: «Ой, тут жарко». Це було БАРбекю.* У наведеному анекдоті актуалізується такий концепт БАР 'BAR', що вичленовується із слова *barbeque*. Комічне в наведеному анекдоті базується на поєднанні слів *bar* та *barbeque*, тобто, представленні слова *bar* як компонента слова *barbeque*. Таке ж поєднання можливе при транскрибуванні іменника *barbeque* як *барбекю*, тому наведена перекладацька трансформація дозволяє актуалізувати подвійний план у розглядуваному анекдоті.

Транслітерація застосовується, зокрема, при обігранні онематопії у такому випадку: *Q: Why did Ludwig v. Beethoven kill his two ducks? A: They wouldn't stop saying "Bach bach" all the time* (3) – *Питання: Чому Людвіг ван Бетховен убив своїх двох качок? Відповідь: Йому весь час чулося, що вони кричали «Бакх, бакх»*. Концептуальний простір цього анекдоту складають концепти МУЗИКА 'MUSIC', КОМПОЗИТОР 'COMPOSER', КОНКУРЕНЦІЯ 'COMPETITION', РЕВНОЩІ 'JEALOUSY'. Останні три концепти реалізуються через протиставлення імен відомих композиторів – *Ludwig v. Beethoven* та *Bach*, при цьому *Bach* представляється як онематопія через співзвучність слова із криканням качок. Для відтворення такої співзвучності перекладач застосовує транслітерацію *Bach* – *Бакх*, при цьому слово *Бакх* співзвучне прізвищу *Бах*, а збереження літери *к* у ньому дозволяє зробити його співзвучним криканню качок.

Порушення логіко-поняттєвих норм передбачає «усвідомлення адресатом порушення логіки мислення» [5, 119]. Таке порушення зумовлено навмисним спотворенням прийнятих у суспільстві правил, традицій, уявлень і понять. Руйнування когнітивних норм включає, насамперед, інтерпретаційний компонент, тобто усвідомлення адресатом порушення логіки мислення. Основою логіко-поняттєвої інконгруентності, що постає джерелом комічного в англійськомовних анекдотах, є порушення логіки міркувань, що реалізується шляхом поєднання в одному плані різнопланових понять і появи між ними алогічних зв'язків.

Концептуальний простір англійськомовних анекдотів, що базуються на логіко-поняттєвій інконгруентності, включає такі концепти: МЕДИЦИНА 'MEDICINE', ТВАРИНА 'ANIMAL', ДИТИНА 'CHILD', КМІТЛИВІСТЬ 'INTELLIGENCE', ПОЛІЦІЯ 'POLICE', СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ВИХОВАННЯ 'UPBRINGING', ДУРИСТЬ 'FOOLISHNESS', ПОДРУЖЖЯ 'MARRIED COUPLE', РЕЛІГІЯ 'RELIGION', ЇЖА 'FOOD'. Наведений перелік ККК характеризує набір персонажів таких анекдотів (ДИТИНА 'CHILD', ПОЛІЦІЯ 'POLICE', ПОДРУЖЖЯ 'MARRIED COUPLE'), їх тематику (МЕДИЦИНА 'MEDICINE', СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ВИХОВАННЯ 'UPBRINGING', РЕЛІГІЯ 'RELIGION', ЇЖА 'FOOD') та риси, що схвалюються або засуджуються суспільством (КМІТЛИВІСТЬ 'INTELLIGENCE', ДУРИСТЬ 'FOOLISHNESS').

Так, наприклад, недоцільність стереотипізування членів суспільства та їхніх дій виражається у тому, що в анекдотах, основою яких є логіко-поняттєва інконгруентність, частотним є концепт СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', наприклад: *Apparently 1 in 5 people in the world are Chinese. And there are 5 people in my family, so it must be one of them. It's either my mum or dad, my older brother Colin or my younger brother Ho-Cha-Chu. But I think it's Colin* (3). У представленому анекдоті обіграється стереотип про значну кількість китайців на Землі, однак акцент ставиться на нелогічному міркуванні про те, що китайцем є дитина на ім'я

Colin, хоча в родині також є дитина з типовим китайським ім'ям *Ho-Cha-Chu*, що призводить до зіткнення стереотипного уявлення про національності та відповідні їм імена та розмірковувань головного героя про національності членів його родини, тобто, засобом вербалізації комічного в цьому анекдоті постає абсурд.

Розв'язання проблеми крос-культурної логіко-поняттєвої інконгруентності відбувається із застосуванням таких граматичних перекладацьких трансформацій, як транспозиція, граматичні заміни, додавання та вилучення. Так, основою розв'язання проблеми логіко-поняттєвої інконгруентності вважаємо граматичні заміни, що поділяються на морфологічні та синтаксичні. Значна кількість морфологічних заміни передбачає заміну однієї частини мови іншою, що зумовлена нормами уживання окремих частин мови у мові оригіналу та мові перекладу. Розглянемо на прикладі: *A man was walking in the park when he came across a koala. He took it to the policeman and said "I've found this koala what should I do with him." The policeman said, "Take him to the zoo." The next day the policeman was walking in the same park when he saw the same man with the same koala. He said, "Didn't is tell you to take that koala to the zoo?" "Yes", the man answered, "that's what I did and today I'm taking him to the movies"* (3) – *Чоловік гуляв у парку, коли натрапив на коалу. Він приніс її до поліцейського і сказав: «Я знайшов цю коалу, що мені з нею робити?»*. *Міліціонер сказав: «Віднеси її в зоопарк»*. *Наступного дня поліцейський гуляв у тому ж парку, коли побачив того ж чоловіка з тією ж коалою. Він сказав: «Чи я не сказав вам віднести цю коалу до зоопарку?»* «Так, – відповів чоловік. – Я це зробив вчора, а сьогодні я веду її в кіно». У наведеному анекдоті актуалізуються концепти ТВАРИНА 'ANIMAL', ПОЛІЦІЯ 'POLICE', а засобом вербалізації комічного постає абсурд, що передає ставлення до тварини як до людини. В оригіналі займенники, що використовуються для заміни іменника *koala*, включають займенник середнього роду *it* на початку анекдоту та займенник чоловічого роду *he*, коли персонажі говорять про тварину, і така ситуація передає зміну ставлення до тварини протягом історії, що розповідається. У перекладі в обох випадках використано займенник жіночого роду *вона*, тобто, такий контраст відсутній, однак передається через весь контекст анекдоту, тому у цьому випадку така втрата для передачі комічного не є принциповою.

Більшість граматичних заміни, що використовуються під час вирішення проблеми крос-культурної логіко-поняттєвої інконгруентності, однак, відбувається на синтаксичному рівні: *Q: Why did the monkey fall out of the tree? A: He was dead* (3) – *Питання: Чому мавпа впала з дерева? Відповідь: Вона померла*. Тут вербалізуються концепти ТВАРИНА 'ANIMAL', СМЕРТЬ 'DEATH', а засобом вербалізації комічного постає абсурд. Відтво-

рюючи другу частину цього анекдоту перекладач вдається до граматичної заміни, що викликана етнокультурними особливостями зіставлених культур – якщо в англійській культурі можна сказати, що тварина впала з дерева тому, що була вже мертвою, то в українській більш доцільним варіантом буде використання дієслова *померла*, тобто, конструкція «дієслово + прикметник» *was dead* замінюється дієсловом доконаного виду *померла*.

Різниця між етнокультурними особливостями концептуальних картин світу англійців та українців призводить також до необхідності застосування трансформації додавання, за допомогою якої перекладач має можливість пояснити такі відмінності, наприклад: *"Doctor, will I be able to play the piano after the operation?" "Yes, of course." "Great! I never could before!"* (1, 49) – «Лікарю, я зможу грати на піаніно після операції?» «Так, звичайно, зможете.» «Чудово! Раніше не вмів!». У представленому анекдоті актуалізується концепт медицина 'MEDICINE', а вербалізація комічного відбувається через абсурд. Причиною застосування додавання під час перекладу речення *Yes, of course* як *Так, звичайно, зможете* є необхідність передачі стилю спілкування лікаря з пацієнтом, який намагається якомога зрозуміліше донести інформацію до пацієнта, тому в українській мові ситуація подвійного ствердження є нормою, що передається за допомогою трансформації додавання.

Вилученню при перекладі підлягають певні очевидні вислови, які лише ускладнюють синтаксис тексту анекдоту, як у наступному прикладі: *As the doctor completed an examination of the patient, he said: "I can't find a cause for your complaint. Frankly, I think it's due to drinking." "In that case," said the patient, "I'll come back when you're sober"* (1, 73) – Лікар, закінчивши огляд, каже: «Я не можу зрозуміти, що з вами. Чесно кажучи, думаю, що справа в алкоголі.» «В такому разі, – говорить пацієнт, – я повернуся, коли ви протверезієте». В цьому анекдоті актуалізуються концепти медицина 'MEDICINE', алкоголь 'ALCOHOL', а комічне вербалізується через іронію *"In that case," said the patient, "I'll come back when you're sober"*, тому вилучення сполучення *of the patient* не призводить до втрати змісту анекдоту та прийому створення комічного, однак видаляє із тексту семантично надлишковий елемент.

Як засіб розв'язання проблеми кроскультурної логіко-поняттєвої інконгруентності також застосовують транспозицію. Її використання часто є ситуативним та зумовлене необхідністю створення ефонії тексту та адаптації його до граматичних норм мови перекладу, як у такому анекдоті: *"Doctor, doctor! I've had a sore stomach ever since I ate three crabs last week." "Did they smell bad when you took them out of their shells?" "What do you mean 'took them out of their shells'?"* (1, 124) – «Лікарю, лікарю! У мене болить шлунок

з тих пір, як я минулого тижня з'їв три краба.» «Вони якось погано пахли, коли ви очистили їх від панцира?» «Що ви маєте на увазі, коли говорите "очистили їх від панцира"?» Застосування транспозиції не впливає у цьому випадку на актуалізацію концептів медицина 'MEDICINE' та неучтв 'IGNORANCE', у той час, як зміна порядку слів у реченні є ефективним засобом адаптації тексту анекдоту до норм української мови.

Порушення валоративних норм ґрунтується на аномаліях, які спотворюють прототипічний світ цінностей [6, 172], а тому об'єкт осміяння піддається нищівній критиці, характеризується негативним ставленням до об'єкту іронізування, містить негативне висміювання з метою заперечення його права на існування. Таким чином, валоративна інконгруентність, на якій базуються англійські анекдоти, передбачає порушення ціннісних норм суспільства з метою створення комічного ефекту.

Основою концептуального простору англійських анекдотів, що базуються на валоративній інконгруентності, є концепти подружжя 'MARRIED COUPLE', СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ГЕНДЕР 'GENDER', МЕДИЦИНА 'MEDICINE', СТОСУНКИ 'RELATIONSHIPS', КМІТЛИВІСТЬ 'INTELLIGENCE', ОДРУЖЕННЯ 'MARRIAGE', ЖАДІБНІСТЬ 'AVARICE', ГЛУЗУВАННЯ 'MOCK', ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ 'SENIOR PEOPLE', РЕЛІГІЯ 'RELIGION', РОЗЛУЧЕННЯ 'DIVORCE', СЕКС 'SEX', СМЕРТЬ 'DEATH'. Зокрема, концепти подружжя 'MARRIED COUPLE', ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ 'SENIOR PEOPLE' характеризують основних персонажів анекдотів, а їхню тематику визначає перелік концептів СТЕРЕОТИП 'STEREOTYPE', ГЕНДЕР 'GENDER', МЕДИЦИНА 'MEDICINE', СТОСУНКИ 'RELATIONSHIPS', ОДРУЖЕННЯ 'MARRIAGE', РОЗЛУЧЕННЯ 'DIVORCE', СЕКС 'SEX', СМЕРТЬ 'DEATH', РЕЛІГІЯ 'RELIGION'. До цінностей, що актуалізуються в англійських анекдотах, належать почуття гумору та вміння дати відсіч співрозмовникові, що передається концептами ГЛУЗУВАННЯ 'MOCK' та КМІТЛИВІСТЬ 'INTELLIGENCE'.

Наприклад, одним із концептів в англійсько-українських анекдотах також є концепт медицина 'MEDICINE'. Однак, на відміну від використання аналогічного концепту для створення онтологічної інконгруентності, концепт медицина 'MEDICINE' при створенні анекдотів на основі валоративної інконгруентності не передбачає нереальних захворювань, а характеризує неетичну поведінку лікаря і пацієнта, наприклад: *Husband tells doctor: "Doctor my wife thinks she's a four poster bed." Doctor replies: "In that case, she needs to go into care." Husband responds: "But what will I sleep on?"* (3). Інконгруентність у цьому анекдоті базується на описі подружніх стосунків, коли чоловік намагається знайти зиск у захворюванні своєї дружини. Анекдот описує ситуацію, коли вигода заважає чоловікові піклуватися про здоров'я дружини. Тому засобом вербалізації комічного у наведеному анекдоті можна вважати питання, яке

прояснює ситуацію та дає характеристику етичності персонажа.

Основою розв'язання проблеми крос-культурної валоративної інконгруентності під час перекладу є лексико-граматичні трансформації, до яких належать цілісне перетворення та антонімічний переклад. Зокрема, цілісне перетворення постає одним із найбільш дієвих засобів передачі комічного в анекдотах на основі валоративної інконгруентності, що зумовлене саме відмінностями концептуальних картин світу англійців та українців, зіставлення яких вимагає переструктурування всього висловлювання, як у такому анекдоті: *A husband stepped on one of those penny scales that tell you your fortune and weight and dropped in a coin. "Listen to this," he said to his wife, showing her a small, white card. "It says I'm energetic, bright, resourceful and a great person". "Yeah," his wife nodded, "and it has your weight wrong, too"* (3) – Чоловік підійшов до терезів, які за пенс одночасно описують характер і вимірюють вагу, і опустив монету. «Слухай, – сказав він дружині, показавши їй маленьку, білу карту. – Тут говориться, що я енергійна, яскрава, винахідлива і чудова людина». «Так, – кивнула дружина, – вагу вони теж вказали неправильно». У представленому анекдоті актуалізуються концепти подружжя 'MARRIED COUPLE', глузування 'MOCK', однак проблему для перекладу тут являє культурний концепт PENNY SCALE, відсутній в українській реальності та, відповідно, в українській лінгвокультурі. Така ситуація вимагає від перекладача переструктурування фрази із додаванням опису для того, щоб зробити концепт зрозумілим для адресата-українця: *one of those penny scales that tell you your fortune and weight – терезів, які за пенс одночасно описують характер і вимірюють вагу*.

Дієвим засобом вирішення проблеми крос-культурної валоративної інконгруентності також постає антонімічний переклад, що застосовується у випадках, коли перекладач стикається із необхідністю відтворення певних компонентів тексту анекдоту з урахуванням норм української культури, наприклад: *Little Johnny was sitting on a park bench munching on one candy bar after another. After the sixth one a man on the bench across from him said, "Son, you know eating all that candy isn't good for you. It will give you acne, rot your teeth, make you fat." Little Johnny replied, "My grandfather lived to be 107 years old." The man asked, "Did your grandfather eat 6 candy bars at a time?" Little Johnny answered, "No, he minded his own business!"* (1, 10) – Маленький Джонні сидів на лавці в парку і жував одну цукерку за іншою. Після шостої цукерки чоловік на лавці навпроти нього сказав: «Синку, ти знаєш, їсти всі ці цукерки

шкідливо. У тебе від них будуть прищі, вони зіпсують тобі зуби, зроблять тебе товстим». Маленький Джонні відповів: «Мій дідусь дожив до 107 років». Чоловік запитав: «Твій дідусь їв 6 цукерок за раз?» Маленький Джонні відповів: «Ні, він не ліз в чужі справи!» Основою творення валоративної інконгруентності у цьому анекдоті є концепти дитина 'CHILD', кмітливність 'INTELLIGENCE'. Якщо персонаж анекдоту при зверненні до дитини апелює поняттями «добре» / «погано», то при перекладі у наведеному контексті більш доцільно використовувати поняття, які відносяться до їжі, тобто, «корисно» / «шкідливо», тому словосполучення *isn't good* піддається формальній позитивації шляхом відтворення його як шкідливо. У цьому ж анекдоті спостерігаємо другий випадок антонімічного перекладу: *minded his own business – не ліз у чужі справи*, де формальна негативація поєднується із цілісним перетворенням фразеологічної одиниці, що викликано відмінностями фразеологічних фондів зіставляваних культур.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Крос-культурна інконгруентність, причиною якої є різниця у сприйнятті тих самих явищ навколишньої дійсності представниками різних культур (національних чи етнічних), породжується конструктивною чи деструктивною взаємодією між різними концептуальними і мовними картиними світу носіїв різних мов і виступає чинником асиметрії при перекладі англійськомовних анекдотів українською мовою. Набір ключових концертів комічного та специфіка творення онтологічної, логіко-поняттєвої та валоративної інконгруентності (онтологічна інконгруентність твориться на основі інтертексту та гри слів, що демонструють порушення норм буття; логіко-поняттєва вербалізується через абсурд та питання, що дозволяє продемонструвати порушення норм мислення; порушення суспільних норм та цінностей як основа валоративної інконгруентності вербалізується через застосування в анекдотах іронії та протиставлення) призводить до того, що розв'язання проблеми крос-культурної інконгруентності передбачає застосування специфічних перекладацьких трансформацій: лексичних при передачі онтологічної, граматичних при передачі логіко-поняттєвої та лексико-граматичних при передачі валоративної інконгруентності. До перспектив подальших досліджень відносимо проведення ґрунтового зіставного аналізу етнокультурних та структурно-системних характеристик картин світу англійців та українців як основи творення крос-культурної інконгруентності, а також розробку стратегій перекладу комічних текстів з урахуванням асиметрії концептуальних і мовних картин світу цих культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бассай С. М. Когнітивні механізми у німецькомовному побутовому анекдоті. Наукові записки. Серія «Філологічна». 2013. № 33. С. 13–16.
2. Галєва Ю. В. Комическое в переводе. URL: <http://msu-research.ru/index.php/translating/132-translating/1575-komicheskoe> (дата звернення: 09.08.2018)
3. Палкевич О. Я. Неконгруэнтность как когнитивный механизм комического (на материале российских телевизионных скетчей). Вестник Северного (арктического) федерального университета. Серия: гуманитарные и социальные науки. 2015. № 5. С. 95–102.
4. Пасечник С. Є. Метод концептуального аналізу у сучасних вітчизняних лінгвістичних дослідженнях. URL: http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2007_2/32.pdf (дата звернення 12.08.2018)
5. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти. Київ, 2010. 519 с.
6. Самохіна В. О. Гумористична комунікація як компонент ігрової діяльності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2014. № 8. Т. 1. С. 170–174.
7. Сідак О. О. Роль комічного ефекту в реалізації конфронтаційної стратегії англійської політичної образи. Дис. Харків, 2013. Автореферат. 23 с.
8. Diot R. Humor for Intellectuals: Can It Be Exported and Translated? The Case of Gary Rudeau's In Search of Reagan's Brain. Meta. 1989. Vol. 34 (1). P. 84–87.
9. Kao J. T. The Funny Thing About Incongruity: A Computational Model of Humor in Puns [Електронний ресурс] / J. T. Kao, R. Levy, N. D. Goodman. – Режим доступу: <http://idiom.ucsd.edu/~rlevy/papers/kao-levy-goodman-2013-cogsci.pdf>.
10. Koestler A. The Act of Creation. London: Hutchinson, 1964. 751 p.
11. Translation, Humor and Media / ed. by D. Chiaro. London: Continuum International Publishing Group, 2010. 288 p.
12. Vandaele J. Introduction: (Re-) Constructing Humour: Meanings and Means. Translating Humour / ed. by J. Vandaele. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. P. 149–170.
13. Warren C., McGraw A. P. Differentiating What Is Humorous From What Is Not // Journal of Personality and Social Psychology. 2015. Vol. 10. P. 1–24.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Английские анекдоты = English Jokes/ подготовка текста С. А. Матвеева. Москва: АСТ, 2014. 127 с.
2. Анекдоты на английском языке: Озвученные анекдоты на английском языке с переводом. URL: <http://tonail.com/анекдоты-на-английском-языке> (дата звернення 14.06.2018)
3. Wiseman R. 1001 Jokes. URL: <https://richardwiseman.files.wordpress.com/2011/09/jokes1.pdf> (дата звернення 25.03.2018).

REFERENCES

REFERENCE SOURCES

1. Bassai, S.M. (2013). Kohnityvni mehanizmy u nimetskomovnomu pobutovomu anekdoti [Cognitive mechanisms in German-language household anecdote]. Naukovi zapysky, 33. 13–16.
2. Galiayeva, Yu.V. (2009). Komicheskoye v perevode [The comic in translation]. Retrieved from: <http://msu-research.ru/index.php/translating/132-translating/1575-komicheskoe>.
3. Palkevych, O.Ya. Nekongruentnost kak kognitivnyi mehanizm komicheskogo (na materiale rossiiskih televizionnykh sketchei) [Non-congruence as a cognitive mechanism of comic (based on Russian television sketches)]. Vestnik Severnogo (arkticheskogo) federalnogo universiteta, 5. 95–102.
4. Pasechnyk, S.Ye. (2007). Metod konceptualnogo analizu u suchasnykh vitchyznianyh lingvistychnykh doslidzhenniah [Method of conceptual analysis in modern domestic linguistic research]. Retrieved from: http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2007_2/32.pdf.
5. Samokhiva, V.O. (2010). Zhart u suchasnomu komunikativnomu prostori Velykoi Brytanii i SShA: tekstualnii ta diskursyvni aspekty [Joke in the modern communicative space of the United Kingdom and the United States: textual and discursive aspects]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
6. Samokhina, V.O. (2014). Humorystychna komunikatsiia yak component ihrovoi diialnosti [Гумористична комунікація як компонент ігрової діяльності]. Naukovii visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, 8 (1). 170–174.
7. Sidak, O.O. (2013). Rol komichnoho efektu v realizatsii konfrontatsiinoi stratehii anhlozivnoi politychnoi obrazu [The role of comic effect in the implementation of the confrontational strategy of the English-language political insult]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.
8. Diot, R. (1989) Humor for Intellectuals: Can It Be Exported and Translated? The Case of Gary Rudeau's In Search of Reagan's Brain. Meta, 34 (1). 84–87.
9. Kao, J.T., Levy, R., Goodman, N.D. (2013). The Funny Thing About Incongruity: A Computational Model of Humor in Puns. Retrieved from: <http://idiom.ucsd.edu/~rlevy/papers/kao-levy-goodman-2013-cogsci.pdf>.

10. Koestler, A. (1964). *The Act of Creation*. London: Hutchinson.
11. *Translation, Humor and Media* (2010). / ed. by D. Chiaro. London: Continuum International Publishing Group.
12. Vandaele, J. (2002). Introduction: (Re-)Constructing Humour: Meanings and Means. In J. Vandaele (ed.) *Translating Humour*. Manchester: St. Jerome Publishing. 149–170.
13. Warren C., McGraw A. P. (2015). Differentiating What Is Humorous From What Is Not. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10. 1–24.

DATA SOURCES

1. S.A. Matvieiev (ed.). (2014). *English Jokes* (2014). Moscow: AST.
2. *Anekdoty na angliiskom yazyke: Ozvuchennyie anekdoty na angliiskom yazyke s perevodom [Anecdotes in English: Voiced anecdotes in English with translation]* (2017). Retrieved from: <http://tonail.com/анекдоты-на-английском-языке>.
3. Wiseman R. (2011). 1001 Jokes. Retrieved from: <https://richardwiseman.files.wordpress.com/2011/09/jokes1.pdf>.

CROSS-CULTURAL INCONGRUENCE EMBODIED IN ENGLISH-LANGUAGE ANECDOTES AS A TRANSLATION PROBLEM

Sodel Oleksandr Serhiiiovych

PhD Candidate

of Department of the English Philology and Translation

of the Kyiv National Linguistic University

Street Velyka Vasylkivska, 73, Kyiv, Ukraine

The article investigates the features of solving the problem of cross-cultural incongruity in rendering English anecdotes in Ukrainian translation. The concept of incongruity as a mechanism of creating the comic, and cognitive mechanism of creating and perceiving comic in anecdotes is explored. The concepts and specificity of ontological, logical-conceptual and valorative incongruity as the basis of creating the comic in English-language anecdotes are determined, and the analysis of the conceptual space of ontological, logical-conceptual and valorative cross-cultural incongruity and certain means of their verbalization as a factor justifying the application of lexical, grammatical and lexical-grammatical translation transformations are discussed. It is determined that ontological, logical-conceptual and valorative incongruity embodied in English anecdotes provides actualization of corresponding concepts. The inventory and description of such concepts with the definition of the specifics of their actualization in English anecdotes is carried out. The assumption is made that concepts actualized in English anecdotes determine the main actors and subjects of anecdotes, as well as personality characteristics that are ridiculed or endorsed in such anecdotes. Such situation leads to use of various linguistic means of creation of comic in anecdotes, the comic in which is based on ontological, logical-conceptual and valorative incongruity, according to the type of incongruity, since each of its types is based on violation of certain norms (ontological one – on violation of the norms of being, logical-conceptual one – on violation of the norms of thinking, valorative one – on violation of social norms) which determines the actualization of certain means of creating the comic in every anecdote. As a result, the article attempts to identify a typical set of key translation transformations for each type of cross-cultural incongruity which enables an adequate rendering of English anecdotes in Ukrainian. The basis of rendering in Ukrainian-language translations the anecdotes based on ontological incongruence is the set of lexical translation transformations (literal translation, transcription, transliteration, loan translation), for those based on logical-conceptual one it is grammatical transformations (grammatical replacements, addition, omission, transposition), for those based on valorative one – lexical and grammatical (total rearrangement and antonymic translation).

Key words: anecdote, comic, incongruity, cross-cultural incongruity, conceptual analysis, translation, translation transformation.

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-112-115>

КОНЦЕПТ *GENIUS* В АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Строченко Леся Василівна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту *GENIUS* в англійському мовленні. Мета роботи полягає в аналізі концептуальних ознак досліджуваного феномену на матеріалі публіцистичних текстів, а саме – статей у науково-популярному журналі *National Geographic*. У роботі наведено основні аспекти дослідження феномену геніальності у філософії та психології (ірраціональний, раціональний, емпіричний, соціокультурний); розглянуто підходи до вивчення концептів у сучасному мовознавстві; обґрунтовано вибір семантико-когнітивного напрямку лінгвоконцептології як теоретичної основи даної розвідки. У ході аналізу використано такі методи, як компонентний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний метод та концептуальний аналіз. *GENIUS* є універсальним антропоконцептом, структуру якого можна виявити шляхом вивчення його мовної та мовленнєвої репрезентації. Використання питальних речень у заголовках досліджених публікацій реалізує інформативну та апелятивну функції, які є одними з основних для публіцистичного стилю. Проведене дослідження уможливило виділення таких концептуальних ознак концепту *GENIUS*: надзвичайність (вербалізується за допомогою таких лексичних одиниць: *exceptional, rare, soar above the rest of us, stood out*); новизна, оригінальність (реалізується за допомогою лексичних одиниць *revolutionized, changing the world, Scientific breakthroughs*); креативність (вербалізується лексичними одиницями *creative, creativity*), цікавість (*curious, curiosity*); розум (*intelligence*); досягнення (*achievement, contributions*); невідома сила (*a force*); соціокультурний вплив (*nurture, social and cultural influences*); захоплення (*unmatchable awe, fascinate*). Компонентний аналіз номінації *genius* уможливив виділення таких концептуальних ознак досліджуваного концепту: інтелект (вербалізується такими лексичними одиницями: *intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind*); творчі здібності (вербалізується такими лексичними одиницями: *creative power, talent, creativity*); видатний / найвищий / надзвичайний (вербалізується такими лексичними одиницями: *uncommon, superior, distinguished, highly, exceptional, extraordinary, marked superiority*); новизна / оригінальність (вербалізується такими лексичними одиницями: *power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work*). Порівняння отриманих результатів із аналізом мовного втілення досліджуваного концепту свідчить про значне розширення понятійних ознак у мовленнєвому контексті.

Ключові слова: вербалізація, концепт, концептуальна ознака, геній.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування актуальності її розгляду. Феномен геніальності як найвищої творчої здібності у науковій чи художній діяльності та постать генія здавна привертала увагу дослідників у гуманітарних науках. Є. О. Хомченкова пропонує класифікацію основних напрямів трактування та дослідження геніальності, яка систематизує численні дослідження цього феномену у рамках філософії, виокремлюючи

– ірраціональний підхід, що приписує геніальності божественне походження та відображає архаїчний релігійні уявлення людства;

– раціональний підхід, який трактує геніальність як вроджену якість людини, її розуму; саме цей підхід є основою для психологічних, педагогічних та генетичних досліджень геніальності та, як наслідок, виділення біологічних (інстинкти, пам'ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності;

– емпіричний підхід, представники якого вважають геніальність набутою властивістю людини в процесі її розвитку;

– соціокультурний підхід, який розглядає значимість і разом з тим проблематичність взаємодії генія і суспільства [3, 4–5].

Що ж стосується лінгвістики, то сучасна лінгвоконцептологія має чималий доробок праць, які висвітлюють особливості мовного втілення споріднених концептів, зокрема, РОЗУМ, ІНТЕЛЕКТ [див., зокрема, 1; 8]. Проте, феномен геніальності як найвищого прояву інтелектуальної чи творчої діяльності людини та власне людини-генія зостається поза увагою лінгвістів, що підкреслює актуальність даного дослідження, у якому ми потрактуємо *GENIUS* як універсальний антропоконцепт та аналізуємо його мовленнєве втілення на матеріалі англійських публіцистичних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку когнітивної семантики вчені виділяють декілька напрямків аналізу концептів у відповідності до методологічної орієнтації дослідників. Серед них, зокрема, лінгвокультурологічний підхід, когнітивно-поетичний напрям,

когнітивно-дискурсивний напрям, семантико-когнітивний підхід. Спільним для всіх напрямків є визнання концепту базовою одиницею свідомості, відмінності ж пов'язані, у першу чергу, з фокусуванням на певному типі концептів, а також з різним трактуванням відношень між концептом як елементом етнокультурної картини світу та лексичним значенням [2; 4, 192–193; 5; 6].

У нашому дослідженні ми ґрунтуємось на теоретичному доробку семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів, який досліджує співвідношення семантики мови з концептосферою народу, взаємодію семантичних процесів з когнітивними. Представники цього напрямку в когнітивній лінгвістиці визначають концепт як належну свідомості людини глобальну одиницю розумової діяльності, квант структурованого знання, дослідити яку можливо шляхом вивчення її мовної репрезентації [1, 7–8].

Отже, саме мова є одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, оскільки аналіз мовних засобів дозволяє найбільш простим та ефективним способом виявити ознаки концепту та змодельовати його. Склад того чи іншого концепту виявляється через даний концепт, словникові тлумачення мовних одиниць, які репрезентують та мовленнєві контексти.

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи полягає у вивченні особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовних публіцистичних текстах. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) розглянути основні підходи до вивчення феномену геніальності в психології та філософії; 2) обґрунтувати вибір семантико-когнітивного напрямку лінгвоконцептології як теоретичної основи даної розвідки; 3) проаналізувати мовленнєві контексти зв'язку номінації *genius* в англomовних публіцистичних текстах та виокремити вербалізовані концептуальні ознаки геніальності; 4) порівняти понятійні ознаки досліджуваного концепту у лексикографічних джерелах та публіцистичних текстах. Матеріалом дослідження слугували статті міжнародного науково-популярного часопису *National Geographic*, який є офіційним виданням Національного географічного товариства США та спеціалізується на статтях з географії, природознавства, світової історії, культури тощо. Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використовувалися такі методи, як компонентний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний метод та концептуальний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна мета публіцистичного стилю полягає у інформуванні та передаванні суспільно значущої інформації з одночасним впливом на читача, слухача, переконанням їх у чомусь та спонуканням до відповідних вчинків та дій. Для публіцистичного стилю мовлення притаманні логічність, емоційність, образність, оцінність (спонукальність), що відображається у використанні відповідних мовних засобів [7].

Інформаційна та апелятивна функції публіцистичного стилю знайшли своє відображення, зокрема, у заголовках проаналізованих статей. Використання питальних речень, на кшталт, *What makes a genius? What made Leonardo da Vinci a genius? Can you name these 13 geniuses? Do you have the traits of a genius?*, допомагає привернути увагу читачів та зацікавити їх.

Розглянемо більш детально, які концептуальні ознаки геніальності можна виокремити на матеріалі зазначених публікацій.

Насамперед, відзначимо, що проаналізовані тексти вербалізують ознаку надзвичайності цього феномену та людини-генія, наприклад:

“Some minds are so exceptional they change the world. We don't know exactly why these people soar above the rest of us, but science offers us clues” (10);

“Throughout history rare individuals have stood out for their meteoric contributions to a field” (10).

Як бачимо, ця концептуальна ознака вербалізується за допомогою таких лексичних одиниць: *exceptional, rare, soar above the rest of us, stood out*.

Наступна концептуальна ознака – новизна, оригінальність – реалізується за допомогою лексичних одиниць *revolutionized, changing the world, Scientific breakthroughs* у таких контекстах:

“Einstein revolutionized our understanding of the very laws of the universe” (10).

“Instead we can try to understand it by unraveling the complex and tangled qualities – intelligence, creativity, perseverance, and simple good fortune, to name a few – that entwine to create a person capable of changing the world” (10).

“Scientific breakthroughs like Darwin's theory of evolution by natural selection would be impossible without creativity, a strand of genius that Terman couldn't measure” (10).

Водночас дані приклади містять згадку про інші ознаки геніальності – розум, креативність, наполегливість.

“In all those books, I've noticed that creativity comes from connecting art to science. To be really creative, you have to be interested in all sorts of different disciplines rather than be a specialist. Being curious about everything and curious just for curiosity's sake, not simply because it's useful, is the defining trait of Leonardo” (10).

Досить цікаве пояснення природи креативності генія бачимо у наведеному уривку. Автор вважає, що в основі креативності знаходиться всебічність у інтересах, цікавість до всього, навіть поєднання мистецтва і науки, як у випадку з визнаним генієм Леонардо да Вінчі. Отже, виокремлюємо такі концептуальні ознаки як креативність (вербалізується лексичними одиницями *creative, creativity*), цікавість (*curious, curiosity*).

Проте, надзвичайного інтелекту не досить для того, щоб реалізувати геніальність; вона проявляється у досягненні:

“But monumental intelligence on its own is no guarantee of monumental achievement, as Terman and his collaborators would discover” (10).

"Throughout history rare individuals have stood out for their meteoric contributions to a field" (10).

Отже, концептуальна ознака досягнення вербалізується у досліджених текстах лексичними одиницями *achievement, contributions*.

Ірраціональний підхід до природи геніальності знаходить своє відображення у наступній концептуальній ознаці, а саме: невідома сила, що керує людиною, як от у випадку із відомим джазовим піаністом, який не може пояснити свій емоційний та психологічний стан під час виступів:

"This may help explain the astounding performances of jazz pianist Keith Jarrett. Jarrett, who improvises concerts that last for as long as two hours, finds it difficult – impossible, actually – to explain how his music takes shape. But when he sits down in front of audiences, he purposefully pushes notes out of his mind, moving his hands to keys he had no intention of playing. "I'm bypassing the brain completely," he tells me. "I am being pulled by a force that I can only be thankful for" (10).

Важливість соціокультурної складової у становленні генія підкреслюється у наступному прикладі за допомогою лексичних одиниць *nurture, social and cultural influences*:

"Genetic potential alone does not predict actual accomplishment. It also takes nurture to grow a genius. Social and cultural influences can provide that nourishment, creating clusters of genius at moments and places in history: Baghdad during Islam's Golden Age, Kolkata during the Bengal Renaissance, Silicon Valley today" (10).

У описі музейного експонату, який демонструє мозок Альберта Ейнштейна, автор статті зауважує, що він викликає у відвідувачів надзвичайне захоплення:

"But there's one exhibit near the entrance that elicits unmatched awe. Look closely at the display, and you can see smudge marks left by museumgoers pressing their foreheads against the glass. The object that fascinates them is a small wooden box containing 46 microscope slides, each displaying a slice of Albert Einstein's brain" (10).

Відмінність від інших експонатів та їх сприйняття відвідувачами пояснюється автором за допомогою антитези у наступному контексті:

"Other displays in the museum show disease and disfigurement – the results of something gone wrong. Einstein's brain represents potential, the ability of one exceptional mind, one genius, to catapult ahead of everyone else" (10).

Наведемо результати компонентного аналізу на матеріалі словникових тлумачень номінації *genius*, який уможливив виділення таких концептуальних ознак досліджуваного концепту *GENIUS*:

– інтелект (вербалізується такими лексичними одиницями: *intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind*);

– творчі здібності (вербалізується такими лексичними одиницями: *creative power, talent, creativity*);

– видатний / найвищий / надзвичайний (вербалізується такими лексичними одиницями: *uncommon, superior, distinguished, highly, exceptional, extraordinary, marked superiority*);

– новизна / оригінальність (вербалізується такими лексичними одиницями: *power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work*) (9).

Якщо порівняти отримані результати із аналізом мовного втілення досліджуваного концепту, то можна зробити висновок про значне розширення понятійних ознак у мовленнєвому контексті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз англійських публіцистичних текстів уможливив виділення таких концептуальних ознак геніальності: надзвичайність (вербалізується за допомогою таких лексичних одиниць: *exceptional, rare, soar above the rest of us, stood out*); новизна, оригінальність (реалізується за допомогою лексичних одиниць *revolutionized, changing the world, Scientific breakthroughs*); креативність (вербалізується лексичними одиницями *creative, creativity*); цікавість (*curious, curiosity*); розум (*intelligence*); досягнення (*achievement, contributions*); невідома сила (*a force*); соціокультурний вплив (*nurture, social and cultural influences*); захоплення (*unmatchable awe, fascinate*).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей вербалізації концепту *GENIUS* в англійському різножанровому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія концептів / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005. 352 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. Хомченкова Е. А. Феноменологія геніальності: от антропоної к соціокультурної детермінації: автореф. дис ... канд. філос. наук: 09.00.13. Омск, 2007. 20 с.
4. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике. Вісник ХНУ. 2006. №725. С. 192–195.
5. Croft W. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p.
6. Jackendoff R. Semantics and Cognition. Cambridge: The MIT Press, 1995. 283 p.
7. Kukharencenko V. A. A Book of Practice in Stylistics. Vinnytsia: "NovaKnyga", 2000. 160 p.
8. Pinker St. Language, cognition, and human nature: selected articles. Oxford: Oxford University Press, 2013. 378 p.
9. Genius. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/genius>
10. Genius: articles. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nationalgeographic.com/search?q=genius>

REFERENCES

1. Antolohyya kontseptov [Anthology of concepts]. (2005). Pod red. V. Y. Karasyka, Y. A. Sternyna. Tom 1. Volhohrad: Paradyhma [In Russian].
2. Selivanova O. (2016). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillya-K. [In Ukrainian].
3. Khomchenkova E. A. (2007). Fenomenolohyya henyal'nosty: ot antropnoy k sotsyokul'turnoy determynatsyy [Phenomenology of genius: from anthropic to sociocultural determination]. Avtoref. dys ... kand. filos. nauk: 09.00.13. Omsk [In Russian].
4. Shevchenko I. S. (2006). Podkhody k analizu kontseptu v sovremennoy kognitivnoy lingvistike [Approaches to the analysis of concept in modern cognitive linguistics.]. Visnik KHNU, 725, 192-195 [In Russian].
5. Croft, W. (2004). Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Jackendoff R. (1995). Semantics and Cognition. Cambridge: The MIT Press.
7. Kukhareno V. A. (2000). A Book of Practice in Stylistics. Vinnytsia: "Nova Knyga".
8. Pinker, St. (2013). Language, cognition, and human nature: selected articles. Oxford: Oxford University Press.
9. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/genius>
10. Genius: articles. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.nationalgeographic.com/search?q=genius>

CONCEPT GENIUS IN ENGLISH PUBLICIST TEXTS

Strochenko Lesia

Candidate of Sciences (Philology), associate professor of the Chair of lexicology and stylistics of the English language, Odesa I. I. Mechnikov National University, Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine

The article is devoted to the study of verbalization of the concept GENIUS in the English language and speech. The final aim of the work is to analyze the conceptual features of the investigated phenomenon based on publicist texts, namely, articles in the popular science magazine National Geographic. The paper presents the main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology (irrational, rational, empirical, sociocultural); considers approaches to the study of concepts in modern linguistics; explains the choice of the semantic-cognitive direction of linguistic conceptual studies as the theoretical basis of this investigation. During the analysis, such methods as componential analysis, contextual-interpretation method and conceptual analysis were used. The study made it possible to distinguish the following conceptual features of the concept GENIUS: extraordinariness (verbalized using the following lexical units: exceptional, rare, soar above the rest of us, stood out); novelty, originality (implemented through lexical units revolutionized, changing the world, scientific breakthroughs); creativity (verbalized by lexical units creative, creativity), curiosity (curious, curiosity); intelligence; achievement (contributions); unknown force (a force); socio-cultural influence (nurture, social and cultural influences); fascination (unmatchable awe, fascinate). Componential analysis of the genius nomination made it possible to single out such conceptual features of the investigated concept: intellect (verbalized by such lexical units: intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind); creative abilities (verbalized by such lexical units: creative power, talent, creativity); outstanding / highest / extraordinary (verbalized by the following lexical units: uncommon, superior, distinguished, high, exceptional, extraordinary, marked superiority); novelty / originality (verbalized by such lexical units: power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work). Comparison of the results obtained by the analysis of the linguistic embodiment of the investigated concept shows a significant expansion of conceptual features in the speech context.

Key words: verbalization, concept, conceptual feature, genius.

УДК 811.161.2'04+282.2

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-116-121>

НАЗВИ АНТРОПОГЕННОГО СУХОДІЛЬНОГО ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКО-МОЛДАВСЬКИХ ГРАМОТАХ XIV–XV СТОЛІТЬ

Тимочко Богдана Василівна

молодший науковий співробітник

відділу історії української мови та ономастики

Інституту української мови НАН України

вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, Україна

Пропоноване увазі читача дослідження зумовлене необхідністю поглибленого комплексного аналізу лексики староукраїнської мови, зокрема й лексики українсько-молдавських юридичних документів. Органічною частиною останнього були назви антропогенного суходільного довкілля, тобто довкілля, яке поліетнічне населення Молдавського князівства створювало для задоволення своїх різноманітних потреб. Номен на позначення антропогенного суходільного довкілля засвідчені в юридичних документах, що написані на території Молдавського князівства українською мовою, яка близько трьох століть мала в ньому статус державної. Назви антропогенного суходільного довкілля формують однойменну лексико-семантичну підгрупу назв, яка разом із двома іншими лексико-семантичними підгрупами («Назви природного суходільного довкілля» і «Назви антропогенізованого суходільного довкілля») утворює лексико-семантичну групу «Назви суходільного довкілля». Лексико-семантична підгрупа «Назви антропогенного суходільного довкілля» містить 27 лексико-семантичних структур, які утворюють цілісність. Початком її структурування є виокремлення двох лексико-семантичних мікрогруп лексики, що сформовані назвами окремих форм антропогенного підвищеного (позитивного) рельєфу і назвами окремих форм антропогенного зниженого (негативного) рельєфу. Ці лексико-семантичні мікрогрупи відрізняються кількістю виокремлених у їхніх межах частин: у межах лексико-семантичної мікрогрупи «Назви окремих форм антропогенного підвищеного (позитивного) рельєфу» виокремлено 23 лексико-семантичні структури; у межах лексико-семантичної мікрогрупи «Назви окремих форм антропогенного зниженого (негативного) рельєфу» виокремлено 4 лексико-семантичні структури. Між номенами, що формують лексико-семантичну підгрупу «Назви антропогенного суходільного довкілля», існують стійкі лексико-семантичні зв'язки, які виявляються переважно в синонімії. Походження номенів, що формують лексико-семантичну підгрупу «Назви антропогенного суходільного довкілля», в українсько-молдавських грамотах різне: більшість сягають своїм корінням праслов'янської доби (83%), інші потрапили в українсько-молдавські грамоти – з болгарської, грецької, німецької мов. За структурою в аналізованій лексико-семантичній підгрупі значно переважають однослівні номен (82%). У сучасній українській мові 74% назв антропогенного суходільного довкілля, що засвідчені в українсько-молдавських грамотах XIV–XV століть, функціонують як нормативні; 6% – як діалектні; 20% – не засвідчені в сучасній українській мові.

Ключові слова: Молдавське князівство, українсько-молдавські грамоти, назви антропогенного суходільного довкілля, лексико-семантична структура, номен, номінація, походження назви.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Вивчення історії української мови за рукописними пам'ятками було й залишається одним із першочергових завдань мовознавства. Надійною джерельною базою для дослідження історії становлення систем як розмовної, так і літературної української мови XIV–XV ст. є пам'ятки староукраїнської мови цього періоду. Особливу евристичну цінність мають юридичні акти канцелярій молдавських господарів, написаних староукраїнською мовою. Необхідність поглибленого комплексного аналізу лексики староукраїнської мови, частиною якого є назви антропогенного суходільного довкілля, що засвідчені в українсько-молдавських грамотах (далі – УМГ) із території Молдавського князівства, зумовлює актуальність теми пропонованого дослідження.

© Тимочко Б. В. Назви антропогенного суходільного довкілля в українсько-молдавських грамотах XIV–XV століть

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості мови УМГ на різних мовних рівнях досліджували В.Г. Ярошенко [15], М.С. Антошин [1], Д.П. Богдан [17], Л.В. Венєвцева [2], І.Б. Царалунга [13], Й. Мацурек [18; 19], М.М. Пешак [9], С.С. Перепелиця [8]. Однак лексика УМГ, яку відтворено в «Словнику староукраїнської мови XIV–XV століть», частково описано в працях О.І. Яцимирського [16], В.Г. Ярошенка [15], М.С. Антошина [1], Д.П. Богдана [17], М.Ф. Станівського [12], Л.Л. Гумецької [4], В. Штефуци [14] та ін., а також проаналізовано в академічній «Історії української мови» в межах окремих тематичних груп у загальноукраїнському контексті, залишається малодослідженою.

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї розвідки є системний структурно-семантичний аналіз назв антропогенного суходільного довкілля, що засвідчені в УМГ. Завдання, підпорядковані досягненню цієї мети, передбачають

опис структури лексико-семантичної підгрупи (далі – ЛСПГ) «Назви антропогенного суходільного доквілля»; класифікацію її номенів за походженням, сферами функціонування в сучасній українській мові, будовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для номінації антропогенного суходільного доквілля в українсько-молдавських грамотах використано 24 номени. Ці назви формують ЛСПГ «Назви антропогенного суходільного доквілля», що разом із двома іншими ЛСПГ (ЛСПГ «Назви природного суходільного доквілля» і ЛСПГ «Назви антропогенізованого суходільного доквілля») утворюють лексико-семантичну групу (далі – ЛСГ) «Назви суходільного доквілля».

ЛСПГ «Назви антропогенного суходільного доквілля» містить 27 лексико-семантичних структур. Початком її структурування є виокремлення двох лексико-семантичних мікрогруп (далі – ЛСМГ): ЛСМГ «Назви окремих форм антропогенного підвищеного (позитивного) рельєфу» і ЛСМГ «Назви окремих форм антропогенного зниженого (негативного) рельєфу».

ЛСМГ «Назви окремих форм антропогенного підвищеного (позитивного) рельєфу».

У межах ЛСМГ «Назви окремих форм антропогенного підвищеного (позитивного) рельєфу» виокремлюється три лексико-семантичні мікропідгрупи назв (далі – ЛСМПГ): ЛСМПГ «Назви споруд», ЛСМПГ «Назви поселень» і ЛСМПГ «Назви адміністративно-територіальних утворень».

ЛСМПГ «Назви споруд» ділиться на чотири лексико-семантичні мікросистеми (далі – ЛСМС): ЛСМС «Назви жител», ЛСМС «Назви оборонних споруд», ЛСМС «Назви культових споруд» і ЛСМС «Назви виробничих споруд».

У межах ЛСМС «Назви жител» виокремлюється лексико-семантична мікросистема (далі – ЛСМПС) «Назви будинку».

Для номінації будинку – виду будівлі із внутрішнім наземним простором (приміщеннями), що створена та використовується людьми, – засвідчено лексему *домъ: домъ* 'будиночок': *панъ Дидрихъ налѣ свои домъ и городы штворилъ* (1443, I, 326)¹. Лексема походить від псл. **dotъ* [6, II, 91]². У сучасній українській мові фонетичний варіант цієї лексеми – *дім* 'приміщення, в якому живуть люди' – функціонує як нормативний [11, II, 306].

У межах ЛСМС «Назви оборонних споруд» виокремлюється дві ЛСМПС: ЛСМПС «Назви валу» і ЛСМПС «Назви городища».

Для номінації **валу** – оборонної споруди у вигляді високого насипу з крутим схилом, розташованим з боку ймовірного нападу супротивника, – засвідчено лексему *валъ: валъ* 'вал, насип' [10, I, 151]: *а штолѣ, по краи Бѣковинѣ, дѣлюмъ доловъ, до валу* (1392, I, 3). Лексема запозичена із свн. *wal* 'насип' (нвн. *wall* 'тс.') [6, I, 323]. У сучасній українській мові лексема *вал* 'високий земляний насип навколо поселення, міста чи фортеці для захисту від ворога' засвідчена як нормативна [11, I, 283].

Для номінації **городища** – у часи давніх слов'ян – постійного укріпленого поселення; оборонного комплексу, а також місця, де було укріплене поселення, – в УМГ використано лексему *городище: городище* 'городище': *а панъ Херманъ продалъ таѣ села и погана ... ѿ Крънници Калѣгеровѣ, ѿ городище* (1468, II, 225). Лексема походить від псл. **gordiŝce* [6, I, 571]. У сучасній українській мові лексема *городище* 'поселення, укріплене валами і ровами' засвідчена як нормативна [11, II, 136].

У межах ЛСМС «Назви культових споруд» виокремлюється дві ЛСМПС: ЛСМПС «Назви монастиря» і ЛСМПС «Назви церкви».

Для номінації **монастиря** – комплексу житлових, богослужбових, господарських будівель, належного ченцям або черниціям, – засвідчено лексему *монастыр: монастыр* 'місце, де розташована церква та житлові будівлі ченців': *Я хотарь тѣмъ селомъ що соуть на Бѣковци, поучени штъ Бѣрзарѣва монастырѣ* (1420, I, 67). Лексема запозичена з грец. *μοναστήριον* 'монастир, келія самотника' [6, III, 506]. У сучасній українській мові лексема *монастир* 'церква, будівлі й територія, належні громаді ченців чи черниць' засвідчена як нормативна [11, IV, 794].

Для номінації **церкви** – архітектурної споруди, призначеної для здійснення богослужінь і релігійних обрядів, – засвідчено лексему *цръковѣ: цръковѣ* 'церква': *и дали есмѣ цръковѣ Свѣтлои Пѣтници* (1408, I, 32). Лексема походить із грец. *κυριήδον* (*οἰκίον*) 'Господній (дім)' [6, VI, 241]. В УМГ, очевидно, запозичення зі стсл. *цръкы* 'церква'. У сучасній українській мові лексема *цёрков* 'церква' засвідчена як застаріла, а її словозмінно-словотвірний варіант *цёрква* 'будівля, в якій відбувається християнське богослужіння' – як нормативний [11, XI, 202].

У межах ЛСМС «Назви виробничих споруд» виокремлюється три ЛСМПС: ЛСМПС «Назви млина-сукновальні»; ЛСМПС «Назви прядильні вовни»; ЛСМПС «Назви млина».

Для номінації **млина-сукновальні** засвідчено лексеми *валило* і *стоупа*:

валило 'млин-сукновальня' [10, I, 611]: *млинѣ що сѣтъ на Молдавѣ, ниже Романова трѣга, и сѣ валилани* (1458, II, 103). Лексема походить від псл. **validlo* [6, I, 325]. Лексему з подібного семантикою засвідчено в говірках української мови, зокрема: в бойк. говірках: *валило* 'стула

¹ Ілюстративний матеріал паспортизуємо так (1443, I, 326), де перше – 1443 – рік написання грамоти; друге – II – відповідний том зібрання грамот зі списку «Джерел ілюстративного матеріалу»; третє – 326 – номер сторінки.

² Покликаючись на багатотомне видання, зазначаємо відповідний том, н-д, [6, II, 91], де 6 – номер праці, внесеної в «Літературу»; II – том; 91 – сторінка.

для виробу сукна' [7, I, 81]; у гуц.: *валило* 'обладнане місце, де обробляють ліжники, сукно, сукновальня' [5, 33];

стоупа 'млин-сукновальня' [10, II, 396]: *да оучинитъ совѣ млинъ и цю коли вѣдетъ его волѣ, или жерствило или валила или вѣди цю или стѣгы* (1448, I, 395). Лексема походить від псл. **stopa* 'ступа; товчач, макогін' [6, V, 458]. У сучасній українській мові лексема *сту́па* з таким значенням не засвідчена. Граматичні варіанти лексеми функціонують у говірках української мови з такою самою чи близькою семантикою, зокрема: у бойк.: *сту́пи* 'пристрій, у якому б'ють вовну' [7, II, 263]; у гуц.: *сту́пи* 'спеціально обладнане місце коло млина, де обробляють водою домоткане полотно' [5, 179].

Для номінації **прядильні вовни** засвідчено лексему *жерствило* (*жерствило*): *жерствило* 'прядильня вовни' [10, I, 611]: *дали и потвердили если толиѣ свѣтолиѣ монастырѣ села ... и съ млином и съ ставомъ ... и съ жерствиломъ* (1462, II, 152). Лексема, ймовірно, є дериватом від псл. **sъrst* 'шерсть' У сучасній українській мові цей номен не засвідчено.

В УМГ для номінації **млина** – споруди, що розмелює зерно на борошно за допомогою вітряної, водяної, парової та іншої енергії, – засвідчено лексему *млинъ*: *млинъ* 'млин': *еслы дали своєю доброю волею а никимъ промучени ... Волховецъ и съ селгы и приселкы, со млинъ, и со ставы* (1421, I, 69). Лексема походить від псл. **тъlinъ* [6, III, 489]. У сучасній українській мові номен *мли́н* 'споруда, що розмелює зерно на борошно за допомогою вітряної, водяної, парової та ін. енергії' засвідчено як нормативний [11, IV, 764].

У межах ЛСМС «Назви гідротехнічних споруд» виокремлюється ЛСМПС «Назви греблі».

Для номінації **греблі** – гідротехнічної споруди, що перегороджує русло річки, болото чи інший водотік для підняття рівня води перед нею з метою створення водосховища, – засвідчено лексеми *гребля*, *плоть*, *язъ*:

гребля 'гребля': *ниже греблы Балицовы* (1434, I, 180). Лексема походить від псл. **grebja* [6, I, 589]. У сучасній українській мові лексема *гребля* 'гідротехнічна споруда, що перегороджує річку або інший водотік' засвідчена як нормативна [11, II, 163];

плоть 'гребля, загата' [10, II, 154]: *никто да не смѣютъ сижы оучинити оу ихъ хотарѣ, надъ Нистри или оу wzergy, или плоты* (1455, II, 64). Лексема походить від **plotъ* [6, IV, 441]. У сучасній українській мові фонетичний варіант лексеми засвідчений з іншою семантикою – *пліт* 'огорожа, плетена з хворосту' і 'скріплені в один або декілька рядів колоди для сплаву або для переправи на них по воді' – як нормативний [11, VI, 587]. Фонетичні варіанти лексеми в говірках української мови засвідчені з такою самою чи подібною семантикою, зокрема: в бойк. говірках: *пліт* 'пліт' [7, II, 81]; у пд.-бук. гуц. говірці: *плут / плит* 'пліт ковбків', *мн. плоті* 'кілька плотів' [3, 201];

язъ 'загорода в річці, ставку, призначена для риболовлі' [10, 2, 579]: *Я хотарѣ толиѣ више писаномъ ѣ селѣ да естѣ поуении штъ конецъ яза ставова* (1491, III, 180). Лексема походить від псл. **jazъ* [6, VI, 537]. У сучасній українській мові лексема *яз* 'пристрій у вигляді плоту, частоколу впоперек річки або затоки з ворітьми, в які вставляють вершу чи ятір для ловлі риби' засвідчена як нормативна [11, XI, 627].

У межах ЛСМПГ «Назви поселень» виокремлюється чотири ЛСМС, назви яких відбивають диференціацію реалій за розміром, призначенням і розташуванням: ЛСМС «Назви села»; ЛСМС «Назви присілку»; ЛСМС «Назви хутора»; ЛСМС «Назви міста».

Для номінації **села (селища)** – найменшої адміністративно-територіальної одиниці – в УМГ засвідчено номени *село*, *сѣло*, *селище*:

село 'село': *оставилъ самъ съ своимъ мзгыкомъ едно село, на имя Авкачевѣи* (1440, I, 294); *пролиннли свое село, ихъ оуиноу, на имя Вѣчоумѣни* (1442, I, 305). Лексеми *село*, *сѣло* є континуантами псл. **sedlo* [6, I, 210]. У сучасній українській мові лексема *селó* 'населений пункт (звичайно великий) неміського типу, жителі якого займаються перев. обробіткою землі' засвідчена як нормативна [11, IX, 119];

селище 'село': *тъмлы видѣвше правою и вѣрною ихъ слоужбоу до нас ... дали если им ... селище* (1443, I, 330). Лексема є дериватом від псл. **sedlo* [6, I, 210].

Для номінації **хутора** – виду сільського поселення, господарства (подвір'я) з належною до нього землею; малого сільського, часто однодвірного поселення поза селом – засвідчено лексему *прикутокъ*: *прикутокъ* 'хутір' [10, II, 241]: *и дали есмы емѣ ... шестъ села ... съ своимъ прикѣтки* (1429, I, 136).

Для номінації **міста** – значного за чисельністю й густотою населення поселення – в УМГ засвідчено лексеми *городъ* *город*, *градъ*, *листо*, *тръгъ*:

городъ *город* 'місто': *То столъ дали есмы емоу оу Соучавѣ, оу нашемъ городѣ* (1401, I, 21). Лексема є континуантом псл. **gordъ* [6, I, 571]. У сучасній українській мові лексема *гóрод* 'те саме, що місто' засвідчена як розмовна й рідковживана [11, II, 135];

градъ 'місто': *И иногю соудыоу да не имаетъ ... развѣ да слоухаетъ къ нашемъ градѣ, къ Нѣмцѣ* (1437, I, 237). Лексема, що є континуантом псл. **gordъ* [6, I, 571], очевидно, запозичена в УМГ з болгарської мови (болг. *град* 'місто'); можливе і її старослов'янське (церковнослов'янське) походження (стсл. (цсл.) *градъ* 'місто');

листо 'місто': *иже есмы дали своєю доброю волею а никимъ промучени Серетъ листо а Волховецъ* (1421, I, 69). Лексема походить від псл. **město* 'місце' [6, III, 484]. У сучасній українській мові лексема *місто* 'великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр' засвідчена як нормативна [11, IV, 751];

тръгъ 'місто' [10, II, 447]: *То естъ весь хотаръ тръгъ Бръладъ и оу сиимъ селамъ и селищемъ що прислахають къ тръгъ Бръладъ* (1495, III, 280). Лексема походить від стсл. *тръгъ* < **trъgъ* 'базар', 'торгівля' [6, V, 603]. У сучасній українській мові лексема *торг* з іншим значенням – 'ринок, базар' – засвідчена як застаріла [11, X, 201].

ЛСМПГ «Назви адміністративно-територіальних утворень» не членується. Як загальну назву для позначення адміністративно-територіальних утворень засвідчено лексеми *земля*: *земля* 'адміністративно-територіальна одиниця або історично-географічна територія' і 'територія, що перебуває під владою короля, князя...' [10, I, 395–396]. Ця лексема, поєднуючись із атрибутивними компонентами, значення яких уточнює найближчий контекст, позначає різні адміністративно-територіальні утворення: *оу земли королевской и оу нашей земли* (1448, I, 390). Лексема *земля* у такому значенні входить до складу як загальних, так і власних топонімічних назв: *или штъ угжен земли или штъ Владквн Земли* (1453, II, 38).

ЛСМГ «Назви окремих форм антропогенного зниженого (негативного) рельєфу»

У межах ЛСМГ «Назви окремих форм антропогенного зниженого (негативного) рельєфу» виокремлюється дві ЛСМПГ: 1) ЛСМПГ «Назви ями, викопаної людьми»; 2) ЛСМПГ «Назви рову, викопаного людьми».

Для номінації **ями, викопаної людьми**, засвідчено номінативне словосполучення, означальний компонент якого передає диференційну ознаку штучності, *яма копана*: *яма копана* 'заглибина в землі' [10, II, 584]: *в дъбровѣ, где естъ яма копана* (1495, III, 280).

У межах ЛСМПГ «Назви ями, викопаної людьми» виокремлюється назва, що відбиває диференціацію номінованих реалій за призначенням і формує ЛСМС «Назви викопаної людьми ями, що служить пасткою для ведмедів».

Для номінації **ведмежої ями** – глибокої замаскованої ями з приманкою для ловлі ведмедів – засвідчено лексичне словосполучення *медвединага яма*: *медвединага яма* 'ведмежа яма': *штъ толъ простѣ на медвединоу ямѣ* (1488, III, 52). Однак це словосполучення може мати інше тлумачення – 'місце, де колись жили ведмеді', про що свідчить і присвійний прикметник *медведина* в його складі (пор.: *Ведвежа яма* 'вольєр у зоопарку Берна, де живуть ведмеді' і *Вовче ігровисько* 'місце в лісі, де жила сім'я вовків' (назву засвідчено в сх.-поліс. говірці с. Машеве, Чорнобильського р-ну, Київської обл.). У сучасній українській мові таке номінативне словосполучення не засвідчено (пор.: *вовча яма* (мисл.) 'глибока замаскована яма з приманкою для ловлі вовків', що функціонує як нормативне [11, I, 712]).

В УМГ для номінації **перекопу (рову)** – штучної споруди, глибокої, широкої канави, що оточує будівлю чи поселення, а також використовується як польова інженерна захисна споруда (інколи заповнена водою), – засвідчено номени *перекопъ* і *прѣкопъ*: *перекопъ* 'рів, канава' [10, II, 137]: *поуеши штъ Молдови, учереть лугъ, на оусти перекопа* (1427, I, 98). Фонетичний варіант лексеми з такою самою семантикою засвідчено в окремих українських говірках, зокрема в бойківських: *перекіп* 'рів' [7, II, 51]. У сучасній українській мові лексема *перекоп* функціонує в літературній мові як топонім – назва населеного пункту в Криму;

прѣкопъ 'рів, канава' [10, II, 273]: *та, прѣкопанъ, до Троана* (1427, I, 98). Лексема походить від стсл. (цсл.) *прѣкопъ* 'перекоп' [6, II, 565]. В УМГ цей номен, очевидно, запозичено з болгарської мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показало дослідження, назви антропогенного суходільного доквілля в українсько-молдавських грамотах XIV–XV століть формують цілісну ЛСС, між елементами якої існують тісні лексико-семантичні зв'язки, що виявляються переважно в синонімії. Синонімічні (чи паралельні) назви, використані для номінації тієї самої реалії, є переважно наслідком міжмовної чи внутрішньомовної інтерференції, інколи – варіативності словотвірних засобів і мотиваційних ознак, задіяних при їх творенні, напр.: '**гребля**': *гребля* – *плотъ* – *газъ*; 'село': *село* – *селище*; 'місто': *городъ* *город* – *градъ* – *нисто* – *тръгъ*; 'млин-сукновальня': *валило* – *стоупа*. Назви антропогенного суходільного доквілля мають різне походження, будову, сферу функціонування: за походженням більшість номенів, що формують ЛСПГ «Назви антропогенного суходільного доквілля», сягають своїм корінням праслов'янського періоду (83%), інші є запозиченнями з болгарської, грецької та німецької мов; за структурою значно переважають однослівні номени (82 %); більшість засвідчених в українсько-молдавських грамотах назв антропогенного суходільного доквілля (74%) в сучасній українській мові функціонують як нормативні; 6% – як діалектні; 20% – не засвідчені в українській мові.

Використана в нашому дослідженні методика аналізу лексичного матеріалу однієї із ЛСС може бути застосована при опрацюванні інших ЛСС, що сформовані в українській мові у межах цієї та інших ЛСГ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошин Н.С. Язык молдавских грамот XIV–XV вв. : автореф. дисс. ... докт. филол. наук. Ленинград, 1961. 34 с.
2. Веневцева Л. Молдавские грамоты XIV–XV веков как источник изучения истории украинского языка (Фонетика. Морфология) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Харьков, 1966. 23 с.

3. Горбач О. Словник говірки с. Бродин, повіт Радівці (Румунія). Olexa Horbatsch. Dialektologie. Gesammelte Aufsätze. 1992. С. 136–238.
4. Гумецькая Л.Л. К вопросу о языке молдавских грамот XIV–XV вв. *Otázky dějin střední a východní Evropy*. Vyd. 1. Brno, 1971. P. 25–35.
5. Гуцульські говірки : Короткий словник. Львів, 1997. 230 с.
6. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ : Наук. думка, 1982–2012.
7. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ : Наук. думка, 1984.
8. Перепелиця С.С. Про фонетичні особливості українсько-молдавських грамот кінця XIV – середини XVI ст. *Українська мова на Буковині*. Чернівці, 1998. С. 23–28.
9. Пешчак М. Типи українських грамот XIV ст. та їх стилістичні особливості. *Мовознавство*. 1970. № 6. С. 58–65.
10. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Київ : Наук. думка, 1977–1978.
11. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
12. Станівський М. Дві буковинсько молдавські грамоти середини XV ст. *Українська мова в школі*. 1960. № 3. С. 16–19.
13. Царалунга І. Діалектне розшарування в староукраїнській мові (на основі явищ вокалізму грамот XIV–XV ст.). *Волинь–Житомирщина*. 2015. Вип. 26. С. 141–151.
14. Штефуца В. Болгарские слова в украинских грамотах XIV–XV веков. *Българският язык и литература на кръстопътя на културите*. Szeged, 2009. С. 33–37.
15. Ярошенко В. Українська мова в молдавських грамотах XIV–XV вв. Зб. для дослідження історії української мови. Київ, 1931. Т. 1. С. 247–338.
16. Яцимирский А.И. Молдавские грамоты в дипломатическом и палеографическом отношении. *Русский филол. вестник*. Т. 55. № 1–2. 1906. С. 177–198.
17. Bogdan D.P. Caracterul limbii textelor slavo române. București, 1946. 46 p.
18. Macůrek J. K dějinám česko ukrajských a česko rumunských vztahů 2. pol. 14. a 1. pol. 15. století. *Slovanské historické studie III*. Praha, 1959. S. 127–184.
19. Macůrek J. K otázce vztahů listiny české, ukrajsinske a moldavské v druhé polovině XV. století. *Sborník prací filosofické faculty brněnske university, roč. IX, řada historická. Č. 7*. Brno, 1960. S. 151–161.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Documenta Romaniae historica : A. Moldova. Vol. I–III. București : Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1975–1980.

REFERENCES

1. Antoshin N.S. (1961). Yazyk moldavskikh gramot XIV–XV vv. [Language of the Moldavian diplomas of the XIV–XV centuries]: avtoref. diss. ... doct. filol. nauk. Leningrad. [in Russian]
2. Venetseva L. (1961). Moldavskie gramoty XIV–XV vekov kak istochnik izucheniya istorii ukrainskogo yazyka (Fonetika. Morfologiya) [Moldavian charters of the XIV–XV diplomas as a source of study in the history of the Ukrainian language (Phonetics, Morphology)]: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Kharkov. [in Russian]
3. Horbach O. (1992). Slovyk hovirky s. Brodyn, povit Radivtsi (Rumuniia) [Dictionary of the Brodyn willage dialect, county of Radovtsi (Romania)]. Olexa Horbatsch. Dialektologie. Gesammelte Aufsätze. [in Ukrainian]
4. Gumetskaya L.L. (1971). K voprosu o yazyke moldavskikh gramot XIV–XV vv. [On the question of the language of the Moldavian diplomas of the XIV–XV centuries]. *Otázky dějin střední a východní Evropy*. Vyd. 1. Brno. [in Russian]
5. Zakrevska Y. (Ed.). (1997). Hutsulski hovirky : Korotkyi slovyk. [Hutsul dialects: A brief dictionary]. Lviv. [in Ukrainian]
6. Melnychuk O.S. (Ed.). (1982–2012). Etymolohichni slovyk ukrainskoi movy: u 7 t. [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian]
7. Onyshkevych M.Y. (1984). Slovyk boikivskykh hovirok: v 2 ch. [Dictionary of the Boiko dialects]. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
8. Perepelytsia S.S. (1998). Pro fonetychni osoblyvosti ukrainsko moldavskykh hramot kintsia XIV – seredyny XVI st. [On the phonetic peculiarities of the Ukrainian Moldavian charters of the late XIV – middle of the XVII century]. *Ukrainska mova na Bukovyni*. Chernivtsi. [in Ukrainian]
9. Peshchak M. (1970). Typy ukrainskykh hramot XIV st. ta yikh stylistychni osoblyvosti [Types of Ukrainian diplomas of the XIV century and their stylistic features]. *Movoznavstvo*. № 6. [in Ukrainian]
10. Gumetska L.L. (Ed.). (1977–1978). Slovyk staroukrainskoi movy XIV–XV st. : u 2 t. [Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV–XV centuries]. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
11. Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv : Nauk. dumka [in Ukrainian].
12. Stanivskiyi M. (1960). Dvi bukovynsko moldavski hramoty seredyny XV st. [Two Bukovynian Moldavian diplomas of the middle of the XV century]. *Ukrainska mova v shkoli*. № 3. [in Ukrainian]
13. Tsaralunha I. (2015). Dialektne rozsharuvannia v staroukrainskii movi (na osnovi yavlyshch vokalizmu hramot XIV–XV st.) [Dialectal stratification in the old Ukrainian language (based on the phenomena of vocalism in the XIV–XV centuries)]. *Volyn–Zhytomyrshchyna*. Vyp. 26. [in Ukrainian]

14. Shtefutsa V. (2009). Bolgarskie slova v ukrainskikh gramotakh XIV–XV vekov [Bulgarian words in Ukrainian charters of the XIV–XV centuries]. Българският език и литература на кръстопътя на културите. Szeged. [in Russian]
15. Yaroshenko V. (1931). Ukrainska mova v moldavskiykh hramotakh XIV–XV vv. [Ukrainian language in Moldavian diplomas of the XIV–XV centuries]. Zb. dlia doslidszhennia istorii ukrainskoi movy. Kyiv. T. 1. [in Ukrainian].
16. Yatsimirskij A.I. (1906). Moldavskie gramoty v diplomaticheskom i paleograficheskom otnoshenii [Moldavian diplomas in diplomatic and paleographic terms]. Russkij filol. vestnik. T. 55. № 1–2. [in Russian].
17. Bogdan D.P. (1946). Caracterul limbii textelor slavo române. București. [in Romanian]
18. Macůrek J. (1959). K dějinám česko ukrainských a česko rumunských vztahů 2. pol. 14. a 1. pol. 15. století. Slovanské historické studie III. Praha. [in Czech]
19. Macůrek J. (1960). K otázce vztahů listiny české, ukrajinské a moldavské v druhé polovině XV. století. Sborník prací filosofické faculty brněnské university, roč. IX, řada historická. Č. 7. Brno. [in Czech]

Cihodaru C. (1975–1980). (Ed.). Documenta Romaniae historica : A. Moldova. Vol. I–III. București : Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. [in Romanian]

NAMES OF THE ANTROPOGENIC SODIOLOGICAL ENVIRONMENT IN THE UKRAINIAN MOLDAVIAN CHARTERS OF THE XIV–XV CENTURIES

Tymochko Bohdana Vasylyvna

*Junior Researcher of the Department of History of the Ukrainian Language
and Onomastics at the Institute of the Ukrainian Language
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Mykhailo Hrushevsky street 4, Kyiv, Ukraine*

This research is being proposed to the readers attention due to the need for in-depth comprehensive analysis of the lexicon of the Old Ukrainian language, in particular the lexicon of Ukrainian-Moldavian legal documents. The names of anthropogenic land-based environment constitute an organic part of the latter, because the environment was created by the polyethnic population of the Moldavian principality to meet their diverse needs. Names and designation of the anthropogenic land-based environment are reflected in the legal documents written on the territory of the Moldavian principality in the Ukrainian language, which for three centuries had the status of a state language. The names of anthropogenic land environments form the lexico-semantic subgroup of names of the same name, which, together with two other lexico-semantic subgroups (“Names of natural environment” and “Names of anthropogenic land-based environment”) forms a lexical semantic group called “Names of an Inherent Environment”. The lexico-semantic subgroup “Names of Anthropogenic Environments” contains 27 lexical semantic structures, which are forming an integrity. The beginning of its structuring is the isolation of two lexico-semantic microgroups of vocabulary, formed by the names of individual forms of anthropogenic raised (positive) relief and the names of individual forms of anthropogenically reduced (negative) relief. These lexico-semantic microgroups are distinguished by the number of separated parts within their limits: 23 lexical semantic structures are distinguished within the lexico-semantic microgroup “Names of individual forms of anthropogenic raised (positive) relief”; Within the lexico-semantic micro group “Names of individual forms of anthropogenic reduced (negative) relief”, 4 lexical semantic structures are distinguished. Among the nominae that form the lexical semantic subgroup “The Names of Anthropogenic Earth-like Environment”, some persistent lexico-semantic relations are functioning, which are predominantly expressed in synonymy. The origin of the nomens that form the lexico-semantic subgroup “Names of anthropogenic land-based environment” is different in the Ukrainian Moldavian documents: most of them reach the roots of the Proto-Slavonic age (83%), others came to the Ukrainian-Moldavian charters from the Bulgarian, Greek, and German languages. The structure of the analyzed lexical semantic subgroup is significantly dominated by one-word names (82%). In the modern Ukrainian language, 74% of the anthropogenic land-based environmental names, as evidenced in the Ukrainian-Moldavian charter of the 14 th and 15 th centuries, do function as normative; 6% - as dialectal; 20% – are not registred in the modern Ukrainian language.

Key words: Principality of Moldavia, Ukrainian Moldavian letters, names of anthropogenic outlying environment, lexical semantic structure, nomen, nomination, origin of the name.

УДК 811.161.2'42'367

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-122-127>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАЖАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕЗІЇ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА

Тищенко Зара Робертівна

аспірант кафедри української мови

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

пл. Свободи, 4, Харків, Україна

У статті порушено проблему модальності як одного зі стилістичних ресурсів речення. Зосереджено увагу на вітчизняних та зарубіжних лінгвістах, які досліджували модально орієнтовані синтаксичні конструкції. Коротко акцентовано на спільних та відмінних ознаках висловлень із семантикою спонукальності та бажальності. Визначено, що в оптативних реченнях сама суть спонукування завуальована, побажання передається ввічливо, приховано. З'ясовано, що найтиповішим засобом експлікації оптативного способу в сучасному мовознавстві є дієслівні форми в поєднанні з частками *хай* (*нехай*).

Проаналізовано сучасні дослідження бажальних речень, що здійснювалися на матеріалі українських паремій, рекламних повідомлень, періодичних видань, художніх творів українських письменників кінця XIX – початку XXI століття.

У статті простежено функціонування оптативних речень як невід'ємного складника синтаксичної організації ідіостилю Тараса Мельничука. З'ясовано, що оптативність аналізованих поетичних текстів має різні модально марковані засоби, серед яких найчастіше вживані частки *хай*, *нехай* у поєднанні з особовими дієсловами у двоскладних реченнях. Також одним із репрезентантів оптативності мовотворчості поета визначено дієслова умовного способу зі сполученням часток *нехай* (*най*) і *би*, які уможливають вираження бажання-припущення. Встановлено, що типовим засобом експлікації оптативного способу в поетичних текстах Т. Мельничука є синтаксична конструкція з предикатом, утвореним поєднанням модального дієслова дійсного способу хочеться з інфінітивом або модального дієслова *хочу* з іменниками, що називають об'єкти. У статті простежено оцінні прислівники, які в складному реченні виступають своєрідним структурним ядром бажальності, конструкції зі сполукою частки *бодай* із дієсловом, що надають мові певного колориту.

Речення з бажальною модальністю наділені високим ступенем мовленнєвої виразності, що сприяє посиленню експресивності поетичного тексту. Досліджено основні семантичні особливості оптативних конструкцій: екзистенційні поетичні роздуми, навіяні розумінням скороминущості життя, усвідомлення втрати найдорожчого – щастя родинного затишку, кохання, спричинені складною долею поета-політв'язня.

Ключові слова: бажальна модальність, оптативні речення, засоби вираження оптативності, поетичний текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. На сучасному етапі розвитку мовознавства питання синтаксичної ідіостилистики є предметом багатьох досліджень. Одним зі стилістичних ресурсів речення вважають модальність та різні засоби її вираження. «Модальність – функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного» [14, 367]. В українській лінгвістиці до вивчення модально орієнтованих синтаксичних конструкцій зверталися А. П. Грищенко, А. П. Загнітко, В. Д. Шинкарук, В. М. Русанівський, В. М. Ткачук, І. Р. Вихованець, Л. О. Кадомцева, Н. В. Гуйванюк, Н. М. Арват, Н. М. Костусяк, О. С. Мельничук та ін. Цій проблемі присвячено праці закордонних мовознавців, зокрема В. З. Панфілова, В. О. Плунгяна,

В. С. Храковського, Г. О. Золотової, О. О. Шахматова, Ш. Баллі тощо.

Бажальна модальність є одним із різновидів синтаксичної модальності. «Бажальна модальність – самостійний тип ірреальної модальності, сутність якого становить суб'єктивне прагнення мовця до певного стану речей у світі, відмінного від реального. Бажане може бути представлене як потенційно здійсненне чи нездійсненне, власне ірреальне» [12, 5].

Висловлення із семантикою спонукальності та бажальності об'єднує те, що вони мають семантику волевиявлення. Бажальність і спонукальність належать до ірреальних способів вираження предикативності, тому не пов'язані з часовою конкретизацією. Проте оптативність передає не пряме спонукування до дії, а приховане, бажане [12, 6]. Зокрема, Н. М. Арват зазначає, що спонукальність і банальність відрізняються ступенем і характером модальності, а також інтонацією, що може бути різкою, категоричною або

м'якою пропонувальною [1, 43]. Визначаючи оптативний відтінок деяких семантичних структур, А. П. Загнітко теж зауважує, що бажальний спосіб передає ввічливо висловлене побажання [4, 662]. Цю ж думку підтверджує Л. В. Умрихіна: «...спонукальний компонент у змісті оптативних речень позначений характером прихованості, завуальованості самої суті спонукання. Речення мають на меті заохотити співрозмовника до виконання бажання через повідомлення про зміст цього бажання, таким чином тільки натякнути на можливий вихід бажаної ситуації за участю слухача» [15, 141].

У сучасному мовознавстві вчені виокремлюють різні форми вираження бажального способу [6, 3], найпоширенішим із яких є творення дієслівних форм за допомогою оптативних часток *хай* (*нехай*). Бажальні речення використовуються здебільшого в розмовному та художньому стилях, зокрема в поетичній мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Бажальні речення були предметом дослідження низки науковців. О. Приймачок досліджувала структурні різновиди та семантичні варіанти українських прислів'їв та приказок із загальним модальним значенням оптатива [11]. Як активатор комунікативно-прагматичної настанови рекламного повідомлення студіює бажальні речення О. Арешенкова [2].

Звертаючись до питання модально орієнтованих синтаксичних конструкцій прозових текстів, Л. Умрихіна розглядає функціонально-семантичну своєрідність речень, маркованих контамінацією суб'єктивно-модальних значень спонукальності та бажальності [16].

Предметом системного аналізу бажальних речень Н. Костусяк стали як прозові, так і поетичні тексти. Науковець вивчає функційні особливості грами бажальної модальності [6]. С. Скомаровська, досліджуючи оптативні речення на основі сукупності різнорівневих засобів вербалізації бажального значення в односкладних, двоскладних та складнопідрядних реченнях української мови, залучає до аналізу тексти художніх творів українських письменників кінця XIX – початку XXI століття, а також матеріал періодичних видань [12]. Оптативні інфінітивні речення як експресивний виражальний засіб Олеся Гончара студіює В. Маркітантова [9]. Принагідно, у контексті інфінітивних речень розглядає семантику бажаності і в поетичних творах [8].

Як бачимо, бажальність саме на поетичному матеріалі не була предметом глибокого вивчення, що мотивує наукову новизну подібних студій. Зокрема, цікавим об'єктом аналізу є синтаксична організація поетичного тексту як виразник авторської мовної особистості. У руслі цієї проблеми провадимо й наше дослідження, звернувшись до творчості Тараса Мельничука. Синтаксична організація поетичної мови цього поета, у тому числі функціонування речень різної модальності, є

малодослідженою, але зважаючи на своєрідність ідіостилю автора, видається **актуальною**.

Оригінальна й багата творчість поета-дисидента Тараса Мельничука була об'єктом дослідження переважно літературознавців (М. Жулинський, С. Кут, І. Зелененька, О. Шаф, Т. Пастух). У мовознавчому плані розглядалися такі явища, як функціонування епітетних словообразів, архетипних символів (Ю. Зуєнко), текстотвірні функції гуцульських діалектизмів (Л. Пена), структурно-семантичні особливості оказіональних суфіксальних іменників-дериватів (К. Дюкар). Творчість Т. Мельничука вивчалася в контексті дослідження стильової палітри сучасної поезії, зокрема семантико-стилістичні домінанти поезії кінця XX – XXI століття (Р. Ріжко) та особливості творення комічного в українській поезії другої половини XX століття (О. Шумейко).

Оптативні речення як невід'ємний складник синтаксичної організації ідіостилю автора досить активно функціонують у поетичній мові Т. Мельничука, що зумовлено багатьма чинниками, серед яких особливості життєдіяльності автора (перебування на засланні), що знайшло відбиття в ідейно-тематичному плані його поезії та доборі засобів художньої образності.

Мета нашого дослідження – виявити структурно-семантичні особливості та функційне навантаження бажальних речень у мові творів Тараса Мельничука. Основними завданнями є визначення уживаних форм оптативного способу в поетичних текстах, аналіз семантико-синтаксичної організації речень, що репрезентують бажальну модальність, та їхньої смислотвірної та текстотвірної ролі.

Об'єктом дослідження стали поезії, що увійшли до першого тому творів Тараса Мельничука.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основними морфолого-синтаксичними засобами вираження бажальної модальності аналізованих поетичних текстах Т. Мельничука є модальні частки *хай* (*нехай*), що найчастіше поєднуються з особовими дієсловами у двоскладних реченнях, у яких виражено найрізноманітніші думки, почуття, погляди автора. Зокрема, зафіксовані нами речення репрезентують мотиви:

– призначення поета, його творчості: *Поети, такими молодими не вмирайте, – Хай не плаче ненька, Хай не сумують ті, хто так вас любить* (1, 116), де прийом висхідної градації дієслівних присудків надає рядкам динамізму; *Та хай кожному в серце Незмигаючи дивляться Очі його народу, Як сині очі барвінку* (1, 189);

– усвідомлення національної належності, гідності: *Я все ж таки відчув, відчув нарешті, Що той, хто виріс в горах, – хай належить їм. Хай іскри кожен з тої скелі креше, На котрій він – кресало, а не дим* (1, 102); *Тоді велить він [народ]: хай з глибинних дум Народиться безсмертна і дзвінка, Лише йому одному приналежна пісня,*

В якій і кров його, і поклик, і любов (1, 128);
І Микита – голова непокрита Сіє гуцулку-дрібушку, мов жито. А без цього крутого жита Я не хочу ні пити, ні жити (1, 105);

– убоління за долю людей, стосунків між ними: *Хай вас охопить розпач Хоч раз на днину – За людину (1, 81) Хай заламаються ваші руки І не склепляться й на хвилюк очі Од чужої невдачі, чужої муки!* (1, 81);

– страждання через втрачене родинне щастя, наприклад: *Хай дні, немов листки тополі, По полю сивому летять Ввійди в мій дім, як у життя, І там зостанься назавжди. І сумніви хай облетять, Мов краплі зимної води З рибальського весла (1, 217), де повтор предикатів, виражених різними видами дієслів, підкреслює бажання завершеності дії; *А коли я в усім виною, То не тебе хай, а мене Синівська кара не мине, Настигне чорною грозою...* (1, 220).*

– осмислення швидкоплинності життя: *Ой верніться, птахи, З-за чужого ставу, Хай відчує дерево Дотик крил останній* (1, 70). *Нехай життя мина, як дим, Хай білим снігом розтає, Нехай сплива, як сплеск води, З якої цвіт веселка п'є* (1, 241).

Деякі висловлення Т. Мельничука є афористичними: *Людина людині, людина людині Хай сонця із серця свого дістає* (1, 199). Вони торкаються тих цінностей, що утверджуються в суспільстві та міжособистісних стосунках.

Частка *хай* функціонує у парцельованих конструкціях, де передано:

– утіху від першого кохання: *Аби крило гаряче Черкалося крила, Аби жага юнача Дівочу обпекла Жагу рум'яно-чисту, Нестримно - полохку... Посиплється намисто В траву пахку... Хай сиплеться Так синьо-ситцево На ряст (1, 235);*

– філософське осмислення духовного очищення: *І рече Мольфар до птаства: «Кожна птиця Нехай вичистить свою криницю. Хай винесе шумовиння надітне, Хай слимаччя видзьобе приліпне* (1, 142).

Супровідний компонент *хай* формує оптативну модальність у реченні зі складеним іменним присудком у поезії, присвяченій коханням Лесі Українки до Сергія Мержинського: *І я, твоя ріка засмучена, зостанусь, Щоб понести у сто морів тяжку журбу. <...> Не понесу! – хай мої сиві сльози стануть сталлю І вб'ють мого кохання птицю голубу...* (1, 129).

Прості неповні бажальні речення, маркером яких виступає частка *хай*, функціонують у структурі складного, що передають:

– любов до національних джерел: *Усе потрібне, все важливе, Що в твоїй рідній стороні. А кому ні, хто вередливий – Хай пропаде на чужині* (1, 88);

– кохання як першооснову життя: *І мені облікає плечі Дівочих долонечок полум'я. Хай пече – будуть трави коситися І дорога не обірветься, І життя моє в платтячку ситцевім Припаде ще комусь до серця* (1, 195).

Нерідко Т. Мельничук використовує прийом нанизання бажальних речень (двох і більше) з метою увиразнення думки. Зокрема, таким чином автор передає філософське осмислення життя: *Хай дні, немов листки тополі, По полю сивому летять. Хай забирають все з собою – І біль, і радість задарма. Тож хай ведеться, як кладеться, Як нам лягає на чуття. Хай б'ється, п'ється і сміється! Це хоч не щастя – все ж життя* (1, 202–203). Бажальну модальність передано спочатку двоскладними реченнями із метафоричними образами. Далі з'являються безособові конструкції, що мають розмовний характер. Це дає змогу втілити думку, що неможливість людини наповнювати своє життя та керувати ним не радує ліричного героя, але такі умови тогочасного суспільства.

Волевиявлення з відтінком відчуження передає частка *хай* у супроводі частки *собі* в реченнях, які мають риси розмовного стилю, що вказує на народнопоетичні витoki творчості Т. Мельничука. Семантичне спрямування таких конструкцій направлене на вияв:

– любові до малої батьківщини, рідної хати: *От і все, чим знаменна хата, Крізь яку дві війни пройшло. Коли дощ чи рясні снігопади, Гріє думу вишневе село. От і все... Побіліть її, мамо, Хай іде собі в далеч століть. Пропустить її, кремлі і храми, – Вас тримала вона на землі* (1, 90);

– пейзажу як тло почуттів ліричного героя: *Хай собі чорніють гори, Хай потоки – на лотоки. Я її в цю ніч пригорну, Поки...* (1, 228).

Бажальність у поезіях Т. Мельничука виражається модальними дієсловами дійсного способу в поєднанні з інфінітивом, що утворюють різні типи складеного присудка, у реченнях, які репрезентують:

– власну долю поета: *І глиця осипається на мене, І в тихі ночі чути свист зірок, І так не хочеться лишитись безіменним На цій землі, де плигають олені, Де плаче скрипка і цвіте горох* (1, 167);

– бажання/небажання виконувати якусь дію: *І стає боляче, що танки по житті проїхали, І не хочеться ненавидіти – хочеться жити* (1, 203); *Вночі яблука прохолодні, Як щоки милої з морозу. Так і хочеться поцілувати* (1, 229).

Яскравим виразником оптативності у творах Т. Мельничука є конструкції, де модальні дієслова бажальної функції поєднуються з іменниками, що називають об'єкти. Зокрема в проаналізованих нами реченнях простежується туга за простим людським щастям: *Ти пішла... Сказала: «Щастя хочу...» Ну а я? Невже цього не варт?!* (1, 176); *Тож вибач, що не серця – тіла Твого я хочу в цей туман* (1, 197); *А я хочу білу троянду, На якій летіли б Тільки краплини дівочого сміху. Хочу білу троянду Без примерзлої до неї Тіні солдатського чобота. Я хочу білу троянду Завбільшки, як світ. Як всесвіт. <...> Хочу білу троянду, – так хочу, Що не бачу ні ночі, ні снігу. Вибігаю надвір Із єдиною насінною білої троянди У вузичку серця; А в березні так хочеться сніжинок сміху* (1, 206–207).

В останніх двох прикладах силу бажання суб'єкта підсилено прислівником міри й ступеня *так*, що, на думку В. Чабаненка, завжди має «логічний зв'язок із актуалізацією почуттів мовця» і є згустком емоційно-експресивної енергії [17, 170].

Зрідка у віршах Т. Мельничука трапляється такий спосіб вираження оптативності, як ускладнена модель іменного складеного присудка: *Я різним був. І хочу бути різним. Одноманітність – все одно, що смерть* (1, 47). У цій конструкції відчутне філософське осмислення буття особистості, що сприяє створенню афористичності висловлюваного.

Типовим маркером бажальної модальності в сучасній українській літературній мові є частка *би* (*б*), що сприяє створенню особливої грами з значенням бажальності [12, 7]. У творах Т. Мельничука як репрезентант оптативності ці виразники теж яскраві. Дієслова умовного способу зі сполученням часток *нехай* (*най*) і *би* уможливають вираження бажання-припущення:

– покарання через зраду: *Але краще най би всохли Ксені руки, ніж би мала вирвать срібну волосину* (1, 47);

– глибокої вдячності: *Моє сонце світить / трьом мільярдам людей, / і за те, / що воно їм світить, / вправ би я перед ним / на коліна* (1, 53);

– безмежної свободи: *Чому не лелеч я? Якби був ним – Усі б світи злітав* (1, 111), де риторично-питальна модальність сприяє посиленню експресивності висловленого;

– надприродного як заперечення самотності: *Безмов'я тут ні до чого, А мова занадто квота. Добре б вірити в чари, Як вірить ромашкам поле* (1, 169), де повтор різнотипних предикатів підкреслює емоцію надії на щастя;

– втрата другорядного заради збереження кохання: *Єдина втрата – й смерклося життя. Нехай би втратив я усе – лиш не її* (1, 173);

– вияву високих почуттів: *Я хотів би тобі присвятити Найкращу у світі пісню, – Таку, щоб солов'ї не вмирали. Солов'ї і барвінки* (1, 220), де наявність народнопісенних символів у парцельованій конструкції підкреслює схвильованість ліричного героя.

Посилення бажання простежується в конструкціях із близькими за значенням та використанням обмежувально-видільними частками. Такі синтаксичні утворення є виразниками:

– інтимного почуття: *Чи то знада, чи то зрада – Не боронь. Чи на радість, чи на муку – Тільки б пересвіт губів, тільки б...* (1, 172);

– твердої громадянської позиції ліричної героїні, якою є Леся Українка: *О ласка рабовласника – раба бичем карати <...> Хіба її достойні ті, хто жертвував життям У війнах і на палях, Аби лиш мури зберегти твої!* (1, 118); *Піду! хай фарисеї каменують мене в горі, Лише б не скаменила в їх фарисействі я* (1, 128).

Зі стилістичного погляду колоритними у мовотворчості поета є конструкції зі сполукою *бодай* + дієслово. Такі речення наділені високим ступенем експресивності: *Війна, як судьба невблаганна й химерна, Гуцулів, мов тичинки, по землі порозносила <...> А бодай прорости маками гарячими На твоїй, Україно, терновій межі* (1, 74); *«Бодай ці сі карабіни Вознем погоріли, Щоби мене, молодого, Плечі не боліли...»* (1, 41).

Мають місце в поетичних текстах Т. Мельничука бажальні речення з прислівниковим компаративом *краще* як опорним компонентом. Іноді поширюючись підрядною частиною, оцінні прислівники виступають своєрідним структурним ядром бажальності: *Нескоренному слову скоряюсь, У смиренні смиренність убий. Краще болем спалити радість, Ніж забути у радості біль* (1, 164); *Я дививсь на зорі, я дививсь на небо... Тільки все даремно... Краще б не дививсь* (1, 232).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, бажальна модальність є виразним складником синтаксичної організації ідіостилію Тараса Мельничука. Оптативність аналізованих поетичних текстів має різні модально марковані засоби, серед яких найчастіше вживані частки *хай*, *нехай* у поєднанні з особовими дієсловами у двоскладних реченнях. Типовим засобом експлікації оптативного способу в поетичних текстах Т. Мельничука є синтаксична конструкція з предикатом, утвореним поєднанням модального дієслова дійсного способу *хочеться* з інфінітивом або модального дієслова *хочу* з іменниками, що називають об'єкти. Речення з бажальною модальністю наділені високим ступенем мовленнєвої виразності, що сприяє посиленню експресивності поетичного тексту. Основними семантичними особливостями оптативних конструкцій є екзистенційні поетичні роздуми, навіяні розумінням скороминушності життя, усвідомлення втрати найдорожчого – щастя родинного затишку, кохання, спричинені складною долею поета-в'язня.

Порушені проблеми є перспективними для подальшого дослідження саме конструкцій, яким притаманна афористичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арват Н. Н. Синтаксис простого предложения в современном русском языке: учеб. – метод. пособ. для студентов-филологов. Часть I. Ніжин: НДПУ ім. М. Гоголя. 2002. 174 с.
2. Арешенкова О. Ю. Бажальні речення як активатор комунікативно-прагматичної настанови рекламного повідомлення. Філологічні студії: науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту: зб. наук. праць / відп. ред. Ж. В. Колоїз; редкол.: П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі [та ін.]. Кривий Ріг, 2017. Вип. 16. С. 263–270.
3. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Прогресс. Традиция; ИНФА. М., 2004.

4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: синтаксис. Донецьк: Дон ДУ, 2001. 662 с.
5. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис. М., 1986. 208 с.
6. Костусяк Н. М. Функційні особливості грами бажальної модальності. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. 2013. Т. 21, вип. 19(1). С. 145–150.
7. Крылова О. А. Лингвистическая стилистика, в 2 кн. Кн. 1 Теория: учебное пособие. М.: Высшая школа, 2006.
8. Маркітантова В. Ю. Інфінітивні речення в художньому мовленні подолян. Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2012. Вип. 31. С. 107-110. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2012_31_32
9. Маркітантова В. Ю. Оптативні інфінітивні речення як експресивний виражальний засіб Олеса Гончара. Жанрово-стильова палітра слова Олеса Гончара: Зб. наук. праць. Дніпропетровськ: Нац. гірн. ун-т, 2010. С. 139–146.
10. Папина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории: учебник для студ.-журналистов и филологов. М.: Едиториал УРСС, 2002. 367 с.
11. Приймачок О. І. Оптатив в українських пареміях: особливості семантики та структури. Роль мови та літератури в розвитку сучасного суспільства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Центр філологічних досліджень, 2012. С. 18 – 22.
12. Скомаровська С. В. Вербалізація бажальної модальності в українській мові: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Ін-т укр. мови НАН України. Київ, 2010. 22 с.
13. Стилистика английского языка: учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. К.: Выща школа, 1991.
14. Українська мова: енциклопедія. К.: Укр. енциклопедія, 2000. С. 367.
15. Умрихіна Л. В. Проблема розмежування спонукальних і оптативних речень / [Електронний ресурс]. Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія: Філологія. 2016. Т. 19, № 1. С. 139-145. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknl_u_fil_2016_19_1_21
16. Умрихіна Л. В. Семантика оптатива та засоби його вираження в сучасній українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Х., 2007, 20 с.
17. Чабаненко В. А. Стилистика экспресивных засобів української мови / В. А. Чабаненко. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельничук Т. Твори: в 3 т. Коломия :Вік, 2003. Т. 1. 254 с.

REFERENCES

1. Arvat N. N. Sintaksis prostogo predlozheniia v sovremennom russkom yazyke: [ucheb. – metod. posob. dlya studentov-fy'ologov]. Chast I [Syntax of the Simple Sentence in Modern Russian]/ N. N. Arvat – Nizhyn : NDPU im. M. Gogolya – 2002. – 174 p. [in Russian].
2. Areshenkova O. Yu. Bazhalni rechennia yak aktyvator komunikatyvno-prahmatychnoi nastanovy reklamnoho povidomlennia [Optative sentences as an activator of communicative-pragmatic purpose of an advertisement] / O. Yu. Areshenkova // Filolohichni studii: naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzh. ped. un-tu : zb. nauk. prats / vidp. red. Zh. V. Koloiz ; redkol.: P. I. Bilousenko, A. Z. Bratski [ta in.]. – Kryvyi Rih, 2017. – Vyp. 16. – Pp. 263–270 [in Ukrainian].
3. Brandes M. P. Stilistika teksta. Teoreticheskii kurs: Uchebnik [Text stylistics/ Theoretical course: textbook] / M. P. Brandes. – 3-e izd., pererab. i dop. – M.: Progress – Traditsiia; INFA – M., 2004 [in Russian].
4. Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrainiskoi movy: Syntaksys [Theoretical grammar of the Ukrainian Language] / A. P. Zahnitko – Donetsk : Don DU, 2001. – 662 p. [in Ukrainian].
5. Kovtunova I. I. Poeticheskii sintaksis [Poetical Syntax]. – M., 1986. – 208 p.
6. Kostusiak N. M. Funktsiini osoblyvosti hramemy bazhalnoi modalnosti [Functional features of the optative modality grammeme]/ N. M. Kostusiak // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia : Movoznavstvo. – 2013. – T. 21, vyp. 19(1). – Pp. 145–150 [in Ukrainian].
7. Markitantova V. Yu. Infinityvni rechennia v khudozhnomu movlenni / V. Yu. Markitantova [Infinitive sentences in the fiction speech of the podolians] // Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho nats. un-tu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky. – 2012. – Vyp. 31. – Pp. 107–110. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2012_31_32 [in Ukrainian].
8. Markitantova V. Yu. Optatyvni infinityvni rechennia yak ekspresyvnyi vyrazhalnyi zasib Olesia Honchara [Optative infinitive sentences as Oles Honchar's expressive means]/ V. Yu. Markitantova // Zhanrovo-stylova palitra slova Olesia Honchara: Zb. nauk. prats.– Dnipropetrovsk: Nats. hirn. un-t, 2010.– Pp. 139–146 [in Ukrainian].
9. Papina A. F. Tekst: ego ediniczy i globalnyie kategorii : [uchebnik dlya stud.-zhurnalystov i filologov] [Text: its units and global categories] / A. F. Papina. – M.: Editorial URSS, 2002. – 367 p. [in Russian].
10. Pryimachok O. I. Optatyv v ukrainskykh paremiakh: osoblyvosti semantyky ta struktury [Optative in Ukrainian paremiae: peculiarities of semantic and structure] / O. I. Pryimachok // Rol movy ta literatury v rozvytku suchasnoho suspilstva : Materialy mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii. – Odessa : Tsentr filolohichnykh doslidzhen, 2012. – Pp. 18 – 22 [in Ukrainian].

11. Skomarovska S. V. Verbalizatsiia bazhalnoi modalnosti v ukrainskii movi [Verbalization of optative modality in Ukrainian]: avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». / S. V. Skomarovska; In-t ukr. movy NAN Ukrainy. – Kyiv, 2010. – 22 p. [in Ukrainian].
12. Stilistika angliiskogo yazyka : Uchebnik [English stylistics: textbook] / A. N. Moroxovskij, O. P. Vorob`eva, N. I. Lixosherst, Z. V. Timoshenko. – K. : Vyshha shkola, 1991 [in Russian].
13. Ukrainska mova : entsyklopediia [The Ukrainian Language: Encyclopedia]. – K. : Ukr. entsyklopediia, 2000. – P. 367 [in Ukrainian].
14. Umrykhina L. V. Problema rozmezhuvannia sponukalnykh i optatyvnykh rechen [The problem of distinguishing illocutives and optatives] / [Elektronnyi resurs] L. V. Umrykhina // Visnyk Kyiv. nats. linhv. un-tu. Serii : Filolohiia. – 2016. – T. 19, # 1. – Pp. 139 – 145. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknl_u_fil_2016_19_1_21 [in Ukrainian].
15. Umrykhina L. V. Semantyka optatyva ta zasoby yoho vyrazhennia v suchasni ukrainskii movi [The Semantics of the optative mood and its expression in modern Ukrainian] : avtoref. dys... kand. filol. nauk / L. V. Umrykhina; Khark. nats. ped. un-t im. H.S.Skovorody. – Kh., 2007. 20 p. [in Ukrainian].
16. Chabanenko V. A. Stylistyka ekspresyvnnykh zasobiv ukrainskoi movy [The stylistics of Ukrainian expressive means] / V. A. Chabanenko. – Zaporizhzhia : ZDU, 2002. – 351 p. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Melnychuk T. Tvory : v 3 t. [Works : in 3 vol.] / T. Yu. Melnychuk. – Kolomyia: Vik, 2003. – T. 1. – 254 p. [in Ukrainian].

THE PECULIARITIES OF OPTATIVE SENTENCES FUNCTIONING IN T. MELNYCHUK'S POETRY

Tyshchenko Z. R.

*Postgraduate Student at Department of Ukrainian Language
V.N. Karazin Kharkiv National University
Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine*

*The article deals with the problem of modality as one of the stylistic resources of the sentence. Attention is paid to the achievements of the domestic and foreign scientists who have studied modally oriented syntactic constructions. Common and different features of utterances with illocutionary and optative semantics are briefly stated. It is ascertained that in optative sentences, the very essence of illocution is obscure, the wish is expressed politely, hidden. Verbal forms with the conjunctions *хай* (hexai) are established as the most common means of expressing the optative mood in modern linguistics.*

It is analyzed that modern research of optative sentences has been done basing on the material of Ukrainian proverbs, advertisements, periodicals, fiction by Ukrainian writers of the XIX – XXI centuries.

The article studies the functioning of optative sentences as an integral part of the syntactic organization of T. Melnychuk's individual style.

*It is ascertained that the optativeness of the analyzed poetic texts has different modally marked means, and among them most often used are the conjunctions *хай*, *hexai* combined with finite verbs in two-member sentences. Another representative of optativeness in the poet's writing are subjunctive mood verbs combined with the conjunctions *hexai*(*най*) and *або* that make it possible to express a wish-supposition.*

The sentences with optative modality have a high level of linguistic expressiveness, contributing to the intensification of the expressiveness of the poetic text. The main semantic features of the optative constructions are studied: existential poetic reflections provoked by understanding the transience of life, awareness of losing the most precious things – the happiness of the home comfort, love – caused by the hard fate of a political prisoner poet.

Key words: *optative modality, optative sentences, means of expressing optativeness, poetic text.*

УДК 81:39=161.2=111=133.1(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-128-133>

НОМІНАЦІЯ ТА СИМВОЛІКА ПРЕДМЕТІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ТА ПАРЕМІЙНОМУ КОНТЕКСТІ

Тищенко Олег Володимирович

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (Україна),

професор Університету Кирила і Мефодія в Трнаві (Словаччина)

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Автор пропонує семантичний аналіз речового коду культури, де домінують принципи антропоцентризму, побутоцентризму та селективності ономазіологічної бази.

Матеріалом для дослідження слугували словники ідіом, тезауруси, збірники прислів'їв та приказок, а також почасти енігматичний фольклорний дискурс російської та англійської мов.

Як продемонстрував аналіз, матеріальні предмети і реалії, аграрний інструментарій, артефакти мають неоднакову фразеотворчу, семіотичну продуктивність, їм притаманна яскрава національно-культурна специфіка вербалізації.

Зіставно-типологічний ракурс розшуку таких міжмовних культурно-семіотичних паралелей проливає певне світло на методику структурно-семантичного моделювання фразеологічних одиниць (В. М. Мокієнко, Ю. Прадід, А. Івченко, В. Поліщук, В. Коваль та ін.), в центрі яких перебувають різні символічна функція предметів матеріальної культури, синонімічна варіативність та типологія господарських і побутових реалій.

Такий підхід дав змогу з'ясувати напрямки семантичної динаміки сільськогосподарських реалій (інструментів для обробітку ґрунту, збирання врожаю і обробки готової продукції – harrow, hoe, plow, mattock, mill, sieve), специфіку їх образно-характерологічної номінації, символічну функцію, оціночність та прагматику у споріднених і неспоріднених лінгвокультурах, наявні обрядові, міфологічні та культурні стереотипи, магічні уявлення, заборони і т.ін.

Апробовано тезу етнографів і представників культурної антропології (А. Л. Топоркова, А. К. Байбурина, Л. Нідерле, С. М. Толстої) про подвійну семантичну природу ритуального символу та його медіальність, який, з одного боку, повернений до людини та її побутових потреб, соціальних цінностей (антропо- і побутоцентризм), а з іншого – співвідноситься з «культурною технологією речей і зв'язаною з ними виробничою і ритуальною практикою». Відтак, з'ясовано трансформацію семантики і символіки аграрних реалій фреймах ««робити зайву, непотрібну роботу, яка не приносить жодної користі чи зиску, даремно втрачати час», «погано робити якусь роботу» і т.ін.

Ключові слова: *аграрна лексика і фразеологія, паремія, вірування, речовий код матеріальної культури, ритуальна функція знаків, побутовий фольклор, стереотип, загадка.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Дослідження речового коду культури, на думку А. Л. Топоркова, спрямоване на реконструкцію «ритуальних функцій предметів матеріальної культури, створює передумови для виявлення загальних закономірностей семантизації речей та їхнього функціонування в традиційній обрядовості» [5, 89]. Ця проблема перебувала у полі Д. К. Зеленіна, Е. Г. Кагарова, П. Г. Богатирьова, С. М. Толстої, Н. Пашкової, Д. Аладька та ін. Ці дослідники, вивчаючи різні за своєю субстанціональною та культурною природою знаки номінації у сфері матеріальної культури, дійшли висновку про те, що в традиційній культурі власне утилітарне використання речей регламентувалося низкою заборон, рекомендацій та повір'їв,

а «побут просякнутий глибокими міфологічними інтенціями» (П. Г. Богатирьов, А. Л. Топорков, Т. В. Цив'ян та ін.).

А. Л. Топорков, А. К. Байбурін висували тезу про подвійну семантичну природу ритуального символу, який, з одного боку, повернений до людини та її побутових потреб і цінностей (антропо- і побутоцентризм), а з другого – співвідноситься з «культурною технологією речей і зв'язаною з ними ритуальною практикою, символікою традиційних ремесел, промислів та занять, сімейними звичаями та обрядами.

Формулювання мети і завдань статті.

Метою нашого спостереження є предметна символіка знарядь матеріальної культури, пов'язаних передусім із землеробством і народною агротехнікою. Об'єкт становить т.зв. аграрна фраземіка, семантика, мотивація і ширше – культурна прагматика ідіом з цим компонентом, виявлення механізмів концептуалізації цих образних зна-

ків номінації в англійській ідоматиці та ідеографії у зіставленні з іншими лінгвокультурами (польською, білоруською, російською) в процесі їх трансформації та семантичної динаміки, з'ясування семантичного наповнення паремій та загадок (репертуару семіотичних та архетипних кодифікаторів).

Різні предметні символи мають різну мотивованість і набувають різної фразеологізації, метафоризації, оцінки й переосмислення в ході вторинної номінації в різних лінгвокультурах. Якщо придивитися до внутрішньої форми ідіом та інших стійких сполук, різних за своєю природою і сферами денотації, можна переконатися в тому, що принцип антропоцентризму і побутоцентризму тут домінує. Іншими словами, матеріальні предмети і реалії, аграрний реалемний культ мають неоднакову фразеотворчу продуктивність. Різняться від мови до мови і донорсько-метафоричні когнітивні сценарії, до яких уподібнюється артефакт чи побутова реалія, приміром, в структурі і семантиці загадок, народних прикмет чи календарних паремій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можна спостерегти різний ступінь культурної мотивованості фразеологічних одиниць, пов'язаних з аграрним інструментарієм та їхню національно-культурну специфіку в окремо взятій мові, наявні «білі плями на семантичній карті мови». Проілюструємо цю тезу англійськими фразеологізмами, але наперед зауважимо, що за призначенням і циклами сільськогосподарських робіт етнографи поділяють землеробські знаряддя на три групи: 1) для обробки ґрунту (тяглові орні знаряддя – *плуг, рало, соха, борона*), 2) для збирання врожаю (*серп, коса*); 3) переробки зерна (знаряддя для молотби – *ціп, млинок* – для віяння зерна, для переробки зерна на борошно водяні і наплавні млини) [2, 37]. Таке традиційне ручне знаряддя в польській мові, як *борона* за нашими даними, взагалі не вербалізоване в польських пареміях чи фраземах, на відміну від слова *motyka*, що густо представлене такими паремійними контекстами: «бути відвертим, називати речі своїми іменами, нічого не приховуючи» (*Figi figami, motykę motyką zwać*) [7, I, 564], «комусь вдається все, таланить у всьому, а інший не має успіху і найменших життєвих дрібницях» (*Pojednemu motyka goli, a drugiemu i brzytwa nie kce, Jednemu kopaczka (motyka) lepiej goli, jak drugiemu brzytew*) [7, I, 698], «про однакові речі (людей), які нічим не відрізняються, хоча і можуть мати якісь взаємні претензії» (*Przygania motyka gracy, choć oba jednacy, Przyganiała motyka gracy, a oboje tacy*) [7, I, 727], (**Varia** *kocioł gankowi*), «зробити, сказати щось невчасно, не до ладу, сказати дурниці» *Wyrwał się z conceptem jak z motyką na rzepe* [7, II, 112], *Wystrzelił jak z motyki 'spudłował'* [7, III, 145], «зовнішня ознака людини, вигляд» *Skrzywił się jak motyka* [7, II, 223], «про незграбну і повільну людину, яка береться виконати тер-

мінову роботу» *Motyka się rozigrala* [7, II, 526], «намагатися зробити те, щого не можеш або не вмієш, розраховувати свої сили, можливості» *Nie motyka to* [7, II, 508], «про нерозлучне, палке кохання» *Jedno rydel a motyka — ta ich rozerwać może* – подається як запозичення з української мови: *Wze nich to ne rozluczyt ani pip, ani władyka, ino rydel taj motyka* [7, III, 116].

Залишаючи осторонь магічну символіку *борони* й орання землі в східнослов'янській обрядовості в контексті покарання неодруженої молоді, де садіння і катання на ній сприймаєть як ганебний акт, і, навпаки, «пропахивание бороною дороги вкруг села, щоб за девушками приїзжали сваты» марковане позитивно [див: 1, 231, 253-254, 495], зупинимось на фразеологізації цього знаряддя в англійській МКС в контексті семіозису і фразеологічних зв'язків інших інструментів землеробства.

Англійська ідеографія засвідчує чимало образно-характерологічних номінацій з такими аграрними десигнатами, як *harrow, sickle, hoe, plow, mattock, mill*. При цьому окремі з них виявляються полісемічними і функціонують і як іменник, і як дієслово у складі термінів, належних до різних галузей (наприклад, *harrow, plow*). Придивімося до них ближче. Насамперед звернемо увагу на те, компаративні фразеологічні одиниці з цим компонентом можуть виражати: якісь зовнішні ознаки людини, приміром, особливості її ходи: *sickle-shins! Of a man with bent legs* досл.– ноги як серп; параметричні ознаки, розмір високий зріст в порівняльних сполуках на кшталт *High/Tall as a mill chimney*. В стійких стертих компаративах великий ніс метафорично корелює з тяглом плуга (*Nose like the coulter of a plow*), а мітла символізує неохайний зовнішній вигляд жінки, розкуйовджене волосся *Like a birch broom in a lit (Of wild, untidy hair)*. Манера чи звичка голосно розмовляти імплікується через шум млина: *Was born in a mill*. Окремі образні номінації англійської мови здебільшого концептуалізують антропоморфні принципи номінації, зв'язані з ними побутові стереотипи та уявлення, прагматику дій та вчинків (важке чи легке життя, життєвий шлях, хорошу чи погано організовану роботу, намагання людини добитись бажаного результату з ідеєю завершення роботи, коли очищують знаряддя праці, пор., *Clear the harrows* – очистити борони, «докласти максимум зусиль задля досягнення певної мети, результату»); *Make a kirk and/or a mill of* – прибуток, приплід, плодороддя виражаються через сценарій обробки зерна у млині: *Bring grist to the mill, You must plow with such oxen as you have, Use whatever means or resources you can get* – досл. Ви мусите орати тим биком, якого маєте, тобто треба виходити з того, що маєш у своєму розпорядженні.

Образно-символічна зооморфна основа-прототип стала підставою і для оформлення в мові такого вислову, як *Plow with the ass and the ox* – про погану

організацію роботи або про відсутність єдності (пор. з цього приводу зазначену символіку віслюка і бика в семантичній пропозиції обробки культур серпом і поганого косаря, жінця і т.ін, як це маємо в таких прикладах: *a bad shearer never had a good sickle, Plow with dogs* – орати собакою, які з усією очевидністю можна віднести до логіко-семантичної опозиції єдність/роз'єднаність членів родини чи команди з ширшим узагальнено-оціночним значенням, за Г. Л. Пермяковим. Наголосимо на ідеї лінивства, представленій сценарною метафорою стоячої, нерухомої субстанції *Still waters turn no mills* – досл. стояча вода млин не повертає, що до певної міри виступає культурно-семіотичним аналогом до українського *під лежачий камінь вода не тече, Like a horse in a mill* – про монотонну роботу. Водночас про зайву, непотрібну і марну працю також свідчить вислів, переплетений із символікою млина: *Put the thatch of the kiln on the mill* [10, 161].

Актуалізуються в межах цієї фразеосемантичної групи інші внутрішні ознаки людини – балакучість, позаяк довгі язика образно маркують плітки і, природно, виникають шляхом переосмислення ідеї інтенсивного руху пристроїв, деталей чи механізмів: *She has a (clapper) tongue would deave*. Останнє має своїм еквівалентом польські та українські стійкі порівняння з компонентом *kolowrotek*, належним до ткацько-прядильної галузі.

З прагматичного погляду переосмислення лексеми *harrow* призводить до концептуалізації ідеї доброго чи поганого стану справ, їх перебігу, руху вперед чи регрес, наприклад, *Hear how the harrows are going* «прагнення бути в чомусь першим», *Run away/off with the harrows* «отримати першість, зайти задалеко». Окремі номени, навпаки, позначають підпорядкованість, приниження, зменшення соціальної ваги чи статусу, виражених в стійких порівняннях і сполуках з компонентом *harrow*. Промовистим у цьому плані виявляється стійкий англійський зворот біблійного походження: *under the harrow* зі значенням «перебувати у скрутному становищі, біді», *the toad under the harrow* «someone suffering a miserable existence»; *under constant persecution* – Жаба під бороною – Хтось перебуває в жалюгідному стані, під постійним переслідуванням. Як і образ жорен (через метафори важкості, нестерпної ноші і деструкції, перемелення зерна у їхній синкретичній єдності), цей символ є досить яскравим: *millstone round your neck* An insupportable burden – Жорно на шиї (з Матвія 28:6) «нестерпна ноша», *like corn under a millstone Oppressed* – Як зерно під жорнами – бути у пригніченому стані, *hard as the nether millstone* Hard-hearted. Тведий як нижнє жорно – жорстокосердий.

Ще одна група стійких висловів з компонентом *harrow* категоризує емоції і психічний стан людини через соматичний і зооморфний коди (стан виснаженості, хвороби): *Have one leg/legs over the harrows* – досл. ноги над бороною), концептуалізує предметну символіку речей (подібність/неподібність двох об'єктів, їх несумісність): *Agree like*

harp and harrow. В російській діалектній фразеології *борона* поєднується з позначенням негативних емоцій людини: *С бороной лететь* – гнеться (Забегал он, запсиховал, а мама говорит: не выпил, видно, сenni, с бороной летат [3, 145]. Щось недоречно білоруси порівнюють з бороною і свинею (бо зазвичай в борону впрягають коней при обробці, оранні землі), а тому вислів *Як барана за свинею* позначає щось недоречно (хтось ходить, тягається) (*Малый валочіцца і валочіцца у яе за хвостом, як барана за свіннею* [6, 145]. Ідея незграбності і недоречності в білоруській етнокультурі виявляється досить яскравою: *гарадзіць барану* – робити щось незграбно [6, 145], білоруси ще порівнюють невдалого майстра і його роботу з іншими сільськогосподарськими знаряддями: *Ні ў смык, ні ў барану* або з жартівливим номінуванням чогось неможливого (наприклад, *зав'язати борону*): *Селета кляцы зацясау, налета барану звязжа* – (жартівливе) «робити щось дуже повільно, зазвичай, про ліниву людину» [6, 146].

Пейоративна аксіологія простежується і в деяких колокаціях із порівняльним компонентом *as*, де предметам приписуються певні субстанціональні та функційні ознаки. Так, слизкість плуга і його ковзання мотивує риси характеру людини, можливо, улесливість: *Slape [slippery, Cum, wYks, Lin] as a plow-slipe*. Атрибутивна, приписувана ознака цього предмета, з іншого боку, (предмет – який) маніфестує кілька оцінних образних висловів, мотивація яких пов'язується з нерівним шлюбом: *a mad horse and a rotten harrow are soon parted* Of an ill-matched marriage – Шалений кінь та гнила борона швидко розлучаються – про нерівні шлюби; образ легкої борони означає вільний стан неодруженого *trail an easy/a light harrow* 'Live easy, unmarried, without cares' – йти стежкою легкої борони – жити легким, неодруженим життям, без турбот [10, 179]. Натомість вислів з компонентом *cepn* *Put your sickle in another man's corn* означає перелюб, позашлюбні стосунки. – досл. Покласти свій серп в кукурудзу іншого чоловіка (або жати на чужому полі) [10, 159].

Незграбність, естетичні ознаки й смаки, грубі манери поведінки маркуються фразою *You were bred in a mill*, а ознаки потворності актуалізуються в англійській фразеології в порівняннях з пейоративною конотацією: *Foul [ugly, coarse-natured, Lan] as a push-plow* [a small fanner's plow for two men, one pulling with a rope, the other pushing with his breast against a brattish]. Намагання уникнути прикрої, небажаної ситуації, не вплутуватись в якісь брудні справи об'єктивуються в такий спосіб: *If you don't want flour on your happern* – Якщо не хочеш, щоб на тебе потрапило борошно, тримайся подалі від млина. Засади побутоцентризму простежуються і в таких образних контекстах, які моделюють ситуацію несумісних речей: *A mad/wood [mad, Sc, Ire, nEng] horse and a rotten harrow are soon parted* [nYks] Of an ill-matched marriage, вивідування таємної інформації через чиюсь дружину об'єктивується образом плуга як

заглиблення в чийсь плани, секрети: *Plow with the heifer* [Nhb] 'Try to discover a man's secret through his wife'. Родинні стосунки, дещо несправедливий розподіл майна між сином і донькою після смерті батька маніфестовані в одиниці *The father to the bough, the son to the plow* [1576] *Of gavelkind; though the father is hanged, the son inherits* – досл. Батько до гілки (гробу), син до плуга, і все успадковує син, а не дочка. В англійській ідоматиці виявлено і такі факти, коли плуг метафорично порівнюється з новим партнером, який створює певні труднощі, проблеми й незручності. У цьому разі моделюється сценарна метафора опускання плуга в землю, орання землі: *They who put plow into new land must look to have it hawk* [catch, Sc, n Eng] *on a stone now and then* [Sc], *A new partner or venture will pose new problems*. Варто звернути увагу на те, що деякі інтернаціональні за походженням культурні аналогії (на кшталт російського *ставить телегу впереди лошади*) в англійській передаються через образ плуга, який ставлять перед биком: *Plow before the oxen*.

Інваріантний образ «краще щось, ніж нічого» передається в англійській мові через протиставлення несучої курки і нерухомого млина, пор., досл. Курка-несучка краще, ніж стоячий млин: *A laying hen is better than a standing mill*. Інтернаціональна за походженням фразеологічна одиниця *перекувати мечі на орала* (біблійного походження) *Beat your swords into plowshares – Turn from destruction to construction, renounce war; put all hostilities behind you* має значення «відмовитись від військових дій, перейти до мирної праці», за походженням біблійне, взяте з книги пророка Ісайї [10, 419].

Структурно-семантичні варіанти образних одиниць моделюють через синонімію і варіативність стрижневих компонентів фрейм «виконувати зайву, непотрібну, марну роботу» (символізується таке значення через дірки, отвори в ситі і решеті). Наприклад, *Milk a cow in a sieve, Milk a he-goat into a sieve, While one milks the ram the other holds under the sieve, Carry water in a sieve, Teach thi granny to sup milk out o' t' ass-riddle* [sieve for ashes, wYks] – *Learn* [teach]/*Teach your grandmother/ granny to lap ashes* – досл. Вчити бабцю сьорбати молоко з решета для попелу [10, 367], *Would stop one hole in a sieve – Is pointlessly mean and niggardly, Pour water into a sieve – даремно тратити гроші, бути марнотратним*.

Численних структурно-семантичних, лексичних і граматичних варіантів, модифікацій і трансформацій набуває вислів з таким самим значенням в польській етнокультурі (хоча б у наведеному синонімічному ряду): *Z motyką na słońce, Trudność motyką słońce zwojować, Z motyką się na słońce miotać, Na słońce z motyką sie wspinać, Hardzie puszczają się z motyką na jasne, wysokie słońce, Nie z motyką, ale z wolą złą rzuca się na słońce, Porwał się jak z siekierą na słońce, Z motyką nie wypada porywać się na słońce, Porwał sie z kopaczkom na miesiόνczek, Porwał sie z motyczką na słońce,*

Z motyką na wojnę przeciw Słońcu, Wybrales się z motyką na słońce, Wybieracie sie ta jak z motykom na rzepe, Z motyką przeciw słońcu skakał, інші знаряддя представлені спорадично, пор., *Nie siągaj grabiami na słońeczko* [7, 526-527], *Wybrał się z piką na raki, Wybrał się z piką na rzepe, Wybrał się z toporkiem na rybu* [7, III, 789].

Повертаючись до семантичного наповнення розгляданого фрейму в англійській мові, наведемо ще кілька прикладів: *Leak like a sieve* – досл. протікати як сито «оприлюднювати таємниці, марнувати гроші». В американському варіанті фразеологізму зафіксована семантика витікання таємниць чи секретів при порівнянні тіла людини до дірявого човна або дірявої голови: *Sieve (n.) One who cannot keep a secret; leaky boat* (американське). Натомість символіка множинності (багато дірок) стала підставою для такого вислову з квантитативним значенням: *As much sib as sieve and riddle that grew in the same wood together* [1508] *Of those who claim kinship with their betters...* [10, 183].

Ще одним напрямком асоціативно-символічного переосмислення цього речового коду є маніфестація через ідею малого розміру, символіки дірок, які передають труднощі, страждання, великі зусилля: *Go through the small sieve – Endure hardship; be strictly examined; suffer for something said or done – пройти через маленьке сито – «витримати труднощі; страждати за те, що сказано або зроблено»* [10, 183].

У той же час загадки про сито (*sieve*) у англійців маніфестуються круглою формою предмета та іншими його субстанціональними параметричними ознаками, ідеєю глибокого і мілкого посуду (дірок) – *dishpan, cup, saser*, порожнього і повного, соматичним кодом (дірки порівнюються до *очей*), акціонально-прагматичним сценарним кодом – неможливо наповнити, жодна ріка, море, особливо в англійських загадках фігурує Міссісіпі. Наприклад, *What has many eyes and no mouth? A riddle, a riddle, / Full of eyes, / But never a nose* [9, 11], *Round as a sasser [saucer], / Shaller as a cup, / Mississippi / Couldn't i full it up, Round as a biscuit, deep as a cup, / All the Mississippi River can't ill it up; My father got a thing in his yard deep as well an' is not well, an' the whole sea does not fill it, What is round as a dishpan, deep as a tub, and still the oceans couldn't till it up?*

Архаїчні антропоморфні мотиви тісно переплетені із соматичним кодом і в російських загадках про жорна, соху і борону, які порівнюються до **тварин і звуків, які вони видають** (*Корова ревет, кверху хвост дерет, Бык бурчит, старик стучит, бык побежит, пена повалит, Конь заржет, копытом забьет, кабы этому коню да овса в желобу, На Саратовском дворе медведь ревет* [4, 136], *Три тулова, три головы, восемь ног, железный хвост, кованный нос* (соха з бороною), *Стоит на дороге, раскинувши ноги, терминології спорідненості і свояцтва* *Стоит сноха, ноги развела* (соха). Концептуально проектується ці метафори і на

такі кодифікатори, як млин (*Стучит, бречит, Сто коней бежит; Что есть в колодке весь хлеб поест, В поле, поле затопали кони, заревел медведь на ярмарке, затопали кони на Ивановском поле, зарычал медведь на Кириловском, Стучит, гремит по улице весь век, где стук да гром там Захаров дом* [4, 134], *Без рук, без ног – лапшу крошит*. В російських загадках про жорна заміщувальними концептами виступає числові символи у поєднанні із термінами спорідненості та свояцтва і зооморфними символами – *Два брата бранятся, брат брата трет – белая кровь течет, Два борова дерутся/грызутся/трутся, поросята грызутся – между них пена идет* [4, 135], *каменная корова, железны рога* (водяний млин). Іноді власні назви поєднуються з дієсловами зі значенням руйнування: *Суха Матрена кости грызет* (соха), *Два сына поповы Тюха да матюха* тощо. А в енігмах про серп основними ознаками мотивації відгадок є вигнутість і горбатість: *Сутул, горбат, все поле облесует, Маленький, горбатенький, все поле обрыцет/по полю свицет* [4, 141].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, різняться від мови до мови донорсько-метафоричні когнітивні сценарії, до яких уподібнюється артефакт чи побутова реальність в структурі і семантиці загадок, символічна функція предметів. Одним із основних способів «заміщувальних концептів» в загадках є персоніфікація (і антропоморфізація як її різновид), зокрема якщо йдеться про предмети побуту, назви частин тіла людини, стихії, інтер'єр, внутрішній простір дому, свята, які можуть бути предметом окремого розгляду.

Перспективою подальших розвідок є дослідження енігматичного дискурсу у зіставно-типологічному вимірі, виявлення набору семіотичних кодифікаторів в контексті символіки архетипів, міфологічної символіки предметного коду культури в традиційних ремеслах слов'ян та германців. На часі є реконструкція знаків культурної номінації на засадах побутоцентризму у тісному поєднанні із невербальними компонентами культури, або ментально-семіотичними корелятами (магічні обрядодії і стереотипи поведінки, заборони й рекомендації, вірування та прикмети в різних лінгвокультурах).

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапкина Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл. Москва, 2002. 816 с.
2. Пономарьов А., Артюх Л., Бетехіна Т. та ін. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. Київ: Либідь, 1993. 256 с.
3. Прокошева К.Н. Фразеологический словарь пермских говоров. Пермь: Пермский гос.пед. ун-тет, 2002. 432 с.
4. Садовников Д.Н. Загадки русского народа. Сборник загадок, вопросов, притч и задач. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1969. 334 с.
5. Топорков А.Л. Символика и ритуальные функции предметов материальной культуры In: Этнографическое изучение знаковых средств культуры. Ленинград: Наука, 1989. С.89-101.
6. Юрчанка Г.Ф. Народна мудраслоўе. Слоўнік. Мінск 2002. 365 с.
7. Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich. T.1-4. Red. J.Krzyżanowski, S.Swirko. Warszawa. 1969-1978.
8. Pickering D. Dictionary of Superstitions. Cassel, 1995. 294 p.
9. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition. Berkeley and Los Angeles, 1951. 905 p.
10. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors. London; New York: Routledge, 1993. 490 p.

REFERENCES

1. Agapkina, T.A. (2002) Mifopoeticheskiye osnovy slavyanskogo narodnogo kalendarya. Vesenne-letniy tsikl [Mythopoetic foundations of the Slavic folk calendar. Spring-summer cycle]. Moskva [in Russian]
2. Ponomar'ov A., Artyukh L., Betekhina T. ta in. (1993) Ukrayins'ka mynuvshyna. Ilyustrovanyy etnografichnyy dovidnyk [Ukrainian past Illustrated ethnographic guide] Kyyyiv: Lybid.' [in Ukrainian]
3. Prokosheva K.N. (2002) Frazеologicheskyy slovar' permskikh govorov [Phraseological dictionary of the Perm dialects] Perm': Permskiy gos.ped. un-tet. [in Russian]
4. Sadovnikov D.N. (1969) Zagadki russkogo naroda. Sbornik zagadok, voprosov, pritch i zadach [Mysteries of the Russian people. Collection of riddles, questions, parables and tasks] Moskva: Izd-vo Moskovskogo un-ta. [in Russian]
5. Toporkov A.L. (1989) Simvolika i ritual'nyye funktsii predmetov material'noy kul'tury In: Etnograficheskoye izucheniye znakovykh sredstv kul'tury [Symbolism and ritual functions of objects of material culture In: Ethnographic study of symbolic means of culture] Leningrad: Nauka, p. 89-101 [in Russian]
6. Jurčanka H.F. (2002) Narodnaje mudrasloўje. Sloўnik [Folk aphorisms. Dictionary] Minsk. [in Belorussian]
7. A new book of proverbs and proverbial expressions of Polish (1969–1978) T. 1-4. Red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. Warsaw. [in Polish]
8. Pickering D. (1995) Dictionary of Superstitions. Cassel.
9. Taylor A. (1951) English Riddles from Oral Tradition. Berkeley and Los Angeles.
10. Wilkinson, P.R. (1993) A thesaurus of traditional English metaphors. London; New York: Routledge.

NOMINATION AND SYMBOLISM OF MATERIAL CULTURE OBJECTS IN THE PHRASEOLOGICAL AND PROVERBIC CONTEXT

Tyshchenko Oleh Volodymyrovych

Doctor of Philology,

Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies,

Lviv State University of Life Safety

Kleparivska street, 35, Lviv, Ukraine

The author gives the semantic analysis of the real culture code dominated by the principles of anthropocentrism, community-centeredness and onomasiological basis selectivity.

The material used for the study are the dictionaries of idioms, thesaurus, proverbs and sayings collections as well as Russian and English enigmatic folklore discourse.

According to the analysis material objects and realities, agrarian tools, artifacts have different phrases generating semiotic productivity, they are characterized by a vivid national-cultural verbalization specificity.

The comparative-typological perspective of the research for such interlingual cultural-semiotic parallels sheds some light on the phraseological units structurally-semantic modeling methodology (V. Mokienko, Y. Pradid, A. Ivchenko, V. Polishchuk, V. Koval and others) in the center of which lies a different symbolic function of material culture pretexts, synonymous variation and economic and everyday realities typology.

This approach enabled us to find out the agricultural realities semantic dynamics directions (soil tillage, harvesting and finished products processing – harrow, hoe, plow, mattock, mill, sieve), the specifics of their figurative characterological nomination, symbolic function, assessment and pragmatics in related and non-related lingual cultures, available ritual, mythological and cultural stereotypes, magical representations, prohibitions, etc.

The ethnographers and cultural anthropology representatives thesis (A. Toporkova, A. Bayburina, L. Niderla, S. Tolstoy) as to the dual semantic nature of the ritual symbol and its mediality, which, on the one hand, is turned to man and his domestic needs, social values (anthropo- and poetocentrism), and on the other hand, is related to “the things cultural technology and associated with it industrial and ritual practice”. Thus, the agrarian realities semantics and symbols transformation into frames has been clarified “to do unnecessary work that does not bring any benefit or profit, to waste time, “do a bad job” and so on.

Key words: *agrarian vocabulary and phraseology, proverb, belief, material culture code, signs' ritual function, domestic folklore, stereotype, riddle.*

УДК 811.161.2'37:001.4

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-134-141>

ЯВИЩЕ ВАРІАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СІМЕЙНОГО ПРАВА 20-50 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Ус Ганна Григорівна

здобувач кафедри української мови

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, Україна

У статті досліджено варіантність української термінології сімейного права 20-50 років ХХ століття. Джерелом фактичного матеріалу слугував текст Кодексу про родину, опіку та подружжя і про акти громадянського стану у редакціях 1927, 1929, 1931, 1936, 1938, 1946 та 1958 років, правничі студії з приватно-правової галузі права, що дало змогу розглянути явище варіантності в мікродіахронічному аспекті.

Особливості вияву варіантності лексики родинно-подружнього права простежено з огляду на специфіку лінгвальних та позалінгвальних чинників її динаміки. Виокремлено терміни-варіанти, що репрезентують досліджувану термінологію двох періодів – 20-30-х років та 40-50-х років минулого століття Перший період – це початковий етап становлення терміносистеми, коли природним вважається наявність кількох терміноодиниць для позначення одного поняття. На цій стадії формування аналізованої терміносистеми варіантність класифікуємо як позитивне явище, що розвивається на національній мовній основі. Характерною рисою другого періоду, що охоплює 40-50-і роки ХХ століття, є наближення української термінології родинно-подружнього права до термінології російського сімейного права. І виглядало це як уніфікація термінології із втратою її національного мовного коріння. Поява термінів-варіантів, що засвідчують наближення до російської термінології сімейного права, або взагалі зникнення питомих для національної мови термінологічних одиниць, є одним із виявів «русифікації» спеціальної лексики.

Установлено специфіку вияву варіантності термінології сімейного права для кожного з означених періодів: у 20-30-х роках минулого століття переважають лексичні терміни-варіанти, у 40-50-х роках ХХ століття – лексичні та словотвірні терміни-варіанти, що певною мірою пов'язано з тогочасною мовною політикою, яка знайшла своє відображення в чинних редакціях Українського правопису 1933 та 1945 років.

У зв'язку з фіксацією терміна «родина» як одного з ядерних термінів зазначеної галузі висловлена пропозиція номінувати термінологію сімейного права досліджуваного періоду як термінологію родинно-подружнього права. У цілому терміни-варіанти родинно-подружнього права відбивають тогочасну мовну ситуацію у країні.

Ключові слова: термін, термінологія сімейного права, термінологія родинно-подружнього права, термінологічна норма, варіантність, терміни-варіанти, термінологічна пара варіантів, термінологічний ряд варіантів.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Термінознавчі студії останніх років пропонують комплексний аналіз розвитку спеціальної лексики будь-якої галузі. Науковці висвітлюють формування галузевих терміносистем, урахувавши лінгвальні та екстралінгвальні чинники, що дозволяє описати галузеві термінології на певному етапі їх становлення, з'ясувати особливості динаміки, спрогнозувати тенденції розвитку та висвітлити особливості в нормування. Одним із виявів динаміки терміносистем є явище варіантності термінів. Актуальним та науково значущим є мікродіахронічне дослідження галузевої лексики, спрямоване на виявлення та опис варіантності окремих терміноодиниць, що засвідчує етапи становлення й розвитку відповідних термінологічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливе місце в спеціальній лексиці української мови займає правнича термінологія, яка сьогодні вивчається дуже активно (Т. Лепеха (судово-медична термінологія) [7], П. Луцьо (термінологія конституційного права) [8], Р. Монастирська (термінологія цивільного законодавства) [10], Н. Руколянська (кримінально-процесуальна термінологія) [15]) та інші. Поза увагою мовознавців залишається спеціальна лексика сімейного права.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є встановлення варіантних одиниць термінології сімейного права 20-50 років ХХ століття. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати причини появи варіантів, подати класифікацію варіантних форм термінів у проекції на сучасну термінологію сімейного права. Фактичним матеріалом слугували терміни, зібрані методом суцільної вибірки з Кодексу законів про родину, опіку та подружжя і про акти громадянського стану в редакціях 1927(5), 1929 (6), 1931 (7), 1936 (8), 1938 (9), 1946 (10), та

1958 років (11); із монографічних студій родинно-подружнього права Г. Железнодорожського (2, 3, 4), Г. Матвеева (12), В. Бошка (1).

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в українському термінознавстві теорія варіантності достатньо розроблена, хоча існують різні погляди на типи варіантів. Варіантність, на думку Л. Боярової, – це коливання норми, що виникають на будь-якому мовному рівні. **Терміни-варіанти** дослідниця розглядає як «спільнокореневі мовні одиниці з однаковою планом змісту, що мають певні відмінності у плані вираження» [2, 46]. Вивчаючи варіювання терміна як модифікацію його знакової форми в межах одного номінанта, науковець класифікує ці варіантні одиниці на підставі формального елемента, який їх різнить. Узагальнюючи розуміння природи термінологічної варіативності, авторка доходить висновку, що найпоширенішим типом варіантів є синтаксичний, «оскільки те саме поняття може бути номіноване аналітичними термінологічними назвами різних типів, адекватних за планом змісту». В українській науковій термінології превалюють терміни-варіанти на фонематичному та словотвірному рівнях, проте морфологічний тип коливання норми не надто поширений в українській термінології [1, 46].

На відмінність плану вираження варіантних термінів указує також І. Кочан: «**Варіанти терміноодиниць** – це паралельні форми існування мовної одиниці, що мають певні відмінності на рівні наголосу, фонем, морфем тощо» [5, 15]. Дослідниця наголошує на широкому та вузькому розумінні терміна-варіанта. Якщо чинною є часткова модифікація того самого мовного знака, а значення тотожні і при цьому не порушується тотожність знака самому собі, то, за твердженням І. Кочан, – це вузьке розуміння варіанта. І саме тут виявляються фонетичні, граматичні, орфографічні модифікації тієї самої терміноодиниці, що є формальними варіантами. Інваріант перебуває у плані вираження терміна, тому синоніми не можна вважати варіантами, «оскільки їх можна виявити лише на основі формального інваріанта». Проте підставами залучення синонімів до варіантів є «множинність засобів вираження того самого значення» [5, 15].

Схожі думки на природу варіантності термінів як модифікування плану вираження висловлює більшість науковців. О. Чуешкова вважає **термінами-варіантами** фонетичні, морфологічні, акцентні модифікації спільнокореневих слів-термінів та синтаксичні модифікації словосполучень [17, 146–147]. Т. Петрова визначає варіанти як терміни або терміносполучення, що за тотожності денотата й сигніфіката різняться формальним вираженням (акцентним; фонематичним; морфологічним – зміни морфем, що вказують на граматичну категорію роду або числа; словотвірним – спільнокореневі деривати, утворені різними афіксами; синтаксичним – різними

за синтаксичною будовою аналітичними термінами) [17, 117–118]. Для О. Бурковської варіантність також передбачає зовнішню (формальну) видозміну терміна без зміни його значення. До того ж дослідниця обстоює думку, як і більшість науковців, що варіантність – структурне явище, а синонімія – семантичне [3, 53]. І. Ментинська пропонує розуміти **варіанти** як «тотожні значенням фонетичні, морфологічні й орфографічні різновиди спільнокореневих слів, а також повні і короткі форми слів і словосполук» [9, 53]. На думку О. Романової, «для констатації варіантних відношень між елементами терміносистеми необхідною і достатньою умовою є встановлення їхньої тотожності у плані змісту» [14, 146].

Р. Попович та Л. Вакуленко, окрім формальних і семантичних, виділяють номінативні варіанти терміноодиниць. **Семантичні варіанти терміна** науковці розуміють як «варіювання його плану змісту при тотожності плану вираження, що є результатом вторинної номінації в межах однієї й тієї ж терміносистеми» [12, 215]. Семантичний інваріант, за їх твердженнями, – набір спільних сем, що входять у кожен із варіантів, який формує внутрішньослівну парадигму терміна. Дослідники пропонують розглядати **формальні варіанти** як «варіювання його плану вираження при тотожності плану змісту, до яких відносимо фонетичні та граматичні модифікації одного й того ж терміна. Такі модифікації не порушують тотожності термінологічної одиниці, а інваріант, на базі якого виділяються формальні варіанти, знаходиться в плані вираження терміна» [12, 215]. **Номінативні варіанти** є міжрівневими, такими, що охоплюють одиниці лексики, словотвору, синтаксису [12, 215].

О. Радченко наголошує, що «якщо в термінології одна одиниця плану змісту має кілька одиниць плану вираження, виникає проблема мовної норми і варіантності», і висловлює думку про можливість варіантності в термінології, бо «не завжди одне наукове поняття співвідноситься з однією мовною одиницею» [13, 14]. Дослідниця пропонує виділяти терміни-варіанти на підставі таких ознак: «1) збіг сигніфікатів термінологічних одиниць; 2) збіг денотатів (якщо вони є); 3) спільна коренева частина знакової форми цих одиниць; 4) подібність морфолого-словотворчої структури; 5) відсутність додаткового інформативного навантаження у термінів-варіантів» [13, 15]. Відповідно «**терміни-варіанти** – це тотожні за значенням спільнокореневі термінологічні одиниці, що розрізняються деякими розбіжностями знакової форми в межах того самого номінанта: місцем наголосу, фонемами, афіксами або їхнім поєднанням» [13, 15].

Дещо по-іншому розуміє явище варіантності Е. Неженець, яка досліджує правничу термінологію. За основний типологічний опис варіантності термінів дослідниця застосовує парадигматичну класифікацію, що «виходить з початкового

розмежування *омореферентних* (таких, що розрізняються лише планом вираження при збігові денонатів та референтів) та *парареферентних* (таких, що співвідносяться з одним денотатом, але з різними референтами та знаками) варіантів термінологічних одиниць» [11, 7–8]. Е. Неженець дійшла висновку, згідно з яким співвіднесеність значення та дефініції терміна породжує неоднозначність правознавчих термінів, що виявляється в поліморфізмі, амбісемії, полісемії та еврисемії у сфері функціонування й фіксації. «Дефініція служить постійному уточненню семантичного обсягу, що може варіюватися в межах моносемічного терміна. Це варіювання частини семантики терміна найчастіше виникає за рахунок зміни підходів до досліджуваного об'єкта» [11, 12]. На думку науковця, зміна меж семантики – це закономірне явище, притаманне процесу пізнання дійсності.

У своєму дослідженні виходимо із широкого розуміння варіантності термінів, розглядаючи як формальні, так і лексичні варіанти вираження змісту того самого поняття. У термінології сімейного права, яку номінуємо термінологією родинно-подружнього права на підставі вживання терміна *родина* як ядерного для окреслення цієї правової галузі 20-50 років ХХ століття, виокремлюємо лексичні, фонетико-фонематичні, графічні, словотвірні, граматичні терміни-варіанти.

На думку Ю. Шевельова, 1925-1932 роки – це той історичний проміжок, завдяки якому під впливом різних політичних тенденцій відбувся розвиток української мови [18, 133]. Становлення термінології родинно-подружнього права (прийняття Кодексу про родину, опіку та подружжя і про акти громадянського стану 31 травня 1926 року на 3-й сесії ВУЦВК 9-го скликання та введення в дію 1 вересня цього ж року [6, 123]) дає змогу констатувати чинність зазначеного кодексу в період «доби українізації». Редакції Кодексу 1927, 1929, 1931 рр. та правничі розвідки 1920-1930 рр. дають змогу виділити окремий етап становлення термінології родинно-подружнього права, коли вона мала можливість достатньо вільно розвиватися. Проте «вплив політики українізації на становище української мови і ставлення до неї був складний і не раз унутрішньо суперечливий» [18, 147]. Однією з головних рис «доби українізації» є орієнтація на питомі ресурси при термінологізації та «стремління нормалізувати мову» [18, 158]. Український правопис, прийнятий у Харкові 4 вересня 1928 року, і став початком унормування української мови на початку ХХ століття.

Редакції Кодексу 1936, 1938, 1946, 1958 рр. становлять другий етап формування термінології родинно-подружнього права ХХ ст. Проте він докорінно відрізняється від попереднього. Користуючись висловами Л. Масенко, підкреслимо, що «з початку 30-х років <...> почався спланований наступ на українську й білоруську мови, що

полягав у втручанні в їхній внутрішній розвиток, спрямований на нищення самобутніх рис цих мов і зближення їх з російською мовою» [16, 5–6]. Окрім того, між 30-50 рр. ХХ ст. були чинними дві редакції українського правопису, 1933 та 1945 рр., які мали неабиякий вплив і на мову текстів зазначених редакцій Кодексу. До того ж «кінець 20-х років був позначений сповільненням запровадженної українським урядом політики українізації» – саме так схарактеризував цей період В. Німчук, що пов'язано з тим, що «деукраїнізація українського народу стала одночасно процесом дерусифікації, що відбувалася насамперед у сфері мови» [4, 487]. Редакція правопису 1945 року хоча й відновила поодинокі правила правопису 1928 року, проте все більше наближалася до правописних норм російської мови [4, 515].

Отже, ураховуючи ці лінгвальні та позалінгвальні чинники, що впливали на розвиток термінології родинно-подружнього права, акцентуємо увагу, що поява термінів-варіантів у зазначеній термінології у 20-30-х роках ХХ століття – це початковий етап її формування, коли природним для тогочасного етапу становлення спеціальної лексики означеної сфери була наявність кількох терміноодиниць для позначення того самого поняття. Як відомо, для того щоб терміноодиниця стала нормативною, вона має пройти шлях відбору у сфері вживання та сфері фіксації. А тому варіантність на стадії формування, на нашу думку, має розглядатися як позитивне мовне явище. Якщо ж говорити про терміни-варіанти 30-50-х років ХХ століття родинно-подружнього права, то їх поява раз по раз засвідчує наближення української термінології родинно-подружнього права до термінології російського сімейного права. І виглядало це як уніфікація термінології із втратою її національного мовного коріння.

Аналіз лексичних термінів-варіантів дає змогу говорити про варіанти термінів родинно-подружнього права суто між синтетичними термінами або суто між аналітичними термінами, трапляються також термінологічні ряди варіантів, що демонструють варіантність між синтетичними та аналітичними термінами. Зауважимо, що явище варіантності між двома терміноодиницями – це **термінологічна пара варіантів** (далі ТПВ), а **термінологічний ряд варіантів** (далі ТРВ) – це більше ніж дві терміноодиниці, що демонструють різного типу модифікації спеціальної лексики.

Серед термінів родинно-подружнього права 20-30 років найчисленнішою групою є **лексичні варіанти**, наприклад: «*родина*» (3, 11) – «*сім'я*» (3, 12); «*спадкодавець*» (4, 67) – «*заповідач*» (4, 67); «*запізваний*» (3, 71) – «*відповідальник*» (3, 77); «*унучка*» (4, 12) – «*онука*» (3, 19); «*донька*» (4, 12) – «*дочка*» (3, 15); «*подружжя*» (4, 10) – «*шлюб*» (3, 13) – «*брак*» (4, 13); «*моногамія*» (12, 6) – «*одношлюбність*» (12, 6). Особливо виразно лексичне варіювання виявляється в аналітичних термінах, відповідно фіксуємо численні

пари й ряди структурних варіантів: «жити осторонь» (3, 15) – «жити нарізно» (2, 16); «настановлювати опікуна» (4, 72) – «призначати опікуна» (4, 72); «настановлювати опіку» (4, 72) – «призначити опіку» (4, 73); «добротна згода» (4, 11) – «добровільна згода» (4, 16) – «обопільна згода» (4, 45); «шлюбні відносини» (12, 6) – «подружні відносини» (12, 6). У таких ТПВ та ТРВ часто співіснують стилістичні синоніми – розмовні чи застарілі слова («чоловік» (4, 14) – «муж» (4, 17); «чужоземець» (5, 4) – «іноземець» (12, 12); «хиренне / хворе потомство» (3, 20)), один з яких згодом занепадає. У складених термінах варіювання компонента засвідчує процес пошуку адекватного номена для точного вираження поняття («полові зносини» (3, 30) – «полове співжиття» (3, 30) – «половий зв'язок» (3, 48) – «близькі зносини» (3, 20); «перелюбство» (4, 6) [с. 6] – «полова зрада» (4, 6) – «подружня зрада» (12, 12) – «тілесна зрада» (12, 8); «місце проживання» (3, 41) – «місце осідку» (3, 72) – «місце осілості» (5, 29) – «мешкання» (3, 69)).

Меншою мірою представлені **фонетико-фонематичні терміни-варіанти** («*нотарь*» (4, 34) – «*нотар*» (2, 69); «*стан здоров'я*» (3, 20) – «*здоровля*» (2, 4); «*унук*» (3, 12) – «*онук*» (3, 19); **графічні** («*душевно-хворий*» (5, 59) – «*душевнохворий*» (4, 13); «*безвісно відсутній*» (4, 25) – «*безвісно-відсутній*» (4, 25)); **граматичні** («*засиновлений*» (2, 58) – «*усиновлений*» (2, 58); «*зареєстроване подружжя*» (3, 22) – «*реєстроване подружжя*» (3, 22)); **словотвірні** («*позивач*» (3, 80) – «*позовник*» (2, 34); «*позивачка*» (3, 80) – «*позовниця*» (2, 34)). Вони відбивають тогочасні правописні тенденції.

Як засвідчив аналіз, у Кодексі про родину, опіку та подружжя і про акти громадянського стану превалюють синтетичні терміни-варіанти. Особливо показовими стосовно цього є редакції 1927 та 1929 років. Аналітичні терміни-варіанти менш властиві мові Кодексу у 20-30-х років минулого століття, проте монографічні студії з приватно-правової галузі демонструють їх активне вживання. При цьому серед синтетичних термінів знаходимо лише поодинокі випадки ТРВ («*подружжя*» (4, 10) – «*шлюб*» (3, 13) – «*брак*» (4, 13)). У межах аналітичних номенів варіантність виявляється в синонімії одного з компонентів – стрижневого («*матеріальний стан*» (2, 17) – «*матеріальне становище*» (2, 22); «*примирливий розгляд справи*» (12, 10) – «*примирливе провадження справи*» (12, 10)) або залежного, який часто утворює гіпонімічний термін («*цивільне подружжя*» (4, 10) – «*громадянське подружжя*» (3, 13); «*громадянський шлюб*» (12, 6) – «*світський шлюб*» (12, 5)).

Звернімо увагу на ще одну особливість, виявлену нами при аналізі двокомпонентних термінів-варіантів 20-30-х рр. ХХ століття, – це здатність до утворення термінологічних рядів варіантів, у яких варіантність виявляється між синтетич-

ними та аналітичними термінами, також вона виявляє себе в синонімії стрижневого та залежного компонентів термінів-варіантів, розширенні компонентного складу терміна: «*зарплатня*» (4, 48) – «*заробітна плата*» (4, 75) – «*заробіток*» (4, 77); «*розв'язання шлюбу*» (4, 6) – «*розрив шлюбу*» (12, 17) – «*розвід шлюбу*» (3, 24) – «*розбрання подружжя*» (3, 44) – «*розлука*» (12, 5) – «*розвід*» (4, 7); «*розривати подружжя*» (4, 27) – «*розривати шлюб*» (3, 24) – «*розривати подружжя шляхом розводу*» (4, 27); «*полові зносини*» (3, 30) – «*полове співжиття*» (3, 20) – «*близькі зносини*» (3, 20) – «*половий зв'язок*» (3, 48); «*набути чинності*» (4, 58) – «*набути сили*» (4, 58) – «*набути законної сили*» (4, 59).

Терміни-варіанти 20-30-х років ХХ століття відображають об'єктивний процес формування термінології родинно-подружнього права, натомість терміни-варіанти 40-50-х років ХХ століття – це штучне намагання уніфікувати українські терміни, орієнтуючись не лише на російські терміни сімейного права, а й деякі важливі складники мовної системи, що виявляються на фонематичному, словотвірному, граматичному, лексичному рівнях.

Поява частини **фонематичних варіантів** пов'язана зі зміною правописної норми у словах іншомовного походження (*ia* передається як *ія*). Якщо мова Кодексу 1927 р., 1929 р. фіксує номен з *ія*, то редакції Кодексу, починаючи з 1936 р., ці ж одиниці передають через *іа*: «*Народний Комісаріат освіти*» (5, 26) – «*Народний Комісаріат освіти*» (10, 7); «*матеріальна підтримка*» (6, 6) – «*матеріальна підтримка*» (8, 7).

Серед **словотвірних** показовими щодо викорінення питомих афіксів є суфіксальні варіанти: «*Округовий виконавчий комітет*» (5, 7) – «*Округний виконавчий комітет*» (10, 6) (рос. м. – Округной исполнительный комитет) як «штучне протаскування прикметників на -овий (при наявності прикметників на -ний)», саме так тогочасна влада дала визначення питомому суфіксу укр. м. [16, 153]. Варіантні терміни «*ніклуватель*» (5, 13) – «*ніклувальник*» (10, 21; 11, 16) демонструють перевагу іменників на -альник.

Грамматичні варіанти засвідчують, зокрема, зміну закінчення *-и* іменників ж. р. III в. у Р. в. одн. на *-і*: «*розмір участі*» (5, 10) – «*розмір участі*» (10, 15); «*у випадку заможності господарства (двору)*» (5, 10) – «*у випадку заможності господарства (двору)*» (10, 15; 11, 12); частково їх поява є наслідком зміни правописної норми в іменників ч. р. у Д. в. одн. закінчення -ові на -у з чинністю Українського правопису 1933 р.: «*розв'язувати в загальному позовному порядку*» (5, 9) – «*розв'язувати в загальному позовному порядку*» (10, 10; 11, 7).

Лексичні терміни-варіанти 40-50-х років ХХ століття становлять найчисельнішу групу термінів, що мають варіантну пару. Цей тип увібрав у себе тенденції термінів-варіантів

20-30-х років ХХ століття щодо невеликої кількості синтетичних пар варіантів. Проте їх різниця полягає в тому, що опісля редакції Кодексу 1936 р. термінологічна лексика уніфікується під російську мову («заникати» (5, 7) – «припинятися» (10, 8; 11, 6) (рос. м. – прекращаться); «засиновлення (задочерення)» (5, 11) – «усиновлення (удочерення)» (10, 16) (рос. м. – усыновление / удочерение); «привласнити» (5, 12) – «присвоїти» (10, 18; 11, 14) (рос. м. – присвоить).

У мові Кодексів 1946 р. та 1958 р. превалюють переважно двокомпонентні варіантні пари, відстежуємо також появу трикомпонентних варіантних пар. Для двокомпонентних характерна синонімія одного з компонентів – стрижневого («заряджування майном» (5, 13) – «управління майном» (10, 21; 11, 24) (рос. м. – управление имуществом); «нещаслива пригода» (5, 29) – «нещасний випадок» (10, 54; 11, 37)) або залежного («поважна небезпека» (5, 20) – «серйозна небезпека» (10, 35; 11, 24) (рос. м. – серьезная опасность); «безприбуткове майно» (5, 20) – «бездохідне майно» (10, 36) (рос. м. – бездоходное имущество). У трикомпонентних аналітичних варіантах так само виявляється синонімія одного з компонентів: стрижневого («творити окрему власність» (5, 25) – «становити окрему власність» (10, 49; 11, 33); «мешканець сільських місцевостей» (5, 23) – «житель сільських місцевостей» (10, 45)), залежного («досягти подружнього віку» (5, 23) – «дійти шлюбного віку» (10, 44; 11, 30)) або їх поєднання («провадження хатнього господарства» (5, 21) – «ведення хатнього господарства» (10, 49) – «ведення домашнього господарства» (11, 33); «розв'язання подружжя розводом» (5, 25) – «припинення шлюбу розлученням» (10, 49); «провадження хатнього господарства» (6, 21) – «ведення хатнього господарства» (10, 49) – «ведення домашнього господарства» (11, 33)). Наведені приклади засвідчують уніфікацію питомо українських лексем до російської термінології.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Залучений фактичний матеріал родинно-подружнього права 20-50-х років ХХ століття дає змогу говорити про наявність термінів-варіантів на фонематичному, граматичному, словотвірному, графічному та лексичному рівнях. Існування явища варіантності в термінології, з одного боку, є закономірним процесом становлення спеціальної лексики, з іншого боку, виявом штучної уніфікації наукової лексики. Окрім того, терміни-варіанти зазначеного періоду становлять перспективу і для подальших досліджень, оскільки демонструють зародження тих мовних тенденцій, що відбиваються на сучасному рівні в термінології сімейного права.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бошко В. Родинно-подружнє право: підручник для вузів. Х.: Юрид. вид. НКЮ УСРР, 1929. 272 с.
2. Железнодорожский Г. Аліменти. Юридичне видавництво НКЮ УСРР. Харків, 1927. 66 с.
3. Железнодорожский Г. Подружжя та розвід. Х., Юрвидав, 1927. 88 с.
4. Железнодорожский Г. Подружжя, родина, аліменти. Х., Юрвидав, 1929. 80 с.
5. Кодекс законів про родину, опіку та подружжя і про акти громадянського стану. Х.: Юр. вид-во НКЮ УСРР, 1927. 86 с.
6. Кодекс Законів про родину, опіку, подружжя та про акти громадянського стану (зі змінами й доповненнями до 15 березня 1929 р.). Х.: Юр. вид-во НАРКОМЮСТУ УСРР, 1929. 103 с.
7. Кодекс законів про родину, опіку, подружжя та про акти громадянського стану (зі змінами й доповненнями до 1 липня 1931 р.). Х.: Держ. вид-во «Пролетар», 1931. 156 с.
8. Кодекс законів про родину, опіку, шлюб і про акти громадянського стану (зі змінами і доповненнями на 1 січня 1936 р.). К.: Вид-во ЦВК УССР «Радянське будівництво і право», 1936. 207 с.
9. Кодекс Законів про родину, опіку, одруження і про акти громадянського стану (Офіціальний матеріал з змінами і доповненнями на 1 жовтня 1938 р.). К.: Юр. вид-во НКЮ Союзу РСР, 1938. 131 с.
10. Кодекс законів про сім'ю, опіку і про акти громадянського стану (офіціальний текст зі змінами і доповненнями на 1 січня 1946 р., з постатейними матеріалами та додатками). К.: Укр. вид-во політ. літ-ри, 1946. 109 с.
11. Кодекс законів про сім'ю, опіку і про акти громадянського стану Української РСР (Офіціальний текст зі змінами на 1 вересня 1958 р. та з додатками постатейно систематизованих матеріалів). К.: Держ. вид-во політ. літ-ри УРСР, 1958. 120 с.
12. Матвеев Г. К. Радянське законодавство про шлюб і розлучення. К.: 1949. 23 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярова Л. Динамічна теорія норми в сучасній термінології. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. / відп. ред. Л.О. Симоненко. К.: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 43–49.
2. Боярова Л. Варіантні одиниці в українській науково-технічній термінології. Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. «Проблеми української термінології». 2006. № 559. С. 22–25.
3. Бурковська О. Синонімія та варіантність у системі української термінології лісівництва. Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. «Проблеми української термінології». 2015. № 817. С. 47–54.
4. Історія українського правопису XVI–XX століття: Хрестоматія / Упорядн.: В. В. Німчук, Н. В. Пуряева. К.: Наук. думка, 2004. 582 с.

5. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 14–19.
6. Лаврик Г. Правове регулювання свободи совісті, віросповідання і діяльності релігійних організацій у радянській Україні (1919-1928 рр.). Полтава: «АСМІ», 2006. 368 с.
7. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірно-структурні особливості судово-медичної термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 19 с.
8. Луньо П. Є. Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2014. 20 с.
9. Ментинська І. Співвідношення синонімів та варіантів у сучасній комп'ютерній термінології. Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. «Проблеми української термінології». 2015. № 817. С. 68–72.
10. Монастирська Р. І. Термінологія цивільного законодавства в системному і семасіологічному аспектах (на матеріалі Цивільного кодексу України): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
11. Неженець Е. В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2003. 23 с.
12. Попович Р., Вакуленко О. Термінологічна варіантність у номінативному аспекті. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. 2004. Вип. 17. С. 215–217. URL:<http://eprints.zu.edu.ua/1986/1/04ppgvna.pdf> (дата звернення: 10.08.2018).
13. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2000. 20 с.
14. Романова О. О. Українська термінологія швацької промисловості: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2009. 201 с.
15. Руколянська Н. В. Лексика текстів кримінально-процесуального права в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2013. 20 с.
16. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / Упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; За ред. Л. Масенко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
17. Чуєшкова О. В. Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 189 с.
18. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941) : стан і статус / Ю. Шевельов ; авт. вступ. сл. Л. Масенко. Чернівці: Рута, 1998. 207 с.

REFERENCES OF ILLUSTRATIVE MATERIALS

1. Boshko, V. (1929). *Rodinno-podruzhnye pravo: pidruchnik dlya vuziv* [Matrimonial law: a textbook for universities]. Kharkiv: Jurid. issue. NKU, Ukrainian SSR [in Ukrainian].
2. Zheleznogorsky, G. (1929). *Alimenti* [Aliments]. Kharkiv: Legal publishing house NKU Ukrainian SSR [in Ukrainian].
3. Zheleznogorsky, G. (1927). *Podruzzhzha ta rozvid* [Spouses and divorce]. Kharkiv: Jurvidav [in Ukrainian].
4. Zheleznogorsky, G. (1929). *Podruzzhzha, rodina, alimenti* [Spouses, family, alimony]. Kharkiv: Jurvidav [in Ukrainian].
5. *Kodeks zakoniv pro rodinu, opiku ta podruzzhzha i pro akti gromadyanskogo stanu* (1927) [The Code of laws on the family, guardianship and spouses and acts of civil status]. Kharkiv: Jurid. pub. NKU Ukrainian SSR [in Ukrainian].
6. *Kodeks zakoniv pro rodinu, opiku ta podruzzhzha i pro akti gromadyanskogo stanu* (1929) [The Code of laws on the family, guardianship, spouses and acts of civil status (with amendments and supplements until March 15, 1929)]. Kharkiv: Jurid. issue of the NARCOMMUSUATION of the USSR [in Ukrainian].
7. *Kodeks zakoniv pro rodinu, opiku ta podruzzhzha i pro akti gromadyanskogo stanu* (1931) [The Code of laws on the family, guardianship, spouses and acts of civil status (with amendments and additions to July 1, 1931)]. Kharkiv: State View of "Proletarian" [in Ukrainian].
8. *Kodeks zakoniv pro rodinu, opiku, shlyub i pro akti gromadyanskogo stanu* (1936) [The Code of laws on the family, guardianship, marriage and acts of civil status (with amendments and additions on January 1, 1936)]. Kyiv: View of the CEC of the UkrSSR "Soviet Construction and Law" [in Ukrainian].
9. *Kodeks zakoniv pro rodinu, opiku, odruzheniya i pro akti gromadyanskogo stanu* (1938) [The Code of laws on the family, care, marriage and Acts of Civil Status (Official Material with Amendments and Additions on October 1, 1938)]. Kyiv: Jurid. issue of NKU of the Union of Soviet Socialist Republics [in Ukrainian].
10. *Kodeks zakoniv pro sim'yu, opiku i pro akti gromadyanskogo stanu* (1946) [The Code of laws on family, care and Civil Status Acts (official text with amendments and supplements to January 1, 1946, with itemized materials and annexes)]. Kyiv: Ukr. kind of flight. lit-ry [in Ukrainian].
11. *Kodeks zakoniv pro sim'yu, opiku i pro akti gromadyanskogo stanu ukrainskoi RSR* (1958) [The Code of Laws on the Family, Care, and Acts of Civil Status of the Ukrainian SSR (Official text as amended on September 1, 1958 and with the annexes of systematic materials)]. Kyiv: State. issue of literature of the Ukrainian SSR [in Ukrainian].
12. Matveev, G. K. (1949). *Radyanske zakonodavstvo pro shlyub i rozluchennya* [Soviet legislation on marriage and divorce]. Kyiv [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Boyarova, L. (2007). Dinamichna teoriya normi v suchasnij terminologii [Dynamic theory of norms in modern terminology]. *Ukrainska terminologiya i suchasnist: zb. nauk. pr. Ukrainian terminology and modernity: Sb. sciences* [Ed. L.O. Symonenko]. VII, 43-49 [in Ukrainian].
2. Boyarova, L. (2006). Variantni odinici v ukrainskij naukovno-tekhnichnij terminologii [Optional Units in Ukrainian Scientific and Technical Terminology]. *Visn. nac. un-tu «Lvivska politehnika». Seriya «Problemi ukrainskoi terminologii» National University Lviv Polytechnic University. Series "Problems of Ukrainian terminology".* 559. 22-25 [in Ukrainian].
3. Burkovskaya, O. (2015). Sinonimiya ta variantnist u sistemi ukrainskoi terminologii lisivnictva [Synonym and variability in the system of Ukrainian terminology of forestry]. *Visnik nacionalnogo universitetu "Lvivska politehnika". Problemi ukrainskoi terminologii. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Problems of Ukrainian terminology.* 817. 47-54 [in Ukrainian].
4. Istorija ukrainskogo pravopisu XVI-XX stolittya: Xrestomatiya / uporyadn.: V. V. Nimchuk, N. V. Puryaeva. (2004) [History of Ukrainian spelling]. Kyiv.: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Kochan, I. M. (2008). Varianti i sinonimi terminiv z mizhnarodnimi komponentami [Variants and synonyms of terms with international components]. *Visnik nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika». Seriya «Problemi ukrainskoi terminologii»/ Bulletin of the National Unitary Enterprise "Lviv Polytechnic". Series "Problems of Ukrainian terminology".* 620. 14-19 [in Ukrainian].
6. Lavrik, G. V. (2006). Pravove reguluvannya svobodi sovisti, virospovidannya i diyalnosti religijnix organizacij u radyanskij Ukraini (1919-1928 rr.) [Legal regulation of freedom of conscience, religion and the activities of religious organizations in Soviet Ukraine (1919-1928)]. Poltava: "ASMI" [in Ukrainian].
7. Lepeha, T. V. (2000). Leksiko-semantichni ta slovotvirno-strukturni osoblivosti sudovo-medichnoi terminologii [Lexico-semantic and word-formation-structural features of forensic medical terminology]. Extended abstract of candidate's thesis. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
8. Luno, P. E. (2014). Terminologiya konstitucijnogo prava Ukraini: istoriya stanovlennya ta sistemna organizaciya [Terminology of constitutional law of Ukraine: history of formation and system organization]. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
9. Mentinskaya, I. (2015). Spivvidnoshennya sinonimiv ta variantiv u suchasnij komp'yuternij terminologii [The Value of Synonyms and Options in Modern Computer Terminology]. *Visnik nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika». Seriya «Problemi ukrainskoi terminologii» - Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Problems of Ukrainian terminology.* 817. 68-72 [in Ukrainian].
10. Monastirskaya, R. I. (2012). Terminologiya civilnogo zakonodavstva v sistemnomu i semasiologichnomu spektax [Terminology of civil law in the system and semasiological aspects (on the material of the Civil Code of Ukraine)]. Extended abstract of candidate's thesis. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
11. Nezhenets, E. V. (2003). Variantnist rosijskix terminiv yurisprudencii v sistemnomu ta komunikativno-pragmatichnomu spektax [Variability of Russian terms of jurisprudence in systemic and communicative-pragmatic aspects]. Extended abstract of candidate's thesis. Dnipropetrovsk, [in Ukrainian].
13. Popovich R., Vakulenko O. (2004). Terminologichna variantnist u nominativnomu aspekti [Terminological variability in the nominative aspect]. *Visnik zhitomir. derzh. un-tu im. Ivana Franka. - Visnyk Zhytomyr. Ivan Franko State University.* 17. 215-219. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/1986/1/04ppgvna.pdf>
14. Radchenko, O. I. (2000) Movna norma i variantnist v ukrainskij naukovij terminologii [Language norm and variability in Ukrainian scientific terminology]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
15. Romanova, O. O. (2009). Ukrainska terminologiya shvackoi promislovosti [Ukrainian terminology of the martial industry]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
16. Rukolians'ka, N. V. (2013) Leksika tekstiv kriminalno-procesualnogo prava v ukrainskij movi [Lexical texts of criminal procedural law in the Ukrainian language]. Extended abstract of candidate's thesis. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
17. Ukrainska mova u XX storichchi: istoriya lingvocidu. Dokumenti i materiali (2005) [Ukrainian language in the twentieth century: the history of linguistic. Documents and materials / Structure: L. Masenko, V. Kubaichuk, O. Demskaya-Kulchytska; Ed. L. Masenko]. Kyiv: View. House "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian].
18. Chueshkova, O. V. (2002). Analitichni nominacii v ekonomichnij terminosistemi (strukturno-tipologichnij aspekt) [Analytical nominations in the economic terminology system]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
19. Shevelev, Y. (1998). Ukrainska mova v pershij polovini dvadcyatogo stolittya (1900-1941): stan i status / Yu. Shevelov; avt. vstup. sl. I. Masenko [Ukrainian language in the first half of the twentieth century (1900-1941): status and status / Yu. Shevelev; author's introduction L. Masenko]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].

THE PHENOMENON OF VARIABILITY IN THE UKRAINIAN TERMINOLOGY OF FAMILY LAW 20-50S YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY

Us Anna Hryhorivna

*candidate of the Ukrainian language department of
V. N. Karazin Kharkiv National University
Freedom Square, 4, Kharkiv, Ukraine*

The article investigates the phenomenon of variability in the Ukrainian terminology of family law of 20-50s years of the twentieth century. The text of the Code on the Family, Care, and Marriage and on civil status acts in the editions of 1927, 1929, 1931, 1936, 1938, 1946 and 1958, legal studies on the private law field of law was the actual material for analysis, which made it possible to consider the phenomenon of variability in the microdiachronic aspect.

The thesis has been formulated on linguistic and extra-linguistic factors that influenced the development of the terminology of family-marital law. Based on these conditions, the terms-variants are grouped into: terms-variants of the 20-30's of the twentieth century, and the terms-options of the 40's and 50's of the twentieth century. For the first group of terms-variants the leading tendency is the initial stage of formation, when it is natural to have several terminological units to refer to the same concept. In this regard, the variability at this stage should be considered as a positive language phenomenon. It is established that the characteristic feature of the terms-variants of the 40's and 50's of the twentieth century is the approximation of Ukrainian terminology of family and marital law to the terminology of Russian family law. And it looked like a unification of terminology with the loss of its national linguistic roots. The nascence of terms-variants, which prove the approximation to the Russian terminology of family law or in general the disappearance of terminology-specific units for the national language, is one of the demonstrations of the "Russification" of the special vocabulary.

According to the actual material, it was found that the most numerous group is the lexical terms for the 20-30s of the 20th century, for the 40-50s of the twentieth century- lexical and word-formation variants related to the validity of the editions of the Ukrainian spelling of 1933 and 1945 as the fact of the loss of the national linguistic roots.

In connection with the fixation of the term the family as one of the nuclear terms of the specified sphere, the suggestion to nominate that time terminology of family law as a terminology of the family-marital law. The conclusion states that the terms-variants of the family-marital law reflect the contemporary language situation in the country.

Key words: *term, terminology of family law, terminology of family-marital law, terminology norm, variability, term-variants, terminological pair of variants, terminology series of variants.*

УДК 811.11+82-9+821.111(94)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-142-147>

НАРАТИВ «ДОГОРИ ДРИГОМ» У КАЗЦІ КЕТРІН ХЕЛЛЕР «БІЛОСНІЖКА: НЕВІДОМА ІСТОРІЯ»

Цапів Алла Олексіївна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики

Херсонського державного університету

вул. Університетська, 27, Херсон, Україна

Статтю присвячено виявленню особливостей нарративу «догори дригом» у авторській інтерпретації Кетрін Хеллер казки «Білосніжка: невідома історія». Фольклорні казки адаптуються і перетворюються з усного тексту у нарративний, зафіксований письмово, відтворений крізь призму світогляду автора. Адаптація казок через копіювання забезпечує збереження їх оригінальної форми, гіпотексту. У креативному переказуванні наявні зміни у сюжеті, композиції, персонажах казки. У такий спосіб казки віддзеркалюють культурні цінності нової епохи їх створення. Такою тенденцією відзначаються казки ХХ століття, що набули літературної реінтерпретації, анімаційної адаптації, дигітального форматування. Прикладами слугують казки «догори дригом», у яких відомі сюжети подано із незвичайного ракурсу. На початку ХХ століття у Німеччині з'являється термін анти-казка, засновники якого заперечують казковість текстів із сумним фіналом. Іноді чарівні добрі казки також мають окремі елементи анти-казок, оскільки у них зустрічаються анти-герої. Деякі казки «догори дригом» проявляють антиказковість саме через сюжет, як, наприклад, казка про Білосніжку, що розповідається від імені антигероїні – жорстокої мачухи ("Snow White: the untold story"). Нарративний текст тлумачиться як певна структура, що характеризується смисловою, комунікативною та семантичною завершеністю, її елементами постають наратор, наратарор, подія, або історія, що є основою сюжету та модель нарації. У наративі «догори дригом» наратором стає антагоніст класичної казки, яку слідом за Монікою Флудернік розуміємо як «базовий» наратив. Знання, що має читач про класичний сюжет казки про Білосніжку є необхідними для розуміння нарративу «догори дригом», що є свого роду альтернативною історією подій у баченні негативного персонажа «базового» нарративу. Антагоніст «базового» нарративу є наратором нової казки, нарративу «догори дригом» і створює повісткування крізь призму свого власного сприйняття. Наратив «догори дригом» накладається на «базовий» наратив і створює у свідомості читача два модуси. Кожна ключова подія історії має дві інтерпретації.

Ключові слова: наратив «догори дригом», анти-казка, наратор, нарративна структура, «базовий» наратив, персонаж.

Постановка проблеми. Поява дитячої літератури датується кінцем 17 століття і пов'язується із іменем Шарля Перро і його збіркою казок "*Histoires ou contes du temps passe*" ("*Stories or Tales of Times Past*"), що вийшла у світ у 1697 році [12]. Збірка включала фольклорні казки відомі також під назвою «Казки Матінки Гусині». Саме Перро належить перша спроба перевести казки із категорії усної народної творчості у письмово зафіксовані **нарративні тексти**. Трохи згодом у 1812 році у Німеччині перед читацькою аудиторією постає видання Якоба та Вільгельма Грімм під назвою "*Kinder- und Hausmarchen*" ("*Children's and Household Tales*") [15]. До збірки увійшли казки «Попелюшка», «Ханзель та Греттель», «Рапунцель», «Червона шапочка», які і дотепер залишаються улюбленими для дитячої читацької аудиторії та безмежним джерелом для реінтерпретацій у літературі, кінематографі, мультиплікації, театральному мистецтві. Створення художніх текстів для дітей вимагало

особливого способу їх повісткування, зорієнтованого саме на дитину – її вікові особливості. Мова, композиційне аранжування, сюжет казок Перро та Грімм відзначилась простотою у порівнянні із вже існуючими на той період художніми текстами для дорослого читача. Особливий нарративний текст для дітей вибудовує свої критерії, зорієнтовані на простоту викладу, синтаксичне та лексичне спрощення, дидактичну спрямованість. Наприкінці казок Перро є короткі висновки наратора щодо їх смислу та моралі. Мораль казки подається у віршованій формі, дуже стисло і лаконічно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія нарративу, або наратологія – молода гуманітарна наука, що стрімко розвивається впродовж останніх десятиріч. Два головні етапи у розвитку теорії нарративу – структуралістський [1; 2; 3; 6; 8; 16] та постструктуралістський [9; 10; 11; 17] засвідчили багатогранність на невичерпність аспектів, методик, типів текстів для дослідження наратології. Теорія нарративу – парасолькова наука, що охоплює лінгвістику, літературознавство, психологію, філософію.

Перші теоретичні та практичні здобутки з теорії наративу належать представникам **формальної школи** – Віктору Шкловському, Юрію Тинянову [4; 5]. **Французький структуралізм**, розбудований Цветаном Тодоровим, Жерардом Женетом, Роландом Бартом [2; 8; 16] слугував теоретичною школою та загальним підґрунтям для розбудови сучасної теорії наративу – когнітивної наратології. **Когнітивна наратологія** (Моніка Флудернік, Алан Палмер, Девід Херман) вивчає когнітивну природу наративного тексту, що передбачає дослідження факторів, пов'язаних із створенням, моделюванням та інтерпретацією наративу. Когнітивний аспект наративу досліджується у двох вимірах – *автора/наратора*, у плані когнітивних аспектів створення наративного тексту та ментальних процесів, що сприяють адекватному розумінню та інтерпретації наративу *читачем*. Постає питання про конструювання оповідної реальності адресантом та когнітивні компетенції, досвід адресата, що дозволяє усвідомити, зрозуміти наративний текст [10; 11; 17].

Формулювання мети і завдань. Наративний текст постає як логіко-семантична структура, що має смислову, комунікативну та семантичну завершеність. У наративному тексті *з'являється, розгортається та завершується певна подія*. Художній текст є упорядкованою структурою, де все взаємопов'язано та взаємозумовлене. Наявність трихотомії «адресант–наратив–читач» (sender–message–receiver/ author–narrative–reader) є облігаторною для існування наративного тексту. **Метою** статті є виявлення особливостей наративної структури казки «Білосніжка: невідома історія» у авторській версії американської письменниці Кетрін Хеллер. Відповідно до мети у дослідженні поставлено такі **завдання**: витлумачити термін «антиказка» та наратив «догори дригом»; уточнити поняття наративного тексту як структури; виявити співвідношення «базового» наративу класичної казки та наративу «догори дригом»; з'ясувати наративні властивості наративу «догори дригом» та визначити ключові техніки його створення.

Об'єктом дослідження є наративні техніки створення наративу «догори дригом», **предметом** вивчення є аранжування елементів наративного тексту, що формують особливий вид наративу – «догори дригом».

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінський науковець Анті Аарне на початку ХХ століття здійснив загальну класифікацію сюжетів фольклорних казок. Корпусом досліджування слугували 250 фінських текстів, 850 казок Данії та 210 фольклорних казок Німеччини, зафіксованих Братами Грімм. Стрижневим критерієм для класифікації казок є їх сюжет та система персонажів. Так Аарне розподіляє казки (märchen) на три піджанри: *казки про тварин* (Tiermärchen), *звичайні казки* (eigentliche Märchen), *жарти та анекдоти* (Schwänke). Піджанр *звичайних казок*

розподілено на *казки-легенди* (legendenartige Märchen), *казки-новели* (novellenartige Märchen) та *казки дурнуватого змісту* (Märchen vom dummen Teufel) [7].

Створений Аарне покажчик, який надає назву та коротку дескрипцію сюжетів казок, є одним з найавторитетніших, щоразу перевидається (1928, 1961, 2004) та користується попитом [14, 42–43].

Фольклорні казки зазнають адаптації, тобто постають у новому форматі, як от усні казки фіксуються письмово, казки екранізуються, трансформуються в анімаційні фільми, стають сюжетами театральних постановок тощо.

Існує два варіанти адаптації фольклорних казок – «копіювання» (duplication) та «переказування із креативними вкрапленнями» (revision) [14, 43]. Адаптація казок через копіювання передбачає максимальне збереження оригінальної форми твору, що уможливує відродження первинної матриці твору, його гіпотексту. Саме таку форму адаптації мають казки Братів Грімм та Шарля Перро. У креативному переказуванні казки існують експліцитні та імпліцитні зміни у сюжеті, композиції, персонажах. Казки віддзеркалюють культурні цінності нової епохи їх створення і превалюючим стає гіпертекст. Такою тенденцією відзначаються казки ХХ століття, що набули літературної реінтерпретації, анімаційної адаптації, дігитального форматування. Прикладами слугують казки «догори дригом», у яких відомі сюжети подано із незвичайного ракурсу. Наприклад, казка Кетрін Хеллер “Sleeping Hand-some” є казкою «догори дригом» відомого фольклорного твору “Sleeping Beauty”; у казці “Snow White: the untold story” запропоновано відомий сюжет у баченні мачухи Білосніжки, повідано її історію.

У ХХ столітті у Німеччині з'являється термін анти-казка (Antimärchen), засновники якого заперечують казковість текстів із сумним/трагічним фіналом. Згідно думки Андре Джолс навіть чарівні добрі казки мають окремі елементи анти-казок, оскільки у них зустрічаються анти-герої. Такі анти-казкові елементи віддзеркалені у сучасних малюнках, ілюстраціях, коміксах із іронічною або саркастичною тональністю. Деякі казки «догори дригом» проявляють антиказковість саме через сюжет, як, наприклад, казка про Білосніжку, що розповідається від імені антигероїні – жорстокої мачухи (“Snow White: the untold story”). В екранізованій версії казки про Білосніжку «Білосніжка: помста гномів» (“Mirror Mirror. The Snow White legend comes alive”) сюжет про вродливу дівчинку із білосніжною шкірою та янгольським характером та її злу мачуху, яка намагалась отруїти свою падчерку, є тільки основою фільму. Тут відбувається переплетіння класичного казкового сюжету про добру дівчинку та злу мачуху із сучасними феміністичними мотивами – Білосніжка сама може про себе подбати, тримає зброю та вправна в бою, натомість принц, який би мав її

врятувати, кволий, беззахисний, піддається чарам і наказам мачухи-королеви. Історію подається також і крізь призму мачухи, епізоди фільму про її розчарування через старіння, фокусування на її прагненні будь-що вийти заміж та зберегти свою красу, її розплата за кожну приховану зморшку – абсолютно полярна реінтерпретація відомого казкового сюжету. Казковий мотив про добру принцесу та злу королеву із магічними силами лежить в основі фентезійного фільму «Малефісента», що також є реінтерпретацією «догори дригом» казкового мотиву про злу та добу королеву. В центрі сюжету – зла королева Малефісента та її історія життя, її бачення подій, що призвели до змін та поверненню на бік злих сил.

Першою умовою наративу «догори дригом» казок є **зміна наратора**.

У класичній наратології постулюють **два способи реалізації** наратора у тексті – **експліцитний та імпліцитний**. Експліцитний наратор здійснює самопрезентацію, використовує займенник першої особи однини, або ж розповідає історію власного життя, наявно висловлює свою думку, міркування. Імпліцитний наратор є результатом реалізації шести головних прийомів у тексті – добір наративного матеріалу, як от персонажів, ситуацій, подій; деталізація обраних наративних елементів; аранжування композиції наративного тексту; мовна репрезентація усіх дібраних елементів, їх оцінка, а також коментарі, міркування наратора [6, 67]. У такий спосіб імпліцитний наратор постає текстовим конструктом, розпорошеним по всьому твору, який має віддзеркалення у кожному наративному елементі – композиції, коментарях, стилістичних засобах тощо. Шмід видаляє такі індекси, що вказують на специфіку наратора: модус та характер повістуння, наративна компетентність (всюдисущість, інтроспекція до свідомості персонажів), соціально-побутовий статус, географічне походження, освіченість, світосприйняття.

Наратор завжди постає як суб'єкт, наділений відносно чіткою точкою зору, що віддзеркалюється у доборі епізодів подій для історії, про яку відбувається повістуння [6, 66]. Наратор постає структурною одиницею наративу і веде повістуння крізь властиве йому концептуальне бачення події, яка є основою всього повістуння. Як правило, зафіксовані фольклорні казки мають імпліцитного наратора, який веде повістуння від третьої особи і постає як всюдисуща матерія, що знає хід подій, однозначно характеризує вчинки, слова, поведінку персонажів, чітко розподіляє персонажів на добрих та негативних. Такий наратор знає думки кожного персонажа, використовує пряме або невластиве пряме мовлення для передачі почуттів, емоцій, вподобань персонажів.

Казка Кетрін Хеллер є альтеративною, інакшою «її- історією» (мачухи) про Білосніжку, чаклунське отруєння та порятунок принцем. Наратором своєї історії постає сама мачуха.

Такий наратор суперечить жанровим канонам казки – негативний персонаж не може бути у центрі подій. Наратор-персонаж розкриває своє внутрішнє «я», емоційно, по-жіночому повістунє історію свого життя. Художній текст дає різні рівні доступу до свідомості персонажів (художньої свідомості) [11]. У випадку, коли персонаж є одночасно протагоністом та наратором, рівень доступу стає найвищим, що одночасно підсилює ступінь суб'єктивності повістуння. У такому тексті відсутні коментарі наратора, його висновки, підсумки, здогадки. Наратор-персонаж є єдиним, хто знає правду та має своє бачення історії.

Казка про Білосніжку складається із двох частин. У першій частині в основі казки лежить загальновідомий сюжет: чарівна Білосніжка, її зла та підступна мачуха, семеро гномів, яких знайшла Білосніжка у лісі, шукаючи прихистку, отруйне яблуко та порятунок принцем Чарівним. Повістуння казки здійснюється наратором, який ззовні зображує все що відбувається у казці, надає однозначну оцінку подіям, характерам та вчинкам персонажів: "*The jealous queen gave Snow White rags to wear... In spite of the queen's cruel treatment, Snow White grew more and more beautiful every day*" (13, 4); "*She was hungry and alone and had no place to stay, but even the wild animals recognized her goodness and beauty*" (13, 6).

В епілозі наратор проявляє себе і вступає у комунікацію із читачем. Наратор пропонує перевернути книгу догори дригом і прочитати ту саму історію, але крізь призму бачення антагоніста казки – мачухи: "*That's the story of Snow White that you've probable heard before. But did you know that the queen, Snow White's stepmother, has a different way of telling it? Turn the book over to hear the story*" (13, 16).

Коли читач перевертає книгу догори дригом, він знайомиться з історією про Білосніжку у баченні мачухи. Вже в експозиційній частині казки наратор апелює до читача і одразу ж зауважує, що читач вже має уявлення про історію Білосніжки і злу мачуху, її погане ставлення до падчерки, і зауважує, що така історія не є правдою: "*Now, I know you've all been told of how evil and mean I was to my stepdaughter, Blanche, who called herself "Snow White". But that's not true story at all!*" (13, 2). Так, за сюжетом, мачуха висловила співчуття з приводу смерті рідної матері Білосніжки (Blanche). Батько дуже балував доньку, Бланш робила все, що їй заманеться, одягалась у що хотіла, їла, що бажала, лягала спати тоді, коли сама так вирішувала: "*It was very sad when Banche's mother died. Perhaps to make up for it, her father spoilt her and let her have her way with anything she wanted. She decided on her own clothes, food, bedtime, ponies...anything she wanted!*" (13, 2). Використання наратором лексичної одиниці "*spoil*" (зіпсувати), номінація батька Білосніжки "*her father*" (її батько), епіфоричний повтор фрази "*anything she wanted*" свідчить про статус

наратора дорослої людини, демонструє дистанцію між батьком Білосніжки та мачухою (відсутність його імені, номінації *my husband*), акцентує на засудженні поведінки Білосніжки та її вихованні батьком. Незважаючи на те, що Білосніжка та її батько від нині і родина мачухи, їх емоційна дистанція очевидна. Мачуха скаржиться, що Бланш занадто захопилась косметикою, весь час зазірала у дзеркало, використовувала так багато пудри, що її лице ставало занадто білим. За словами мачухи Бланш сама вигадала для себе ім'я Білосніжка.

У тексті наратор створює опозицію «свій» – «чужий», що проявляється у використанні займенника першої особи однини I («своя» зона наратора) та займенника третьої особи однини («чужа» опозиційна зона Білосніжки): “*Before I became queen I worked selling cosmetics. Naturally I had a good supply of many different products. When I moved into the castle, I brought my special three-way mirror along. When Blanche was little, she used to call it my “magic mirror” and would gaze into it endlessly. As she grew, she became more and more interested in my things*” (13, 6). У такий спосіб мачуха-наратор фокусується на тому, що Білосніжка увійшла в її особисту зону, користуючись особливим дзеркалом мачухи та її іншими речами. У реченнях “*When Blanche was little, she used to call it my “magic mirror” and would gaze into it endlessly ma As she grew, she became more and more interested in my things*” (13, 6) присвійний займенник *my* вказує на приналежність одних і тих самих речей двом особам – у баченні мачухи Білосніжка вважає її (мачухи) речі своїми. Наратор відкрито засуджує поведінку Бланш: “*...but the way she made herself up was very strange. I prefer a more natural look, especially for a young girl*”, що опредметнено у номінативних одиницях *strange* (дивакувата), *more natural way* (більш природньо), що імпліцитно наголошує на штучному створенні привабливості падчерки. Мачуха-наратор характеризує Бланш як грубу, неслухняну дівчишко. В історії мачухи Бланш сама пішла до лісу і залишилась там жити із гномами (які є порушниками закону) з власної волі. Така поведінка Бланш також засуджена мачухою: “*Deep in the woods one day, she discovered a run-down cottage that was home to seven strange little men. They had broken the law of the land and had been sentenced to hard manual labor in the mines as punishment. Obviously, they were not suitable company for a girl, but my stepdaughter wanted to stay, and she always did what she wanted*” (13, 12).

Класична казка про Білосніжку є “базовим” наративним текстом (термін Моніки Флудернік) [9], знання якого дозволяють читачу порівняти кожен ключовий епізод у двох різних інтерпретаціях. Інформація, яку читач реконструює з наведеного фрагменту, накладається на вже існуючий у його свідомості сюжет і створює два модуси –

Білосніжку відправила до лісу мачуха, щоб убити і Бланш пішла до лісу тому, **що сама так забажала**.

Накладання базового наративу на новий наративний текст відбувається і у фрагменті з отруєнням Білосніжки яблуком. Мачуха стверджує, що яблуко вона використала для того, щоб усипити Бланш та віднести її назад у замок, додому. Мачуха проявила тут свою турботу, тому що піклувалась про безпеку Бланш: “*I knew Blanche would never agree to come home willingly, so I devised a plan and dressed up as an old peddler woman. I brought along an apple with a sleeping drug in it. I wasn't proud of what I was doing, but I was worried that those little men might harm her. She didn't understand that they could be dangerous*” (13, 14). У класичній казці мачуха прагнула отруїти Білосніжку, нова інформація сприймається читачем у порівнянні з вже відомою. Мачуха-наратор апелює до читача та імпліцитно виправдовує свій вчинок з яблуком, між рядків ми читаємо – не було отрути, було тільки снодійне задля користі Бланш.

Фіналом казки все ж залишається зустріч Білосніжки/Бланш із чарівним принцем, якого мачуха-наратор називає *Prince Darming* (у базовому наративі *Prince Charming*) і вони живуть довго та щасливо.

В епілозі казки мачуха-наратор підсумовує повісткування та надає коментар щодо своєї історії. Наратор закликає читача пам'ятати, що завжди існує й інша сторона медалі: “*... just remember – there's always another side to the story*” (13, 18).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наративна структура художнього тексту має обов'язкові складові – наратора, наратора, подію (історію), модель наратію. У казці «догори дригом» наратором стає антагоніст іншої, вже відомої класичної казки, *базового наративу*, знання якого є обов'язковим для усвідомлення смислу казки «догори дригом». Вже на початку читач може уявити, що ролі позитивної та негативної сторони історії буде змінено. Наратив «догори дригом» зорієнтований на підготовленого читача, який володіє знаннями про класичну історію Білосніжки, вже склав своє враження про персонажів і має власну думку. Кожен фрагмент казки «догори дригом» накладається на сюжет базового наративу, що у свідомості читача створює опозицію і дає змогу самому прийняти бік того чи того персонажа. Наратором наративу «догори дригом» є антагоніст класичної казки, базового наративу, який повістує про події крізь призму полярного, альтернативного бачення. Наратив «догори дригом» характеризується наратором, який є активним учасником подій, має суб'єктивний, емоційний план повісткування. План зображення подій переміщено від зовнішнього повісткування наратором про події до ракурсу *своєї історії*, що подається крізь призму сприйняття учасника історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Греймас А. Ж., Фонтаній Жак Семіотика страстей. От состояния вещей к состоянию души [перевод с французского], М : изд-во ЛКИ, 2007. 336.
2. Женетт Жерар Фигуры . М. : изд-во им. Сабашниковых, 1998. 944 с.
3. Пропп В.Я. Морфология сказки. Ленинград «Academia», 1928. 152 с.
4. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино. М. : Наука, 1977. 576 с.
5. Шкловский В.Б. Избранное. М. : Худож. лит., 1983. 1300 с.
6. Шмид В. Нарратология. М. : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
7. Aarne Antti Verozeichnis der Mfrenchtzen mit Hulfe von Fachgenossen Ausgearbeitet. Helsinki Ö Druckerei der Finnischen Litteraturgesellschaft, 1910. 63 p.
8. Barthes Roland Image. Music. Text. [essays selected and translated by Stephen Heath], London : Fontana press, 1977. 223 p.
9. Fludernik Monica Towards a 'natural' narratology. London and New York : Roulledge. Taylor and Francis group, 2002. 349 p.
10. Herman D. Narratologies : New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman. Columbus : Ohio State UP., 1999. 432 p.
11. Palmer Allan Fictional minds. Lincoln and London : University of Nebraska Press, 2004. 276 p.
12. Perrault Charles The Complete Fairy Tales [translated by Christopher Betts]. Oxford University press, 2009. 204 p.
13. Snow White : the untold story / Heller Catherine. N.Y. : Carol Publishing group, 1995. 18 p.
14. The Greenwood encyclopedia of folktales and fairy tales [edited by Donald Haase] Westport Connecticut / London : Greenwood press 2008. 1161 p.
15. The Original Folk and Fairy tales of the Brothers Grimm : The complete first edition / Jacob Grimm, Wilhelm Grimm [translated by Jack Zipes]. Princeton University Press, 2014. 519 p.
16. Todorov Tzvetan Introduction to poetics. University of Minnesota press, 1981. 83 p.
17. Toolan Michael Making sense of narrative text: situation, repetition, and picturing in the reading of short stories. New York : Routledge. 2016. 284 p.

REFERENCES

1. Aarne Antti (1910) Verozeichnis der Mfrenchtzen mit Hulfe von Fachgenossen Ausgearbeitet. Helsinki Ö Druckerei der Finnischen Litteraturgesellschaft.
2. Barthes Roland (1977) Image. Music. Text. [essays selected and translated by Stephen Heath], London : Fontana press.
3. Fludernik Monica (2002) Towards a 'natural' narratology. London and New York : Roulledge. Taylor and Francis group.
4. Genette Gerard (1998) Figures. M. : izd-vo im. Sabashnikovyh.
5. Greimas A. G., Fontanille J. (2007) Semiotika strastej. Ot sostoyaniya veschej k sostoyaniyu dushi [The semiotics of passion. From states of affairs to states of feeling]. M. : izd-vo LKI [in Russian].
6. Herman D. (1999) Narratologies : New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman. — Columbus : Ohio State UP.
7. Palmer Allan (2004) Fictional minds. Lincoln and London : University of Nebraska Press, 2004.
8. Perrault Charles (2009) The Complete Fairy Tales [translated by Christopher Betts]. Oxford University press.
9. Propp, V. (1928) Morphologiya Skazki [Morphology of the fairy tale]. Leningrad : Academia.
10. Schmid, W. (2003) Narratologiya [Narratology]. Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury [in Russian]
11. Snow White : the untold story / Heller Catherine (1995). N.Y. : Carol Publishing group.
12. The Greenwood encyclopedia of folktales and fairy tales (2008) [edited by Donald Haase]Westport Connecticut / London : Greenwood press.
13. The Original Folk and Fairy tales of the Brothers Grimm : The complete first edition / Jacob Grimm, Wilhelm Grimm [translated by Jack Zipes] (2014). Princeton University Press.
14. Todorov Tzvetan (1981) Introduction to poetics. University of Minnesota press.
15. Tyunyanov Ju. N.(1977) Poetica. Istiriya literatury. Kino [Poetics. The history of literature. Cinema]. M. : Nauka [in Russian].
16. Shklovski V.B. (1983) Izbrannoe [Selected works]. M. : Hudozh. Lit. [in Russian].
17. Toolan Michael (2016) Making sense of narrative text: situation, repetition, and picturing in the reading of short stories. New York : Routledge. 2016. 284 p.

“UPSIDE DOWN” NARRATIVE IN FAIRY TALES “SNOW WHITE: THE UNTOLD STORY”

Tsapiv Alla Oleksiivna

*Candidate of Philological Science, Assistant professor of the department of theory
and practice of translation and applied linguistics
Str. Universytetska, Kherson, Ukraine*

The term “anti-fairy tale” appeared in Germany at the beginning of the 20th century. It designated fairy tales which had a tragic rather than happy end. Some elements of “anti-fairy tales” can be observed in modern reinterpretations of well-known folk fairy tales. Negative characters which become main characters, twisted plot and composition structure can signal about the status of a fairy tale as an “upside down” fairy tale. Modern paradigm of narrative theory is the paradigm of cognitive narrative, which focuses on mental processes of creation literary texts, creative activity of the author and cognitive competence of the reader to comprehend the text. To understand an “upside down” narrative text a reader must know the plot of the classical fairy tale. We consider classical fairy tale with a well-known plot to be a “natural” narrative (in terms of Monika Fludernik) which enables to impose “upside down” narrative on the “basic” narrative. Such cognitive operation enables a reader to comprehend a new narrative, compare a well-known story with its new interpretation. The main criteria of “upside down” fairy tale is a special narrator, as a rule an anti-hero of a classical fairy tale, who appears to be the main character and a narrator in an “upside down” narrative text. The narrator of the untold story of Snow White is her stepmother. Her story-telling is emotional, subjective and it gives an access to the consciousness of the main character (Alan Palmer) (who is a narrator). Such fictional mind tells the story from his point of view acquits himself and suggests a reader to believe in a different story and her innocence.

Key words: “upside down” narrative, anti-fairy tale, narrator, narrative structure, “natural” narrative, character.

УДК 81'255.4=161.2=111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2018-4-148-152>

ПЕРЕКЛАД ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРОТОТИПНОГО АНАЛІЗУ

Шмігер Тарас Володимирович

кандидат філологічних наук, доцент, докторант

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська 1, Львів, Україна

У статті розглянуто терміни на позначення емоцій крізь призму міжмовного та внутрішньомовного перекладу. Апробовано застосування зворотного перекладу як засіб пошуку еквівалентів. Зворотний переклад має чималу історію вивчення, і дослідники визначили на велику кількість його вад. Однією з них є те, що перекладні словники є недостатнім джерелом інформації, адже вони пропонують чимало відповідників для одного слова, вжиток яких не зрозумілий з контекстуального та символічно-ситуаційного поглядів. Утім, результат такої інтерпретації може бути потрібним. Насамперед, відповідність між українськими та англійськими лексемами є досить поверхнева. Логічність міжмовної схожості полягає в ідентичному когнітивному досвіді мовців, де наша зовнішня поведінка взаємодіє з нашими внутрішніми почуттями. Водночас, самі лексеми можуть бути нееквівалентними у мовній парі, проте у зіставлюваних текстах – так. Зрештою, синонімічні групи не систематизовані і не розтлумачені. Словники не пропонують жодного підходу, який базувався б на корпусних даних і міг встановити устійнене вживання еквівалентів. Всі ці спостереження схиляють нас до різних схем аналізу для термінів на позначення емоцій з розбіжних кутів.

Застосовано прототипний аналіз, який доповнює лексикографічну інтерпретацію номенів емоцій, залучаючи психічний досвід читача. Прототипні сценарії, які А. Вежбицька застосувала для аналізу термінів-емоцій, подібні за своєю цінністю до аналізу опозицій у перекладознавстві. Однак, причину, чому слова є справді важливі, не можна описати ані чітко, ані повністю. Перекладач може базувати свої судження на такому підході, оскільки воно вказує на спрямованість його стратегій і на загальне тло культурної ситуації. Оскільки словники не подають конкретних ознак психологічних станів, то читачеві доводиться інтегрувати запропоновану інформацію у свій психологічний стан. Така операція потрібна навіть при читанні словникового гасла: читач повинен модифікувати свої психологічні реакції у певних умовах. Тож, аналітик має справу з нашим суб'єктивним досвідом, а отже, кожне тлумачення буде об'єктивно сумнівним унаслідок невизначеності психологічних критеріїв. Аналітику доводиться дотримувати позиції, що реакція людини на психологічний подразник є ідентичною для всієї спільноти.

Ключові слова: перекладознавчий аналіз, терміни на позначення емоцій, зворотний переклад, прототипний аналіз, давньоукраїнська мова.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Дослідження емоцій містять публікації, головню присвячені емоційним аспектам спілкування, прагматики та семасіології. Тоді як емоційний компонент лексичного значення обговорювали чимало, найменуванню емоцій надавали значно менше уваги. Причина такого стану полягає у широкому трактуванні емоційної лексики, яке за своєю природою є потрібним: «Людські емоції вербалізуються за допомогою мови трьома способами – емоції можна назвати, описати або виразити іншими засобами мови» [13, 56]. Третій спосіб є суто стилістичний і охоплює величезну кількість експресивних мовних засобів; він також підсилюється невербальними засобами, як-от «просодія, озвучення або жести (міміка, пантоміма), які зазвичай супроводжують вербалізовані емоції» [13, 56]. Широке трак-

тування емоційного компоненту змістило центр уваги з найменування емоцій на асоціативні компоненти значення. Саме тому варто розглянути як можна аналізувати терміни на позначення емоцій. Такий аналіз доповнить сучасні студії емоцій новий аспект – вивченням називання психічних станів та встановленням їхніх відповідників у міжмовному спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Номіналістичний підхід до вивчення емоцій посідає значне місце у таких науках, як філологія, психологія та антропологія, проте у перекладознавстві йому приділяють небагато уваги. Найбільше розглянуто можливості тлумачити терміни як відображення нашої психічної дійсності у контрастивному аспекті (праці Л. А. Антипенко, О. Л. Бессонової, О. В. Трофімової), і лише подекуди звернено увагу на особливості їхньої інтерпретації у тексті (А. А. Білас й О. В. Стрельницька). Основний принцип розуміння емоцій як мовно виражених знаків полягає у наступному: «емоції є одним зі способів

відображення дійсності, ... будучи складним результатом духовної та когнітивної діяльності людини» [4, 3]. З погляду часовіддалених текстів, таке спілкування ускладнюється дедалі більше: «Емоційність – часова категорія, отже змінна. Це потрібно брати до уваги, коли перевидаються художні тексти» [8, 76]. Тому переклад термінів-емоцій актуальний для теорії перекладу часовіддалених текстів.

Н. Н. Орлова вважає, що мовленнєва реалізація емоцій («емоційних актів») охоплює такі обов'язкові компоненти: 1) назва емоції; 2) стосунок до суб'єкта емоції; 3) причина емоції; 4) об'єкт емоції; 5) інтонаційна модель, яка виражає емоцію [4, 6]. В аналізі тексту психічні параметри емоційних станів зазвичай інтерпретують із лексикографічного погляду, що накладається на особистий досвід дослідника. Їх не можна розглядати інакше; отож, психічна реконструкція передуює психічній інтерпретації. Психічна реконструкція ніколи не є цілком об'єктивна, оскільки немає жодних прямо очевидних засобів, за допомогою яких можна дослідити середньовічні психічні стани. Тому перекладач пропонує знову ж таки лише суб'єктивну інтерпретацію, що керується лінгвістичними доказами, особистим досвідом і літературним вподобанням, хоча онтологічна сутність цієї інтерпретації є певною мірою сумнівна.

Формулювання мети і завдань статті. Як правило, розрізняють дві групи емоцій: універсальні та характерні лише для певних культур. Проте, загалом вважається, що будь-які емоції мови оригіналу можна перекласти засобами мови перекладу [15, 8]. Проаналізуємо цю думку на матеріалі термінів на позначення емоцій у творі «Слово нѣккогго отьца къ сыноу свокмоу, словеса дүшепользѣна» з «Зборника Святослава» 1076 р. [3, 158–197] – та його двох українськомовних перекладів (І. Я. Франка [7, 911–922] і В. В. Яременка [2, 1, 373–385])

й одного англійськомовного (В. Р. Федер [10, 5–12]). Завдання статті полягають у тому, щоб з'ясувати можливість застосування зворотного перекладу як засобу перевірки еквівалентності в аналітичних студіях та апробувати методику прототипних сценаріїв для оцінки ступеню відповідності між оригіналом і перекладами.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Д. Тарасова завзято підтримувала зворотній переклад як один із засобів пошуку відповідників між термінами на позначення емоцій у міжкультурному спілкуванні [6, 12–15]. На її думку, у науково-технічному перекладі, аналізі помилок та комп'ютерному перекладі цей підхід продемонструє найплідніші та найвартісніші результати такого дослідження, а також він зробить внесок у дослідження семантичних особливостей, спричинених етнопсихологією нації [6, 13]. Дивно, що дослідниця посилається на новизну цього методу (називаючи його «методом реверсивності»), хоча зворотній переклад має чималу історію вивчення, а також вказано на велику кількість його вад. Однією з них є те, що перекладні словники є недостатнім джерелом інформації, адже «вони пропонують чимало відповідників для одного слова, і не завжди легко визначити, який варто використати у тому чи іншому випадку» [11, 25–26]. Ще одне спірне питання полягає ось у чому: як можна проводити цей аналіз, якщо не існує двосторонніх перекладних словників давньоукраїнської мови (новоукраїнський-давньоукраїнський / середньоукраїнський словник)? Старогрецькі та латинські коментарі, які часто вживаються у професійній літературі, зазвичай, не беруться до уваги.

Експериментальне порівняння двох сучасних мов – української та англійської – базується на двомовних словниках, опублікованих у англійськомовному світі та в Україні [14; 1]. Порівняння гасел творить таку матрицю для аналітичних дій:

	Український переклад	Англо-український словник	Українсько-англійський словник	Англійський переклад
1.	утіха (оутѣха)	заспокоєння, спокій; утіха, підтримка	pleasure, delight, joy; consolation, diversion, pastime, amusement; luxury	comfort
2.	веселість (веселиє)	веселощі, розваги, пожвавлення; веселість, радість	gaiety, gladness, hilarity, cheerfulness, good humour; cheer, joy	merriment
3.	—”” —	щастя; щасливість, задоволеність, *веселість	—”” —	happiness
4.	—”” —	бадьорість, веселість, безжурність	—”” —	cheerfulness
5.	радість (радость)	радість, веселість, утіха, задоволення	gladness, delight, pleasure, joyfulness, exultation	joy
6.	страх (страхъ)	страх, острах, боязнь; побоювання; побожний страх, трепет	fear, fright, dread, horror, terror; anxiety	fear

Закінчення таблиці

	Український переклад	Англо-український словник	Українсько-англійський словник	Англійський переклад
7.	зітхання (в'яздыханнє)	подих, зітхання; горе, сум	sighing	sighing
8.	сум (печаль)	*нарікання, *бідкання; *жадання, *сум, *туга	sadness, grief, sorrow, affliction, melancholy	pine
9.	турбота (печаль)	похмурість, сердитість; зло- вісність	trouble, care, restlessness, worry, anxiety; grief, sorrow;	sullenness
10.	нарікання (с'бтованнє)	жаль, розкаяння	complaint, grievance; lamentation	regret
11.	засумованість (с'бтованнє)	сум, смуток, журба	*sadness, *mournfulness, melancholy	sadness
12.	скорбота, скорба (ск'рбь)	горе, сум, смуток, журба, печаль	grief, sorrow, distress, mourning, heartache	grief
13.	плач	плач, ридання	weeping, tears, crying, wailing, lamenting	weep

Результати аналізу справді – суперечливі та двозначні. Вибір потрібного слова більше скидається на лотерею, аніж на контекстуально зумовлений вибір. Воно лише привертає увагу до деяких семантичних зв'язків та відношень. Тож, результат такої інтерпретації може бути потрібним.

По-перше, відповідність між українськими та англійськими лексемами є лексикографічно визначеною у таких лексичних парах як «зітхання – sighing», «страх – fear» і «плач – weep». Утім, така відповідність – досить поверхнева. Логічність міжмовної схожості полягає в ідентичному когнітивному досвіді мовців, де наша зовнішня поведінка взаємодіє з нашими внутрішніми почуттями. Ось чому «зітхання – sighing» і «плач – weep» вважаються термінами на позначення емоцій у певному контексті. Окрім того, ми можемо зіткнутися з такою проблемою, коли емоційний стан в одній мові є процесом в іншій. В такому разі спільного підґрунтя для відповідності немає.

По-друге, порушена взаємовідповідність у таких парах як «утіха – comfort» і «засумованість – sadness» не вказує на слабкі місця у лексикографічній практиці та не пояснює перекладацький вибір. Самі собою ці лексеми не є еквівалентними у нашій мовній парі, проте у текстах, які ми розглядаємо, – так.

По-третє, синонімічні групи не систематизовані і не розтлумачені. Словники не пропонують жодного підходу, який базувався б на корпусних даних і міг встановити устійнене вживання еквівалентів. Отож, групи поданих контекстуальних еквівалентів «*оут'ѣха – веселіє – радость*», «утіха – веселість – радість» and «comfort – merriment – happiness – cheerfulness – joy» не утворюють паралелей, а є радше неупорядкованими

відповідниками. Так само і зворотній переклад не може підтвердити взаємозв'язки між синонімами та їхніми еквівалентами у таких групах: «печаль – ск'рбь», «скорбота – жаль – туга – горювання – стурбованість – сум – смуток» і «pine – sullenness – grief». Кількість пов'язаних термінів на позначення емоцій показує розмірність цього семантичного поля.

Всі ці спостереження схиляють нас до різних схем аналізу для термінів на позначення емоцій з відмінних кутів, зокрема застосовуючи прототипні сценарії. Академічний «Словник української мови» використовує перехресне посилання між лексемами «утіха» і «радість», не розрізняючи цих двох понять [5, 10, 513; 5, 8, 436]. Основна різниця може полягати в природі цих двох емоцій: «радість» – це стан без будь-яких причинових чи часових зав'язків, а «утіха» – це той же стан, але викликаний агентом, об'єктом чи подією.

«Оксфордський словник англійської мови» подає скупі визначення до середньовічних смислів лексеми «comfort» і ширші пояснення для її сучасніших смислів [9, 1 476]. Спостерігаємо цікаву семантичну зміну від гіпотетично спрощеного стану задоволення до психічного стану, що охоплює і насолоду, і психічне полегшення, і втішення як причиново-наслідкові дії.

Прототипні сценарії, які А. Вежбицька застосувала для аналізу термінів на позначення емоцій [15, 12–17], подібні за своєю цінністю до аналізу опозицій у перекладознавстві: аналіз виявляє основні риси обох лексем, порівнюючи їх, а ці риси повинні бути рівнозначними в обох оригінальних контекстах. Однак причину, чому слова є справді важливі, не можна описати ані чітко, ані повністю. Перекладач може базувати свої судження на такому підході, оскільки він вказує на спрямованість його стратегій і на загальне

тло культурної ситуації. Проте критик перекладу потребує більше критеріїв, що забезпечують статистичну об'єктивність його аналітичних операцій. Ще однією проблемою для аналітика, неознаного з теорією прототипів, є візуальна та досвідна двозначність тлумачення.

Емоції описуються через замкнуті кола перехресних посилянь, так що кожному мовцю доводиться застосовувати свій психічний досвід. Отже, можливі прототипні сценарії для лексем «утіха» і «comfort» можна представити таким чином (взірці сценаріїв взято з [12, 86–106]):

X відчуває «втіху» =

Інколи людина думає щось таке:

Щось добре зі мною сталося

Я задоволений

Я зараз спокійний

Я хотів чогось такого

*Я не хочу робити зараз нічого іншого
через це людина відчуває щось добре
X відчувається так*

X відчуває «comfort» =

Інколи людина думає щось таке:

Щось добре зі мною трапилось

Мені приємно

Я зараз заспокоєний

Я хотів чогось такого

*Я не хочу робити зараз нічого іншого
Через це людина відчуває щось добре
X відчувається так*

Відповідність між гіпотетичними прототипними сценаріями і лексикографічними гаслами не є гармонійними на усіх рівнях: сценарії відображають більше особисті переживання, а гасла подають інформацію про всі зв'язки між суб'єктом, об'єктом та подією.

Це означає, що тлумачення у текстах мотивує передусім за все досвід. Словники не пода-

ють конкретних ознак психічних станів. Тому, читачеві доводиться інтегрувати запропоновану інформацію у свій психічний стан. Така операція потрібна навіть при читанні словникового гасла: читач повинен модифікувати свої психічні реакції у певних умовах. Тож, ми маємо справу з нашим суб'єктивним досвідом, а, отже, кожне тлумачення буде об'єктивно сумнівним, оскільки ми не оперуємо визначеними психічними критеріями. Ми умовно віримо, що реакція людини на психічний подразник є ідентичною для всієї спільноти.

Ось тому події та речі можуть принести психічний спокій, однак глибину цих емоцій не можна довести лінгвістично, тому з погляду аналітичного розгляду, еквівалентність буде непевна, а з погляду внутрішньої сутності – належна.

Висновки. Основна складність у вивченні термінів на позначення емоцій полягає у їхньому недостатньому лексикографічному висвітленні. Гасла побудовано на перехресній відповідності сусідніх емоцій, через що користувач словника застосовує свій психічний досвід, релевантність якого важко довести. Завдяки тонкій природі емоцій укладачі словників не намагалися вичленувати мінімальні семантичні складники, щоб показати збалансовану систему зв'язків між емоціями.

З цієї причини вивчення емоцій базується на досвіді і на корпусі. Немає іншого шляху оцінки емоцій у текстах XI ст., окрім як аналізувати їхнє застосування в інших текстах/контекстах та покладатися на логіку наших психічних стимулів. Водночас, не можна вважати зворотний засіб перекладу як достовірний засіб семантичного аналізу, а практикувати його як підготовчий етап для розгляду конкретного лексико-семантичного поля. Для мотивації висновків цей засіб не надається. Застосування прототипних сценаріїв вимагає підготовки в описі когнітивних станів, але загалом його вдається виявити провідний семантичний компонент лексеми, від якого залежить інформаційна структура всього фрагменту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український словник: у 2 т. Київ: Освіта, 1996.
2. Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX-XV століть: у 2 кн. Київ: Аконті, 2002.
3. Изборник 1076 года. Москва: Наука, 1965. 1090 с.
4. Орлова Н. Н. Языковые средства выражения эмоций: синтаксический аспект (на материале современной английской прозы): дисс. ... канд. филол. наук. Южный федерал. ун-т. Ростов-на-Дону, 2009. 25 с.
5. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
6. Тарасова О. Д. Анализ лингвокультурологического поля «эмоции» в сопоставительном аспекте: дисс. ... канд. филол. наук. Москов. гос. обл. ун-т. Москва, 2009. 25 с.
7. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 54. Київ: Наук. думка, 2010.
8. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания. Волгоград, 1983. 94 с.
9. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary: in 2 vols. Oxford: OUP, 1971.
10. The Edificatory Prose of Kievan Rus'. Harvard: Harvard University Press, 1994. IVI, 202 p.
11. An Encyclopedia of Translation: Chinese-English, English-Chinese. Hong Kong: The Chinese University Press, 2001. XXVII, 1150 p.
12. Goddard C. Semantic analysis: a practical introduction. Oxford: OUP, 1998. XV, 411 p.
13. Shakhovskiy V. I. English stylistics. Moscow: ЛКИ, 2008. 232 с.

14. Ukrainian-English Dictionary. 2nd ed. Toronto: University of Toronto Press, 1981. 1163 p.
15. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge: CUP. 1999. XI, 349 p.

REFERENCES

1. Anhlo-ukrayinskyi slovnyk [An English-Ukrainian Dictionary]: u 2 t. (1996). Kyiv: Osvita. [in English and Ukrainian].
2. Zolote slovo: khrestomatiya literatury Ukrayiny-Rusi epokhy seredniovichchia 11-15 stolit [Golden word: an anthology of the Ukrainian medieval literature, 11th-15th centuries]: u 2 kn. (2002). Kyiv: Akonit. [in Ukrainian].
3. Izbornyk 1076 goda [The 1076 Synaxarion]. (1965) Moskva: Nauka. [in Old Ukrainian].
4. Orlova, N. N. (2009) Yazykovye sredstva vyrazheniya emotsy: syntaksichesky aspekt [Lingual means of expressing emotions: syntactical aspect]: diss. ... kand. filol nauk / Yuzhny federal. un-t. Rostov-na-Donu [in Russian].
5. Slovnyk ukrayinskoyi movy [A Dictionary of the Ukrainian Language]: v 11 t. (1970–1980) Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
6. Tarasova, O. D. (2009) Analiz lingvokulturologicheskogo polia «emotsyi» v sopostavytelnom aspekte [An analysis of the linguocultural field ‘emotions’ in the contrastive approach]: diss. ... kand. filol nauk / Moskov. gos. obl. un-t. Moskva [in Russian].
7. Franko, I. (2010) Dodatkovy tomy do Zibrannya tvoriv u pyatdesyaty tomakh [Additional volumes to the Complete works in 50 vols]. T. 54. Kyiv: Nauk. dumka, [in Ukrainian].
8. Shakhovsky, V. Y. (1983) Emotivny komponent znacheniya i metody ego opisaniya [An emotive component of meaning and the methods of its description]. Volgograd [in Russian].
9. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary: in 2 vols. (1971) Oxford: OUP.
10. The Edificatory Prose of Kievan Rus'. (1994) Harvard: Harvard University Press.
11. An Encyclopedia of Translation: Chinese-English, English-Chinese. (2001) Hong Kong: The Chinese University Press.
12. Goddard, C. (1998) Semantic analysis: a practical introduction. Oxford: OUP.
13. Shakhovsky, V. I. (2008) English stylistics. Moscow: ЛКИ.
14. Ukrainian-English Dictionary. (1981) 2nd ed. Toronto: University of Toronto Press.
15. Wierzbicka, A. (1999) Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge: CUP.

EMOTION TERMS AS A TRANSLATION OBJECT VIA THE PRISM OF PROTOTYPE ANALYSIS

Shmiher Taras Volodymyrovych

Candidate of Linguistics, Docent, Post-Doc

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska Str, 1, Lviv, Ukraine

The author discusses emotion terms through the prism of interlingual and intralingual translation. The use of back translation as a means of finding equivalents has been tested. Prototype analysis has been applied, and it expands the lexicographic interpretation of emotion names by involving the reader's psychological experience.

The results of back translation look dubious and disputable. It can just bring some attention to some semantic connections and relations. The interpretative outcome of this matrix can be triple. First, the correspondence between Ukrainian and English lexemes is lexicographically undisputable. Nevertheless, this correspondence is rather superficial. Second, the broken circle of correspondence does not elucidate the weak points of lexicographical practices nor motivates the translator's choice. Third, the synonymic clusters are not systematized and explicated. The dictionaries do not offer any corpus-based approach to motivate the stable usage of equivalents.

The prototypical scenarios resemble the value of oppositional analysis for Translation Studies: the analysis reveals the basic feature of both lexemes by comparing them, and this feature should be equivalent in both original contexts. However, the reason why words do matter cannot be described clearly, nor completely. The translation practitioner can ground his/her judgements on this approach as it shows the directionality of his/her strategies and the common background of cultural climate, but the translation analyst requires more criteria in order to sustain the objectivity of analytical operations. The main difficulty in the study of emotion terms is the scarcity of their lexicographic presentation. The entries are based on cross-referencing neighbouring emotions that make the dictionary user apply his/her psychological experience whose relevancy cannot be proven. Due to the subtle nature of emotions, the compilers of dictionaries did not try to extract minimal semantic components to construct a balanced system of relations among emotions.

Key words: translation quality assessment, emotion terms, back translation, prototype analysis, Old Ukrainian.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Слободяник В. І.

*кандидат психологічних наук, доцент,
заступник директора*

Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту

Навчально-науковий інститут психології та соціального захисту (далі Інститут) являється потужним структурним підрозділом Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Основною метою діяльності Інституту є здійснення згідно з чинним законодавством освітньої діяльності фахівців з вищою освітою ступенів бакалавра та магістра, а також науковими та науково-педагогічними кадрами, здатними комплексно і ефективно застосовувати набуті знання на практиці; впровадження та використання в Україні і на світовому ринку наукових і науково-практичних результатів. Для реалізації окресленої мети та вирішення поставлених задач в Навчально-науковий інститут психології та соціального захисту впроваджено сучасну структурно-організаційну систему управління, яку очолює кандидат геологічних наук, доцент Карабин Василь Васильович і заступники директора Інституту, кандидат психологічних наук, доцент, полковник служби цивільного захисту Слободяник Володимир Іванович. В цьому році в адміністрації інституту відбулися зміни, заступником директора інституту з навчально-наукової роботи призначено кандидата історичних наук, доцента, полковника сл. ц. з. Нагірняка Михайла Ярославовича, а заступником директора інституту з виховної роботи - Хлипавку Галину Григорівну.

В структурі Інституту функціонує 4 кафедри: кафедра практичної психології та педагогіки, кафедра українознавства, кафедра гуманітарних дисциплін та соціальної роботи і кафедра іноземних мов та перекладознавства. Діяльність в Інституті здійснює понад 50 науково-педагогічних працівників, серед яких 9 докторів та 20 кандидати наук. В Інституті навчається понад 650 курсантів, студентів та слухачів за трьома спеціальностями освітнього рівня бакалавр та

магістр: 053 – «Психологія», 231 – «Соціальна робота» і 035 – «Філологія» (спеціалізація: переклад з англійської).

Під час навчання важливе значення приділяється практичному навчанню, яке реалізується через лабораторно-практичні заняття, навчальні та виробничі практики. Практична підготовка студентів Інституту спрямована на те, щоб максимально пов'язати навчальний процес із реаліями розвитку сучасного суспільства.

Також важливе значення в роботі Інституту приділяється науковій діяльності. Із 2016 р. кафедра практичної психології та педагогіки здійснює підготовку ад'юнктів і аспірантів – майбутніх докторів філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта», і на сьогодні здійснено 11 захистів дисертацій.

Одним з основних напрямів діяльності Інституту є розвиток усіх видів міжнародного співробітництва. Міжнародна діяльність Інституту спрямована на забезпечення його інтеграції в міжнародну освітню спільноту, підготовку студентів до здійснення професійної діяльності на рівні світових стандартів.

Під керівництвом викладачів кафедри українознавства курсанти та студенти нашого Університету брали участь у Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Курсант Лілія Годій (ПС-41) перемогла у II етапі конкурсу.

Пріоритетним напрямом в інституті є виховна робота, яка охоплює усі сфери життєдіяльності: навчально-виховну, науково-дослідну, спортивно-оздоровчу, побут, відпочинок, дозвілля. Виховна робота в Інституті спрямована на патріотичне виховання, а також пристосована до місцевих умов, історико-культурних традицій університету та міста, вікових особливостей молоді.

АНОТАЦІЇ

Марчишина А. А. Гендерна ідентичність в англомовному постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопоетичний аспекти (на матеріалі наукових, публіцистичних та художніх текстів): монографія / А. А. Марчишина. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. – 452 с.

ISBN 978-617-608-068-8

Монографія присвячена актуальній проблемі вивчення гендерної ідентичності як феномена трансдисциплінарної природи, який набуває лінгвального вираження в англомовних постмодерністських наукових, публіцистичних та художніх текстах. Досліджено вербальні одиниці текстового втілення гендерної ідентичності. Запропоновано таксономію лексико-семантичних засобів подання гендерної ідентичності у постмодерністському науковому тексті, стереотипів фемінності/маскулінності та квір-ідентичності в англомовному постмодерністському публіцистичному тексті, а також відповідних культурних типажів гендерної ідентичності в англомовному постмодерністському художньому тексті.

Для філологів, гендерологів, фахівців у галузі соціогуманітарних наук та всіх, хто цікавиться лінгвопоетикою постмодерністського тексту, гендерними студіями.

Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія: Наталя Валеріївна Кутуза. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – 736 с.

ISBN 978-617-7349-74-6

Монографію присвячено психолінгвістичному аналізу мегадискурсу реклами як сугестійного центру сучасного комунікативного простору. Запропоновано класифікацію феномену впливу за критеріальними ознаками нейрофізіологічної активації, домінуванням емоційних полюсів та інтенсифікацією вияву, а також деталізовано поняття комунікативного і мовленнєвого впливу з класифікацією відповідних актуальних складників. Виокремлено екстралінгвістичні й лінгвістичні сугестійні домінанти комерційних, політичних і соціальних рекламних дискурсів на концептуальних засадах класичних та новітніх наукових напрямів, у межах яких пріоритетними стали психолінгвістика, сугестивна й комунікативна лінгвістика та креативна галузь нейролінгвістичного програмування. Теоретичне і практичне значення запропонованого в монографії підходу до аналізу впливових феноменів увиразнено застосуванням авторських формул виявлення емоційної скерованості рекламного впливу з проекцією у площину Мілтон-модельних гіпноінструкторів, а також авторських експериментальних методів асоціативної реконструкції рекламних слоганів як мікротекстових гештальтів, що дало змогу визначити аксіосистемні характеристики асоціативних полів рекламного слоганімікону та стало підґрунтям новітньої лексикографії.

Монографію адресовано науковцям, викладачам, аспірантам і студентам філологічного фаху, а також широкому колу читачів, які цікавляться проблемами комунікативного та мовленнєвого впливу.

П'єцух О. І. Парламентські дебати Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в когнітивно-дискурсивній парадигмі : монографія / О. І. П'єцух. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. – 388 с.

ISBN 978-966-920-335-9

Монографію присвячено дослідженню парламентських дебатів Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії як особливого жанру політичного дискурсу на підставі жанрового, інтерактивного та концептуального моделювання в ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми.

Схарактеризовано становлення політичної лінгвістики та дискурсології, з'ясовано особливості парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії як жанру політичного дискурсу, запропоновано новий напрям політичної дискурсології - демократичний дискурс-аналіз. Розглянуто дослідницькі принципи опису британських парламентських дебатів і головні методи їхнього аналізу. Визначено етнокультурні, паравербальні та категорійні ознаки жанрової моделі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві. Змодельовано інтерактивну специфіку британських парламентських дебатів, особливу увагу зосереджено на стратегічних програмах і тактиках їхньої реалізації учасниками дебатів. Обґрунтовано поняття дискурсивного концепту і проаналізовано структуру концептів та їхню мовну репрезентацію в британських парламентських дебатах.

Для філологів, викладачів, студентів та аспірантів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться розглянутими в монографії питаннями.

Шановні колеги!

**ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС
запрошує до публікації докторів наук, кандидатів наук
та молодих науковців (студентів, аспірантів, здобувачів)**

*Просимо підтримати нове видання
та зробити свій внесок у розвиток наукової думки!*

**Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті,
після проходження якого автори отримують підтвердження на електронну пошту
про прийняття статті до публікації**

Вимоги до оформлення публікацій

Рукопис подавати у форматі *.doc (MSWord): гарнітура Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, береги ліворуч, зверху, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціювати тире (–) та дефіс (-).

Структура статті:

1. Ліворуч вказується УДК.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) мовою статті. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.

3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів та розкривати сутність проблеми.

4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова мовою статті (5-10 слів).

5. Статті повинні мати такі необхідні елементи (виділені напівжирним у тексті статті):

1) постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності;

2) аналіз останніх досліджень і публікацій;

3) формулювання мети і завдань статті;

4) виклад основного матеріалу дослідження;

5) висновки та перспективи подальших досліджень.

6. Список літератури, оформлений з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Наводиться в алфавітному порядку. У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань). Джерела ілюстративного матеріалу нумерувати окремо.

7. References. Оформлюється відповідно до стандарту APA (APA Style Reference Citations). Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). Slovnyk ukrainskoï movy: v 11 tt. [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

8. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) українською чи англійською мовою (відмінною від мови статті).

9. Назва статті українською чи англійською мовою (відмінною від мови статті).

10. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською (якщо стаття англійською) чи англійською мовою (якщо стаття іншими мовами) (5-10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

Транслітерація з російської мови здійснюється відповідно до ГОСТ 7.79-2000. Система стандартів по інформації, бібліотечному і видавничому делу. Правила транслітерації кирилового письма латинським алфавитом.

Для виділення цитати в тексті слід користуватись такими лапками: «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]... (у тексті українською чи російською мовами) і такими лапками “neologisms” (у тексті іноземною мовою). Покликання на теоретичні джерела подавати в тексті згідно з переліком літератури у квадратних дужках так:

1) одне джерело [2, 444–445];

2) два і більше джерела [4, 154; 6, 768];

3) джерело без наведеної сторінки [2].

Посилання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках: (8, 15).

Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії нарративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

Приклади ілюстративного матеріалу виділяти лапками і курсивом. Приклади, що містять більше, ніж одне речення, розміщувати з окремого абзацу із відступом 15 мм від лівого берега.

Обсяг публікацій: 10-12 сторінок.

Довідка про автора

1. Прізвище, ім'я, по батькові автора(-ів);	3. Місце роботи або навчання, науковий ступінь,
2. Відомості про наукового керівника
надаються у разі відсутності
наукового ступеня;	вчене звання, посада;
	4. Контактний телефон;
	5. E-mail;
	6. Поштова адреса.

Приклад оформлення статті

УДК 811.111:801.8: 82.09:81'322.5

ГРАФІЧНА ФОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Білецька Олена Василівна

*кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна*

Резюме від 250 до 300 слів.

Ключові слова: форма, зміст, графічна лінгвістика, візуалізація, нова графічна форма, постмодерністський художній текст, традиційний художній текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Стрімке поширення нових цифрових, електронних та комп'ютерних технологій, зокрема «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]...

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

REFERENCES

1. Busel, V.T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian]

GRAPHIC FORM OF POSTMODERN TEXT THROUGH THE PRISM OF GRAPHIC LINGUISTICS

Biletska Olena Vasilivna

*Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of English Practice,
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko
Str. Ivan Franko, 24, Drohobych, Ukraine*

Резюме англійською мовою від 250 до 300 слів.

Key words: form, content, graphic linguistics, visualization, new graphic form, postmodern text, traditional text.

Сподіваємось на плідну співпрацю!

З повагою

Редакція журналу «Львівський філологічний часопис»

вулиця Клепарівська, 35, Львів, 79000

Телефон: 096 632 27 39

E-mail: editor@philologyjournal.lviv.ua

Електронна сторінка: <http://www.philologyjournal.lviv.ua>

НОТАТКИ

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 4 2018

Макетування та верстка
Юлія Семенченко

Здано до набору 10.12.2018 р. Підписано до друку 26.12.2018 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 17,67
Замов. № 0119/12. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.